

A red-toned illustration of a busy street scene. In the foreground, a horse-drawn cart is being pulled by a horse. Several people are engaged in various activities: some are carrying bundles, one is pushing a cart, and another is standing on a stone wall with arms raised. The background shows multi-story buildings with windows and balconies. The overall style is that of a woodcut or a detailed line drawing.

*politiek
&
cultuur*

33ste jaargang 1973

125 jaar

communistisch manifest

125 jaar Communistisch Manifest	Jaap Wolff	1
Het jaar 1848 — en de zelfstandige rol van de arbeidersklasse	J. Morriën	10
Kiestelsel als onderhandelingsobject	M. Bakker	20
De zogeheten grenzen van de groei	J. de Leeuwe	31
UIT DE TIJDSCHRIFTEN:		
Hugo, Bluwal en de Ellendigen		38
PARTIJDOCUMENTEN:		
Communiqué van het partijbestuur van de CPN		44
Verklaring van het Dagelijks Bestuur van de CPN		
Verklaring van het Dagelijks Bestuur van de CPN		
Oproep van het Dagelijks Bestuur van de CPN		
Maak de demonstratie tot een overweldigende gebeurtenis!		
In eenheid tegen Nixons Vietnam-oorlog!		
Verklaring van het Dagelijks Bestuur van de CPN		
Over de actie van het overheidspersoneel		

POLITIEK EN CULTUUR

verschijnt twee-maandelijks bij uitgeverij Pegasus
Leidsestraat 25, Amsterdam-C., tel. 23.11.38
De abonnementsprijs is *f* 8,— per jaar,
f 5,— per halfjaar, losse nummers *f* 1,50
Studentenabonnement *f* 5,— per jaar

Ons gironummer is 447416, Gem.giro: P 1527
Correspondentie over betaling en verkoop s.v.p.
zenden aan de administratie p/a Pegasus.
Alle correspondentie over de inhoud aan de
redactie van P. en C., Prinsengracht 473,
Amsterdam-C., tel. 62565

POLITIEK EN CULTUUR

tijdschrift, gewijd aan de theorie en praktijk van
het marxisme-leninisme onder leiding van
het partijbestuur der CPN

125 jaar Communistisch Manifest

Tallose malen reeds is de eerste regel van het Communistische Manifest geciteerd, de regel waarin sprake is van het spook dat door Europa waart, het spook van het communisme. Ook in 1848 ging het evenwel niet alleen om een spook, om het gruwel-sprookje dat de reactie maakte van de communistische ideeën, maar om een snel groeiende, uiterst reële macht. Deze is uitgegroeid tot een reuzenkracht, die zich in de gehele wereld doet gelden en het gezicht van de aardbol ingrijpend heeft veranderd. Daarom misschien is deze eerste zin een van de weinige die in de nu 125 jaar oude brochure verouderd aandoet.

Het manifest, waarin Marx en Engels de opvattingen van de communisten uiteenzetten en plaatsten tegenover de sprookjes die over het communisme werden verspreid, was en is nauw verbonden met de praktische activiteiten van miljoenen.

Ook het feit, dat het voor de eerste maal verscheen in een kleine oplage, in enkele honderden exemplaren, in een uitgave die 23 dichtbedrukte bladzijden telde, doet daaraan niets af. Het kwam voort uit de strijd die de werkers voerden en het is daarom geen symbolische coïncidentie, dat het van de pers kwam, toen in Frankrijk de Februari-revolutie van 1848 net was uitgebroken en dat de eerste exemplaren in Duitsland arriveerden op het moment, dat in Berlijn op barricades gevochten werd.

Het is steeds een leidraad gebleven voor allen die de maatschappij willen veranderen en willen weten hoe zij de strijd dienen te voeren om succes te kunnen hebben. Daarom — en niet alleen omdat het manifest het beroemdste programmatische document van de arbeidersbeweging is — wordt het steeds weer herdrukt

en is het met zijn meer dan 1100 edities in zo'n honderdtal talen de „best-seller” van het communisme geworden.

Moeizaam groeiproces

Het Communistisch Manifest is een geniale schepping. Het is echter niet alleen te verklaren uit het optreden van twee moedige denkers. Nee, het is niet uit de lucht komen vallen, het is het resultaat van een moeizaam groeiproces dat de arbeidersklasse in de eerste helft van de negentiende eeuw onder de industrieel-kapitalistische ontwikkeling moest doormaken en daarbij grote moeilijkheden, zowel op het gebied van de beginnende georganiseerdheid als op het gebied van de bewustwording van de situatie, waarin de arbeidersklasse verkeerde, moesten worden overwonnen.

Tezamen met de groei van de arbeidersklasse in getal ontstonden er massale bewegingen en acties. Het duidelijkst was dit in Engeland, de toenmalige burcht van het industriële kapitalisme. De Chartistenbeweging ¹⁾ kreeg daar in de dertiger en veertiger jaren van de vorige eeuw een enorme omvang en kracht. In Frankrijk kwam het tot grote klassengevechten van de wevers van Lyon in 1831 en 1834, terwijl in Duitsland, in 1844, de wevers in Silezië in opstand kwamen. Tegelijkertijd ontstonden arbeidersorganisaties, vaak uiterst primitief en kortstondig, maar ook met een vastere structuur en vaak in het geheim werkend, om ontbinding en arrestaties te bemoeilijken. In deze organisaties kwam het tot een strijd om opvattingen en ideeën, om principes en doelstellingen.

Aanvankelijk hadden allerlei utopische opvattingen grote invloed en ofschoon deze leidden tot verscherpte kritische houding ten aanzien van de kapitalistische maatschappij, konden de los van de werkelijkheid staande systeembrouwerij en het beroep op morele goedheid om een zorgvuldig uitgedachte maatschappij op te zetten, slechts verwarring teweeg brengen, zo gauw het ging om het doen van werkelijk revolutionaire stappen. De invloed van de utopische leerstellingen toonde de onrijpheid van het in beweging komende proletariaat en de kracht die overgeleverde ideeën en tradities uitoefenden.

De ontstaansgeschiedenis van het Communistisch Manifest ²⁾ geeft tevens een beeld van de ontwikkeling van de proletarische partij. In de Bond van Rechtvaardigen, die sinds 1836 als geheime, conspiratieve organisatie bestond, werd in de jaren veertig veel aandacht besteed aan pogingen om tot een program te komen en tot organisatievormen die doelmatiger zouden zijn om actief te handelen. Er werd in de afdelingen van de Bond meer en meer kritiek geoefend op de utopische fantasterijen en er kwam contact tot stand met Marx en Engels, die de toestanden en de zich ontwikkelende tegenstellingen in het kapitalisme op een wetenschappelijke wijze benaderden en erop wezen, dat niet morele goedheid

of slechtheid, maar de strijd tussen de klassen de bewegingskracht van de historische ontwikkeling is.

In discussies die maandenlang duurden, werden deze opvattingen omstreden en uiteindelijk aanvaardde het congres van december 1847 ze. Hoe snel dit proces zich voltrok in de jaren 1846 en 1847, toen de crisysverschijnselen op economisch gebied en de zich toespitsende politieke botsingen steeds diepere invloed uitoefenden, blijkt wel uit het feit, dat de eerste schets van het program nog van de Bond van Communisten (zoals de organisatie zou gaan heten) nog een ontwerp van een communistische geloofsbelijdenis werd genoemd, waarin utopische opvattingen duidelijk merkbaar zijn.

In het Manifest, dat uiteindelijk uit de pen van Marx kwam, zijn de utopische elementen, de half-godsdienselijke opvattingen en de ook veel in zwang zijnde sentimentaliteiten verdwenen. Niet voor niets was ook besloten om de op morele overtuiging gerichte leuze van de Bond, die luidde „Alle mensen zijn broeders” te vervangen door de praktisch en actief optreden verlangende leuze „Proletariërs aller landen, verenigt u” — woorden die voor het eerst verschenen in het proefnummer van het „Kommunistische Zeitschrift” van september 1847 en door Marx aan het slot geplaatst zijn van de vlammende zinnen, waarmee het Manifest eindigt.

Marx achtte het het belangrijkste in het Communistische Manifest, dat daarin de arbeiders werden opgeroepen om op een kritische wijze de werkelijke maatschappelijke beweging, haar voorwaarden, haar verloop en haar resultaten, tegemoet te treden. De doelstellingen van de arbeiders kwamen niet als een droombeeld aan de orde, maar als een produkt van de kennis der wetmatigheden van de maatschappelijke ontwikkeling. Zo verkreeg de arbeidersklasse de mogelijkheid om met wetenschappelijk inzicht gewapend werkelijk revolutionair te handelen. Anderzijds werd de theorie van het wetenschappelijke socialisme bevrucht door het directe contact met de arbeidersbeweging.

Klassenstrijd en kapitalisme

Met gebruikmaking van hun grote filosofische en economische kennis, die zij in een reeks van werken voor 1848 reeds hadden ontwikkeld, gingen Marx en Engels de opvattingen te lijf, die de heerschappij van het kapitalisme en van de bourgeoisie als eeuwig kenschetsten. In een korte uiteenzetting schetst het Manifest hoe de klassenstrijd steeds gewoed heeft in de verschillende maatschappijvormen, die na het uiteenvallen van de primitieve gemeenschap hebben bestaan, en hoe deze klassenstrijd onder het kapitalisme scherper en meedogenlozer wordt en steeds meer wordt teruggebracht op de strijd tussen kapitalisten en proletariërs. Andere maatschappelijke klassen en lagen worden uitgeschakeld en in het proletariaat gedwongen. Dit geldt ook voor

beroepen als arts en jurist, geldt ook voor priesters, dichters en mensen van de wetenschap. De bourgeoisie maakt hen allen tot betaalde loonarbeiders.

Op een onovertroffen wijze beschrijft het Communistische Manifest de ontwikkeling van de kapitalistische produktieverhoudingen en de tegenstellingen van de kapitalistische maatschappij, waaruit tevens het historisch vergankelijke karakter van deze maatschappijvorm duidelijk wordt. Zonder te verhelten, dat het kapitalisme de produktiekrachten op een geweldige wijze heeft ontwikkeld, wordt vastgesteld dat het uiteindelijk niet in staat zal zijn de botsing tussen deze gegroeide produktiekrachten en de burgerlijke produktieverhoudingen te voorkomen. Deze verhoudingen worden een hindernis voor de verdere ontwikkeling en omdat het kapitalisme zelf het proletariaat als sterker wordende tegenkracht heeft voortgebracht, zal dit — gedwongen door zijn eigen situatie — op revolutionaire wijze de kapitalistische produktiewijze opheffen en een nieuwe, hogere maatschappijvorm, het socialisme en communisme tot stand brengen.

De bladzijden, waarop Marx en Engels de tegenstellingen in de ontwikkeling van het kapitalisme blootleggen, zijn van een enorme kracht vervuld. Met vurige woorden wordt de bourgeoisie gehemeld, die geen andere band tussen mens en mens heeft gelaten dan het naakte belang, dan de gevoelloze „contante betaling” en die de openlijke, schaamteloze, directe, dorre uitbuiting met het ijskoude water van haar egoïstische berekening heeft gewijd.³⁾

Tegenstanders van het marxisme verklaren graag, dat het Communistisch Manifest en andere werken van Marx en Engels het wel mooi zeggen, maar dat dit alles alleen geldt voor het kapitalisme van de vorige eeuw en in de huidige tijd niet meer van toepassing zou zijn.

De verdere ontwikkeling van het kapitalisme, in het bijzonder in zijn imperialistische stadium, heeft evenwel bewezen, dat al deze kenmerken van het kapitalisme zich nog scherper en meedogenlozer doen gevoelen. In het Communistisch Manifest werd gesproken over de bourgeoisie, die over de aardbol jaagt op zoek naar afzetmarkten en die alle naties dwingt bourgeois te worden en aldus „een wereld naar haar eigen beeld scheidt”. Zijn de hedendaagse multinationale monopolies echter geen voorbeeld van deze zo geschetste doelstelling en is de Amerikaanse agressieoorlog in Vietnam niet een gruwelijk uiterste daarvan?

Staat en natie

Ook de betekenis van het staatsapparaat voor de bourgeoisie wordt in het Manifest op een vernietigend-heldere wijze geschetst. „Het moderne staatsapparaat is slechts een comité, dat de gemeenschappelijke zaken van de gehele bourgeoisklasse beheert,” zo luidt deze passage die door de hele ontwikkeling van het

moderne kapitalisme is bevestigd. Het hedendaagse staatsmonopolistische kapitalisme is slechts denkbaar door de vereniging van de macht van de monopolies met de macht van de burgerlijke staat. Vandaar ook, dat de monopolisten alle mogelijke moeite doen om dit apparaat vast in handen te houden en de democratische rechten, die door het volk veroverd zijn, trachten te beperken en af te breken.

Met de ontwikkeling van het kapitalisme groeit het proletariaat; met de groei van de monopolies wordt de overgrote meerderheid van het volk geproletariseerd. Daarmee nemen de tegenstellingen toe en in de klassenstrijd die zich op allerlei gebied ontplooit, rijpen de krachten die in staat zijn de macht van de monopolistische bourgeois te breken. Marx en Engels zeiden dit beeldend met de uitdrukking, dat de bourgeoisie „haar eigen doodgravers” voortbrengt.

Juist omdat de bourgeoisie de maatschappelijke ontwikkeling in de weg staat, kan zij niet de heersende klasse blijven en zal zij onvermijdelijk in en door de strijd vervangen worden door de meest revolutionaire klasse, door het proletariaat. Dit geschiedt door de verovering van de politieke macht door het proletariaat. In het Communistisch Manifest lezen we daarover: „... de eerste stap in de arbeidersrevolutie is de verheffing van het proletariaat tot heersende klasse, de verovering van de democratie. Het proletariaat zal zijn politieke heerschappij gebruiken om aan de bourgeoisie stap voor stap alle kapitaal te ontrukken, alle produktie-instrumenten in handen van de staat, d.w.z. van het als heersende klasse georganiseerde proletariaat te centraliseren en de massa van de produktiekrachten zo snel mogelijk te vermeerderen.”

Hier onderstrepen Marx en Engels dus de betekenis van deze machtsverovering, zowel voor de democratie, als heerschappij van de overweldigende meerderheid, als voor de toekomst van de maatschappij door het gebruik van de staatsmacht voor de ontwikkeling van de produktiekrachten.

Lenin schreef later over deze passage in het Manifest, dat hier voor de eerste maal een van de belangrijkste ideeën van het marxisme ten aanzien van de staat, de idee van de dictatuur van het proletariaat, geformuleerd werd. In het Manifest gebruikten Marx en Engels deze term nog niet; wel deed Marx het kort na de revolutionaire gebeurtenissen van 1848—1849 in een brief aan zijn vriend Weijdemeyer. In zijn „Achtste Brumaire” en later (met gebruikmaking van de ervaringen van de Parijse commune) in „De burgeroorlog in Frankrijk” en „Kritiek op het program van Gotha” ontwikkelde hij zijn opvattingen over de staat verder. Deze verduidelijken, aan de hand van wat de historische praktijk gebracht had, de vaststelling in het Manifest. Deze verovering van de politieke macht door het proletariaat werd gezien als het begin van een proces, dat zou leiden tot een maatschappij, „waarin de vrije ontwikkeling van ieder de voorwaarde is voor de vrije ontwikkeling van allen”.

In het Communistisch Manifest wordt op overtuigende wijze uiteengezet, dat gemeenschappelijk handelen van de werkers van verschillende landen en hun internationale solidariteit vereist wordt door de gelijkheid in hun positie ten aanzien van de heersende kapitalistische machten. Dit kan echter slechts verwezenlijkt worden door maximale inspanningen aan de dag te leggen in het eigen land. „Ofschoon niet naar zijn inhoud, is toch naar zijn vorm de strijd van het proletariaat tegen de bourgeoisie voorlopig een nationale strijd. Het proletariaat van ieder land moet natuurlijk het eerst met zijn eigen bourgeoisie afrekenen.”

Het wordt duidelijk en helder geformuleerd. Ongetwijfeld heeft Lenin deze gedachte uit het Communistisch Manifest voor ogen gehad, toen hij in zijn „Aprilstellingen” van 1917 onderstreepte, dat het werkelijke internationalisme betekent het met overgave werken aan het tot ontwikkeling brengen van de revolutionaire beweging en van de revolutionaire strijd in het eigen land. Het zich met frases over internationalisme onttrekken aan de werkelijke strijd tegen de bourgeoisie in het eigen land of aan de ondersteuning van zo'n strijd in alle landen zonder uitzondering kan de burgerlijke heerschappij slechts in de kaart spelen.

Nog op een andere plaats in het Communistisch Manifest komt de noodzaak aan de orde om de strijd van de arbeidersklasse — al is hij internationaal van karakter — op nationale schaal te voeren. Dat gebeurt onmiddellijk na de bekende en veel besproken woorden dat de arbeiders geen vaderland hebben. ⁴⁾ Marx schrijft onmiddellijk daarna, dat het proletariaat moet beginnen de politieke heerschappij te veroveren en dat het zich tot nationale klasse moet verheffen of zoals het in de later door Engels goedgekeurde Engelse vertaling heette, tot de leidende klasse van de natie moet worden.

Tevens komt in dezelfde passage de noodzaak voor het proletariaat aan de orde om zich als natie te constitueren. Hierin komt de betekenis tot uitdrukking, die de schrijvers van het Manifest hechtten aan de behandeling van het nationale vraagstuk. Dit uitte zich nadien eveneens in hun stellingname ten aanzien van vele problemen die zich bij de revolutionaire gebeurtenissen van 1848—1849 voordeden. Nationale onafhankelijkheid was voor hen de voorwaarde voor een werkelijk internationalisme en voor samenwerking tussen de volken. Helder heeft Engels dat later in een voorrede tot een van de vertalingen in het Italiaans van het Communistisch Manifest verklaard. Hij zei in deze in 1893 verschenen Italiaanse editie: „Zonder herstel van de zelfstandigheid en eenheid van iedere natie zouden noch de internationale vereniging van het proletariaat, noch de rustige, verstandige samenwerking tussen deze naties voor het bereiken van gemeenschappelijke doeleinden tot stand kunnen komen.” En in een eerder verschenen voorwoord bij de derde Poolse editie in 1892 schreef Engels: „Een oprechte internationale samenwerking tussen de Europese naties is alleen dan mogelijk, wanneer ieder van deze naties in eigen huis volkomen autonoom is.”

Een duidelijker pleidooi voor het actieve optreden van de arbeidersklasse voor nationale zelfstandigheid is moeilijk denkbaar. Het is trouwens direct verbonden met een krachtige stellingname tegen koloniale onderdrukking en voor ondersteuning van het zelfstandigheidsstreven van onderdrukte volken.

Nog voor het Communistisch Manifest geschreven was, had Engels voor een vergadering in Londen, die gehouden werd in november 1847, gezegd: „Een natie kan niet vrij worden en terzelfdertijd voortgaan met het onderdrukken van andere volken.” Het is een opvatting die in het hele optreden van Marx en Engels en in al hun werken, van hun vroege tot hun latere, terug te vinden is. Marx schreef bijvoorbeeld in 1870, met de strijd van de Ieren voor zelfstandigheid en de daartegen gerichte onderdrukkingspolitiek van de Britse reactie voor ogen: „Een volk dat andere volken onderdrukt, smeedt zijn eigen ketenen.”

Partij en klasse

In het Manifest komt voor de eerste maal de idee naar voren, dat de arbeidersklasse voor het voeren van de strijd een partij nodig heeft, die bewust en georganiseerd kan optreden. Dat kan geen partij zijn, die zich boven de arbeidersklasse plaatst; nee, zo zegt het Manifest, het gaat niet om een „bijzondere partij”, deze partij heeft geen belangen die gescheiden zijn van die van het proletariaat. Ze onderscheidt zich echter doordat ze de belangen van het gehele proletariaat tot uitdrukking brengt en steeds het belang van de gehele beweging voorop plaatst. De communisten zijn daardoor de vastberadenste, steeds verder stuwende kracht, en zij kunnen dit zijn, omdat zij „theoretisch op de overige massa van het proletariaat voorhebben, dat zij inzicht hebben in de voorwaarden, de loop en algemene resultaten van de proletarische beweging”.

Om met succes te kunnen handelen, moet steeds worden uitgegaan van de feitelijke verhoudingen van de bestaande klassenstrijd. Daarbij speelt de strijd voor het bereiken van de naastbijliggende doeleinden en belangen een grote rol, maar tegelijkertijd moet „de toekomst van de beweging”, d.w.z. het bereiken van het socialisme, goed in het oog gehouden worden.

Zowel tegen het sectarisme als tegen kritiekloos accepteren van de opvattingen van de groeperingen waarmee gezamenlijk gehandeld moet worden, neemt het Communistisch Manifest stelling. Het verklaart, dat de communisten overal iedere revolutionaire beweging tegen de bestaande maatschappelijke en politieke toestanden zullen ondersteunen en ondersteunt, dat de communisten zullen werken aan de vereniging en het onderling eens worden van de democratische partijen.

Dit laat zien, dat het streven naar eenheid van optreden in de strijd, die in de geschiedenis van de communistische beweging van zo grote betekenis is gebleken, van het begin af aan een uitermate belangrijk deel is van het optreden van de communisten.

Tegelijkertijd beklemtoont het Manifest, dat de communisten ook bij een gemeenschappelijk optreden geen afstand zullen doen van hun recht om frases en illusies te bestrijden en dat zij de betekenis van de klassentegenstellingen zo helder mogelijk uiteen zullen zetten om voor verdere strijd gewapend te zijn. Eigen opvattingen en oogmerken zullen niet worden verheeld, maar openlijk aan de orde worden gesteld.

In een apart hoofdstuk wordt in het Communistisch Manifest stelling genomen ten aanzien van de zich als socialistisch of communistisch aandienende opvattingen, die toen gangbaar waren en die de arbeiders op een dwaalspoor leidden. De kritiek op de reactionaire, kleinburgerlijke en utopische opvattingen maakte het mogelijk om de communistische principes te verduidelijken. Ofschoon de bestreden richtingen en opvattingen niet meer in die vormen bestaan, blijft dit gedeelte van het Manifest nog steeds van groot belang, omdat dergelijke reeds lang verslagen en verouderde opvattingen toch steeds weer kunnen opkomen bij een snelle uitbreiding van het proletariaat en van de revolutionaire beweging, als nieuwe lagen die nog behept zijn met burgerlijke ideeën in de beweging worden betrokken.

Het Manifest en de revolutie van 1848

Het verschijnen van het Communistisch Manifest viel samen met het uitbreken van de grote revoluties van het jaar 1848. Het was een ontwikkeling, waarop alle revolutionair gezinden hadden gehoopt, hadden verwacht en waartoe zij al hun krachten hadden ingespannen. In het Manifest is duidelijk waarneembaar hoe Marx en Engels deze periode van revoluties tegemoet traden. Zij gingen er van uit, dat de revolutionaire beweging in Engeland, waar een reeds ontwikkeld industrieel kapitalisme heerste, een proletarisch karakter zou hebben. Een revolutie in Frankrijk zou spoedig tot een overwinning van arbeiders en kleine burgerij kunnen leiden, terwijl een revolutie in Duitsland onder die omstandigheden het directe voorspel van een proletarische revolutie zou kunnen zijn. Het program van revolutionaire maatregelen, dat aan het einde van het tweede hoofdstuk van het Manifest uiteengezet wordt, was op zo'n ontwikkeling gericht.

Het Manifest was nauwelijks verschenen, toen Marx en Engels als gevolg van de snelle ontwikkeling van de gebeurtenissen reeds een preciezer uitgewerkt program van eisen moesten opstellen met het oog op de toestand in Duitsland. Dit program — dat in 17 punten „de eisen van de Communistische Partij in Duitsland” samenvatte — was gedetailleerder en concreter. De eisen moesten dienen om de feodale klasse de politieke macht te ontrukken en haar de economische macht te ontnemen. Een ander deel van de eisen dat nationalisatie van enkele bedrijfstakken verlangde, richtte zich tegen „de heerschappij van de grote mannen van het geld”. Daarmee werd de liberale grote bourgeoisie bedoeld, die

het reeds op een accoordje had gegooid met de feodale elementen en met alle mogelijke middelen de verdere voortgang van de revolutie wilde verhinderen.

De zeventien punten laten zien met hoeveel soepelheid een eisenprogram dient te worden behandeld; en ook hoe met het oog op de concrete situatie een program snel gewijzigd moet kunnen worden. In een voorwoord bij een latere editie van het Manifest wezen Marx en Engels erop, dat zij geen nadruk wilden leggen op het voorgestelde program van revolutionaire maatregelen in het tweede hoofdstuk en dat „de praktische toepassing van de beginselen overal en altijd van de historisch gegeven omstandigheden afhankelijk zal zijn”.

Het behoeft hier geen betoog, dat in het Communistisch Manifest het kapitalisme nader bij zijn eind werd gedacht, dan in werkelijkheid het geval was. Een verkorting van het historisch perspectief is bij revolutionairen, die midden in de praktische strijd staan, niet altijd te vermijden en alleen een pedante kwast kan zich daarover opwinden en met een ijverig pennetje — na afloop van de gebeurtenissen — schrijven, dat toch te voorzien zou zijn geweest dat bijvoorbeeld de Chartistenbeweging in 1848 de nederlaag zou lijden, dat generaal Cavaignac de opstand van de Parijse arbeiders in juni 1848 in bloed zou verstikken en dat ook de revolutionaire gebeurtenissen in Duitsland en elders niet tot overwinningen zouden leiden.

Nederlagen nog meer dan successen toonden evenwel het ontoereikende van allerlei burgerlijke en utopische redeneringen aan en bevestigden de juistheid van de in het Communistisch Manifest neergelegde principes. Deze principes, die met zo'n geweldige kracht en welsprekendheid voor de eerste maal in 1848 in het program van een partij van de arbeidersklasse zijn neergelegd, zijn de juiste grondslag gebleken voor de verdere ontwikkeling van de marxistische en later de marxistisch-leninistische theorie en voor het ontplooiën van een praktische actie die de wereld reeds veranderd heeft en deze verandering met toenemende kracht zal voltooien.

JAAP WOLFF

¹⁾ De Chartistenbeweging was de eerste brede, werkelijk massale proletarische beweging, die een reeks politieke eisen aan de orde stelde. Deze eisen, o.a. algemeen kiesrecht, waren neergelegd in een Charter, waarvoor grote handtekeningencampagnes werden gevoerd. Bij het aanbieden van de petitie kwam het tot massa-demonstraties. Door het gebrek aan voldoende organisatie gelukte het de Britse heersende klasse om in 1848 de Chartistenbeweging een nederlaag toe te brengen.

²⁾ Zie hiervoor de materialen die opgenomen zijn in Engels' „De beginselen van het communisme”. Pegasus, Amsterdam, 1971.

³⁾ Bij citaten en aanhalingen is gebruik gemaakt van de vertaling in de vorig jaar bij Pegasus verschenen dertiende druk van het Manifest.

⁴⁾ Zie hiervoor o.a. Lenins briefwisseling met Inesse Armand. (Verzamelde Werken, 5de editie, deel 49). De discussie over deze uitspraak wordt ook besproken in P en C, 1967, blz. 482-484.

Het jaar 1848 — en de zelfstandige rol van de arbeidersklasse

Het jaar 1848 is een van de belangrijkste jaren in de wereld-geschiedenis geweest. Dat mag men nu — 125 jaar later — zonder zich aan overdrijving schuldig te maken, vaststellen.

Het was een jaar, waarin de revolutionaire vlammen in vele delen van West- en Midden-Europa omhoog sloegen en miljoenen mensen van vele volkeren in beweging werden gebracht.

Revoluties, opstanden, barricadegevechten, oorlogen, gekuip van landheren en adel, verraad van de grote bourgeoisie, contra-revolutionaire terreur — ze kwamen voor in alle windstreken van Europa en deden niet alleen hun invloed gelden op het vasteland, maar raakten ook de verhouding van dit continent tot andere als koloniën veroverde delen van de wereld.

Koning- en keizerschap waren een flop gebleken; kronen en tronen wankelden en rolden, al waren er nog altijd weer monarchen, die zich konden handhaven en al werd in dit grote revolutiejaar veel van wat op drift geraakte naar dood spoor geleid.

Europa beleefde een stormachtige periode van het voltrekken van de burgerlijke revoluties en de vestiging in vele landen van nieuwe maatschappelijke verhoudingen.

Het was immers omstreeks het midden van de negentiende eeuw, dat de moderne kapitalistische produktiewijze in de grootste landen van Europa en Noord-Amerika zich vormde en de groei van industrie en wereldhandel de voorwaarden schiepen voor de ontwikkeling van de arbeidersklasse en de arbeidersbeweging.

De moderne produktiekrachten — toepassing van de stoom-machine! — kwamen op, de industriële revolutie zette zich door. De bourgeoisie stelde zich in de burgerlijke revolutie als voornaamste doel het liquideren van feodaal-absolute verhoudingen en het vestigen van haar eigen regime.

In de opstanden en de revolutionaire uitbarstingen kwam voor het eerst de arbeidersklasse naar voren en veelzeggend is het, dat in het begin van 1848 het *Communistisch Manifest* van Karl Marx en Friedrich Engels werd gepubliceerd.

De rijke lessen van de klassenstrijd in de periode van 1848 hebben hun betekenis behouden voor de moderne arbeidersbeweging in alle landen van de wereld.

De arbeidersklasse begon zich in die tijd te formeren maar was nog te klein en te zwak om de leidende kracht van de revolutie te worden; zij liet zich, mede door ideologische zwakte en verwarring, gebruiken als hulptroep van de bourgeoisie. De hegemonie in de strijd bleef, vooral in Oostenrijk en Duitsland, berusten bij de liberale bourgeoisie.

De situatie in Europa was toen uiteraard geheel anders dan nu — niet alleen op maatschappelijk, politiek en staatkundig gebied, maar ook wat de staatsgrenzen betreft. Zo bestond Duitsland

nog uit tientallen vorstendommen en staatjes, waar feodale potentaten en vorsten de scepter zwaaiden en de Pruisische jonkers, wier grondgebied zich ver tot in het huidige Polen uitstrekte, de alleenheerschappij nastreefden.

Dan was er de Habsburgse monarchie met keizer Ferdinand I en kanselier Von Metternich, dat Tsjechoslowakije en Hongarije omvatte en waarvan de grenzen tot in het huidige Polen, Italië en Joegoslavië liepen. De in 1848 bestaande toestand was in grote lijnen tot stand gekomen na het verslaan van Napoleon I in 1815, toen op initiatief van tsaar Alexander I de Heilige Alliantie werd gesloten, — een verbond van alle contra-revolutionaire, reactionaire machten tegen alle vooruitstrevende bewegingen in Europa.

Met Oostenrijk en Pruisen sloten zich bijna alle Europese staten hierbij aan en de monarchen verplichtten zich tot wederzijdse steun bij de onderdrukking van revoluties, waar deze ook zouden uitbreken.

Het Oostenrijkse keizerrijk was een ware volkerengevangenis, waarin vele nationaliteiten, vooral Slavische, opgesloten zaten.

Het nationale vraagstuk begon dan ook naast en met het sociale een belangrijke rol te spelen; de revoluties van 1848 hadden een veelvormig aspect, zowel in hun uiterlijke verschijningsvorm als door de krachten, die eraan deelnamen.

Een belangrijke omstandigheid, die tot een algemeen gevoel van onbehagen en een opstandige stemming bijdroeg, was de economische toestand. In 1845—1846 had een aardappelziekte de oogsten geteisterd en de prijzen omhoog gejaagd. Er hadden hier en daar al hongeroproeren plaatsgevonden.

Het revolutiejaar 1848 was in Frankrijk het meest bewogen. De revolutie begon in februari 1848, toen koning Louis Philippe werd weggejaagd en vond haar hoogtepunt in de opstand van de Parijse werkers in juni van dat jaar, die met een nederlaag eindigde.

De revolutie van 1848 bleef echter niet beperkt tot die korte periode van vier maanden in één land.

De donderslag van februari 1848 in Frankrijk was nog maar nauwelijks verklonken, toen een tweede, zo mogelijk nog heftiger uitbarsting volgde: in maart brak in Wenen een revolutie uit. Metternich, de eerloze, de gewetenloze, moest aftreden en vluchtte spoedig daarop naar Engeland.

Metternich gevlucht! Europa hield een ogenblik de adem in, daarop volgde begeestering bij de revolutionairen en verbijstering bij de reactie.

De revolutionaire golf in Frankrijk en Oostenrijk trilde door in talrijke kleine en middenstaten in West- en Zuid-Duitsland en in de randgebieden.

Ook Nederland kon zich er niet aan onttrekken. Er bestond in ons land reeds een liberale beweging, die op veranderingen aandrong en de macht van het absolute koningschap wilde inperken. Het nieuws uit Parijs, maar vooral uit Wenen en Berlijn, liet

koning Willem II niet onberoerd. Hij zond de conservatieve ministers naar huis en benoemde Thorbecke om een grondwetswijziging voor te bereiden in de hoop een massale beweging te voorkomen of onder de duim te houden.

Thorbecke, hoogleraar in de geschiedenis en afgevaardigde in de Tweede Kamer, had in enkele publikaties (in mei 1844 bijvoorbeeld „Over het hedendaagsche staatsburgerschap”) zijn inzichten bekend gemaakt en zich een exponent van de liberale bourgeoisie getoond.

De grondwetsherziening van 1848 verplaatste het regeringsoverwicht van de koning naar verantwoordelijke ministers en rechtstreeks onder het beperkte censuskiesrecht gekozen vertegenwoordigers. Al was er nog geen sprake van een werkelijk parlementaire democratie en van een algemeen kiesrecht, de grondslag ervoor werd gelegd en in 1849 bracht Thorbecke drie belangrijke organieke (uit de grondwet voortvloeiende) wetten tot stand: de kieswet, de provinciale wet en de gemeentewet.

De Nederlandse bourgeoisie meldde zich, al zou het tot omstreeks 1870 duren voor zij werkelijk haar vleugels naar een modern kapitalistische ontwikkeling zou inslaan.

Marx en Engels over Frankrijk

In het revolutiejaar 1848 hebben Marx en Engels, de grondleggers van het wetenschappelijke socialisme, te midden van de strijd en de woelingen gestaan. Op jeugdige leeftijd waren beiden hun revolutionaire activiteiten begonnen en als propagandisten en leiders van de revolutionair-democratische beweging in Duitsland opgetreden. Daarbij is 1848 de enige keer gebleven, dat het hun — respectievelijk 30 jaar en 28 jaar oud — was vergund direct in de loop van een revolutie in te grijpen. Als revolutionaire strijders, als zich vormende theoretici van de arbeidersbewegingen en van de radicale omwenteling, speelden zij een belangrijke rol.

Niet alleen in van dag tot dag geschreven dagbladartikelen (in de *Neue Rheinische Zeitung*), in briefwisseling met vrienden en revolutionaire strijdmakkers, ook in enkele speciale beschouwingen hebben zij hun visie en analyses gegeven.

Door de directe deelname aan het dagelijkse politieke gebeuren zijn hun uitingen dikwijls ingegeven door de tactische overwegingen van dat moment en als zodanig door de werkelijke gang van zaken soms achterhaald. Hun principiële, hun strategische concepties hebben echter niet aan waarde ingeboet. Zij kunnen inzicht en begrip geven voor die revolutieperiode en vormen een bron voor studie, van ervaringen en lessen, ook voor nu.

Marx gaf zijn visie onder meer in *De klassenstrijd in Frankrijk* en *De achttiende Brumaire van Bonaparte*, analyses ontstaan rechtstreeks onder de indruk van de gebeurtenissen rond 1848.

Engels schreef (later) in een voorwoord bij de *Brumaire* 1): „Het

was juist Marx, die de grote bewegingswet van de geschiedenis het eerst had ontdekt, volgens welke iedere historische strijd, of die op politiek, religieus, filosofisch of ander ideologisch gebied plaats heeft, inderdaad slechts de min of meer duidelijke uitdrukking is van de strijd van de maatschappelijke klassen en dat het bestaan en daarmee ook de botsingen van deze klassen weer bepaald worden door de graad van ontwikkeling van hun economische toestand, van de wijze van hun produktie en van de daarvoor bepaalde ruil."

Frankrijk had vóór 1848 al omvangrijke klassenbotsingen beleefd.

In 1789 was tijdens de grote revolutie de Bastille bestormd en de leuze aangeheven: vrijheid, gelijkheid en broederschap. Er werd een einde gemaakt aan de „heerlijke rechten”, want de Franse bourgeoisie beseftte — anders dan zelfs nog de Duitse in 1848 — dat de grondslag van haar bewind in de vernietiging van het feodalisme op het land en in het vormen van een vrije, over grond beschikkende, boerenklasse bestond.

Napoleon I, omhoog gekomen als generaal van de revolutie, legde een aantal verworvenheden van de meest behoudende delen van de bourgeoisie vast, maar maakte de plechtig geproclameerde rechten van de mens tot een fictie.

In 1830 maakte het Franse volk een einde aan het weer ingestelde ancien-regime van de na-Napoleontische tijd en verjoeg het de restauratiekoning Karel ten gunste van het burgerkoningchap van Louis-Philippe van Orleans.

En toen kwam dan het derde bedrijf in 1848: de vestiging van de Tweede Republiek, het verzet van de industriële bourgeoisie tegen de financiële aristocratie (bankiers) en tegen resten van het feodalisme.

De volksmassa's hadden in Frankrijk een beslissend aandeel in de omwenteling van februari 1848 en stelden na het verjagen van koning Philippe de duidelijke eis: een democratische republiek. Terwijl de industrie-arbeiders tijdens de eerste revolutie van 1789 nauwelijks zelfstandige klasse-eisen hadden gesteld, dwongen zij nu de erkenning van het „recht op arbeid” af, de instelling van een ministerie van arbeid en de opening van nationale werkplaatsen, waarin de werklozen uit openbare middelen werk zouden kunnen krijgen.

De voorlopige regering nam onder meer een decreet aan, dat was opgesteld door Louis Blanc en dat luidde: „De voorlopige regering van de Franse Republiek neemt op zich het bestaan van de arbeiders door werk te garanderen. Zij neemt op zich werk te garanderen aan alle burgers. Zij erkent, dat de werkers zich onderling moeten verenigen om de gerechtvaardigde baten van hun werk te genieten”.

Deze tekst bleef vaag, maar zij bevredigde de demonstrerende massa's. In de nationale vergadering werden besluiten ten gunste van de werkers echter niet doorgezet.

In de „Brumaire” schetste Marx de gespletenheid van de burger-

lijke klasse. Zij wenste maatschappelijke veranderingen, maar het ontbrak haar aan werkelijke moed als zij de democratische eisen door moest zetten.

In sociaal opzicht kregen juist diegenen, die gevochten hadden en de republiek hadden gevestigd, de klappen. De sociale nood nam toe, de nationale werkplaatsen werden opgeheven en de werkloosheid breidde zich uit.

De Parijse werkers kwamen in juni opnieuw in verzet en hun opstand had voor het eerst proletarische trekken. De opstand mislukte echter, al kon ook de bourgeoisie nog niet definitief met de vernieuwingsdrang afrekenen.

De massa's hadden het algemeen kiesrecht afgedwongen, maar Marx zet aan de hand van de feiten uiteen hoe de bevoegdheid van het parlement in de jaren na 1848 werd ontkracht en ondermijnd.²⁾

Louis Bonaparte (neef van Napoleon I) speelde een dubbelzinnige rol en smeedde zijn intriges via geheime genootschappen en een demagogische bespeling van de zelfkantlagen van de maatschappij. Er vond een zinsbegoocheling plaats door elke democratische maatregel voor te stellen als „socialistisch” en als gericht op ondergang van de maatschappij op een manier en een toon, die, om een wat moderne vergelijking te zoeken, in de huidige tijd zou doen denken aan *De Telegraaf*.

Marx beschrijft die zinsbegoocheling aldus: „Of er sprake was van het recht van petitie of van de wijnbelasting, van de vrijheid van drukpers of van de vrijhandel, van de clubs of van de gemeentewetgeving, van de bescherming van de persoonlijke vrijheid of van de regeling van de staatshuishouding, steeds weer keert hetzelfde wachtwoord terug, het thema blijft altijd hetzelfde, het vonnis is steeds weer klaar en luidt onveranderlijk: *socialisme!* Voor socialistisch wordt zelfs het burgerlijke liberalisme verklaard, voor socialistisch de burgerlijke verlichting, voor socialistisch de burgerlijke financiële hervorming.”

Louis Bonaparte bespeelde in het bijzonder de grote massa van boeren geraffineerd, stelde hen gouden bergen in het vooruitzicht en voorkwam, dat zij de zijde van het proletariaat kozen. Hij greep tenslotte de feitelijke macht, die hij steeds verder uitbouwde, tot hij zich in 1852 tot keizer liet kronen.

Onvoltooide revolutie in Duitsland

In Duitsland bleef de liberale beweging van de bourgeoisie in 1848 zwak en onvruchtbaar. Men kan daar eigenlijk niet spreken van één revolutie, maar van opeenvolgende revolutionaire botsingen, die tussen februari en maart 1848 uitbraken, in enkele staten van het verdeelde Duitsland naar een hoogtepunt gingen en in andere staten weer terugbeden. Duitsland was nog zéér verdeeld. Er bestonden 35 vorstendommen en vier vrije rijksteden, verenigd in een „Duitse Bond”, die op het congres van 1815 te Wenen door diplomaten in elkaar was geknutseld.

Duitsland was de bakermat van elke onderdrukking, feodale en burgerlijke, nationale en politieke; het Pruisische despotisme werkte nauw samen met het Oostenrijkse keizerrijk, dat tot de „Duitse Bond” behoorde.

Marx en Engels, voor de revolutie van 1848 uit Duitsland verbannen, schroomden niet in scherpe bewoordingen de bekrompenheid en kortzichtigheid van de Duitse heersende klassen te geselen, alsmede het gebrek aan moed van de liberale bourgeoisie. In Parijs verblijvend stelden zij zich op het standpunt, dat de revolutionairen dienden uit te gaan van de concrete situatie en dat in elk land de voorwaarden voor een revolutionaire ontwikkeling langs eigen weg zullen rijpen.

Zij bestreden de plannen van groeperingen rondom de democraat en dichter Georg Herwegh om uit Duitse arbeiders en geëmigreerde democraten een legioen voor een gewapende inval in Duitsland te vormen en daar de republiek uit te roepen. Terugblikkend op deze situatie schreef Engels: „Wij verzetten ons ten scherpste tegen dit spelen met de revolutie. Midden in de toenmalige gisting van Duitsland een invasie binnen te dragen, die de revolutie plichtmatig van buiten zou importeren, dat zou betekenen de revolutie in Duitsland zelf een beetje lichten, de regeringen versterken en legionairen zelf weerloos aan de Duitse troepen uitleveren.”

De Duitse communisten traden er voor op, dat de revolutionaire arbeiders individueel of in kleine groepjes naar hun vaderland zouden terugkeren om daar revolutionair werk te verrichten.

Marx en Engels kregen op 11 april 1848 gelegenheid naar Keulen te gaan en begonnen daar op 1 juni 1848 met de publikatie van de *Neue Rheinische Zeitung*.

Tal van burgerlijke geschiedschrijvers zijn er met uiteenlopende methoden op uit het revolutionaire optreden van Marx en Engels te verdraaien; zij ontzeggen hun òf iedere invloed op de klassengevechten van 1848—1849, òf stellen hen voor als de uitsluitende verdedigers van het burgerlijke belang.

De communisten hadden echter een program van 17 eisen gepubliceerd, dat als eerste punt vermeldde: „Geheel Duitsland wordt tot één gehele, ondeelbare republiek verklaard”. Uitgangspunt daarbij was, dat een democratische republiek gunstige voorwaarden zou scheppen voor de organisatie van de arbeidersbeweging en de verovering van democratische rechten.

Als vertegenwoordigers van het proletariaat, dat de linkervleugel van de revolutionair-democratische volksbeweging vormde, streden zij ook voor de over de burgerlijke orde heengaande belangen en doeleinden van de nog jonge arbeidersklasse.

De Duitse liberale bourgeoisie was echter in haar schulp gekropen en terwijl in Engeland en Frankrijk (en in Nederland nog daarvóór) het feodalisme vernietigd was, slaagde de feodale adel in Duitsland erin een groot deel van zijn oude voorrechten te bewaren.

De zogenaamde algemene vergadering in Frankfort aan de Main,

die in mei bijeenkwam en ten doel had een grondwet uit te werken, werd een praatcollege. Terwijl de massa's verwachtten, dat de voornaamste vraagstukken zouden worden opgelost, schoof dit college van voornamelijk liberalen, advocaten en beambten beslissingen op de lange baan. De reactie kreeg daardoor de gelegenheid het revolutionaire elan te doven en de revolutionaire acties in bloed te smoren.

Franz Mehring schreef over die periode: „De proletarische klassenstrijd kon zich in de Duitse revolutie slechts onder invloed van de beslissende strijd tussen aristocratie en bourgeoisie ontwikkelen. Bij een beetje moed van de bourgeoisie zou zij de gehele arbeidersklasse achter zich hebben gehad. Omdat zij echter uit angst voor het proletariaat de vlag voor de kroon en het jonkerdom streek, riep zij juist datgene op, wat zij vermijden wilde, werd het klassebewustzijn van de arbeiders scherper aanzet dan het zich in dat historische moment toen al volgens de natuurlijke loop der dingen ontwikkelde zou hebben.”

Veldslagen en oorlogen

De revolutionaire ontwikkelingen in 1848 leidden niet alleen tot opstanden en barricadengevechten, maar ook tot complete veldslagen en oorlogen, die lange jaren voortduurden. Vooral de door de Oostenrijkse monarchie onderdrukte volkeren kwamen in verzet en stelden als eis een nationaal volksbestaan.

In die jaren hield Engels zich in het bijzonder bezig met de militaire theorie en vergaarde hij grote kennis op dit gebied. Men zou hem kunnen beschouwen als de eerste militaire theoreticus van het proletariaat met een grote kennis van het krijgswezen en de militaire geschiedenis, alsmede inzicht in de verschillende wijzen, waarop een revolutionaire strijd kan worden gevoerd.

In de *Neue Rheinische Zeitung* schreef hij een serie artikelen over de oorlog van het Oostenrijkse keizerrijk tegen de nationaal-revolutionaire bewegingen in Hongarije en in Italië, die in het Oostenrijkse staatsverband zaten opgesloten. Zij bevatten gedetailleerde overzichten van de militaire situatie, van het gevechtsterrein en van de strategische positie van de eenheden.

De Oostenrijkse generaal Radetzky trok op tegen de Piemontezen (een staatje in het nog verbrokkelde Italië, dat de kern van de latere eenheid zou worden) en bracht deze legers een nederlaag toe, hetgeen een slag tegen de gehele Italiaanse revolutie betekende. De nederlaag was echter, zo schreef Engels op 1 april 1849, niet nodig geweest en hij zette ook uiteen waarom.

„Het was van begin af aan een enorme fout, dat de Piemontezen tegenover de Oostenrijkers slechts een geregeld leger plaatsten en dat zij daarmee een gewone, burgerlijke, eerbare oorlog wilden voeren. Een volk, dat zijn onafhankelijkheid wil veroveren, moet zich niet tot de *gewone* strijdmiddelen beperken. Massale opstanden, revolutionaire oorlogen, guerilla's overal, dat is het enige

middel waardoor een klein volk met een groot volk kan afrekenen, waardoor een minder sterk leger in staat kan worden gesteld, het sterkere en beter georganiseerde te weerstaan."

Heftig verzet tegen de Oostenrijkse monarchie was ook ontbrand in Praag. In maart 1848 namen arbeiders, handwerkers en studenten deel aan een opstand, die werd gesteund vanuit andere steden en aanvankelijk ook door een deel van de boeren.

De opstandelingen vormden een „comité van Sint Wencelas”, proclameerden de gelijkheid van Duitsers en Tsjechen en verlangden de bijeenroeping eens per jaar van een rijkslanddag. Het comité werd spoedig uitgebreid tot een nationaal executief comité, dat een soort van Tsjechische regering vormde.

De Praagse opstand werd wreed onderdrukt, maar had niettemin een grondslag voor toekomstige nationale ontwikkelingen gelegd. Het nationale aspect begon een steeds grotere rol te spelen en de revolutionairen werden daardoor geconfronteerd met het nationale probleem.

Het is niet mogelijk om er in het kader van dit artikel uitgebreid op in te gaan, maar veel van de beschouwingen van Marx en Engels waren aan het nationale vraagstuk gewijd.

De grillige loop van de geschiedenis ging in sommige gevallen anders dan toen kon worden voorzien — onder meer met betrekking tot de ontwikkelingen op de Balkan en de vorming van door Slavische volkeren bewoonde staten.

Marx en Engels gingen ervan uit, dat moest worden opgetreden voor ieder revolutionair volk, maar waarschuwden tegelijkertijd tegen een soort van „nationale zwijmel”, zoals die ook door heersende groeperingen werd ontketend. Engels polemiseerde bijvoorbeeld scherp met een brochure van Bakoenin over het Pan-Slavisme.

In een artikel in de *Neue Rheinische Zeitung* schreef hij in 1849, toen de contra-revolutie dus al hevig woedde en revolutionairen aan terreur bloot stonden:

„Keulen, 14 februari (1849). Wij hebben er vaak genoeg op gewezen, hoe de zoete dromen, die na de revoluties van februari en maart opdoken, hoe de dweperijen over algemene volksverbredering, Europese Federatieve Republiek en eeuwige wereldvrede in wezen van de zaak niets anders waren dan verhullingen van de grenzeloze radeloosheid en dadenloosheid van de toenmalige woordvoerders. Men zag niet, of men wilde niet zien, wat er gedaan moest worden om de revolutie veilig te stellen; men kon of men wilde geen werkelijke revolutionaire maatregelen doorzetten; de geborneerdheid van de een had met de contra-revolutionaire intriges van de ander gemeen, dat het volk inplaats van revolutionaire daden slechts sentimentele frasen kreeg. De om het hardst bezwerende schurk Lamartine was de klassieke held van deze periode van onder poëtische bloemen en retorische ijdele praat verborgen volksverraad.”

En Engels knoopte daaraan vast, dat de revolutionaire volkeren weten hoe duur zij ervoor moesten boeten, dat zij in hun goed-

moedigheid de grote woorden en verheven verzekeringen hadden geloofd.

Burgerlijk-democratische revoluties

De nederlaag van de juni-opstand 1848 in Parijs versterkte de positie van de feodaal-absolute reactie in Oostenrijk en leidde tot de directe overgang van de Oostenrijkse bourgeoisie en bankiers, die het zelfstandige optreden van het proletariaat vreesde, naar het kamp van de contra-revolutie. Op 12 augustus 1848 was de uit Wenen gevluchte keizer naar de hoofdstad teruggegaan.

De onderdrukking van de in de Habsburgse monarchie opgesloten volkeren werd verscherpt, terwijl in bondgenootschap met dit reactionaire Oostenrijk de Pruisische jonkers hun heerschappij in Duitsland vestigden.

In Frankrijk manipuleerde, zoals eerder gezegd, Louis Bonaparte zich in een positie om tot keizer te worden uitgeroepen. De bourgeoisie had, uitgezonderd in Rusland en in delen van Duitsland, de voornaamste belemmeringen voor haar industriële ontwikkeling geliquideerd, maar de burgerlijk-democratische revolutie niet tot het einde toe voltooid. Zij sloot overeenkomsten met de (wat bijgedraaide) uiterste reactie, en van een klasse met een geschiedkundig gezien toen progressieve inslag werd zij tot de onderdrukker van de volksmassa's — van de jonge arbeidersklasse en van de grote massa van boeren.

Voor de arbeidersklasse ging het erom klaarheid te scheppen.

In hun verdere leven maakten Marx en Engels bij het analyseren van de verschillende klassen in de maatschappij en van de rol en de functie van het staatsapparaat steeds gebruik van de ervaringen van de revolutie van 1848—1849.

In 1848 kon het proletariaat zijn leidende rol in de burgerlijk-democratische revolutie niet waar maken, maar niettemin trad de in wording zijnde arbeidersklasse voor de eerste keer actief en gedeeltelijk ook zelfstandig handelend op.

Politiek en ideologisch bleef de arbeidersklasse echter nog in het kielzog van de bourgeoisie varen. In tal van landen was er nog maar een aarzelend begin van organisatie, zoals bijvoorbeeld in Nederland.

In Frankrijk en Duitsland lag het in die tijd met de ontwikkeling van arbeidersorganisaties anders, maar zelfs de door Marx en Engels geleide *Neue Rheinische Zeitung* was aanvankelijk „orgaan van de democratie” en door generlei banden gebonden met een zelfstandige arbeiderspartij — een omstandigheid, waarop Lenin bijvoorbeeld wijst in zijn in 1905 gepubliceerde werk „*Tweeërlei tactiek van de sociaal-democratie*”³⁾

In dit werk hield Lenin zich in het bijzonder bezig met het karakter en de verschillende fasen van revoluties. In het achter-

gebleven Rusland stond het voltrekken van de burgerlijk-democratische revolutie toen nog op de agenda en Lenin zette aan de hand van de ervaringen uit 1848—1849 uiteen, hoe de burgerlijk-democratische revolutie in de imperialistische ontwikkelingsfase van het kapitalisme, direct een schakel in de keten naar de socialistische revolutie was. Het proletariaat was verder tot ontwikkeling gekomen en zijn betekenis als revolutionaire kracht toegenomen. „Bij ons kan er bijvoorbeeld,” aldus Lenin in dit werk, „geen sprake zijn dat revolutionaire kranten van het proletariaat los staan van de sociaal-democratische partij van het proletariaat, dat zij ook maar een ogenblik eenvoudig als „organen van de democratie” zouden kunnen verschijnen”.

Sinds 1848 hebben burgerlijk-democratische revoluties een diepere inhoud gekregen, een nieuwe dimensie. In een reeks van tropische economisch achtergebleven landen met een overgrote massa van onder feodale verhoudingen levende boeren wordt zij nog als naastbijliggend doel gesteld.

De arbeidersklasse ziet zich daarbij geplaatst tegenover het vraagstuk: hoe zich op te stellen tegenover boeren en nationale bourgeoisie, hen als bondgenoten te winnen en tegelijkertijd een eigen politieke partij als onafhankelijke en zelfstandige klasse-organisatie te scheppen en te handhaven.

Het proletariaat bewees in 1848 door inzet en positie de kracht van de maatschappelijke toekomst te zijn. De strijd werd uitgetild boven de gebruikelijke conflicten tussen bourgeoisie en adel — zij kreeg een nieuwe historische dimensie door het optreden van de arbeidersklasse, die als einddoel het socialisme stelde en sindsdien de hoofdfactor in de strijd voor maatschappelijke ontwikkeling is gebleken.

J. MORRIËN

1) Karl Marx - De achttiende Brumaire van Louis Bonaparte. Pegasus, Amsterdam, 1970.

2) Zo schreef Marx onder meer: „De onvermijdelijke generale staf van de vrijheden van 1848, de vrijheid van persoon, van drukpers, van het woord, van vereniging en vergadering, van onderwijs en religie enz. kreeg een constitutionele uniform, die hen onkwetsbaar maakte. Elke van deze vrijheden wordt nl. als het *onvoorwaardelijke* recht van de Franse burger ge-proclameerd, maar steeds met de kanttekening, dat zij onbeperkt is voorzover zij niet door de „*gelijke rechten van anderen* en de *openbare veiligheid*” wordt beperkt, of door „wetten” die juist deze harmonie van de individuele vrijheden onder elkaar en met de openbare veiligheid tot stand moeten brengen”. En over de wijze, waarop Louis Bonaparte de „vermoede” Nationale Vergadering met voortdurend nieuwe ministerscombinaties beetneemt en ondermijnt: „In november 1849 had Bonaparte met een *niet-parlementair* ministerie genoeg genomen, in januari 1851 met een *buiten-parlementair*, op 11 april voelde hij zich sterk genoeg een *anti-parlementair* ministerie te vormen, dat de votums van wantrouwen van beide Vergaderingen, van de Constituanten en de Legislatieve, van de republikeinse en de royalistische, harmonisch in zich verenigde.”

3) W. I. Lenin - Tweeërlei tactiek van de sociaal-democratie in de democratische revolutie. Pegasus, Amsterdam, 1972.

Kiestelsel als onderhandelingsobject

Het kiebstelsel is, opnieuw, onderhandelings-object bij de kabinetsformatie. Dat maakt het schrijven van een tijdschriftartikel daarover enigszins riskant. Niemand immers kan voorspellen, hoe de kaarten zullen liggen op het ogenblik dat het de lezer bereikt. Is Ruppert, of een zelfde roos onder een andere naam, tegen die tijd nog aan het informeren of formeren?

Is er inmiddels reeds een soort regeringsprogram in werking en wat zegt dit over het kiebstelsel?

We kunnen slechts uitgaan van de situatie op het ogenblik dat dit stuk geschreven wordt, de periode van informatie met betrekking tot een extra-parlementair kabinet.

Maar de meeste feiten die nu op tafel liggen zullen daar in de komende weken niet meteen vanaf vallen.

* * *

Het kiessysteem speelt, zoals gezegd, bij de onderhandelingen over de nieuwe regeringsvorming een rol van belang; het doemt op in diverse stukken die aan de kabinets-informateur overhandigd worden, het wordt in de pers uitvoerig besproken.

Een en ander gebeurt met nog groter nadruk dan in 1967, toen de nieuwe fase van de discussie, waarin we nu verkeren, van de grond kwam — en zeker dan in 1971.

In 1967 was D'66 voor het eerst opgetreden, met verandering van het kiebstelsel als hoofdeis. Het bij de verkiezingen door die partij behaalde resultaat vormde mede de aanleiding tot een uitgebreide discussie. Bij de kabinetsformatie van die dagen, welke de regering-De Jong tot resultaat had, werd afgesproken dat een staatscommissie de hele kwestie op de helling zou zetten. Het zou de commissie Cals-Donner worden, die tenslotte met een uiterst geringe meerderheid adviseerde tot een systeem, waarbij het land in kiesdistricten zou worden ingedeeld en de minister-president apart gekozen zou worden.

Toen de regering het voorstel niet overnam, dienden PvdA, D'66 en PPR een initiatiefwet van die strekking in, die vervolgens door de Tweede Kamer met overweldigende meerderheid verworpen werd.

Aan de discussie over een andere initiatiefwet, afkomstig van de KVP, met het doel een drempel van 3 zetels voor toelating tot de Tweede Kamer in te stellen, kwam het parlement niet eens toe. De tegenzin tegen een drempelsysteem, toch al niet gering, was vergroot door de tweederangs-argumentatie, waarvan de indieners hun voorstel hadden voorzien.

* * *

leidde tot het kabinet-Biesheuvel) heeft het kiessysteem geen rol van betekenis gespeeld.

De ondubbelzinnige afwijzing van districtenstelsel met gekozen minister-president had net plaatsgevonden en de VVD, die onmiddellijk een hoofdrol speelde bij de formatie, moest als vanouds van een wijziging van het kiesstelsel niets hebben. In het regeringsprogram kwam dientengevolge slechts de mededeling voor, dat men niet van plan was een districtenstelsel in te voeren. Tegenover de kiesdrempel werd een dergelijk veto niet geplaatst. De VVD was hier eveneens tegen, maar wilde daar, gezien het feit dat er al een initiatief-wet van de KVP op tafel lag, geen breukpunt van maken.

De verdere schriftelijke discussie over dit laatste ontwerp maakte onder de regering-Biesheuvel slechts trage voortgang. Wel bleek uit de schriftelijke standpuntbepalingen, dat er een zeker overleg gaande was geraakt tussen personen van PvdA en KVP, over de vraag of men elkaar niet kon vinden op een compromis.

In welke richting dit compromis zou gaan werd duidelijk, toen de KVP na de breuk in het kabinet-Biesheuvel met haar program kwam. Daarin werd nu de invoering van een districtenstelsel opgenomen.

Op zichzelf geeft de hierdoor ontstane situatie een gaaf inzicht in de paniekerigheid, waarmee in KVP-kringen aan dit onderwerp geknutseld wordt. Bij de Tweede Kamer ligt dus een door de KVP ingediende initiatiefwet, die behoud van de evenredige vertegenwoordiging beoogt, maar daarbij een drempel wil inbouwen. Terzelfdertijd ligt er voor het publiek een KVP-program, waarin de evenredige vertegenwoordiging vervangen wordt door een districtenstelsel.

Alleen lieden die bezeten zijn door angst voor het vonnis van de kiezers kunnen het in hun hoofd halen, dergelijke krankzinnige salto-mortales met betrekking tot onze staatsinrichting uit te voeren.

De reden voor de plotseling opgekomen wijzigingsdrijf van de KVP ligt voor de hand.

Bij de verkiezingen van 1967 behaalde ze nog 42 zetels (dat was ooit, onder Romme, een keer 50 geweest).

Kort na die verkiezingen onderging ze een adering, doordat drie man uitstapten die later de PPR zouden vormen.

In 1971 slonk het zetelaantal verder tot 35 en bij de jongste verkiezingen, die slechts anderhalf jaar later plaatsvonden, werd dit 27. Zelfs de plotselinge medewerking van de KVP aan de afschaffing van de opkomstplicht, gemotiveerd door de gedachte dat haar weglopers beter niet dan op een andere partij konden stemmen, kon de razendsnelle achteruitgang niet tegenhouden.

Aanvankelijk werd blijkbaar verondersteld, dat de instelling van een kiesdrempel een PPR-achtige afsplintering zou afschrikken en dat hierdoor de schaapjes bijeen gehouden zouden kunnen worden. Het verloop der dingen maakte die veronderstelling illusoir. De ontbinding van de KVP nam proporties aan, die ver

uitgingen boven de omvang van dit of dat splinterpartijtje. Van daar de omschakeling naar de propaganda voor een effectiever gedacht systeem, het districtenstelsel.

* * *

Wat de KVP-leiders hiermee beogen laat zich in drie hoofdpunten samenvatten.

In de eerste plaats zou een districtenstelsel, vooral indien het wordt ingesteld door een rechtse regering die op een rechtse Kamermeerderheid steunt, de KVP en andere confessionele partijen een reeks zetels toeschuiven, die nu aan andere partijen toevallen.

Zeteldiefstal dus, met voortzetting van een rechtse politiek als hoofddoel.

Voorts zal een districtenstelsel, wil het werkelijk grote getalsmatige effecten opleveren, de lijstverbinding vragen van de drie confessionele partijen, hetgeen een belangrijke stap op weg naar de door de KVP-leiding zozeer begeerde samensmelting van KVP, CHU en AR zou zijn.

En, last but not least, een districtenstelsel zou duidelijk passen in het overwegende patroon van de EEG; het zou in het bijzonder het Nederlandse kiesstelsel meer doen aansluiten bij het West-Duitse.

Bij alle drie de beweegredenen een nadere toelichting.

De staatscommissie Cals-Donner had, bij wijze van rekenmodel, het land ingedeeld in 12 districten, in elk waarvan 10 tot 15 zetels te verdelen zouden zijn.

Die districten waren, uiteraard, vrij willekeurig samengesteld. Zo zou de ene helft van de kieskring Nijmegen bij de kieskring Arnhem, de andere bij de kieskring Utrecht gevoegd worden. De kieskringen Amsterdam en Haarlem zouden ieder de helft van de kieskring Den Helder krijgen en Rotterdam en Den Haag ieder de helft van Leiden. In het Noorden en Zuiden zouden bestaande kieskringen gedeeltelijk worden samengevoegd.

Omdat dit rekenvoorbeeld nu eenmaal tot stand was gekomen, zijn ook anderen het verder gaan gebruiken.

Met name de VVD-ster mr. Kappeyne van de Coppello, een ijverig activiste tegen wijziging van het kiesstelsel, heeft berekeningen geproduceerd over de zetelverdeling bij een 12-districtenstelsel volgens de Cals-Donner-indeling. Zij heeft die uitgewerkt voor een hele reeks van combinaties, zowel voor de verkiezingen van 1971 als voor die van 1972.

Met haar toestemming geven wij hier dit overzicht, waarbij twee aantekeningen gemaakt dienen te worden.

De eerste is dat met name de cijfers voor de laatste verkiezingen nog niet geheel waterdicht zijn en dat herberekeningen hier misschien nog kleine wijzigingen zouden opleveren.

De tweede aantekening is, dat de CPN buiten de combinaties is gehouden. Dat punt is van belang als men ziet wat de zetelaan-

tallen zouden zijn indien enerzijds PvdA, PPR en D'66, anderzijds KVP, CHU en AR hun lijsten verbonden zouden hebben. In dat geval zouden de eerste drie samen 69 zetels en de CPN 3 zetels krijgen. Het is lang niet onwaarschijnlijk dat berekeningen zouden aantonen, dat een combinatie een meerderheid zou opleveren. Die meerderheid zou er zonder combinatie zelfs al zijn, als PvdA, PPR en D'66 als enigen tot lijstverbinding zouden overgaan: 71 voor die drie en 5 voor de CPN.

(Voor staat en toelichting zie volgende pagina.)

* * *

Waar het om gaat moge uit deze cijfers duidelijk zijn.

De gezamenlijke confessionele partijen hebben bij de jongste verkiezingen een zware nederlaag geleden. De KVP verloor 8 zetels, de CHU 3, terwijl alleen de AR er een won. Hun totaal is geslonken tot 48.

Zodra nu tot een districtenstelsel zou worden overgegaan, zou dit zetelaantal aanmerkelijk stijgen.

Die stijging zou groter zijn, als men tot een combinatie van de drie confessionele partijen zou komen.

En daar speelt de tweede overweging van de KVP-leiding.

Zes jaar geleden verkondigden Schmelzer, Biesheuvel en Mellema namens de drie aan al wie het weten wilde hun toekomstige politieke samengaan: „Samen uit, samen thuis” was de leus — wat dat dan ook moge hebben betekend.

Inmiddels is het met die eenheid niet best gegaan.

KVP en CHU, die het meest met de deconfessionalisering te maken hebben, zijn in steeds sterkere mate gaan proberen de te vormen eenheidspartij in een niet-confessionele richting te krijgen. De AR echter, voornamelijk steunend op de gereformeerde kerk-gangers, wenst alleen een samengaan indien de nieuwe partij een duidelijk confessionele grondslag heeft.

Dat althans is de vorm, waarin het verschil van mening zich aan ons voordoet. In elk geval stagneert de zaak, en de verkiezingsuitslag heeft bij de AR de animo voor samensmelting niet groter gemaakt.

Invoering van een districtenstelsel nu zou, zoals uit de cijfers blijkt, een geweldig drukmiddel betekenen om die eenheid toch tot stand te brengen.

Het voornaamste punt blijft daarbij, dat de verkiezingsuitslag van 1972, indien een districtenstelsel zou hebben bestaan, de voortzetting van het kabinet-Biesheuvel veel waarschijnlijker zou hebben gemaakt dan nu het geval is. Een combinatie van confessionelen en VVD zou nog steeds de meerderheid hebben die ze nu, onder de evenredige vertegenwoordiging, verloren heeft. Althans, zoals gezegd, zolang de CPN geen deel zou hebben aan de andere combinaties.

	EV		EV/A		EV/B		EV/C		EV/D		EV/E		EV/F		EV/G		12D		12D/A		12D/B		12D/C		12D/D		12D/E		12D/F		12D/G		
	'71	'72	'71	'72	'71	'72	'71	'72	'71	'72	'71	'72	'71	'72	'71	'72	'71	'72	'71	'72	'71	'72	'71	'72	'71	'72	'71	'72	'71	'72	'71	'72	
R K P N	-	1	-	1	-	1	-	1	-	1	-	1	-	1	-	1	-	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0		
Dem. Middle Party	-	0	-	0	-	0	-	0	-	0	-	0	-	0	-	0	-	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0		
N.M.P.	2	0	2	0	2	0	2	0	2	0	2	0	2	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0		
Breen party	1	3	1	3	1	3	1	3	1	3	1	3	1	3	1	3	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0		
G.P.V.	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0		
P.S.P.	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0		
S.G.P.	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0		
C.P.M.	6	7	6	7	6	7	6	6	6	7	6	6	6	7	6	6	3	5	3	5	3	5	3	3	3	5	3	4	3	3	3	2	
DS '70	8	6	8	6	8	6	8	6	-	-	-	-	-	-	-	-	4	2	4	1	4	2	4	1	-	-	-	-	-	-	-		
VVD	16	22	16	22	16	22	16	22	-	-	-	-	-	-	-	-	19	26	15	24	17	24	13	22	-	-	-	-	-	-	-		
DS '70, VVD	24	28	24	28	24	28	24	28	-	-	-	-	-	-	-	-	23	28	19	25	21	26	17	23	-	-	-	-	-	-	-		
VVD + DS '70	-	-	-	-	-	-	-	-	25	29	25	29	25	29	24	29	-	-	-	-	-	-	-	-	-	27	34	25	33	27	33	24	32
PPR	2	7	2	7	-	-	-	-	2	7	2	7	-	-	-	-	0	3	0	3	-	-	-	-	0	3	0	3	-	-	-	-	
D'66	11	6	10	6	-	-	-	-	10	6	10	6	-	-	-	-	11	3	10	1	-	-	-	-	11	1	10	0	-	-	-	-	
PvdA	39	43	39	42	-	-	-	-	39	43	39	42	-	-	-	-	47	57	46	53	-	-	-	-	46	56	44	51	-	-	-	-	
PvdA, D'66, PPR	52	56	51	55	-	-	-	-	51	56	51	55	-	-	-	-	58	63	56	57	-	-	-	-	57	60	54	54	-	-	-	-	
PAK	-	-	-	-	53	57	52	56	-	-	-	-	52	56	52	56	-	-	-	-	65	71	60	69	-	-	-	-	61	70	57	64	
CHU	10	7	-	-	10	7	-	-	10	7	-	-	10	7	-	-	9	5	-	-	8	4	-	-	9	4	-	-	8	3	-	-	
ARP	13	14	-	-	13	13	-	-	13	13	-	-	13	13	-	-	13	13	-	-	12	13	-	-	12	14	-	-	10	11	-	-	
KVP	35	27	-	-	34	27	-	-	35	27	-	-	34	27	-	-	43	35	-	-	41	31	-	-	42	33	-	-	41	30	-	-	
KVP, ARP, CHU	58	48	-	-	57	47	-	-	58	47	-	-	57	47	-	-	65	53	-	-	61	48	-	-	63	51	-	-	59	44	-	-	
CDU	-	-	59	49	-	-	58	49	-	-	58	49	-	-	58	48	-	-	72	63	-	-	70	55	-	-	68	59	-	-	66	52	

Evenredige vertegenwoordiging en 12-districtenstelsels 1971 en 1972

EV = evenredige vertegenwoordiging
12 D = 12-districtenstelsel
A = combinatie CDU
B = combinatie PAK
C = combinaties CDU, PAK
D = combinatie VVD + DS'70
E = combinaties CDU, VVD + DS'70
F = combinaties PAK, VVD + DS'70
G = combinaties CDU, PAK, VVD + DS'70

Worden de namen van partijen in een reeks genoemd, dan betekent dat het optellen van de zetelaantallen dier partijen.

De overweging die tenslotte bij de recente KVP-liefde voor het districtenstelsel nog een rol speelt, is die van de EEG.

In de kringen waar men de politieke eenwording van de EEG op zijn program heeft staan — en binnen de KVP kan men de fanatiekste voorstanders daarvan vinden, evenals in de Westduitse CDU — wordt ijverig gedacht over toekomstige EEG-verkiezingen en worden ook al allerlei constructies opgezet in verband met het Straatsburgse EEG-parlement.

Daarbij behoort, dat net als de accijnzen, de belastingen, de muntwaarden en het inkoopbeleid van voetballers, ook de kiessystemen „geharmoniseerd” worden.

Nu overheerst binnen de EEG het districtenstelsel, hoe verschillend dit ook in West-Duitsland en in Engeland moge worden toegepast. En goede vaderlanders als onze KVP-ers zijn, hun gedachten gaan niet uit naar de wenselijkheid om anderen te overtuigen het veel democratischer Nederlandse systeem over te nemen, nee, bij voorbaat wensen zij op dat van anderen over te gaan — waarbij in het bijzonder het Duitse in trek is.

EEG-liefde en trek in andermans zetels laten zich hier uitstekend combineren.

* * *

Het argument waarmee dezer dagen extra-ijverig een wijziging van het kiesstelsel wordt bepleit is dat van de „onregeerbaarheid” van het land.

Men weet hoe het bij de Ruppert-informatie is gelopen. De informateur had zes varianten voor een regeringsvorming bedacht, die hij vervolgens stuk voor stuk op grond van zijn consultaties ging wegstrepen.

Minderheids-kabinet Den Uyl? KVP wil niet steunen, dus vervalt.

Kabinet PvdA-confessionelen? PvdA-congres had afgewezen, dus vervalt.

Herstel oude kabinet-Biesheuvel? AR wil niet met DS'70, dus vervalt.

Iet wiet waait weg, jij doet niet meer mee.

Joost mag de ernst van onze oud-CNV-bestuurder bij dit alles beoordelen, maar één effect van deze werkwijze lag voor de hand, namelijk de steeds meer verbreide conclusie over de „onregeerbaarheid” van het land.

Sinds mensenheugenis heeft rechts geregeerd in dit land, in allerlei vormen, bedekt of onbedekt, en altijd slecht.

En niemand had het over „onregeerbaar”. Maar niet zo gauw takelen de rechtse posities af, krijgt de KVP zware klappen, wordt de partij van Udink en Van Veen verslagen, of we zijn „onregeerbaar” en de kabinetsformatie wordt zodanig ge-ensce-neerd, dat men het nog bijna zou geloven ook.

En dus, vanwege die onregeerbaarheid, moet het kiesstelsel veranderd worden.

Dat kan dan mooi het odium wegnemen, dat de KVP op ander-mans zetels uit is en op het vermijden, op kosten van die ander, van eigen ondergang.

Het ligt voor de hand, dat de spreuk der onregeerbaarheid wordt uitgesproken met een knipoog naar sommige PvdA-ers, die ook al zitten te rekenen hoe ze zich de zetels van andere partijen kunnen toeëigenen. Vanuit die kring zijn de laatste jaren reeds verschillende malen publiekelijk verlekkeerde blikken geworpen op berekeningen, zoals wij die hierboven hebben afgedrukt. Het vuurtje is nog aangewakkerd, sedert D'66 in de „progressieve combinatie” werd opgenomen.

Ironischerwijs is het nu juist echter een van de eerste propagan-disten van een districtenstelsel, als men wil zelfs de theoreticus daarvan, drs. Gruyters, die de ontoereikendheid van dit systeem voor zijn doeleinden heeft aangetoond.

In een drietal artikelen in Het Parool is ook Gruyters aan het cijferen geslagen. Hij heeft eerst het effect van een kiesdrempel uitgerekend, als die (volgens het Westduitse systeem) 5 pct. zou bedragen, d.w.z. 8 zetels. Zijn berekeningen kwamen hier op neer, dat het op grondslag van de laatste verkiezingen zijns inziens maximaal haalbare, een combinatie van PvdA, D'66, PPR en PSP, niet verder zou komen dan 65 zetels, dat de confessionele drie er 53 zouden halen en VVD en DS'70 samen 32. Zelfs zonder DS'70 zou de VVD nog vooruitgaan, zodat er een ge-beitelde meerderheid voor het kabinet-Biesheuvel zou resulteren — met een nog verder toegenomen gewicht van de VVD.

De drempel helpt Gruyters dus geen zier.

Zijn volgende berekeningen betroffen een districtensysteem.

Daarbij moge er de aandacht op worden gevestigd dat Gruyters niet, zoals de commissie Cals-Donner deed en zoals mr. Kappeyne v. d. Coppello gedaan heeft, met 12, maar met 11 districten werkt. Gruyters vormt daartoe andere combinaties dan voor-noemden, een interessant voorbeeld van de willekeur, die zijn intrede doet als men die weg opgaat. Terwijl algemeen wordt gesteld dat de zaak „eerlijker” is naarmate er minder districten zijn, blijkt uit zijn berekeningen dat er reusachtig veel afhangt

van de vraag, hoe men de grenzen van een district precies laat lopen.

Dat wordt nog eens bevestigd door een berekening van een parlementaire redacteur van De Tijd, Hans Post, die op zijn beurt 9 districten in elkaar geknutseld heeft en die daarbij dan nog weer eens het onderscheid maakt of men een „drempel” van een hele zetel per district hanteert, dan wel de grootste gemiddelden per zetel als uitgangspunt neemt.

Ter vergelijking zetten we hier de resultaten van de drie berekeningen, die alle van hetzelfde systeem uitgaan, naast elkaar.

	Kappeyne	Gruyters	Post I (met drempel)	Post II (zonder dr.)
PvdA	57	55	60	53
KVP	36	32	35	31
VVD	26	27	30	26
ARP	13	14	15	14
CPN	5	4	2	3
PPR	3	5	2	6
CHU	5	6	4	6
D'66	3	3	—	5
DS'70	2	5	2	3
SGP	—	1	—	1

(De heer Post heeft blijkbaar in zijn tweede kolom een foutje gemaakt, waardoor er twee zetels zoek zijn.)

* * *

Hoe men tot al deze verschillende cijfers komt, hangt zoals gezegd sterk af van de districten-combinatie die men zoekt. Dat kan met een eenvoudig voorbeeld worden geïllustreerd. In de Zaanstreek heeft de CPN 17,5 pct. van de stemmen gekregen, ofwel 12.500, hetgeen neerkomt op een kwart zetel.

Die Zaanstreek is echter veel te klein om zelf een district te vormen. Ze moet dus bij een andere streek worden gevoegd. Ze kan worden samengevoegd met een district waar de CPN anders net iets te kort zou komen voor een zetel en daarmee die zetel veilig stellen. Ze kan ook gecombineerd worden met een district waar die zetel precies „binnen” is; ze kan tenslotte gecombineerd worden met een district waar de CPN zo weinig stemmen heeft, dat ze met die 12.500 Zaanse stemmen toch niet aan een zetel komt. In de beide laatste gevallen gaat dus dat grote stemmenpercentage in de Zaanstreek, dat landelijk nogal wat politieke betekenis heeft, bij de zetelverdeling totaal verloren. Een ander voorbeeld: In Rotterdam is de CPN tot 7,7 pct. van de stemmen gekomen. Zou Rotterdam een district vormen samen met gemeentes, waar de CPN ook vrij sterk is, dan zou dat een zetel kunnen opleveren. Wordt het daarentegen gecombineerd, bijvoorbeeld, met Zuidhollandse (en Zeeuwse) eilanden, dan zakt

het CPN-percentages drastisch. Bovendien wordt dan de vraag belangrijk, of men in een district een volle zetel moet halen (zoals nu landelijk), dan wel of men de zetels krijgt toegewezen naar het grootste gemiddelde aantal stemmen dat men per zetel heeft — of, een herhaaldelijk bepleite variatie, op basis van het grootste overschot (d.w.z. dat men, als alle „volle” zetels zijn uitgedeeld, voor de verdeling van de restzetels kijkt wie de meeste nog niet met een zetel gehonoreerde stemmen heeft).

Bovenstaande voorbeelden, toegepast op de CPN, gelden natuurlijk over de hele linie, zoals het staatje laat zien.

De grote profiteurs zijn bij voorbaat diegenen die een regeringsmeerderheid voor hun computerberekeningen kunnen bijebrengen. Gezien de knoei-houding van de confessionele partijen tegenover de kiesrechtkwesie moet men, zeker wat hen betreft, op dit punt geen enkele illusie koesteren.

Komen we nu weer terug bij de heer Gruyters, die ons op deze paden gevoerd heeft.

Zijn berekeningen tonen hem aan, dat hij met zijn districtenstelsel, hoe ook combinerend, op grond van de uitslag van 1972 niet in de buurt van een regeringsmeerderheid voor PvdA-PPR-D'66 kan komen, dat daarentegen confessionelen en VVD daar samen wel degelijk aan toe zijn.

En dus roept Gruyters moedeloos uit dat het maar weer „malaise” is.

Reden, waarom hij weer terugvlucht naar zijn stokpaardje, de gekozen minister-president. Maar als we dat wat hij nu schrijft vergelijken met zijn geestdrift voor een dergelijk systeem anno 1966, dan is daar blijkbaar ook de aardigheid al voor een deel van af.

* * *

Districtenstelsel en gekozen minister-president, dat was de inhoud van de „staatkundige vernieuwing” waarmee D'66 zich 6 jaar geleden aan de kiezers presenteerde.

In die tijd had de PvdA-leiding al het ene rapport na het andere geproduceerd om aan te tonen dat we nodig van de evenredige vertegenwoordiging, althans in de huidige vorm daarvan, af moesten en de 7 zetels die D'66 bij de verkiezingen van 1967 haalde maakten een dermate diepe indruk, dat men bereid bleek, ter wille van een toekomstig samengaan, de leus van de gekozen minister-president met huid en haar over te nemen. Dat leidde tenslotte tot het eerder genoemde wetsvoorstel van Van Thijn, Goudsmit en Aarden, hetwelk door de Tweede Kamer met een meerderheid van twee tegen een verworpen werd.

Bij die gelegenheid werd overigens door de indianers verklaard, dat voor hen districtenstelsel en gekozen minister-president onlosmakelijk aan elkaar verbonden waren; m.a.w., een districtenstelsel zonder een gekozen minister-president was onacceptabel.

In hoeverre dat bij de PvdA nog steeds het geval is, is niet duidelijk. Voor D'66 lijkt het wel degelijk nog steeds zo te zijn. Zeker is, dat men van PvdA-zijde over die gekozen minister-president, kort geleden vooral nog een show-nummer van Van Thijn, nu niet veel meer hoort. Alleen Van Mierlo spreekt er iedere keer over als hij weer in het land is — maar hoe zwaar weegt nog het woord van Van Mierlo?

Zeker is in elk geval, dat de hele gedachte van een gekozen minister-president, duidelijk en openlijk geënt als ze was op het Amerikaanse systeem in de dagen dat John Kennedy hier zwaar in de mode was, sedertdien veel van haar luister heeft verloren. Want het wandelende voorbeeld van het door Van Mierlo en Gruyters voorgestelde is nu niet meer Kennedy, maar Nixon. En de grote Kerstterreur van deze winter heeft iedereen doen inzien, hoe het systeem werkt. Een gekozen Leider, die het bevel kan geven tot massavernietiging, zonder dat er in het hele staats-systeem één macht is ingebouwd die daaraan een eind kan maken. Men kan nog zeggen, dat in Amerika altijd dit systeem bestaan heeft — al is het niet iets om een land mee te feliciteren. Maar indien met in een land dat het systeem van de parlementaire democratie sedert een eeuw kent — een systeem waarin een Kamermeerderheid een regering ten val kan brengen — als men daar overgaat tot een staatsinrichting die één man, voor vier jaar gekozen, de feitelijke macht in handen legt — dan begeeft men zich op autoritaire paden, die maar al te licht in fascisme over kunnen gaan.

Overigens laat de campagne die drs. Den Uyl in de verkiezingsactie heeft gevoerd voor zijn schaduw-regering ons nog andere bedenkelijke kanten van het voorstel zien.

Vanaf het ogenblik dat zij hun tegen-regering presenteerden, hebben Den Uyl en de zijnen er bij de kiezers de volle nadruk op gelegd, dat zij moesten kiezen voor die kandidaat-regering. Dat wil zeggen, dat men in feite mensen kandidaat stelde die geen kandidaat waren (Rolink, Van Dam e.a.) terwijl mensen die wel kandidaat waren, in het hoofdstuk niet voorkwamen.

Men krijgt daarmee de wonderlijke situatie, dat de Tweede-Kamerkandidaten ter verkiezing werden aangeboden als stem-vee voor mogelijke aanstaande ministers, die zelf geen kandidaat waren. Je kon de mensen op de lijst kiezen, opdat anderen in de regering zouden komen.

De functie van volksvertegenwoordiging en volksvertegenwoordigers werd hier dus, bewust of onbewust, naar de tweede rang verwezen en hun nut lag voornamelijk in hun aantal, dat al tevoren als een stemblok werd gepresenteerd.

Dat is het gevolg van het hele gedoe rondom het steeds weer gehoorde verhaal dat „het volk zijn eigen regering moet kunnen kiezen”.

Nee, het volk kiest — met alle beperkingen die het hele burgerlijke systeem daarbij opwerpt — zijn eigen vertegenwoordiging.

En een regering dient van zodanige aard te zijn, dat die op een meerderheid van die vertegenwoordiging steunt.

Dat geeft ook de mogelijkheid, om tussen verkiezingen door invloed uit te oefenen en zelfs een beleid te veranderen.

De volksvertegenwoordigers kunnen bewerkt worden, onder druk van de massa-actie gezet worden en dit kan invloed op een regering uitoefenen. Een regering die eenmaal gekozen is, onder de vooronderstelling van een trouw stemblok in het parlement, is veel minder bereikbaar voor acties vanuit de massa dan een regering, die elk moment door een botsing met het parlement ten val kan worden gebracht.

* * *

We leven, als dit geschreven wordt, nog geen acht weken na de verkiezingen. Het aandringen van KVP en CHU, de grote verliezers bij de verkiezingen, op een districtenstelsel neemt hoogst nerveuze vormen aan, de gekozen minister-president van die andere verliezer, Van Mierlo, komt in elk van zijn publieke uitingen om de hoek kijken en ook het verformfaaide DS'70 is al aan het uitdenken van knoeierijen geslagen: Een kiesdrempel, maar niet voor wie al drie verkiezingen heeft doorstaan.

Over de grondwet heeft niemand het daarbij. De knoeiers gaan er blijkbaar van uit dat met een voldoende Kamermeerderheid van alles, of het nu een districtenstelsel of een drempel is, onder de brede hoed van die grondwet geschoven kan worden — iets, waar ze zich nog wel eens lelijk in zouden kunnen vergissen.

Ondertussen valt eveneens op, dat de PvdA, anders dan D'66, tot nu toe het kiesstelsel niet als een van de meest urgente punten naar voren heeft geschoven.

Het is mogelijk, dat de jongste uitslag daar enkele waarschuwing-lampjes heeft doen aangloeien.

Want waarom is de KVP, waarom de CHU opeens zo'n felle stelselhervormer geworden?

De een verloor bij de laatste verkiezingen, nota bene anderhalf jaar na de voorgaande, bijna 20 pct. van haar stemmenpercentage, de ander zelfs bijna een kwart.

Voor iedereen die rekenen kan is duidelijk, dat beide groeperingen door de wijziging van het kiesstelsel de eigen ondergang willen afwenden, dat men de kiezer, onder het aanroepen van de democratie, wil verbieden om het democratische vonnis aan beide rechtse partijen te voltrekken.

Het lijkt er op, dat ook bij de PvdA dit besef begint te groeien en dat men zich gaat afvragen, of men door het propageren van een wijziging in het kiesstelsel niet doende is, partijen kunstmatig in stand te houden waarvan men zelf altijd gesteld heeft, dat ze nodig dienen te verdwijnen.

Het zou ook al te gek zijn om, als men meer dan een kwart eeuw de doorbraak gepredikt heeft, op het ogenblik dat de kiezers zelf die doorbraak voltrekken met middelen als kieswet- en grondwetverkrachting het proces te verhinderen.

De zogeheten grenzen van de groei

Met „zogeheten” is hier *niet* bedoeld, dat de groei in kwestie in werkelijkheid geen grenzen zou kennen. Het betreft verschijnselen als bevolkingsgroei, toeneming van het gebruik van natuurlijke rijkdommen en milieubederf.

„Zogeheten” evenwel zijn de grenzen die *bepaalde personen en instellingen* hier menen te moeten trekken. De hedendaagse „begrans-de-groei”-acties vinden hun oorsprong, met name voor wat betreft de financiering, in zekere grootkapitalistische kringen. Het voornaamste stuk spuurwerk waarop die acties leunen, is verricht met geld van de Westduitse *Volkswagenstiftung* door medewerkers aan een instituut dat gecontroleerd wordt door heersende kringen in de Verenigde Staten: het Massachusetts Institute of Technology (MIT) te Boston. Op schrift gestelde resultaten zijn in grote aantallen exemplaren op de markt gebracht door de *Club van Rome*, een vereniging uit kringen van grote ondernemers. (Zie: „Rapport van de club van Rome: de grenzen aan de groei” door D. Meadows, Nederlandse vertaling, verschenen in 1972 bij uitgeverij Het Spectrum.)

De voornaamste conclusies die uit het spuurwerk worden getrokken, blijken van *politieke* aard. Het zijn *die* conclusies waarop zowel degenen die de research hebben geleid (o.a. J. W. Forrester) als ook de geldschieters (met name bij monde van A. Peccei) de meeste nadruk leggen . . . , daarbij tegelijkertijd ontkennend dat zij politiek bedrijven. En het zijn *die* conclusies die onhoudbaar blijken bij gemis aan een wetenschappelijke grondslag.

De voorstanders van de hier bedoelde begrenzing van de groei stellen:

- a) die begrenzing kan en moet beginnen met beperking van de (wereld)bevolkingsaanwas; deze aanwas moet liefst tot nul worden teruggebracht;
- b) alleen dit kan leiden tot de (volgens hen) nodige stabilisatie van industrialisering, voedselwinning en verbruik van natuurlijke rijkdommen, alsmede tot voldoende vermindering van milieubederf en tot herstel van het milieu;
- c) hiermee zijn de zaken aangegeven waar het *allereerst* om draait en — zo zeggen zij — indien dit nu maar gebeurt, is de voornaamste grondslag geleverd voor bevredigende welvaart en welzijn van het mensdom;
- d) laat men één en ander na, dan zal de mensheid door extra zware sociaal-economische rampen worden getroffen, mogelijk zelfs door de totale ondergang en wel als gevolg van milieuaantasting en/of gebrek aan energiebronnen en/of verhongering en/of ruimtegebrek.

Wat niet verwerkt is

Bij dit MIT-onderzoek en soortgelijke pogingen is *niet* opgenomen

in de berekeningen: het gebruik van het geproduceerde door resp. ten behoeve van diverse bevolkingslagen. En evenmin is onderzocht de samenhang tussen dit gebruik van het geproduceerde enerzijds en de maatschappelijke eigendomsverhoudingen anderzijds. De vraag, of het verschil maakt, of er al dan niet binnen een maatschappij een klasse bestaat die beschikt over de voorname voortbrengingsmiddelen tegenover een meerderheid van de bevolking die niet over produktiemiddelen beschikt, wordt in dit onderzoek zelfs niet opgeworpen. En dienaangaande is er door de MIT-speurwerkers dus ook niets berekend. De Club van Rome en zijn wetenschappers verklaren, dat zij zich niet politiek (willen) uitspreken en dat zij zich daarom niet met produktiestelsels (in de zin van socialistisch tegenover kapitalistisch) hebben beziggehouden.

Door evenwel de zoëven genoemde factoren niet te betrekken in de becijferingen, verdoezelt men gewild of ongewild hun mogelijke invloed op de maatschappelijke processen die men zegt te bestuderen. Dit op zichzelf betekent al, dat men — ongeacht wat men verklaart te willen — een bijzonder *slecht soort politiek* bedrijft, nl. door het gewicht van de politieke factoren niet te onderzoeken.

„Morele hulpbronnen”

Aan de Club van Rome is het ondertussen niet ontgaan, dat er volgens de grote meerderheid van de mensen in „het westen” en in ontwikkelingslanden wel één en ander ontbreekt aan de „verdeling van de rijkdommen”, zowel binnen elke gemeenschap als tussen de gemeenschappen. Die verdeling van de rijkdom moet „verbeterd” worden. De enige weg die de Club van Rome aan geeft, is het beroep op „morele hulpbronnen van de mensheid” (Rapport van de Club van Rome, blz. 186). En op blz. 5 van bulletin nummer 3 van juni 1972 van de Club van Rome afd. Nederland wordt geconstateerd, dat er hiertoe een „mentaliteitsverandering” moet plaats hebben. Over de te bewandelen wegen zwijgen zij verder. Wel is aangaande kopstukken van de Club van Rome bekend, dat zij geen boterham zien in verandering van de „westelijke” eigendomsverhoudingen ten opzichte van maatschappelijke produktiemiddelen en hun opbrengst. Met name de Club-van-Rome-woordvoerder A. Peccei, zelf een grote ondernemer, heeft zich dienaangaande bij herhaling uitgesproken.

Een alternatieve „begrens-de-groei”-stroming

Onder degenen die zich bedienen van de leuze „begrens de groei” is ook een stroming die zich in zekere zin afzet tegen de Club van Rome. Deze stroming meent enerzijds, dat men niet behoeft te beginnen met het afremmen van de bevolkingsaanwas (die in geïndustrialiseerde landen overigens toch al terugloopt), maar dat

men vooral economisch moet inbinden en aldus de druk op natuurlijke rijkdommen en op het milieu moet verlichten. Anderzijds laat die alternatieve stroming zich *wel* openlijk in met politiek en stelt — onder het aanvoeren van cijfers — het kapitalisme aansprakelijk voor te grote milieu-verontreiniging en een ondoelmatig en te snel gebruik van natuurlijke rijkdommen. Ook de onbevredigende verdeling van inkomens (nl. ten gunste van reeds rijken en ten koste van reeds armen) wijten zij aan het kapitalisme. Tot deze stroming behoort in Amerika B. Commoner (bijv. in zijn boek „The closing circle” van 1971 en in zijn discussie met Club-van-Rome-aanhangers als P. R. Ehrlich).

Maar methoden om van het kapitalisme af te komen, worden door deze alternatieve „begrens-de-groei”-propagandisten niet uitgestippeld en zij blijven het accent leggen op de volgens hen bestaande noodzaak om toch vooral, waar enigszins mogelijk, economische groeiverschijnselen te begrenzen. In Nederland is B. van der Lek (Het Milieboekje, 1972) een vertegenwoordiger van deze richting.

Het betreft hier echter eveneens een verkeerde visie die tot een verwerpelijke aanpak leidt, hoewel de kritiek op het kapitalisme op zichzelf juist is. Zeker dienen we soms groei te begrenzen, zowel onder kapitalistische als onder gewijzigde, i.c. socialistische produktievoorwaarden. Maar ten eerste behoren we van het begrenzen van de groei geen algemeen beginsel te maken en ten tweede behoren we het niet als een hoofdzaak te beschouwen. En dit zij gezegd zowel tegen de Club van Rome als tegen de alternatieve groep.

Het zwaartepunt van politiek-economische en sociaal-economische actie behoort niet te liggen in het streven naar of in verwezenlijking van begrenzing van de groei — zelfs niet in die gevallen dat zulke begrenzing noodzakelijk is — maar dit zwaartepunt moet liggen in bewustmaking en activering van de werkende bevolking ter verdediging van de sociaal-economische en politieke belangen van die bevolking.

Daarom werkt de leuze „begrens de groei” — ook indien zij vergezeld gaat van kritiek op het kapitalisme — veeleer politiek verduisterend dan politiek verhelderend. De belangen van de overgrote meerderheid van de wereldbevolking zijn niet gebaat en het politiek bewustzijn van de massa's wordt niet verruimd door een strijd met als voornaamste doel de beperking van de economische groei (terwijl al het overige en met name de politieke achtergrond of helemaal niet vermeld of in het vage wordt gelaten). Daarentegen zijn de belangen van de wereldbevolking gediend en wordt het politiek bewustzijn van de massa's verruimd door doeltreffende strijd tegen maatschappelijke stelsels die de oplossing van al dit soort vraagstukken in de weg staan.

Zich niet blind staren op ecologie

Uit de geschiedenis valt de les te trekken, dat het *feitelijk* onjuist

is de welvaarts- en welzijnsmoelijkheden die het mensdom thans bedreigen of teisteren, *vooral* toe te schrijven aan verstoring van het ecologisch evenwicht, dat wil zeggen het evenwicht in de natuur, in het bijzonder het evenwicht tussen de mens en zijn omgeving.

Ecologische crisissen zijn niet de enige en ook niet de ingrijpendste sociaal-economische catastrofe-verschijnselen, alle hetzij veroorzaakt (zie onder), hetzij sterk bevorderd door achterhaalde politiek-economische systemen, stelsels die niet meer in overeenstemming zijn met het peil van wetenschap en techniek en met aard en doelmatig gebruik van de bestaande en technisch realiseerbare produktiemiddelen. Daardoor kunnen zulke systemen de wereldbevolking niet meer dienen. Onder zulke stelsels blijven welvaarts- en welzijnstekorten (honger en armoede) optreden bij hele volken of grote delen van bevolkingen: werkloosheid als onuitroeibaar massaverschijnsel, geldontwaarding, strijd tussen politiek-economisch heersende minderheidsgroepen om grondstoffen, markten en strategische posities (gestadig uitmondende in oorlogen), produktiestagnatie en economische crisissen en dit alles *zonder dat het ecologisch evenwicht verstoord behoeft te zijn*. Deze laatste stoornis is, althans wat omvang en huidige verbreiding betreft, van recente datum.

Natuurlijk moet de werkende bevolking optreden tegen milieu-misbruik, maar juist onder kapitalistische verhoudingen is dat bijzonder moeilijk.

Wie en wat kan de groei regelen?

Het kapitalisme is gegroeid en groeit nog steeds, maar het heeft geen enkele groei nog ooit in de hand gehad en het kan de economische groei ook niet in de hand hebben, in tegenstelling tot hetgeen verdedigers van de kapitalistische produktiewijze beweren of hopen.

De kapitalistische produktiewijze heeft een zogenoemd kringkarakter (cyclisch karakter). Dit kringkarakter van een ontwikkeld kapitalistisch stelsel houdt in, dat er periodiek economische crisissen optreden, gevolgd door lichte economische opleving, hoogconjunctuur en weer teruggang en crisis. Bovendien kent het moderne kapitalisme (het door monopolies beheerste kapitalisme) als gevolg van zijn internationale verbreiding en gevorderde technische ontwikkeling permanente crisisverschijnselen in de vorm van chronische onderbezetting van produktiecapaciteit, werkloosheid en geldontwaarding. Dit zijn onvermijdelijke kenmerken van een produktiewijze die stoelt op het privébezit van grote maatschappelijke produktiemiddelen en het daaraan noodzakelijkerwijze gekoppelde streven naar kapitalistische winst en kapitalistisch gebruik van die winst.

Spreekbuizen van dit systeem — of zij nu opzettelijk of bij ongeluk het kapitalistische winstbejag dienen — plegen „vergrootte-groei“-theorieën te verkondigen, voor zover ze ten rechte of

ten onrechte rekening houden met opleving en hoogconjunctuur. Zij lanceren daarentegen „begrens-de-groei”-opvattingen, wanneer overproductiecrissen voor de deur staan of reeds zijn uitgebroken.

Het cyclische karakter van het kapitalisme wordt nauwelijks nog door wie ook ontkend, ook niet door burgerlijke economen. Wat die laatsten pogen te ontkennen — met de praktijk *tegen zich* tot op de dag van vandaag — is dit, dat dit kringkarakter behoort tot de basis-eigenschappen van het kapitalisme en dat een cyclisch verloop van economische processen pas verdwijnt met de verdwijning van het kapitalisme en zijn vervanging door een socialistisch systeem.

Th. R. Malthus (publikaties van 1798 en 1803) is de geestelijke vader van alle hedendaagse „begrens-de-groei”-theorieën, ook die van de Club van Rome. Hij verwachtte enerzijds wel groei van het kapitalisme — terecht zoals is gebleken — maar anderzijds kan volgens Malthus en de neo-malthusianen de (kapitalistische) produktie niet onbelemmerd groeien en gaat die groei te langzaam, doordat het natuurlijke milieu en het menselijk kunnen voortdurende absolute grenzen aan die groei stellen, welke grenzen zich volgens hem *langzamer* verruimen dan de bevolking zich uitbreidt. *Daardoor* — zeggen Malthus en de neo-malthusianen — ontstaan massawerkloosheid en armoede. Wanneer nu maar de werkende massa zich minder snel voortplant, dan verdwijnen die armoede en ellende en daarmee ook o.a. oorlog.

Marx en Engels hebben al in het licht gesteld, dat vertraging van de bevolkingsgroei of zelfs uitdunning van de bevolking onder kapitalistische verhoudingen prompt kapitalistische inperking van de produktie tengevolge moet hebben, zodat reeds hierdoor de werkloosheid naar verhouding even groot blijft. De historische ervaring (denk o.a. aan Frankrijk) heeft dit bevestigd.

Absolute en relatieve overbevolking

Absolute overbevolking is een teveel aan mensen in die zin, dat er door natuurlijke en vooral technisch-wetenschappelijke oorzaken tijdelijk of blijvend geen potentiële mogelijkheden zijn de betrokken bevolking lichamelijk en/of cultureel in voldoende mate te doen gedijen. (En daarbij is de beoordeling van „voldoende” dan nog weer sterk maatschappelijk bepaald.)

Bij absolute overbevolkingsdruk laboreert een bevolking door een op dat moment absolute wetenschappelijk-technische onmacht aan bijvoorbeeld honger of andere welvaarts- en welzijnstekorten.

Komt zo iets voor? Er is reden om aan te nemen, dat absolute-overbevolkingsaspecten in menselijke maatschappijen niet uitgesloten zijn, maar tevens blijkt, dat, althans onder kapitalistische, koloniale en neo-koloniale verhoudingen, in een totaal overbevolkingsproces de *relatieve* overbevolkingscomponenten overheersen.

Relatieve overbevolking is een teveel aan mensen in die zin, dat een heel volk of een deel daarvan (in de regel een meerderheid)

lijdt aan welvaarts- en welzijnstekorten, aan stagnatie en achteruitgang — o.m. in de vorm van gedwongen werkloosheid — *niet* tengevolge van absolute technisch-wetenschappelijke onmacht op aarde resp. binnen de betrokken gemeenschap maar *tengevolge van het karakter van de produktiewijze*: de manier van voortbrengen en maatschappelijk verder gebruiken van goederen.

Overbevolking in het door kapitalisme beheerste deel van de wereld

Dit is wellicht soms mede een absolute maar tevens *altijd* een relatieve overbevolking. Het proces dat in de kapitalistische wereld relatieve overbevolking oplevert, voltrekt zich in grote lijnen aldus: Eén kant van de zaak is, dat het noodzakelijkerwijze ongeordende, op concurrentie om privé-winst berustende karakter van de produktie wanproporties teweeg brengt met betrekking tot produktiemiddelen en tot produkten, zodat er gestaag in bepaalde sectoren te veel en in andere te weinig geproduceerd wordt. De andere kant van dezelfde zaak is, dat de kapitalistische produktie het naar zijn aard periodiek onmogelijk maakt, dat de bevolking de produkten in voldoende mate verbruikt. De bevolking moet die produkten van de kapitalist kopen en daartoe zijn de reële inkomens van de massa telkens weer ontoereikend. Vergelijk Marx' uiteenzettingen over loon, prijs en winst. Het draait uit op vernietiging van produkten, bedrijfs-sluitingen, vergrote werkloosheid en eventueel tenslotte nog onderproduktie!

Het kapitalisme kan, zeker heden ten dage, nooit op de best mogelijke wijze gebruik maken van bestaande technisch-wetenschappelijke voortbrengingsmogelijkheden en van de mogelijkheid om die mogelijkheden nog uit te breiden. In tijden van crisis en depressie kunnen de kapitalisten dit nog minder dan anders. Wat gaan zij dan doen? *De groei begrenzen!*

Malthusiaanse goocheltoer

Wat betreft het hedendaagse burgerlijke gebruik van het woord „overbevolking”, dit gaat terug op de door Malthus gebezigde terminologie. Hij hechtte er de betekenis aan die we hierboven onder het hoofd „absolute overbevolking” hebben omschreven. Maar de verschijnselen en processen uit de werkelijkheid waar Malthus in zijn bevolkingsleer (zie boven) over theoretiseerde, waren in hoofdzaak louter uitingen van *relatieve* overbevolking! Die laatste werd aldus onder de tafel gewerkt. En deze goocheltoer herhalen de neo-malthusianen tot op deze dag.

Dat in een land als Nederland — of waar elders — de groei van de produktie in zijn algemeenheid afgeremd zou moeten worden met name om ons te redden van ondergang in een ecologische crisis, volgt hoe dan ook *niet* uit berekeningen van *Forrester* of enig ander. Neen, dit zijn *vermoedens vooraf* van de Club van

Rome en gelijkgezinden, behelzend dat bepaalde vooruitgang op het gebied van wetenschap en techniek alsmede bepaalde toepassingen van de techniek „onwaarschijnlijk” resp. „te duur” zouden zijn. Zie bijvoorbeeld blz. 140 van het Rapport van de Club van Rome.

Hoezeer zulke vermoedens een ervaringswetenschappelijke grondslag missen, kan blijken uit de technisch gefundeerde kritiek van burgerlijke zijde op het speurwerk van Meadows, Forrester c.s. Ondertussen valt, als gezegd, niet te betwisten, dat er steeds weer voor korter of langer tijd absolute grenzen aan de groei kunnen zijn en daarmee moet men steeds rekening houden. Maar tevens is voor alles onze aandacht vereist voor de opheffing van de *relatieve* grenzen van de groei, veroorzaakt door het kapitalistische produktiesysteem. De opheffing van *die* grenzen is het meest urgent en vormt de springplank voor optimale volkswelvaart en volkswelzijn, hoezeer wellicht daarnaast maatregelen wenselijk of onvermijdelijk zijn ter verhoeding of bestrijding van absolute overbevolkingsaspecten.

Beperking en uitbreiding

Beperkt moet worden: de *groei van ordeloosheid* in de produktie, voorts de *groei van nutteloze en schadelijke produktie* (nutteloos en schadelijk voor welvaart en welzijn van het volk, bijvoorbeeld wapenning en al hetgeen daarmee samenhangt, in ons land in het kader van de NAVO-politiek). Beperkt moet worden: *vervuiling die technisch en wetenschappelijk kan worden vermeden*. Al dit soort groei moet zelfs in zijn tegendeel verkeren.

Bevorderd moet daarentegen worden: *de groei van het reële aandeel van de massa van de bevolking in het geproduceerde*. Ten koste van het aandeel dat als winst toevalt aan de kapitalist, moet het aandeel van de massa van de bevolking groeien in de vorm van investeringen die werkelijk ten behoeve van de massa plaats hebben en in de vorm van consumptiegoederen (via reële loonstijging), dienstverlening, verbeterde arbeidsvoorwaarden en culturele ontplooiing.

Onder kapitalistische verhoudingen is dit alles weliswaar slechts in geringe mate en al met al niet duurzaam te verwezenlijken. Maar ook voor zover de strijd *tegen* kapitalistische verhoudingen *onder* kapitalistische verhoudingen wordt gevoerd, dienen de zoeven aangeduide begrenzing en bevordering van groei voorop te staan en in geen geval ooit „begrenzing van de groei” in zijn algemeenheid.

J. DE LEEUWE

In dit artikel verwerkt de schrijver de stof van een door hem gegeven college aan de Technische Hogeschool te Eindhoven op 20 september 1972 in het kader van de algemene voorlichting ten behoeve van studenten en wetenschappelijk korps, in dit geval de serie „Begrens de groei”. Deze naam was door de Eindhovense organisatoren aan de serie gegeven.

Hugo, Bluwal en de Ellendigen

Toen in 1862 de tien delen van Victor Hugo's beroemde werk *De Ellendigen* werd gepubliceerd, was het succes enorm. Het werd gelezen op de ateliers in Parijs, waar de arbeiders botje bij botje legden om de delen te kunnen kopen; en nadat ze ze allemaal gelezen hadden, lootten ze wie de roman mocht houden.

Bij de bourgeoisie leidde het verschijnen tot razernij, want Hugo schetste het volk als de tegenpool van de bourgeoisie. Alle burgerlijke vertegenwoordigers trokken fel van leer tegen het boek en Lamartin schreef onder meer: „Mijnheer Hugo, U doet veel kwaad. U geeft het volk hoop, in plaats van berusting te prediken.”

De Ellendigen blijft nog altijd de aandacht trekken. Dat bewijzen niet alleen de voortdurende herdrukken, maar ook het feit dat opnieuw een verfilming heeft plaats gevonden. De bekende filmer *Marcel Bluwal* heeft een schokkende film gemaakt en in het blad *La Nouvelle Critique* uiteengezet door welke overwegingen hij zich heeft laten leiden.

„Waarom de Ellendigen?” „Waarom Hugo?”, zo begint hij zijn uiteenzetting en vervolgt dan: In de eerste plaats om persoonlijke redenen. Dit boek heeft mij „gemaakt” en ik heb al dertig jaar zin om het te verfilmen. Mijn voorliefde voor deze roman zou, als hij alleen maar persoonlijk was geweest, uiteraard niet erg van belang zijn. Maar ik ben van mening dat dit boek na de Bijbel, Marx en Lenin het meest gelezen is. Daar zijn gegronde redenen voor, waar ik straks op terug zal komen. Daar komt bij dat een bepaalde elite groep Franse intellectuelen, met name de literatoren, er nadrukkelijk op neer kijken; en dit afwijzen drukt in feite een klassestandpunt uit, wat overduidelijk blijkt uit de beroemde kreet van Gide: Victor Hugo, helaas!, wat me altijd woedend heeft gemaakt. Ik heb dus een visie op *De Ellendigen* naar voren willen brengen die blijkt geeft van mijn waardering en bewondering.

Het boek was een geweldige bestseller bij het volk, en ik probeer al jaren om historische werken onder het bereik van een zo groot mogelijk publiek te brengen. Deze massa heeft niet de kans gekregen om mee te delen in de erfenis van de cultuur; maar zij is ook niet blasé of ongevoelig gemaakt door de kracht ervan, integendeel, zij staat er open voor.

Omdat ik me dus niet wilde beperken tot een simpele reproductie heb ik steeds de werken die ik ging verfilmen op een kritische wijze geanalyseerd, dat wil zeggen dat ik heb getracht weer te geven welke betekenis ze bij hun verschijnen voor de eerste lezers hadden. Dus een her-uitgave die zich niet beperkt tot een zake-lijk uitbeelden.

werd ontvangen. Het was een geweldige bestseller bij het volk, maar tevens een literaire kritiek die duidelijk aantoonde dat Victor Hugo een revolutionair was. Als wij nu in De Ellendigen het woord „socialisme” tegenkomen klinkt dat zeer voor de hand liggend. Maar in 1862 was het eenvoudige feit dat dit woord voorkwam in de grootste roman van de eeuw voldoende om de heersende klasse en haar aanhang moord en brand te doen schreeuwen.

De problemen van het bewerken

Bluwal vertelt, dat hij de bewerking en de dialogen heeft gemaakt. Het woord „bewerking” betekent dat er veranderd wordt. In het algemeen houdt de bewerking van een klassiek werk voor een film (voor de bioscoop of voor de televisie) een verraad in, omdat men eenvoudigweg aan de tekst vast wil houden. Als men zich namelijk beperkt tot de oppervlakkige anekdotische elementen van het werk, bijvoorbeeld een roman is men oppervlakkig bezien trouw aan het boek, maar daarmee worden de dieptethema's gemist. Ieder boek is eigenlijk de droom van een schrijver. En in het algemeen is de anekdote, het verhaal, hoe interessant of doorwrocht ook, niets anders dan een soort netwerk waarachter de dieptethema's zich afspelen.

Wat doet het ertoe dat Molière in zijn Don Juan een schema gebruikt dat niet van hemzelf afkomstig is, zijn „waarheid” ligt elders, achter het verhaal, aldus Bluwal.

In De Ellendigen zou een simpele weergave van het „verhaal” een nog groter verraad zijn geweest dan in andere bewerkingen het geval is. Het verhaal op niveau A is een zeer slecht melodrama. De ingewikkeldheid (ieder melodrama is ingewikkeld) samen met de toegestane tijd (twee uitzendingen van twee uur) zouden het onmogelijk hebben gemaakt om serieus in te gaan op een analyse van de thema's. Het volgende probleem deed zich voor: wat moet je zeggen om *echt* trouw te zijn? Mijn antwoord luidde als volgt: niet vast zitten aan de anekdote — volledige trouw aan het betoog en dat weergeven. Maar niet zo uitgebreid als in de roman.

Eerste keuze: ik heb me bepaalde beperkingen opgelegd om dieper op het tweede deel van De Ellendigen in te kunnen gaan. Maar om het boek begrijpelijk te houden heb ik opzettelijk gebruik gemaakt van een klassiek schema: een „flash-back” van 40 minuten die het mogelijk maakt het vervolg van het verhaal te begrijpen. Daarin kon ik ook de duidelijkste thema's heel schematisch en scherp samenvatten.

Het kiezen van een bepaalde stijl was van veel groter belang. Er waren twee mogelijkheden die elk een opvatting over het boek vertolken. Ofwel trachten te spelen met de nogal hoogdravende beelden waar het boek zo rijk aan is, maar omdat ik Hugo niet zie als een „gezwollen” schrijver was deze manier uitgesloten (hoe dan ook is de literaire beeldspraak, zoals Hugo zelf

zegt, iets uiterst mysterieus, een onberekenbare kronkel. Filmbeelden, zelfs expressionistische, geven zonder meer altijd een realiteit weer).

Ik kon ook proberen De Ellendigen weer te geven voor wat ze zijn, nl. een realistische roman uit de grootste traditie van het Franse realisme en niet een roman uit de romantiek, laat staan een romantisch verhaal.

Daar komt bij dat in De Ellendigen voor het eerst een schrijver zich duidelijk als verteller manifesteert. Hugo spreekt met zijn eigen stem. Hij tracht niet objectief te zijn. Dat heeft me ertoe gebracht om te werken met een vertellersstem, een uiterst traditioneel maar hier beslist vereist procédé om Hugo zelf ook nu aan het woord te laten, om een aantal dingen op sociaal en politiek gebied te laten horen. Ik heb hieruit de uiterste consequentie getrokken: de tekst wordt door mijzelf gesproken. Deze teksten zijn nooit verbindingspassages. Het zijn uitweidingen van de schrijver zelf.

Ik ben dus uitgegaan van een realistische visie — met een lyrische aanpak bij het monteren. Wie de bewerking van de roman bekijkt ziet dat het eerste deel van de roman 40 minuten duurt, en dat het centrale deel, beginnend bij de volwassenheid van Cosette en haar ontmoeting met Marius, doorlopend tot de barricade- en rioleringscène, wat lengte betreft overeenkomt met het boek, terwijl de volgende 150 bladzijden, de aftakeling van Valjean, in vijf minuten wordt samengevat. Zijn verval wordt mijns inziens beter weergegeven door een zakelijk verslag dan door een nauwkeurige analyse.

Bluwal zegt verder, dat we wel duidelijk moeten zien dat de bewerking aanmerkelijk werd vergemakkelijkt door het feit dat Hugo in feite al film is. De gedachten liggen altijd vast in acties of in de directe rede, alles kan dus op het doek worden weergegeven.

Ik wil even nader ingaan op de verteltrant. Bepaalde beelden die een krachtig licht werpen op de poëtische taal van Hugo moest ik beslist handhaven: bijv. de beroemde passage van de hand die 's nachts in het bos het hengsel van de emmer van Cosette pakt. Deze geven een erg duidelijk beeld van het boek en zijn kracht. In het tweede deel komt een groot aantal symbolen voor. Ik denk dan aan de rede van Enjolras over de burgeroorlog, of aan een passage waarin hij en zijn kameraden dood zijn, of de sterfscène van Javert, of ook de heen en weer gaande beweging aan het slot wanneer Valjean steeds meer verwijderd raakt van het huis van Cosette en Marius. Allemaal scènes met een grote emotionele diepgang. Hugo weet op eenvoudige en glasheldere wijze heel belangrijke dingen tot uitdrukking te brengen, dingen die mensen zichzelf niet durven toegeven.

Dialogen, verfilming en technische problemen

voudig geweest. In de eerste plaats toont Hugo zich in deze roman een uitstekend dialogoschrijver. Ik kon me steeds op hem beroepen. Alleen de al te tijdeigen factoren heb ik moeten veranderen. Ik heb ze niet geschrapt (tot in de dialogen toe heb ik deze vorm van tegenstrijdigheid gehandhaafd) evenmin als ik ze actueel heb gemaakt, het enige wat ik gedaan heb is hier en daar de stroom wat temperen; daarbij heb ik er steeds zorg voor gedragen dat men de stroom in al zijn heftigheid bleef voelen. Als iemand in De Ellendigen een betoog afsteekt duurt dat gewoonlijk drie bladzijden lang, en ik moest dat terugbrengen tot twintig regels.

Natuurlijk was ik hier en daar ook gedwongen scènes te bedenken, en in die gevallen heb ik zeer tegen mijn zin de pseudo Hugo uitgehangen, evenals met de commentaren op de handelingen. Maar aan geen van de politieke, sociale of mystieke commentaren heb ik ook maar een woord toegevoegd. Ondanks een groot stuk eigen vormgeving bij het uitvoeren kan men dus zeggen dat de echte dialogoschrijver Hugo zelf is. Bij de verfilming waren de problemen dezelfde die iedere filmer kent. Bijvoorbeeld de scène waar de volksopstand uitbreekt; daarin moet de indruk gewekt worden dat het om duizenden mensen gaat. Ik beschikte alles met elkaar over vijfenveertig mensen. Maar er zijn meer dan genoeg „trucs” om zoiets op te lossen. Zo is ons vak nu eenmaal.

Uiteraard is De Ellendigen een somber werk — daarom zijn de zwartwit illustraties uit die tijd zo voortreffelijk — maar ik moest om commerciële redenen een kleurenfilm produceren. Maar voor de televisie moest een zwart-wit versie ook acceptabel zijn. Het gevaar bestaat (zelfs wanneer in de fotografie goed met de constrastering is gewerkt) dat de indruk van een vrolijk werk wordt gewekt, als men teveel aandacht schenkt aan de kleurenuitvoering. Bovendien moet men rekening houden met de geringe kracht van de televisiebeelden, vooral bij donkere opnamen; deze moeten nog scherp te zien zijn maar het geheel mag niet te vrolijk van beeld worden, want dat zou een fout idee geven. Deze problemen doen zich natuurlijk niet bij de bioscoop voor, maar alleen bij de televisie.

Oppervlaktethema's en dieptethema's

Alle filmbewerkingen van De Ellendigen, met inbegrip van de meesterlijke film van Raymond Bernard uit 1934, hebben — onbewust of niet — datgene gemist wat voor mij de essentie van het boek is: zij hebben zich namelijk beperkt tot de oppervlaktethema's.

Men zegt altijd dat De Ellendigen de roman van het medelijden is, omdat Hugo dit zelf zo heeft gesteld. Vandaar ook de titel. Tevens is het de roman van de „sociale en geestelijke” vooruitgang van een man die het volk vertegenwoordigt. Verder zien we de

liefde tussen Cosette en Marius. Maar de werkelijke thema's die het boek zo duurzaam aangrijpend maken liggen elders.

In de eerste plaats is het in de ware zin des woords een sociale roman. Iedere handeling is daar volledig op geënt, niet door de psychologie van de personen, maar door het feit dat zij tot een bepaalde laag van de bevolking behoren. Het is zeer opmerkelijk dat de personen leven en handelen al naar de klasse waar ze toe behoren. Geen enkele gedragsvorm is dan ook puur psychologisch. Om dat tot uiting te brengen was het absoluut noodzakelijk om op de sociale kant van het werk in te gaan en dat te doen wat totdien nooit was gedaan namelijk door middel van beelden de sociale opvattingen van Hugo weer te geven.

Een thema, dat op zeer verhelderende wijze door Hugo wordt behandeld is: het medelijden. Bij Hugo kennen bourgeois-mensen maar één manier om hun medelijden te uiten en dat is geld geven. Dat heeft mij ertoe gebracht een scène te schrijven die in het boek alleen even wordt aangestipt, en die zich daar beperkt tot een ontmoeting van Cosette en Eponine. In deze scène geeft Cosette een paar francs aan Eponine om een brief naar Marius te brengen. Ik wijs er ook nog even op dat Marius aan het eind van het boek (het is een uiterst gecompliceerd voorbeeld) 500 francs aan Thénardier geeft, zoals men een oorvijs uitdeelt.

Medelijden in het algemeen, zoals die overal in het werk van Hugo voorkomt als een bron voor mogelijke hervormingen, wordt in de feitelijke gebeurtenissen als een geldgift uitgebeeld. Ik heb de mislukking en de beperktheid van deze vorm van medelijden waar Hugo tegenaanschopt duidelijk vast willen leggen. Valjean wordt als hij medelijden voelt en dan geld geeft verachtelijk. Wanneer hij geld geeft legt hij zich neer bij zijn status van bourgeois — hij kan dan geen kant meer uit.

Zo heb ik ook de paternalistische kant in Madeleine gehandhaafd: hij had fabrieken opgericht waarin iedereen die wilde werk vond — maar toch ontsloeg hij Fantine: hij is zelf een gevangene van het systeem.

Ik besef dat ik er niet in geslaagd ben de volledige diepgang van het werk weer te geven, verre van dat.

Om dit universum optimaal te benaderen zou ik minstens drie maal zo lang hebben moeten draaien, met veel ruimere middelen. Maar een filmregisseur, aldus Bluwal, moet voor alles het realiseerbare in het oog houden. Ik heb geprobeerd er zoveel mogelijk uit te halen.

Verder lijkt me ook dat het onmogelijk is alle diepte van de tekst weer te geven, zelfs niet met behoorlijk veel middelen. Dat is nu eenmaal het geval als je een literaire wereld gaat verfilmen. Het enige wat men kan proberen is gelijkwaardige beelden te leveren. Dat is bijvoorbeeld het erbij bedachte moment dat Valjean een enorme trap opklimt die lyrisch en visueel moet symboliseren hoe Valjean de weg terug zoekt naar de maatschappij.

En dan zijn er de onvermijdelijke vervalsingen: hoe kan men de rioleringspassage omzetten? De verwijzingen naar ingewanden en

de seksuele aspecten worden op vijftig schitterende bladzijden door Hugo uitgewerkt. Deze zouden alleen uit te beelden zijn door middel van gelijksoortige visuele beelden — hetgeen onder de huidige omstandigheden nauwelijks doenlijk is. Ofwel men komt tot een andere — expressionistische — film, alleen begrijpelijk voor mensen die de literaire stijl kunnen plaatsen wanneer ze de film hebben gezien. Maar dat heeft voor mij geen zin. Voor mij telt juist de functie van de televisiefilm. Die is stellig: helpen, bij, en oproepen tot lezen. Een televisie-uitzending moet men altijd benaderen alsof het volkomen nieuw is voor de kijkers, alsof zij De Ellendigen nog nooit hebben gelezen.

De grootheid van het boek ligt voornamelijk in het feit dat de historie belichaamd wordt, dat niets alleen op het niveau van de anekdote speelt — maar dat er diverse lagen van betekenis zijn, dat, zo zou men kunnen zeggen, het begrijpen steeds op meer dan één terrein ligt.

Bluwal gaat dan verder: Wat is een groot schrijver? Dat is iemand die op duidelijke wijze vertolkt wat er in het algemeen leeft in het collectieve aangeboren geweten. De schrijver is de zoeklens binnen een zeker aantal algemene zeer diepgewortelde standpunten, waardoor een nog niet duidelijk tot uiting gekomen besef van de dingen naar voren komt.

Wij moeten het werk niet zuiver beoordelen op de standpunten die de schrijver verdedigt (het is geen revolutionair werk) maar meer als een bewonderenswaardige uitdrukking van de angst van allen. Het is een oude discussie, of de rol van de schrijver, en de kunstenaar in het algemeen, is een kritische analyse van de maatschappij te maken, of dat het zijn rol is de angst uit te drukken. In onze cultuur draagt iedere schrijver bij aan de vooruitgang als hij begaafd is — want dan brengt hij verborgen dingen, die hijzelf evenmin volledig doorziet, tot uitdrukking. In De Ellendigen brengt Hugo het niet verwoorde gevoel van het volk tot uiting, omdat hij heel goed zonder didactische middelen een verhelderende werking heeft, zoals de kunstenaar in onze maatschappij die behoort te hebben.

Om die reden heb ik mijn inbreng niet nadrukkelijker gewild dan het boek. Als ik bijvoorbeeld zeg dat de freudiaanse belichting nuttig is en dat dit aspect in het werk zit, wil dat niet zeggen dat dit een absolute factor is. Ook al blijkt dit aspect duidelijker uit de film, omdat het filmmateriaal minder tweeslachtig is, ik heb beslist de dingen niet willen „vervlakken” zoals dat heet.

Men kan Hugo verwijten dat hij niet voldoende vooruitziend was en dat hij foute analyses maakte — maar hij was wel een ziener in de zin van „medium”, zoals Godard dit eventueel in Pierrot le Fou of de Chinoise was. En deze helderziendheid heb ik trachten vast te leggen en uit te drukken.

Communiqué van het partijbestuur van de CPN

In het afgelopen weekeinde is het partijbestuur van de CPN bijeen geweest ter bespreking van de ontwerp-resolutie, die in De Waarheid van 9 december gepubliceerd werd en die op de kadervergaderingen in het gehele land ter discussie stond.

Op de vergadering van het partijbestuur werd de ontwerp-resolutie toegelicht door pgt. Henk Hoekstra.

Als conclusie van de inleiding en de discussie werd de resolutie met algemene stemmen goedgekeurd. Bepaalde vraagstukken dienen nog nader uitgewerkt te worden, zoals de strijd tegen de werkloosheid, tegen de huurharmonisatie en de huurliberalisatie en de organisatieproblemen.

Het partijbestuur spreekt als zijn mening uit, dat er alle reden is voor bijzondere verontrusting gezien de trouweloosheid en woordbreuk van de regering-Nixon bij de onderhandelingen over vrede in Vietnam, waardoor de gruwelijkheden van de oorlog voortgang hebben en waardoor de internationale toestand ongunstig beïnvloed wordt. Het partijbestuur roept alle partijgenoten, alle vrienden van de vrede en van de vrijheidsstrijd van het volk van Vietnam op om thans de grootst mogelijke druk uit te oefenen, teneinde de regering van de Verenigde Staten te dwingen om hun oorlogshandelingen onmiddellijk stop te zetten. Het partijbestuur onderstreepte de passage in de resolutie, waarin gezegd wordt dat de kabinetsformatie onze partij niet onverschillig laat. Aan de hand van de laatste gegevens acht 't het zijn plicht te zijn tegenover de arbeidersbeweging en alle progressieve krachten in ons land, om op positieve wijze en met initiatief hierbij op te treden en een progressief regeringsbeleid te bevorderen. Het partijbestuur verzocht het dagelijks bestuur zich hierover ten spoedigste verder te beraden.

(De Waarheid, maandag 18 december 1972)

Verklaring van het Dagelijks Bestuur van de CPN

Het Dagelijks Bestuur van de CPN heeft zich beraden over de actuele situatie in verband met de kabinetsformatie.

Uit de laatste berichten blijkt, dat door de rechtse politieke groeperingen in het land getracht wordt, te komen tot een formatie die de politiek van het kabinet-Biesheuvel, welke èn in grote

massabewegingen en bij de verkiezingen door het Nederlandse volk is afgewezen, zal voortzetten.

Tevens blijkt, dat in dezelfde kringen grote onderlinge verdeeldheid en tegenstellingen heersen, zowel ten gevolge van de verkiezingsuitslag als van de druk die door de massa in het land wordt uitgeoefend.

Fel zijn met name de reacties uit het Nederlandse volk op de misdadige vernietigende bombardementen die de Nixon-regering op het Vietnamese volk laat uitvoeren.

Het Dagelijks Bestuur van de CPN roept alle vredelievende krachten in het land op, in de grootst mogelijke eenheid tegen deze wandaden te protesteren, op de wijze waarop dit zaterdag aanstaande in Amsterdam zal gebeuren.

Reeds is gebleken, dat de kracht van de massabeweging een onontkoombare invloed uitoefent, ook op de verhoudingen binnen het Nederlandse parlement, waar nog slechts weinigen het aandurfden de Nixon-politiek in het openbaar te steunen.

Het Nederlandse volk wil een andere politiek.

Het wil geen voortzetting van het Biesheuvel-beleid.

Daarom moeten de vredeskrachten, de gehele progressieve en arbeidersbeweging, zich thans laten gelden bij de regeringsvorming. Het is niet de KVP van Andriessen, die te bepalen heeft hoe Nederland zal worden geregeerd.

De CPN is van mening dat thans de tijd is aangebroken om vastberaden koers te zetten op de vorming van een regering met een progressief beleid.

Gezien haar positie draagt de PvdA in deze een duidelijke verantwoordelijkheid. Zij mag hierbij niet langer aarzelen en terugwijken, gezien wat er vanuit het volk verlangd wordt en ook gezien de besluiten, die door de meerderheid op het PvdA-congres genomen zijn, is een regeringsbeleid geboden dat allereerst gericht is op

- het afzien van nucleaire taken van de Nederlandse strijdkrachten, het atoomvrij maken van Nederland,
- een begin van vermindering der bewapening,
- erkenning van Hanoi en verbreking van de betrekkingen met Saigon, onmiddellijke erkenning van de DDR,
- vrijheid van loononderhandelingen zonder regeringsingrijpen,
- intrekken van de anti-stakingswet,
- ongedaan maken van de 1000 gulden collegegeld,
- ongedaan maken van de huurharmonisatie.

Een regering die dit program als richtsnoer neemt zal daarbij de steun van de Communistische Partij hebben. Zij zal de meerderheid van de bevolking achter zich hebben, waarvan het actieve optreden ook beslissende invloed zal hebben op de verhoudingen in het parlement. Hierdoor zal de uitvoering van het program praktisch mogelijk worden.

Amsterdam, 21 december

Verklaring van het Dagelijks Bestuur van de CPN

Het Dagelijks Bestuur van de CPN heeft gisteren in een reactie op de Amsterdamse oproep tot het organiseren van de nationale manifestatie aanstaande zaterdag de volgende verklaring uitgegeven:

Het Dagelijks Bestuur van de CPN heeft met instemming kennis genomen van de oproep van de Amsterdamse besturen van de PvdA, CPN, PPR en PSP, en van het Comité Jongeren voor Vietnam aan de landelijke besturen van deze partijen. Juist nú, nu gebleken is hoe groot de invloed is geweest van de acties in de afgelopen weken, waartoe in ons land de stoot is gegeven in Amsterdam door PvdA, CPN, PPR, PSP, het Comité Jongeren voor Vietnam en andere organisaties met de massale demonstratie op 23 december tegen de barbaarse Amerikaanse agressie in Vietnam, is het des te meer nodig de acties met grote kracht voort te zetten en verder te ontwikkelen, zodat iedereen, ongeacht zijn religieuze of politieke opvattingen, die zich tegen het misdadige optreden van de Verenigde Staten richt, daaraan kan deelnemen. De op massa-vernietiging gerichte bombardementen gaan in heel Vietnam beneden de 20ste breedtegraad onverminderd door; de gebleken onbetrouwbaarheid van Nixon blijft een voortdurend gevaar voor elke overeenkomst inzake Vietnam en een bedreiging voor de vrede en veiligheid in de gehele wereld. Daarom roept het Dagelijks Bestuur op, door te gaan met de actie in buurt en bedrijf, op school en universiteit, in dorp en stad, op iedere schaal en in alle mogelijke vormen, tot alle bombardementen op Vietnam zijn stopgezet, de Verenigde Staten alle oorlogshandelingen hebben gestaakt, het oktober-accord door Nixon is getekend en alle Amerikaanse troepen uit heel Indo-China zijn teruggetrokken.

Amsterdam, 2 januari 1973.

(De Waarheid, 3 januari 1973)

Oproep van het Dagelijks Bestuur van de CPN

Maak de demonstratie tot een overweldigende gebeurtenis! In eenheid tegen Nixons Vietnam-oorlog!

De Communistische Partij van Nederland richt zich langs deze weg tot alle leden en activisten van de partij, waarvan in de komende dagen zeer veel zal afhangen.

Zij richt zich tot allen, die hun verantwoordelijkheid kennen en die van meet af aan gestreden hebben tegen de Amerikaanse agressie in Vietnam, tegen Nixons barbaarse geweld en die in het gehele land op vele plaatsen reeds luid de eis hebben laten horen van het terugtrekken van de Amerikaanse militaire macht uit Vietnam en geheel Indo-China en die opkomen voor erkenning van de Democratische Republiek van Noord-Vietnam.

De zesde januari moet gemaakt worden tot een nationaal protest, waarin socialisten en communisten, gelovige mensen met verschillende maatschappij-opvattingen, allen die de vrede nu van Nixon willen afdwingen, zich verenigen.

Het gaat er thans om een einde te maken aan de misdaden, die aan het volk van Vietnam bedreven worden!

Het gaat erom Nixon — aan de vooravond van nieuwe onderhandelingen, bij een brutale voortzetting van bombardementen op Vietnamees grondgebied — te laten horen dat de maat vol is en dat van hem slechts één ding verlangd kan worden: de vrede te tekenen!

Het is nodig, dat er thans gesproken wordt met de kracht en de macht waarover de overgrote meerderheid van het Nederlandse volk beschikt.

Deze mogelijkheid is aanwezig nu, na een eerder en grootscheeps initiatief in Amsterdam, CPN, PvdA, PPR, D'66, PSP en het Jongerencomité Vietnam, Pax Christi en het Interkerkelijk Vredesberaad, alsmede de afvaardigingen van KVP en CH tijdens besprekingen op landelijk niveau besloten hebben tot de organisatie van de **NATIONALE DEMONSTRATIE VOOR VREDE IN VIETNAM** op 6 januari in Utrecht.

Deze demonstratie kan onder de huidige omstandigheden een zeer zwaar gewicht in de schaal leggen.

Beslissend daarvoor is het mobiliseren van de massa, van allen die vinden dat het zo niet langer kan en mag, die geen barrières willen optrekken maar de eenheid willen vinden in de strijd en die in eigen kring deelnemers werven en de wekroep laten horen: zaterdag a.s. massaal naar Utrecht!

De CPN roept haar afdelings- en districtsbesturen, haar leden en sympathiserenden op alle maatregelen, die getroffen zijn door het landelijke organisatiecomité, te ondersteunen en te helpen doorvoeren en tegelijkertijd zelf alle mogelijke initiatieven te ontwikkelen om uit stad en land, uit bedrijf en buurt, van universiteit en school een massale opkomst te bewerkstelligen.

Daarvoor is het nodig snel, doortastend en gedisciplineerd te werk te gaan.

Slechts enkele dagen scheiden ons nog van de zesde januari!
Amsterdam, 3 januari.

Het Dagelijks Bestuur van de CPN

Over de actie van het overheidspersoneel

De rechtse politiek van de regering-Biesheuvel, gericht op aantasting van de inkomens van alle werkenden en afbraak van sociale, democratische en culturele rechten, heeft grote groepen uit de bevolking tot verzet gebracht. Ook onder het overheidspersoneel heerst grote verontwaardiging over het gevoerde beleid.

Jarenlang heeft het trendbeleid, waardoor de salarissen pas achteraf verhoogd worden, een feitelijke achterstelling gebracht.

Met de laatste miljoenen-nota van het kabinet-Biesheuvel is nu ook een directe aanval op de rechtspositie en de salarissen van het overheidspersoneel ingezet. Aangekondigd werd een vermindering van de kinderbijslag voor het eerste kind en het intrekken van de premiespaarregeling.

Een deel van het overheidspersoneel werd achteruitgezet bij terugbetaling van de AOW-premie.

Maar bovenal is nu een directe loonsverlaging toegepast door aanmerkelijke verhoging van de pensioenpremie.

Dit betekent voor alle betrokkenen tezamen een inkomensvermindering van negentig miljoen gulden.

De regering heeft niet alleen stelselmatig geweigerd om aan de protesten tegen deze aanslag op de salarissen tegemoet te komen, zij heeft zelfs geweigerd om hierover normaal overleg te voeren en daardoor op grove wijze de bestaande vakbondsrechten aangetast.

Het kabinet-Biesheuvel is er op uit om zijn begrotingstekorten, die in hoofdzaak veroorzaakt worden door de miljarden verslindende bewapeningsuitgaven, mede ten koste van de ambtenaren op te vullen en hun salarissen tot sluitpost van de begroting te maken.

Dit is onaanvaardbaar en betekent een regelrechte terugkeer naar de vooroorlogse Colijn-politiek.

Het toelaten van deze aanval opent de weg voor steeds verdergaande aanvallen op het levenspeil van het overheidspersoneel.

De ABVA (NVV) en andere bonden van het overheidspersoneel hebben opgeroepen om op 6 februari in Den Haag massaal te demonstreren tegen deze politiek. Hun initiatief verdient de solidariteit van al diegenen die zich verzetten tegen aantasting van het inkomen en afbraak van verworven rechten, en die opkomen voor verbetering van de koopkracht.

Het Dagelijks Bestuur van de CPN roept op om alle initiatieven en voorbereidingen voor de massale demonstratie op zes februari met volle kracht te ondersteunen.

BINNENKORT VERSCHIJNT BIJ PEGASUS:

Fr. Engels

DE ROL VAN HET GEWELD IN DE GESCHIEDENIS

Op diepgaande wijze bespreekt Engels de marxistische opvattingen over het geweld. In het slothoofdstuk licht hij ze toe met een uiteenzetting over de gebeurtenissen in de tweede helft van de negentiende eeuw.

Ong. 150 blz., paperback, ong. f 7,—

Fr. Engels

REVOLUTIE EN CONTRA-REVOLUTIE IN DUITSLAND

In een reeks artikelen, die verschenen in de 'New-York Daily Tribune' trok Engels de lessen uit de revolutie van 1848. Aan de hand van de stormachtige gebeurtenissen van dit revolutiejaar — nu 125 jaar geleden — formuleert hij de marxistische leer over de voorwaarden en het verloop van een revolutie en de betekenis van de gewapende strijd.

Ong. 170 blz., paperback, ong. f 7,—

Verkrijgbaar bij de boekhandel en bij Pegasus,
Leidsestraat 25, Amsterdam
Hoogstraat 143, Rotterdam

IN DE MARXISTISCHE / LENINISTISCHE REEKS VERSCHEENEN BIJ PEGASUS:

K. Marx / Fr. Engels

HET COMMUNISTISCH MANIFEST 112 blz., paperback, f 4,90

K. Marx

LOONARBEID EN KAPITAAL 80 blz., paperback, f 3,65

LOON, PRIJS EN WINST 84 blz., paperback, f 3,65

KRITIEK OP HET PROGRAM VAN GOTHA 90 blz., paperback, f 4,50

Fr. Engels

DE BEGINSELEN VAN HET COMMUNISME 124 blz., paperback, f 4,50

DE OORSPRONG VAN HET GEZIN, VAN DE PARTICULIERE
EIGENDOM EN VAN DE STAAT 256 blz., geïll., paperback, f 8,50

DE DUITSE BOERENoorlog 225 blz., ill. en kaarten, geb., f 11,90

W. I. Lenin

DE APRIL-STELLINGEN 112 blz., paperback, f 4,50

HET IMPERIALISME 174 blz., paperback, f 5,50

WAT TE DOEN? 234 blz., paperback, f 6,25

J. W. Stalin

OVER DE GRONDSLAGEN VAN HET LENINISME 114 blz., paperback, f 4,50

OVER DIALEKTISCH EN HISTORISCH MATERIALISME 52 blz., paperback, f 3,25

G. Dimitroff

EENHEID TEGEN HET FASCISME 110 blz., paperback, f 4,50

VERKRIJGBAAR BIJ DE BOEKHANDEL EN BIJ PEGASUS
LEIDSESTRAAT 25 AMSTERDAM
HOOGSTRAAT 143 ROTTERDAM

*politiek
&
cultuur*

33ste jaargang 2/1973

KUNST EN CULTUUR

Nieuwe opgang van kunst en cultuur of Pelgrimstocht naar Oegstgeest?	Joop Wolff	49
Doelstellingen en het fiasco van het centraal accoord	W. Nieuwenhuijse	59
De nederlaag van het Amerikaanse imperialisme in Vietnam	R. Walraven	70
Inspraak in opspraak	M. v. d. Berg	79
Posthumus, profeet van de kortzichtigheid	M. Milikowski	88
PARTIJDOCUMENT:		
Partijbestuur CPN bijeen		78

Foto op het omslag:
De drie gratiën, reliëf in Franse kalksteen 1930
van Mari Andriessen
(Foto: C. van Weele)

POLITIEK EN CULTUUR

verschijnt twee-maandelijks bij uitgeverij Pegasus
Leidsestraat 25, Amsterdam-C., tel. 23.11.38
De abonnementsprijs is *f* 8,— per jaar,
f 5,— per halfjaar, losse nummers *f* 1,50
Studentenabonnement *f* 5,— per jaar

Ons gironummer is 447416, Gem.giro: P 1527
Correspondentie over betaling en verkoop s.v.p.
zenden aan de administratie p/a Pegasus.
Alle correspondentie over de inhoud aan de
redactie van P. en C., Prinsengracht 473,
Amsterdam-C., tel. 62565

POLITIEK EN CULTUUR

tijdschrift, gewijd aan de theorie en praktijk van
het marxisme-leninisme onder leiding van
het partijbestuur der CPN

Nieuwe opgang van kunst en cultuur of Pelgrimstocht naar Oegstgeest?

In het kader van het Studium Generale van de Landbouw Hogeschool te Wageningen werd in de maanden januari en februari van dit jaar een aantal openbare colleges gehouden over het onderwerp „Cultuurpolitiek”.

Deze cyclus werd afgesloten met een lezing van Joop Wolff, die was uitgenodigd om te spreken over het thema „De plaats van de cultuur binnen de marxistische orde”.

De tekst van deze lezing, die ook onderwerp was van de nodige discussie, drukken wij hierbij af.

De programmeurs voor het Studium Generale hebben mij opgesierd of opgezadeld met als motto voor vanmiddag: „De plaats van de cultuur binnen de marxistische orde”. *)

Toen ik deze opdracht kreeg heb ik mij afgevraagd hoe mij van deze taak te kwijten? Waarschijnlijk kan ik dat het beste doen door allereerst met deze etikettering van het thema af te rekenen.

„De plaats van de cultuur binnen de marxistische orde”.. Wat, wie en hoe is de cultuur? Het spreken over „de” cultuur blijft — hoe dan ook — het bewandelen van een ezelsbruggetje. Cultuur is dynamisch, beweeglijk, een complex geheel. Alléén een dode cultuur is precies te plaatsen, in te delen en te ontleden.

Cultuur leeft (zelfs kwijnen blijft léven), met wortels in de historie, functionerend in het heden en de toekomst beïnvloedend.

Cultuur heeft vele facetten: vorming, onderwijs, gedragsontwikkeling, wetenschap en — daar concentreren wij ons nu op — kunst.

Creativiteit en kunsten!

Kunst en cultuur vormen geen autonoom gebied. Dat was niet het geval

in de feodaliteit, noch onder vroeg-kapitalistische verhoudingen, het is het niet in deze tijd van modern monopolistisch kapitalisme en zal dat ook niet zijn onder socialistische maatschappijverhoudingen.

Het primaat van economie en politiek doet zich te allen tijde gelden. Daarom blijft ook voor beoefenaars van kunst en cultuur de belangrijke vraag: welke economie, welke politiek? Conservatief of vooruitstrevend? Rechts of links? Kapitalistische of socialistische eigendoms- en produktieverhoudingen?

Deze vraag is en blijft onder alle omstandigheden relevant. Ik wil daarbij aantekenen — gezien de discussies van het ogenblik — dat cultuur nooit een uitsluitend elitaire aangelegenheid is of blijft, óók niet als zij elitair beoefend, elitair gefinancierd en in directe zin elitair genoten wordt.

Zij ondervindt de *beïnvloeding* van de maatschappij. Zij beïnvloedt zèlf, tekent mede de levenspatronen en de patronen van de ethiek. Dat kan positief of negatief werken. Er is een wisselwerking tussen cultuur, tussen kunst en maatschappij, op alle treden van de ontwikkeling.

Als marxisten spreken wij over onderbouw (produktiewijze en produktieverhoudingen) en bovenbouw, waartoe de cultuur moet worden gerekend. Maar wij hoeden ons voor de simplificatie, dat de bovenbouw een soort automaat zou zijn, de geprogrammeerde computer van de onderbouw. Dit soort „economisch determinisme” wijzen wij af.

Bij wijze van voorschot heeft de heer Joost Smiers, aldus uw notulen, hier in deze cyclus over cultuur-politiek reeds verklaard: „Een ontwikkeling van vóór en ook na de oorlog is dat socialisten en communisten dan ook de kunst aan het volk willen geven (elke arbeider in de schouwburg), d.w.z. de burgercultuur wordt gezien als een te verwerven goed. Hier wordt voorbijgegaan aan de gedachte dat ook kunst bepaald wordt door de economische situatie, kunst van het proletariaat is iets anders dan kunst van de burgercultuur voor het proletariaat”.

Het begrip „burgercultuur”, als hier geciteerd, is een *simplificatie*, een volkomen veronachtzamen van het feit, dat in de zgn. „burgercultuur” ook de desintegratie van het kapitalistische stelsel weerspiegeld wordt, de individuele zowel als collectieve menselijke problematiek van de „vervreemding” onder het moderne monopolisme vaak ten hemel schreiend aan de orde gesteld wordt en ook de geëngageerde, de tendenskunst dwars tegen de ontaarding van dit stelsel in zijn plaats onder de zon opeist.

De desintegratie en vervreemding, die gereflecteerd wordt in volkomen realistische werken van Pinter en Becket, vindt haar beangstigende en vaak ontroerende echo in het absurdistische toneel, zowel als ook in de klankwereld in onze eigentijdse muziek. Daar is geen harmonie, daar is geen aan het schoonheidsideaal van het einde van de vorige eeuw beantwoordend klank- en geluidsgamma. Daar is vaak de „lelijkheid”, die door de echtheid van de lelijkheid tot schoonheid wordt — voor wie het verstaan wil en niet wenst te verdorren in formules.

Voor het gemak kan men dus zeggen: „dus ergens toch proletarische kunst”. Maar het is ti-ta-tovenaar of Prinzipienreiterij van een slechte ruiters als bijvoorbeeld Konrad Boehmer, die in het heden gedachten en strevingen introduceert, die in de dertiger jaren in Duitsland alleen

maar negatieve invloed op de maatschappelijke ontwikkeling hebben uitgeoefend.

Met het begrip „burgercultuur” moet men voorzichtig zijn in een tijd, dat de burgerlijkheid (in oude, klassieke zin) praktisch is uitgekocht en afgeslacht door grote concerns.

Een echt „burgerlijk” naast „proletarisch” geluid zou wel eens heel verfrissend kunnen zijn in deze tijd. Dat blijkt uit de ontwikkeling in de kerken, in kwesties terzake van de democratie. Alleen mag men niet in „burgerlijkheid” doodlopen! Dát is het probleem op een gegeven moment.

Wie het positieve in de situatie weet te vinden, moet er ook op uit zijn dat positieve te ontwikkelen. Men moet niet de houding aannemen van de beeldenstormer in de zestiende eeuw, maar van de hemelbestormer van deze tijd, die tot veranderingen moet komen, die de sleutel in handen heeft voor een nieuw perspectief.

* * *

En dan kom ik tot het tweede punt in mijn opdracht voor deze middag: „de marxistische orde”. En ik moet u zeggen, ik weet niet wat dat is! Daaraan heeft u geen boodschap, denkt u misschien. Maar toch wel, want ik zou u aldus met mijn onwetendheid een verloren middag bezorgen.

„De marxistische orde”!

Alweer simplificatie, aardig voor het gemak, maar een verkeerde fixering. Dit immers vooronderstelt een gesloten systeem, met ten volle vastgelegde normen en te vangen in abstracties. Het zweemt teveel naar een „heilstaat”-gedachte. En een heilstaat moet heel vervelend wezen, erg pluche, erg barok. Stoffig!

Het zou een nieuw produktiestelsel, want dat lijkt aan de orde, simplificeren tot een regime. Het maakt de methode van het kennen van de maatschappij tot een kookboek.

Het marxisme is een open systeem, een wijze van analyseren van de maatschappij en van (op grond daarvan) vaststellen van nieuwe maatschappelijke doelstellingen. Het marxisme verschaft geen huis (de maatschappij) mét het interieur. De „marxistische orde” kan op cultureel gebied wel eens de grootste wanorde betekenen. En dat lijkt mij het gunstigst. Op het gebied van de kunst en de cultuur moet men de wanorde niet vrezen.

Maar dat werd juist gedaan door mejuffrouw Klompé, wordt gedaan door minister Engels en óók door de berijders van de zogeheten „zuivere” linkse principes, die alles graag goed geplaatst en aan kant willen hebben.

Wanorde op het gebied van kunst en cultuur is een toestand van bevrijding: bevrijding van valse etiketten en Ot-en-Sien-achtige vereenvoudigingen, bevrijding van de ambtelijke verhouding subsidiebelen en subsidiënten, prijswinnaars en prijsuitdelers, opdrachtgevers en opdrachtontvangers, politici en versierders. Een verstoring van dat patroon zou in een nieuwe, socialistische maatschappij moeten plaatshebben. Zelfs ook voordien!

Een marxist kan zich niet verlustigen in *echt* of *vermeend* gelijk, in

alternatieve oplossingen, die abstracties blijven. Dat is de enige abstracte kunst, die wij beslist afkeuren. Noch het volk, noch de directe scheppers van kunst en cultuur komen daarmee verder.

Vanuit de situatie nú, moeten wij wegen vinden naar een geheel nieuwe situatie. Wij pretenderen niet deze wegen te kennen. Wij moeten die samen zoeken, samen uit — met de belofte, samen thuis!

Dat klinkt erg huiselijk. Maar het gaat uit van een gezamenlijk beminnen van de onrust die ten grondslag ligt aan creativiteit en massabeweging (om te noemen: lonen, stakingsrecht, Vietnam).

Onze partij heeft altijd iedere gedachte aan paternalisme afgewezen. Om nog maar niet te spreken van een paternalisme, geruggesteund door machtsmiddelen van een staat, of door corruptieve methoden van een staat. Een kwestie, die bij ons voorop staat in de strijd tegen het ruïneuze cultuurbeleid van een rechtse regering in het kapitalistische Nederland, maar die ook een rol heeft gespeeld in onze polemiek met opvattingen in sommige socialistische landen in Oost-Europa, ook in Azië trouwens, waarvan wij ons duidelijk gedistantieerd hebben.

Wij wensen geen paternalisme. Niet ten aanzien van stromingen of hoogst persoonlijke opvattingen in de kunstwereld. Niet ten aanzien van smaak en belangstelling van de werkende bevolking, die van officiële zijde te horen krijgt, dat zij toch op zondag op zijn minst naar het museum, naar de matinee van het Concertgebouw of naar een culturele happening moet. Beide vormen van paternalisme zijn uit den boze.

Kunst en cultuur, massale deelname, individuele en collectieve creativiteit, zijn *niet*, nu niet, nooit en nergens, administratief te regelen. En dat is maar goed ook! Het zou de dood in de pot zijn!

De toneelgroep Proloog heeft de laatste tijd voor enige verfrissing gezorgd en schijnt — als de rechtse partijen hun zin krijgen — daarvoor te moeten boeten.

Als ik afga op het pleidooi voor Proloog van Hans Dagelet in *De Waarde* van 18 januari jl., dan kiest Proloog „ten gunste van de onderdrukten” en komt in haar opvatting het toneel „naar de mensen toe en is een middel om mensen bewust te maken van hun positie in de maatschappij”.

Duidelijke maatschappelijke keuze — duidelijke utiliteitsfunctie dus ook. Dat is een vorm van engagement die bijzonder te waarderen is, maar die andere vormen tegelijkertijd niet uitsluit. Het gaat hier om toneelkunst, die „mensen bewust wil maken van hun positie in de maatschappij”. Vooral werkende jongeren — werkende jongeren, die waarschijnlijk op hun beurt veel hebben gedaan om acteurs en toneelgroepen bewust te maken van hun positie in de maatschappij.

Alweer, de wisselwerking! Ook dat is een kant van de medaille die men moet zien, wil men niet vervallen in een soort volksontwikkelingswerk, mét een sociale inslag, maar tóch neerbuigend en behoudend.

Waar een kunstuiting een duidelijke maatschappelijke progressieve tendens heeft, met artistieke geladenheid en zeggingskracht een wezenlijk sociaal probleem aan de orde stelt, mee-tast en -zoekt naar een oplossing, daar kan de kunst zeker ook een machtsfactor zijn. In progressieve, in revolutionaire zin! Maar ook, waar tendens niet vooropgesteld aanwezig is, kunnen kunstuitingen gevoel voor verandering en

vernieuwing aanwakkeren, vonken doen overspringen en denkprocessen in beweging zetten.

Er wordt tegenwoordig vaak op formalistische wijze over „geëngageerde kunst” gepraat. Als het hanteren van een rozenkrans, die steeds opnieuw afgewerkt moet worden.

Het zou goed zijn zich nu en dan tot Marx en Engels te wenden. In een brief aan Minna Kautsky schreef Engels op 26 november 1885: „Ik ben in geen enkel opzicht tegenstander van de tendenspoëzie als zodanig. De vader van de tragedie, Aeschylus, en de vader van de komedie, Aristophanes, waren beiden sterke tendenspoëten, niet minder dan Dante en Cervantes, en het beste van Schillers 'Kabale und Liebe' is, dat dit het eerste politieke tendensdrama is. De moderne Russen en Noren, die uitstekende romans leveren, zijn alle tendensdichters. Maar ik ben van mening, dat de tendens uit de situatie en handeling zelf naar voren moet springen, zonder dat daar uitdrukkelijk op gewezen wordt, en de dichter is niet genoodzaakt de historische, toekomstige oplossing van de maatschappelijke conflicten die hij schildert, de lezer in de hand te drukken”.

Hier heeft het begrip tendens een veel weidser en ook een fundamenteeler karakter gekregen. Niet beperkt en zeker niet als ritueel, maar levensecht!

U heeft hier ook dr. Van Riemsdijk op bezoek gehad, secretaris van de Raad van de Kunst. De Raad van de Kunst is een ambtelijk hunebed. Daar fiets ik gewoonlijk aan voorbij. Maar aan dr. Van Riemsdijk dan toch maar niet.

Bij hem, bij één van zijn stellingen, hier op deze plaats geponeerd, wil ik wel stilstaan. En wel bij deze stelling: „tolerantie maakt voorlopig nog veel mogelijk in Nederland. Een verheugende zaak, al zal rekening met een teruggang dienen te worden gehouden. Voorlopig past tolerantie echter nog bij de Nederlandse onkunde ten aanzien van de cultuur”

Dat klinkt nogal dreigend! Het kondigt intolerantie aan ten opzichte van nieuwlichterij, ten opzichte van „geëngageerde kunst”, ten opzichte van het experiment.

Tolerantie vereist inzicht in de maatschappij, in de krachtsverhoudingen in de maatschappij, kennis van cultuurgeschiedenis, van de betrekkelijkheid zowel als van de invloed die er van verschillende stromingen in de kunst is uitgegaan en nog uitgaat. Er is geen enige, echte kunstvorm, stijl of artistieke benadering. Leven en kunst zouden gauw verdorren.

Als dr. Van Riemsdijk „tolerantie” zegt, dan is dat — althans als het de politiek van CRM aangaat — meer opportunisme. Dat is iets gans anders. Dat is zich aanpassen, omdat dit op een bepaald moment niet anders kan. Tijdelijk, incidenteel. Dat is dingen tolereren onder dwang van de omstandigheden. Om het te laten uitwaaien, tot de wilde haren eraf zijn.

Voor het opportunitieitsbeginsel in het Nederlandse strafrecht is nog wel iets te zeggen. Het opportunitieitsbeginsel in de officiële cultuurpolitiek is dubbele bodemwerk, is een negatief uitgangspunt.

Wie de cultuurpolitiek van de Nederlandse regering volgt, ziet twee zeer kwade aspecten. Dit is het „tijdelijk” toelaten van experimenten

en van vernieuwingspogingen en die dan later weer financieel blokkeren — acteurs en actrices, als het toneel betreft, gewoon de straat op! Maar óók is er de minachting van het eigen culturele erfgoed. Dit is weliswaar keurig geformuleerd, zoet gevooid en enigszins bedekt terug te vinden in de discussienota kunstbeleid van CRM, algemeen, zowel als nationaal omlijnd.

Het is opvallend, hoe CRM hier prachtig op één golflengte zit met degenen, die hun „linksheid” willen bewijzen door een provocatieve minachting voor culturele scheppingen uit het verleden — alles generaliserend, het begrip „burgerlijke cultuur” hanterend als dooddoener.

Wij voelen ons beter terecht bij Lenin als deze in de woelige tijden van 1917—1920 schrijft — en dat in verband met cultuur in een socialistische maatschappij: „Het marxisme verkreeg zijn wereldhistorische betekenis als ideologie van het revolutionaire proletariaat juist daardoor, dat het de waardevolste veroveringen van het burgerlijke tijdperk in het geheel niet afwees, maar zich intengende al het waardevolle uit de meer dan tweeduizendjarige ontwikkeling van het menselijke denken toeëigende en verwerkte. Slechts het verder werken op deze grondslag en in deze richting, opgestuwd door de (praktische) ervaringen van de dictatuur van het proletariaat, haar laatste strijd tegen iedere uitbuiting, kan als de opbouw van een werkelijke proletarische cultuur beschouwd worden”.

Deze band tussen heden en verleden, tussen klassieke tradities en even klassieke verstoring van tradities en actuele creativiteit, is kenmerkend voor de marxistische beschouwingwijze in kunst en cultuur. Het één is ondenkbaar zonder het ander. Het is niet een repeteren van het verleden. Juist, omdat niet eenvoudig gerepeteerd kan worden, is het nodig voedingssappen van de historie op te zuigen.

Iemand als Herman Gorter, die het socialisme idealiseerde als een proletarisch schoonheidsideaal (arbeiders dansen een rijdans langs d’ocean - Pan), als een hoogst persoonlijke bevrediging, een hunkering naar „de gouden waarheid”, heeft dat toch zeker goed in zijn werk vervat. Bijvoorbeeld in zijn „De grote dichters”, waarin hij de klassieken plaatst in hun tijd, gebonden aan klassenverhoudingen, hen echter onderkende als een bron van inspiratie en schoonheid.

Over de Griekse cultuur schreef Marx: „Is Achilles mogelijk met buskruit en lood? Of überhaupt de Ilias met de boekdrukkunst of zelfs de drukpers? Houden het zingen en zeggen (van sagen) niet noodzakelijkerwijze op, verdwijnen op deze wijze niet de noodzakelijke voorwaarden voor de epische poëzie? De moeilijkheid zit er niet in te begrijpen, dat Griekse kunst en epos verbonden zijn met bepaalde maatschappelijke ontwikkelingsvormen. De moeilijkheid is, dat zij voor ons nog kunstgenot bieden en in zeker opzicht als norm en onbereikbaar voorbeeld gelden. Een man kan immers niet opnieuw kind worden of hij wordt kinds. Maar is hij niet blij met de naïviteit van het kind, en moet hij niet zelf opnieuw, op een hogere trap van ontwikkeling, ernaar streven zijn waarheid te reproduceren?”

Men ziet: wel de band, niet de herhaling. Het één is niet mogelijk zonder het ander. Had Benjamin Britten ooit zo zijn „Peter Grimes” kunnen componeren als er geen „Tristan und Isolde” van Richard

Wagner bestaan had? Zijn de beste composities van Dmitri Sjostakowitsj denkbaar zonder Mahler? Is de nieuwe eigentijdse muziek los te maken van dat knooppunt van de moderne muziek, waarop wij Arnold Schönberg tegenkomen? (Moses en Aaron).

Het is niet aan te nemen!

Een revolutionaire, laat staan een progressieve ontwikkeling binnen het kader van de bestaande maatschappij kan geen breuk betekenen met het waardevolle, dat in vroegere perioden, in voorafgaande maatschappijvormen, geschapen is.

* * *

En het nationale culturele erfgoed?

In de beleidsnota CRM treft men over het verleden deze passage aan: „op het niveau van de naties wordt kunst middel tot bevestiging van de eigen nationale identiteit en historische grootheid”. En verder: „geen primaire artistieke of vitale keuze, maar een historische”. De reactie hierop behoeft echter niet negatief te zijn — van dat verschijnsel immers zullen wij de wedergeboorte beleven.

Historisch is het duidelijk — vooral in grote landen.

In Rusland heeft men Glinka's „Iwan Soesanin”, „Roeslan en Loedmilla” in de muziek, Repins schilderijen van veldslagen in de beeldende kunst, Toergenjews „Vaders en zonen” in de literatuur.

Maar het geldt ook voor kleinere landen. Nemen we bijvoorbeeld Ierland. Daar heeft men o.a. Yeats, de schrijver van toneel en proza, die de Ierse zaak wil dienen en zich opstelt tegen Engelse overheersing, en Synge met bv. zijn „Playboy of the Western World”. Werken, die een onthullend beeld geven van de onderdrukking en gericht zijn op de bevrijding daarvan.

Het nationale moment in de artistieke en culturele ontwikkeling is belangrijk, ook in vroegere koloniale gebieden. Voor ons geldt dit moment in een tijd, waarin nationale onafhankelijkheid van ons land tot een paskwil wordt gemaakt via EEG, buitenlandse economische penetratie en NAVO-beslissingen.

Het bewaren van de nationale identiteit, d.w.z. óók het doen herleven of bevestigen van nationale tradities is van bijzonder belang. Kunst en cultuur zijn daarbij bijzonder gewichtig. Waar een minderwaardigheidscomplex gekweekt wordt, is niet het antwoord een meerderwaardigheidscomplex. Neen, het is veel complexer.

Het gaat erom informatie te geven over en mee te laten beleven wat Nederland bezit. Op muzikaal gebied bijvoorbeeld. Van Josquin de Pré, Sweelinck via Diepenbrock en Pijper naar Peter Schat, Jan van Vlijmen, Reinbert de Leeuw, en anderen.

We moeten alles doen om niet losgeslagen te worden van het plechtanker van de beeldende kunsten.

Het behoort tot de nieuwe zeden om uit te roepen, dat „men niets van kunst afweet”. Minister Boersma van sociale zaken heeft daar een apart volumineus stemgeluid voor aangemeten gekregen. Evangelisch voorbestemd misschien!

Wij hebben in dit geval geen enkele reden om zijn stelling te bestrijden.

Maar wij verzoeken hem wel om dan met zijn handen af te blijven van de Beeldende-Kunstenaarsregeling (BKR). Zijn eigen uitspraak is daarvoor de beste aanbeveling.

De zogenaamde beeldende kunstenaarsregeling is gekortwiek. Vele beeldende kunstenaars zijn uitgesloten. Zij moeten gediplomeerd zijn. Net als een kapper, een hondentrimmer of een winkelier die verf koopt. Dat is de grutterij in „het land van Rembrandt”.

Er spreekt de angst uit voor nieuwe Rembrandts, Van Goghs en Mondriaans.

Voor ons behoeft dat overigens niet — niet iedereen hoeft voor de eeuwigheid te werken. 1973 — de zeventiger jaren — zijn al voldoende voor ons.

Wij hebben andere opvattingen dan de PTT-autoriteiten, die hele wandschilderingen laten wegkalken. Maar het is typerend als de autoriteiten in een land met een grote picturale traditie in regeringsstukken schrijven: Wat zorgen baart is „de toeneming van het aantal beeldende kunstenaars, welke onevenredig groot is ten opzichte van de groei van de totale beroepsbevolking”. Alsof er een norm is: 1 beeldende kunstenaar per 1000 bouwvakkers, per 5000 metaalarbeiders, per 500 slaggers, per 50 slachters.

Vervolgens gaan die autoriteiten dan plechtig voor de Nachtwacht staan of in de hygiënisch hospitaalachtige sfeer van een modern museum.

Bleek — bloedarm. Uitgepraat en uitgeprekt, na een eeuw! In wezen manifesteert zich hier de onverschilligheid ten opzichte van kunst en cultuur, die kenmerkend is voor de heersende groepen in de maatschappij, wier afgang zich historisch gesproken aankondigt. Ook de agressiviteit, via het argument van de „onbegrijpelijkheid”, naar het profijtbeginsel van de regering-Biesheuvel. In die redenering is alleen plaats voor datgene, wat kan dienen als ornamiëk van het bestaande stelsel, als de fiere vlag op de ietwat verlaten modderschuit.

Kunst als produktie van schoonheid in de zin der wet. Kunst als reproductie van een vermeende en door de huidige heersers aanbeden werkelijkheid.

Er is over de hele linie een doorbraak nodig in het cultuurbeleid. Ik zou wat dat betreft enkele punten willen noemen en wel:

a) Alzijdige verruiming van subsidiemogelijkheden met inachtneming van alle creatieve uitingen en stromingen.

De staat mag geen censor zijn via subsidiëring.

Democratische controle kan geschieden via de beroepsorganisaties, door middel ook van geïnteresseerde kunstconsumenten, via collectieve zowel als individuele inspraak op subsidiëring. Want subsidiëring verdient ook tegenwicht. Door de inspirerende werking van vakgenoten, maar ook van progressieve, culturele organisaties en vooral van de arbeidersbeweging. Dát alleen kan voorkomen, of tegengaan, dat subsidiëring wordt tot het manipuleren met de kunstenaar en zijn werk.

b) Het doen functioneren van de kunstmarkt, het doorbreken van gevestigde monopolies en het openbreken van een weg naar de brede massa, die „de” potentiële kunstconsument moet zijn.

c) Het op bovenbedoelde wijze minder afhankelijk maken van de kunstbeoefenaar van het prijzensysteem: „Het heeft ons behaagd . . .” „Het is het oordeel van onze jury . . .” Of wat nog erger is: „Het

stemt tot dankbaarheid, dat de firma Philips mij in staat stelt u deze prijs uit te reiken''.

Dat laatste was indertijd zo ongeveer de teneur bij de uitreiking van de prof. De Leeuw-prijs voor muziek op het ministerie van CRM.

d) Verschil of tegenstelling opheffen tussen de „erkende” kunstenaars en de niet-erkende.

Marx heeft het instituut van de „erkende schrijvers” (in Nederland zijn dat er ook nogal wat! — vandaar de armoede op literair gebied) prachtig gehekelend in zijn artikelen in het grote debat over de persvrijheid, dat in het Duitsland van de veertiger jaren van de vorige eeuw werd gevoerd:

„Als de Duitser terugblijkt op zijn geschiedenis, ontdekt hij één hoofdoorzaak voor zijn langzame politieke ontwikkeling, zoals de armoede van de literatuur vóór Lessing, in de vorm van de 'bevoegde schrijvers'. De geleerden van het vak, van het gilde, van het privilege, de doctoren en de andere -oren, de karakterloze universiteitsschrijvers van de 17de eeuw en de 18de eeuw met hun stijve pruiken en hun voorname pedanterie en hun microscopisch kleine dissertaties, zij hebben zich tussen het volk en de geest, tussen het leven en de wetenschap, tussen de vrijheid en de mensen gesteld. De *onbevoegde* schrijvers hebben onze literatuur gemaakt.”

In Nederland staan zij voor de taak die literatuur in deze tijd te maken. De „bevoegden” doen het niet. Zij vertellen meestal uitsluitend over hun bed, hun tuin en hun lindeboom.

e) Een bewust gebruik, inschakeling van het medium televisie, bij de ontplooiing en democratisering van kunst en cultuur.

Op het ogenblik is dat geblokkeerd. Door de NOS en door het huidige systeem van de omroepen.

Het is nodig, dat er invloed komt van de kunstbeoefenaars zelf. Ik denk daarbij aan exposities, dramaturgie, jonge filmers. Qua talent en publieke belangstelling is er een ruime basis voor de Nederlandse filmkunst. Materieel wordt deze basis echter nog steeds het nodige onthouden en dat frustriert jonge filmers en doet ons volk tekort.

Maar de bevordering van de filmkunst is één ding.

In hoeverre vormen de uitingen via de televisie, met het verhoudingsgewijs kleine beeldscherm, met z'n microfacetten, met de noodzaak van overbrugging van de distantie in de huiskamer (akoestisch, optisch), die — paradoxaal genoeg — vele malen groter is dan die in het theater, een nieuwe, specifieke kunstvorm, die nog gestalte moet krijgen?

f) Het opengooien van alle bronnen van informatie en hierbij denk ik dan aan bibliotheken en artoteken.

* * *

Noodzakelijk is een bewuste wijziging van koers!

Er is veel op drift in deze tijd, universiteiten en hogescholen zijn er een voorbeeld van, tal van bevolkingsgroepen zijn in beweging. De beweging is gericht op vernieuwing. Maar ook op verandering in een denk- en gedragspatroon.

Een deel daarvan is afrekening met het eigen milieu, in de literatuur, de film en de televisie. Dat laatste is minder ingrijpend dan het lijkt. Wat

individuele noodzaak is (psychisch), is, dat nog niet altijd collectief (maatschappelijk-cultureel).

Ik wil herinneren aan Jan Wolkers' „Terug naar Oegstgeest''. Dat heeft dan wel een duidelijke sociale inslag, maar is toch ook een van zich afschrijven van vader en milieu. Van een geheel ander niveau echter dan de wijze waarop „Johnny the Selfkicker'' dat doet. Daar worden hele tv-programma's aan gewijd, heel instructief, om te tonen hoe een verjaardag te verpesten, winden te laten tijdens het Kerstdiner, of Oud- en Nieuw te versjagrijnen. Of ook om nadrukkelijk mede te delen, te tonen, dat de mens geen geslachtsloos wezen is — biologisch overigens algemeen bekend. Het kan voor sommigen functioneel zijn, maar daarmee is het nog geen vernieuwing.

Het is te hopen, dat de beweging die er is niet eindigt in één pelgrimstocht naar Oegstgeest. Maar dat zij de stoot kan geven tot een nieuwe opgang van kunst en cultuur, wezenlijke problemen aan de orde stelt en blijft stellen.

De cultuur is niet te helpen via Kamerdebatten over de begroting van CRM. Zij is alleen te injecteren door gezamenlijke creatieve inspanning, door strijd voor nieuwe waarden.

JOOP WOLFF

*) Openbare colleges werden eerder gehouden door dr. J. van Riemsdijk, algemeen secretaris van de Raad van de Kunst, met als onderwerp: „Wie bepaalt in Nederland eigenlijk een cultuurbeleid?"; C. A. van den Anker, PvdA-wethouder te Wageningen: „Heeft de gemeente vrijheid om zelf haar cultuurbeleid te bepalen?"; Joost Smiers, politicoloog te Amsterdam: „Ontwikkeling van het 'Haagse' cultuurbeleid van '45 tot heden''.

Doelstellingen en fiasco van het centraal accoord

De rust, die de grote ondernemers en het demissionaire kabinet-Biesheuvel zich eind vorig jaar bij het lanceren van hun zogeheten centraal accoord beloofden, is wreed verstoord. Nederland beleeft dit voorjaar stakingen van ongekende omvang.

Deze massale en eensgezinde stakingsbeweging, die zich aftekent in de metaal- en textielindustrie en in andere bedrijfstakken, weerspiegelt het fiasco van de regerings- en ondernemersplannen zoals die voor 1973 werden ontworpen.

Uitgangspunt van hun centraal accoord, dat gepresenteerd werd als het vastleggen van afspraken tussen regering, ondernemers en besturen van vakcentrales, was het voeren van een loonpolitiek, gericht op matiging. Dat alles moest dienen ter bestrijding van de inflatie, zo werd voorgegeven, onder het doen van beloften over het veiligstellen, respectievelijk uitbreiden van de collectieve voorzettingen en over maatregelen om de werkgelegenheid op zo'n hoog mogelijk peil te garanderen.

Achter deze fraai klinkende formuleringen werden de werkelijke doelstellingen van de ondernemers om de verbetering van de loon- en arbeidsvoorwaarden tot een minimum te beperken, verborgen.

De opzet was — en hier volgt de letterlijke tekst van deze overeenkomst — dat „in de eerste plaats de verbetering van arbeidsvoorwaarden, anders dan prijscompensatie, in 1973 zal worden beperkt tot 3,5 procent. Hierin dienen wijzigingen van de secundaire arbeidsvoorwaarden, voor zover deze een kostenstijging met zich brengen, te zijn begrepen.”

Met andere woorden: van die 3,5 procent moeten zaken als de uitbreiding van de vakantie, de verhoging van de vakantietoeslag en andere secundaire verbeteringen betaald worden alvorens de lonen zelf worden verhoogd en wat er dan nog overblijft is bruto. Voor een nettoverhoging blijft er nauwelijks iets over.

Een tweede punt was, dat de algemene prijsstijging, te meten naar de prijsindex voor de gezinsconsumptie, beperkt zou blijven tot 5,75 procent ten opzichte van 1972.

De ondernemers van hun kant beloofden bovendien plechtig, dat „de prijsaanpassing op de binnenlandse markt zou worden beperkt tot hetgeen noodzakelijk is om de gemiddelde winst per eenheid produkt, c.q. per gemiddeld assortiment van produkten en diensten nominaal constant te doen blijven.” Die belofte hield in, dat de winsten op hetzelfde niveau zouden blijven. Op welke wijze dit gecontroleerd zou worden bij de bedrijven, die via ingewikkelde maar voor hun voordelige boekhoudkundige manipulaties soms in staat zijn hun werkelijke winsten te verbergen, werd natuurlijk niet overengekomen.

De bedoeling van de ondernemers en de regering, om de overeenkomst tot een dwingend voorschrift te maken, werd duidelijk onderstreept door de passage, waarin werd gesteld dat de centrale werkgevers- en werknemersorganisaties binnen hun organisaties

zodanige procedures zouden volgen, dat de *grootst mogelijke binding* van de aangesloten ledenverenigingen aan het centraal accoord tot stand komt.

De communisten hebben van het begin af aan de inhoud en het afsluiten van een dergelijke overeenkomst bestreden.

De bewering, dat matiging van de lonen nodig zou zijn om de inflatie te bestrijden is een doortrapte leugen. De werknemers zijn niet de schuldigen aan de inflatie, zij zijn er het slachtoffer van. De oorzaken van de geldontwaarding moeten gezocht worden bij onder meer de tomeloze opvoering van de bewapeningsuitgaven en de grove winstmakerij van de speculanten en grote concerns.

Bovendien, er is minder reden dan ooit voor de Nederlandse werkers om zich aan de nullijn te laten binden.

In het vorige jaar werd nog eens overduidelijk dat de winsten en investeringen een enorme vlucht hebben genomen. De matiging had reeds in 1972 tot resultaat, dat de winst- en rente-inkomens een douceurtje van rond vijf miljard gulden extra binnenhaalden. Zou de matiging van het centraal accoord doorgang vinden dan zal dat voor 1973 wel acht à tien miljard gulden kunnen worden, zo is al eens in vakbondskringen becijferd.

De ondernemers hebben deze cijfers altijd bestreden, maar de winstcijfers die nu bekend worden, in het bijzonder van de grote monopolies, spreken wat dat betreft boekdelen. De Koninklijke Scholten Honig-groep boekte een winst van 38 procent en Philips sloeg alle records door zijn nettowinst in één jaar meer dan te verdubbelen van 343 naar 717 miljoen.

Niet in keurslijf laten persen

Een zo mogelijk nog belangrijker kritiek, die de communisten naar voren brachten betreft het feit, dat bij het aangaan van centrale afspraken aan de top — regering-ondernemers-vakcentrales — de afzonderlijke vakbonden in een keurslijf worden geperst en hun optreden zich zou moeten beperken tot datgene wat op centraal niveau was opgelegd. Voor de leden wordt het dan slikken of stikken. Het vakbondswerk onttaardt dan in formeel gedoe en iedere mogelijkheid om door strijdvaardige initiatieven per bedrijfstak of bedrijf de hoogst mogelijke loon- en arbeidsvoorwaarden af te dwingen wordt belemmerd.

In dezelfde richting ging de enorme druk vanuit de regeringspartijen waarmee het afsluiten van het accoord gepaard ging. Dreigementen met ingrijpen via de nog steeds bestaande loonwet werden in het bijzonder door de VVD en DS'70 warm aanbevolen.

De in sommige kringen nogal eens als „links” voorgestelde demissionaire minister van sociale zaken Boersma (AR) liet zich bij dit alles ook niet onberuigd. Hij wierp zich op als een van de warmste voorstanders van de nullijn. Zijn begroting voor 1973 droeg er van de eerste tot de laatste bladzijde het stempel van.

Op zichzelf is dat natuurlijk niet zo verwonderlijk. Boersma verklaarde bijvoorbeeld tijdens een najaarslunch van de Nederlandse Maatschappij

voor Nijverheid en Handel in Utrecht, dat „*de nominale stijging van de lonen en prijzen die op basis van het centraal accoord in 1973 zal optreden duidelijk te groot zijn. Niettemin is de stijging geringer dan wanneer er geen accoord tot stand zou zijn gekomen.*” Boersma onderstreepte dus op ondubbelzinnige wijze dat hem die zeer minimale loonsverhoging eigenlijk te ver ging.

Van Boersma, aangezocht door Burger voor een kabinet-Den Uyl is bekend, dat hij gaarne had voldaan aan de eis van de Europese monopolies om in Nederland een „sociaal contract” te sluiten en daarmee de loonpolitiek van de monopolies in de EEG te coördineren.

Een medestander vond Boersma in de toenmalige voorzitter van het NVV, H. ter Heide. Beiden wisten in tienden van procenten te berekenen in hoeverre de totale loonsom wel zou „mogen” stijgen. De uiteindelijke uitkomst op papier was dan een reële verbetering van . . . een halve procent.

Het lot van Ter Heide is bekend. Zijn optreden voor een sociaal contract stuitte in de bedrijven en binnen de vakbeweging op sterk verzet. Hij moest oprassen en verwisselde het voorzitterschap van het NVV voor een lucratieve adviseurspost bij de AMRO-bank. Daar verkeert Ter Heide dan in het gezelschap van zulke coryfeeën van het Nederlandse ondernemersdom als jhr. Sickinge, genoegzaam bekend bij de werkers van de VMF. Het feit dat een van de grote promotors van een „sociaal contract” zijn biezen moest pakken en dat men op z'n best slechts in staat was tot het formuleren van een aantal centrale „afspraken” op papier tekenen de problemen waarmee de voorstanders van een loonpolitiek, gebaseerd op matiging, te kampen hebben.

En het grootste probleem wordt gevormd door de werkers. Dat werd duidelijk bevestigd door de vergaderingen van de Industriebond-NVV. Op de vergaderingen in de industriële centra zoals Amsterdam, Rotterdam, Zaanstreek, Groningen en Utrecht, werd het accoord vierkant van de hand gewezen en kwam men op voor werkelijke verbeteringen van de lonen.

Aan de nullijn van Boersma, Bakkenist en Ter Heide hadden zij geen boodschap. En al was de Industriebond-NVV de enige, die het accoord bij de leden ter discussie stelde, de mening van de werkers in andere bedrijfstakken zoals de bouw, de havens, bij de sleepboten en onder de ambtenaren, bleef evenmin verborgen. De matigingspleidooien van regering en ondernemers stuitten op groeiend verzet. Dat miste zijn uitwerking niet. Al lukte het de CAO-voorstellen in de diverse bedrijfstakken het stempel op te drukken van het centraal accoord, van rust op het loonfront was de afgelopen tijd geen sprake. En alles wijst erop dat de strijd zich nog verder zal verscherpen.

Machtsontplooiing werkers noodzakelijk

Bij ieder CAO-pakket is een zogenoemde intentieverklaring gevoegd, waarin wordt bepaald, dat „*bij het niet nakomen van de afspraken niet verlangd kan worden dat de vakbeweging haar verplichtingen na zou komen.*”

Voor 1 juli zou dan bekeken worden in hoeverre de afspraken gestand waren gedaan.

Maar het is helemaal niet nodig zolang te wachten! Nu al is volkomen duidelijk, dat de ondernemers de afspraken met voeten hebben getreden en eenzijdig hebben verbroken.

Bakkenist liet trouwens al direct geen enkele twijfel bestaan over de werkelijke bedoelingen van de ondernemers. „*De rendementen moeten omhoog, de winsten moeten volgend jaar verdubbeld worden. Als dat niet gebeurt, dan zal het reeds op gang zijnde rationalisatieproces nog stringenter worden doorgevoerd.*”

Nu heeft Bakkenist altijd wel een grote mond gehad, maar hij is er al meerdere malen hard op gevallen, niet in het laatz bij zijn eigen bedrijf, de AKZO. Kennelijk had hij nu reden om zo hoog van de toren te blazen. In de eerste plaats was de overeengekomen beperking van de lonen voor de ondernemers een uiterst gunstige zaak. Daarnaast was er geen enkele effectieve rem op de prijzen overeengekomen, dus wie-doet-me-wat moet hij gedacht hebben.

Nauwelijks echter had hij zijn handtekening onder het centraal accord gezet, waarin als grens voor de prijsstijging een percentage van 5,75 wordt genoemd, of hij noemde dit cijfer „niet haalbaar”! Zijlstra en met hem Boersma en Langman, vielen Bakkenist bij en noemden een stijging van 7 à 8 procent. Aan de loonafspraken mocht echter niet getornd worden, anders zouden er rampen ontstaan.

Het Centraal Plan Bureau heeft het geheel weer met de wetenschappelijke franje en gebruikelijke ondergangstheorieën omkleed en vastgesteld, dat het wel 7,5 procent zal worden.

De prijsstijgingen in januari en februari maakten al duidelijk, dat van de voorgenomen doelstelling geen syllabe terecht zou komen, maar wie had eigenlijk ooit die illusie gekoesterd?

Het toont echter aan, dat de afspraken via het centraal accord volledig ondergraven zijn door de prijsopdrijving van de ondernemers. Nog langer wachten om daaruit de consequenties te trekken kost de werkende bevolking handen vol geld.

Ook andere factoren maken duidelijk hoe illusoir het is aan de afspraken, die bij het centraal accord werden gemaakt enige waarde toe te kennen.

Momenteel woedt een complete handelsoorlog tussen de grote monopolies van de Verenigde Staten, Japan en Europa. Hun concurrentiestrijd wordt over de ruggen van de mensen uitgevochten. Nauwelijks was er enige rust op het monetaire front of we zitten er weer midden in.

Toen destijds de dollar devalueerde werd met veel bombarie aangekondigd dat de prijzen met een half procent zouden dalen. Veel is daarvan niet te merken geweest. Maar nu de Westduitse mark met drie procent is gerevalueerd — en dientengevolge duurder werd — is dat heel duidelijk te bespeuren. Nederland betreft zeker dertig procent van zijn invoer uit West-Duitsland. De revaluatie van de mark is voor importeurs en concerns aanleiding om een groot assortiment van produkten duurder te maken.

Afspraken of geen afspraken!

Wie dit alles in oenschouw neemt moet wel tot de conclusie komen,

dat de afspraken zoals die eind vorig jaar werden gemaakt, op los zand zijn gebouwd en dat er alle reden is voor de werkers en hun organisaties het roer om te gooien.

Tegenover het drijven van de ondernemers om via matiging hun winsten extra te verhogen op kosten van de werkers en hun koopkracht aan te tasten, dient de grootst mogelijke machtsontplooiing tot stand gebracht te worden, gericht op reële verhoging van het inkomen van allen die werken.

Verkoop van de arbeidskracht

De ervaringen van de arbeidersbeweging leren, dat wanneer de werkers zich bij hun eisen beperkingen opleggen, alleen de bourgeoisie daarbij gebaat is. Al in de prille jaren van de georganiseerde arbeidersbeweging werd dat door Marx zelf in vele polemieken, die hij onder meer voerde in het bestuur van de eerste internationale, uiteengezet.

In de brochure „Loonarbeid en Kapitaal” geeft Marx een bijzonder heldere analyse over de factoren die uiteindelijk de hoogte van het arbeidsloon bepalen. *)

Op het moment, dat vele scribenten, pseudo-wetenschappelijke onderzoekers en aartsreformisten met stellingen over aantasten van de macht, inkomensnivellering e.d. aan komen dragen is deze brochure gewoon een verademing. Mede om uit de verwarring te komen die de burgerlijke pers, radio en tv dag-in-dag-uit probeert te zaaien.

Het basisgegeven voor Marx was, dat binnen de kapitalistische maatschappij de arbeidersklasse een *waar* is, die behandeld wordt als alle andere waren. Het uitbetaalde loon of salaris is slechts de prijs voor de verkochte arbeidskracht van de werker aan de ondernemers. Aangezien de arbeidskracht het enige bezit is van de loontrekkenden, welk beroep of welke functie hij ook heeft moet hij die verkopen aan de klasse van de kapitalisten.

De werker zal trachten een zo hoog mogelijke prijs te bedingen en de ondernemer doet pogingen om die waar zo goedkoop mogelijk te verkrijgen.

Zo was het op het moment dat Marx zijn analyse maakte en zo is dat nu nog.

De kennis die de werkende klasse zich heeft verworven en het bezit van eigen strijdorganisaties stelt haar echter in staat om de factoren, die de uiteindelijke prijs bepalen, positief te beïnvloeden.

Welke factoren spelen daarbij een rol?

Wanneer men stelt dat het arbeidsloon de prijs is voor de waar arbeidskracht dan zijn dus dezelfde wetten van toepassing die de prijs van alle andere waren bepalen. In de eerste plaats geldt dit voor de krachtsverhouding tussen de kopers en de verkopers, dus de ondernemers en de werkers. Daarnaast is er de verhouding van de vraag tot het aanbod. In de moderne procesindustrie is de vraag naar technisch kader bijzonder groot. Het zal duidelijk zijn dat — wanneer de behoefte groot is en het aantal vaklieden op dit terrein onvoldoende — de prijs zal stijgen. En ook, dat de positie van de Rotterdamse

*) „Loonarbeid en kapitaal”, K. Marx. Pegasus f 3,65. Er is voor dit artikel ook gebruik gemaakt van vakbondspublikaties.

werkers bijvoorbeeld veel sterker is dan die uit Limburg, Twente en Groningen, waar grote werkloosheid heerst. Tegelijkertijd is er concurrentie onderling, zowel bij de verkopers als bij de kopers.

Marx stelde dit: De industrie voert twee legermassa's tegen elkaar in het veld, waarvan ieder in eigen rijen, tussen de eigen troepen weer slag levert. Die legermassa's, binnen welker troepen de minste gevechten plaats vinden, behalen de overwinning op de tegenstanders.

Met andere woorden, in de loonstrijd is alles afhankelijk van de eenheid die tot stand komt tussen de werkers. En met alle kracht moet worden voorkomen, dat die eenheid door het optreden van de tegenstander in gevaar wordt gebracht.

Het arbeidsloon kan dus stijgen en dalen overeenkomstig de bovengenoemde factoren en is mede afhankelijk van de vraag of men in staat is negatieve effecten daarop uit te schakelen.

Met dit alles is alleen nog maar aandacht besteed aan invloeden die het schommelen van de lonen bepalen. Kern van de beschouwingen die Marx aan het vraagstuk van het loon wijdde is echter dat deze schommelingen plaatsvinden om een punt dat de waarde van de waar arbeidskracht vertegenwoordigt. Die waarde wordt bepaald door de kosten die noodzakelijk zijn om de arbeider in staat te stellen arbeid te leveren en zijn arbeidskracht in stand te houden.

De instandhouding van de arbeidskracht vereist in de moderne industrie meer studie, langere studietijd dus ook, meer recreatie, betere woongelegenheid e.d.

De werkers kunnen zich dus doodeenvoudig niet beperken tot het verdedigen van het huidige levenspeil, dus genoegen nemen met het feit dat de prijsverhogingen gecompenseerd worden. Wil hij voldoen aan de eisen, die de moderne industrie van hem verlangt, dan moet er niveauverhoging op alle fronten plaatsvinden. Laat hij dit na, dan tast hij zijn bestaan aan, maakt zichzelf overbodig en prijst zich uit de markt. Dat is de reden waarom de werkers nimmer met een nullijn genoegen kunnen nemen.

Wie opkomt voor de nullijn, komt tegemoet aan de doelstellingen van de ondernemers, die trachten de arbeidskracht zo goedkoop mogelijk te verkrijgen en alles in het werk te stellen om de stijging van het loon te doen achterblijven bij de prijs van het levensonderhoud of zo vertraagd mogelijk via indexeringsclausules achteraf te compenseren.

Enormiteiten in PSP-blaadje

Gespiegeld aan de heldere uiteenzettingen waarmee Marx reeds meer dan een eeuw geleden het karakter van de loonslavernij onthulde en de weg wees hoe hier tegen de strijd te voeren, doen de pogingen van de voorstanders van de loonmatiging om hun opvattingen uit te geven als een soort „moderne inkomenspolitiek” meer dan belachelijk aan.

Illustratief voor dit soort opvattingen is de verdediging van het centraal accoord, zoals we die tegenkomen in het PSP-blaadje

Radikaal van begin maart. Ene Mulder bestaat het daarin het accoord een overeenkomst te noemen over het doorvoeren van een reële loonsverhoging van 3,5 procent. Een van tweeën: of de schrijver heeft het accoord nog nimmer gelezen, of hij is bezig de feiten bewust te verdraaien. Waar staat in het centraal accoord een reële loonsstijging van 3,5 procent opgenomen? Zelfs Ter Heide heeft dat nog nooit durven beweren. Het gaat om een 3,5 procent *bruto* verbetering van de zogenaamde arbeidsvoorwaarden, waar dus van af moeten: de secundaire verbeteringen, de aanzienlijke stijging van de sociale premies en de wijzigingen in de belastingen. Op papier blijft er dan ongeveer een half procent over . . .

Op papier! Want ook de prijsstijgingen eisen hun tol.

In het PSP-blaadje worden ook hierover enormiteiten verkocht. Hoog wordt opgegeven van de bepalingen in het accoord over de prijscompensatie. De prijzen worden toch maar vergoed, zegt de PSP. En er is geen maximum.

Maar wat is de werkelijkheid?

Bij de zogenaamde bijsturing hebben we in de eerste plaats te maken met een bruto-compensatie voor netto prijsstijgingen en dan nog bovendien achteraf. In de meeste CAO's wordt de bijsturing slechts twee maal per jaar uitbetaald. In de tweede plaats zijn in de prijs-indexering niet alle verhogingen opgenomen. Bovendien geldt een drempel van driekwart procent. En dan zwijgen we nog maar over het feit, dat de wijze van berekening bij het Centraal Bureau voor de Statistiek altijd ten voordele van een zo laag mogelijke bijsturing uitvalt.

De praktijk van het centraal accoord is dan ook dat de werkers beneden de nullijn uitkomen.

Maar daarover zwijgt de PSP in alle talen!

Het soort versieringen als waarmee de PSP het centraal accoord aan de man probeert te brengen, staat in grote tegenstelling tot datgene wat zich in de praktijk voltrekt. Ook diegenen in de besturen van de vakbeweging, die voorstander zeggen te zijn van het centraal accoord, moeten erkennen dat het voor het merendeel van de leden uitdraait op een reële loonsverlaging!

Zij hebben geprobeerd er een mouw aan te passen door de verdeling van de loonsom — die krachtens het accoord niet zou mogen stijgen — aan de orde te stellen.

Wilde men de lager betaalden iets meer geven, dan moest dat wel uit dezelfde pot komen, dus van de hoger betaalden. In de praktijk betekende dit, dat de allerlaagste loongroepen net iets boven de nullijn komen, een groep gelijk en de andere groepen achteruit zouden gaan in hun netto loon. Dit wordt dan verdedigd met ook in de sociaal-democratie gehoorde opvattingen over „de verantwoordelijkheid voor de minst bedeelden in deze maatschappij”.

De theorie van de onderdog werd weer van stal gehaald, al had men reeds lang bij de Wiardi Beckman-stichting vastgesteld, dat alle manipulaties die de oude Drees met een beroep op deze theorie tijdens zijn bewind had uitgevoerd geen sikkepit aan de positie van de onderdog hadden veranderd.

Tegelijkertijd werd de loonsverhoging geëist in centen, in plaats van

in procenten. Deze gedachte leeft al geruime tijd bij de werkers. Maar de vraag is dan wel gewettigd: hoe hoog is dat bedrag?

De ervaring heeft immers geleerd, dat het van de hoogte van dat bedrag afhangt of de strijd ervoor in eenheid wordt gevoerd. Die eenheid was er in de storkarton toen daar werd opgetreden voor een loonsverhoging voor alle werknemers van *f* 25,— per week en ook bij de grote Rotterdamse havenstaking van 1970 voor de eis van een wekelijkse loonsverhoging van *f* 37,50.

Dergelijke eisen waren ook aantrekkelijk voor de hoger betaalden, ook al namen velen van hen nog niet actief deel aan de strijd, zij keerden zich er ook niet tegen.

Maar hoe staat het daarmee nu? Het blijkt, dat vele groepen zich thans niet bij de strijd voor een betere CAO betrokken voelen. Dat komt omdat het thans geëiste vaste bedrag zo gering is, dat zij er niet wezenlijk beter van worden. Als er dan al gesproken wordt over het „nivelleren” van lonen is dit „nivellering” naar beneden.

Geen loonmatiging, maar loonsverhoging!

Tijdens de verkiezingscampagne was Den Uyl de grote promotor van de nivelleringsgedachte. Hij vroeg „offers” en polemiseerde met de opvattingen van de CPN, die stelt dat het geld daar gehaald moet worden waar het zit. In de brandkasten van de grote monopolies.

Dat geldt niet alleen voor loonsverhoging, maar ook voor alle andere verbeteringen van de arbeidsvoorwaarden en voor die van de zogenaamde collectieve voorzieningen.

Den Uyl c.s. stellen het voor alsof verbeteringen alleen kunnen komen van de „beter betaalden” op wiens solidariteit hij een beroep doet. Alsof de loonsom een vast bedrag is en niet de inzet van een voortdurende strijd met de ondernemers!

Marx merkte in de eerder vermelde beschouwing al op, dat de pot waaruit de arbeiders eten met het gehele produkt van de nationale arbeid is gevuld en dat hetgeen hun belet er meer uit te halen, noch de kleine omvang van de pot is, noch de geringe hoeveelheid van zijn inhoud, maar alleen de kleinheid van hun lepels.

Het zou aan het adres van Den Uyl gezegd kunnen zijn. Want wat hij wil is niet anders dan de pot intact houden en voorkomen dat de werkers grotere lepels gaan gebruiken, dit wil zeggen de monopolies gaan aanpakken. Om dat tegen te gaan vragen Den Uyl c.s. offers en liefdadigheid.

Wij hebben eerder op deze viool horen spelen, de oude Drees deed een beroep eerst om de armoede te verdelen en daarna kwam de verdeling van „de nationale koek” aan de orde.

Maar in de praktijk kwam het er allemaal op neer dat wanneer de beter betaalden de pas inhouden uit vermeende solidariteit met de lager betaalden het algemene loonpeil werd en wordt gedrukt: de grote profiteurs zijn de ondernemers!

Hoe schadelijk deze redenering voor de werkers is blijkt ook wanneer men bekijkt welke grenzen worden getrokken om de zogenaamd hoger betaalden te kwalificeren.

Volgens Dolman, de belastingspecialist van de Tweede Kamer, ligt die grens bij *f* 20.000,—. De vakbeweging heeft een grens van *f* 25.000,— getrokken, al is de voorzitter van de Industriebond-NVV, A. Groenevelt, stellig onder druk van de discussies in de bedrijven en de vakbeweging, met de erkenning gekomen dat dit bedrag willekeurig is en dat er nog over gediscussieerd moet worden.

Intussen wordt die grens van *f* 25.000,— wel aangehouden. Het aankondigen dat de hoogte van dit bedrag nog ter discussie staat zet de zaak natuurlijk wel op zijn kop.

Er moeten thans beslissingen worden genomen over het inkomen van de werkers en het is onmogelijk te stellen, dat naderhand zal worden bekeken wat de consequenties van bepaalde eisen zijn en hoe de uitwerking in de praktijk zal plaatsvinden.

Bovendien, men spreekt over grenzen van *f* 25.000,— en *f* 20.000,—, maar in de praktijk liggen ze nog lager. Het gelijke bedrag dat in de metaalindustrie wordt gevraagd is afgeleid van een jaarsalaris van *f* 17.000,—. Bij Hoogovens is dat *f* 18.600,—. Het is zonneklaar, dat bij het aanhouden van dergelijke bedragen grote groepen werknemers onder wie vakarbeiders, technische kaders, kantooemployeés en vele beambten — die niet minder door de ondernemers worden uitgebuit dan de lager betaalden — van de te sluiten CAO's in het geheel geen profijt zullen hebben.

Daarmee is de kiem gelegd voor verdeeldheid en wordt bij het formuleren van de eisen de noodzaak veronachtzaamd van gemeenschappelijke interesse van allen, die in loondienst staan van de ondernemers.

Al dit gedoe heeft de ondernemers kansen geboden om tegenstellingen te suggereren en te proberen verdeeldheid aan te wakkeren.

Zo doen zij het voorkomen alsof zij de beste verdedigers zijn van de positie van de middeninkomens en van het hoger personeel. Zij hebben daarbij het grootste belang.

De afgelopen jaren is immers in brede lagen van de werkende bevolking het inzicht gegroeid dat de tegenstellingen binnen de maatschappij niet bepaald worden door de verschillen in inkomens van de diverse groepen werkenden, maar door de fundamentele scheiding tussen de bezitters van de produktiemiddelen en allen die loonarbeid moeten verrichten.

De gemeenschappelijke interesse van handarbeiders, technische kaders en anderen, ook in de loonstrijd, bevordert de eenheid. Die eenheid manifesteerde zich niet alleen in de loonstrijd zoals de metaalactie van vorig jaar, maar ook in de afwijzing van het Stheeman-vonnis, bij de bezetting van de Enka etc. Het is juist nu mogelijk nieuwe lagen van de werkers in de loonstrijd te betrekken. Uit het voorafgaande blijkt dat de hoogte van het arbeidsloon niet bepaald wordt door liefdadigheidsoverwegingen, maar dat de machtsvorming beslissend is. Het is juist de taak van de vakbeweging, om mede door eisen te formuleren die in het belang zijn van de beambten, technische kaders e.a. die machtspositie te versterken.

Zij bezitten meer macht dan de geoefenden en ongeschoolden om hun looneisen door te zetten. De gedachte dat zij deel zullen nemen aan de loonstrijd uit het oogpunt van solidariteit is een wankele

basis.

Door deze groepen van de werkers buiten de loonstrijd te houden en hun sterke posities niet te gebruiken om een zo hoog mogelijk loon af te dwingen, ontstaat een situatie die niet alleen nadelig is voor hun eigen positie, maar uiteindelijk ook de lonen van de laagst betaalden ongunstig beïnvloedt.

De laagst betaalden hebben er immers alle belang bij dat de geschoolden, technici e.a. zoveel mogelijk verdienen. Zij kunnen en zullen zich daaraan optrekken. Dat stimuleert niet alleen de strijd, maar bepaalt mede het streven naar een hogere kwalificatie, dat des te krachtiger wordt, naarmate de hogere kwalificatie beter beloond wordt.

Bij de huidige ontwikkeling in de industrie waar het aantal technici en wetenschappelijke kaders toeneemt zou het onverantwoord zijn zich in de loonstrijd te beperken tot de traditionele groepen werkers. Wie de positie van de laagstbetaalden in ogenschouw neemt zal tot de conclusie komen dat de solidariteit van de beter betaalden juist bestaat in het actief deelnemen aan de loonstrijd om een zo hoog mogelijk loon af te dwingen waar de lager betaalden zich aan optrekken. Dat blijkt nu niet het geval te zijn.

Vrees bij ondernemers

Waar gaat het nu in de huidige situatie om?

Duizenden arbeiders staan in strijd, gebruiken het wapen van de staking om de gestelde vakbondseisen ingewilligd te krijgen.

De ondernemers weigeren zelfs daaraan toe te geven en schijnen nu opens lak te hebben aan nationale economie of concurrentiepositie. Prins en Bakkenist verschijnen bijna dagelijks voor radio en tv om de snel wassende groep van ondernemers, die er onder druk van de actie steeds minder voor voelen om het poot stijf te houden, te bezweren niet uit de boot te vallen. En dat gebeurt dan allemaal terwijl volgens eigen verklaringen de vakbondseisen hen niets of nauwelijks iets meer zouden kosten dan hun eigen CAO-pakket.

De vraag rijst: waarom is er die hardnekkigheid?

De ondernemers hebben klaarblijkelijk deksels goed in de gaten dat in de massale beweging van de afgelopen weken zich de onvrede uit onder brede groepen van de bevolking met de huidige gang van zaken in ons land, de wrevel ook over de leugens en bedrog waarmee regering en ondernemers hun politiek bedrijven en vooral ook de felle verontwaardiging over de loondiefstal.

Zij vrezen, en terecht, dat het hierbij niet zal blijven en dat zij met de acties voor de CAO-vernieuwing van dit voorjaar nog maar een voorproefje beleven. Precies zoals een staker het op een Amsterdamse stakersvergadering formuleerde: „Deze strijd is pas het voorgerecht. De hoofdmaaltijd komt nog.”

De strijd van de afgelopen weken is een vingerwijzing dat het uit is met de politiek van loonmatiging en „centraal accoord”-gedoe, en dat de ondernemers uiteindelijk over de brug zullen hebben te komen, waarbij het niet meer zal gaan om een nivellering naar

beneden, maar naar boven! Vandaar hun pogingen om koste wat kost aan een nederlaag in de CAO-strijd te ontkomen.

In welke bochten zij zich echter ook wringen, tegenover het optreden van de tienduizenden werkers, wier kracht nog zal groeien naarmate zij en hun organisaties zich zullen weten los te maken van de pleidooien voor loonmatiging, zijn zij niet opgewassen.

W. NIEUWENHUIJSE

Ontvangen boeken:

C. Wright Mills — De sociologische visie. Uitg. Spectrum, f 6.50.

L. Plemp van Duivenland — Schimmelpenninck. Uitg. Ad Donker, f 19.50.

Rob Nieuwenhuis — Oost-Indische Spiegel. Uitg. Querido, f 59.—.

Nigel Grant — Onderwijs en opvoeding in Rusland. Uitg. Spectrum, f 6.50.

I. M. Lewis — Religieuze extase. Uitg. Spectrum, f 6.50.

Fred Gebler — Regiestühle. Uitg. Henschelverlag Kunst und Gesellschaft. 9.80 Mark.

Jerzy Toeplitz — Geschichte des Films 1. Band. Uitg. Henschelverlag Kunst und Gesellschaft, 39 Mark.

Vertegenwoordigers vijftien takken

Wetenschap — Tijdsein — peiling en perspectief van onze tijd. Uitg. Samson, f 22.50.

H. H. Bauman — De februaristaking 1941 — Sowjethistoricus weerlegt L. de Jongs vervalsing. Uitg. IPSO, f 2.25.

W. I. Lenin — Tweeërlei taktiek van de sociaal-democratie in de democratische revolutie. Uitg. Pegasus, f 5.50.

Karl Marx — Kritiek op het program van Gotha. Uitg. Pegasus, f 4.50.

Dr. S. W. Couwenberg — Modern Socialisme. Uitg. Samson, f 14.90.

Miklos Racz — Universiteit en klassenstrijd. Uitg. Van Gennep, f 9.90.

J. Sperna Weiland — Voortgezette Oriëntatie. Uitg. Het Wereldvenster, f 10.50.

De nederlaag van het Amerikaanse imperialisme in Vietnam

Met de ondertekening van het bestand over het einde van de oorlog en het herstel van de vrede is een belangrijke mijlpaal bereikt in de heldhaftige strijd van het Vietnamese volk tegen het sterkste imperialistische land in de wereld, Amerika.

Achttien jaar heeft de agressie-oorlog van de Amerikanen in Vietnam geduurd. Het was de langste oorlog waar Amerika bij betrokken is geweest. Maar ondanks haar krachtige oorlogsmachine, de hoog ontwikkelde oorlogstechniek, de atoomchantage, de perfide terreur hebben de Verenigde Staten de overwinning niet kunnen behalen.

De overeenkomst van Parijs bezegelt de Amerikaanse nederlaag. De inhoud van de overeenkomst is niet voor tweërlei uitleg vatbaar: de onafhankelijkheid en soevereiniteit van Vietnam moeten worden erkend en de Amerikaanse troepen zullen het land moeten verlaten. Vietnam kan werken aan de opbouw en eenheid!

Het Amerikaanse militaire optreden in Vietnam begon in 1955, met het zenden van de eerste honderden Amerikaanse adviseurs naar Zuid-Vietnam, die de opleiding en de organisatie van het Zuidvietnamese marionettenleger op zich namen. Later zijn die adviseurs gevolgd door een half miljoen Amerikaanse soldaten en officieren, die werden geleid door vooraanstaande Amerikaanse generaals.

De zwaarste bommenwerpers en de snelste straaljagers werden naar Vietnam gedirigeerd. Honderden tonnen chemicaliën die het land moesten ontbladeren werden aangevoerd, miljoenen tonnen napalm werden uitgeworpen. De modernste Amerikaanse slagschepen verschenen in de Vietnamese wateren, elektronische en magnetische mijnen werden voor de Noordvietnamese havens uitgezet. De meest verfijnde radio-apparatuur werd boven de bossen uitgeworpen, die ieder voertuig registreerde, waarna helikopters en bommenwerpers opstegen. Het technische vernuft, het misdadige cynisme van de kopstukken van de CIA werden naar Vietnam gebracht.

Vijf Amerikaanse presidenten: Truman, Eisenhower, Kennedy, Johnson en Nixon hebben de Vietnam-oorlog voortdurend opgevoerd, maar hun tanden er op stuk gebeten.

Tal van marionettenregimes werden in Zuid-Vietnam aan de macht gebracht. Maar dit alles, de Amerikaanse macht in de kapitalistische wereld, de technische suprematie aan wapens en ander materieel, de steun van andere imperialistische mogendheden aan de Amerikaanse Vietnam-politiek — waaronder die van de Nederlandse regering — het heeft het Vietnamese volk niet op de knieën kunnen krijgen.

Een klein land heeft de machtigste imperialistische mogendheid weerstaan, een klein volk dat voor zijn vrijheid en onafhankelijkheid strijdt heeft honderden miljoenen mensen in de hele wereld geïnspireerd tot

solidariteit, maar ook tot nieuwe activiteit en strijd tegen het imperialisme en voor nationale onafhankelijkheid.

Het Amerikaanse imperialisme nam na 1954 de rol van de Franse imperialisten in Vietnam over.

Ruim tachtig jaar had toen de Franse overheersing van Vietnam, die gepaard ging met grondstoffenroof, uitbuiting en een gruwelijke terreur en onderdrukking geduurd. Maar deze tachtigjarige periode kenmerkte zich ook toen al door een onverwoestbaar verzet tegen de onderdrukking en vóór de vrijheid en onafhankelijkheid van Vietnam. Een revolutionair verzet, met als belangrijkste hoogtepunt daarin, de oprichting van de Communistische Partij van Vietnam in 1930.

Sinds de oprichting heeft de Communistische Partij van Vietnam zich onbaatzuchtig aan het hoofd van de revolutionaire bevrijdingsbeweging geschaard, onvermoeibaar gewerkt aan de nationale eenheid van het Vietnamese volk en het geïnspireerd tot de overwinning. De nederlaag van de Franse legers in mei 1954 bij Dien Bien Phoe betekende de definitieve ondergang van het Franse imperialisme in Vietnam.

De overeenkomst van Genève, die daarna werd gesloten, bepaalde de toekomst van Vietnam als een onafhankelijk land, waarbij de demarcatielijn (de grens) tussen Noord- en Zuid-Vietnam slechts een voorlopige zou zijn.

Het was de Amerikaanse regering die zich toen in de binnenlandse aangelegenheden van Vietnam begon te mengen. Ze weigerde de slotverklaring van de Geneefse akkoorden te tekenen, en met behulp van de later weer weggejaagde Ngo Dinh Diem, werd de Franse marionet Bao-Dai opzij geschoven. Dat deze Amerikaanse stroman Ngo Dinh Diem eveneens de Geneefse akkoorden van 1954 weigerde te erkennen paste uiteraard in de lijn, die de knecht van zijn meester moest volgen.

Nu, na lange verbeterde strijd hebben de Amerikanen dus openlijk het onderspit moeten delven en zullen hun strijdkrachten Vietnam moeten verlaten.

Volksoorlog

Er rijst nogal eens de vraag, hoe toch een betrekkelijk klein volk de overmachtige Amerikaanse vijand kon verslaan! Die vraag kan niet eenvoudigweg worden opgelost met het tellen van de mensen en de beschikbare wapens. De veerkracht van het Vietnamese volk zit niet in het aantal, maar in de geest, in de overtuiging te strijden voor een rechtvaardige zaak.

Het land is nooit definitief verdeeld geweest, talloze relaties tussen families bleven bewaard, of waren slechts tijdelijk verbroken. In het noorden van Vietnam kwam de macht in handen van het volk. De mensen kregen werk, de boeren kregen grond, de kinderen kregen onderwijs, er werd met grote inspanning gewerkt, voedselnood werd overwonnen en het land werd opgebouwd.

In het Zuiden waren de toestanden anders. Grote delen van het volk leden honger, in de steden leefden (en leven) kleine groepen profiteurs ten koste van de ellende van de grote massa. De boeren, die in de strijd tegen de Franse overheersers de grond hadden overgenomen, moesten die opnieuw afstaan aan de grootgrondbezitters. Onder leiding van het

Nationale Bevrijdingsfront voerden zij in de bevrijde gebieden later de grondverdeling weer door.

Na de schending van de Geneefse akkoorden werd in Zuid-Vietnam de dienst niet uitgemaakt door de Vietnamezen, maar door de Amerikanen; zij en hun slippendragers regeerden met de grofste vervolging, de armen steeds verder vernederend en een ieder die daartegen in verzet kwam — ook de gelovigen — met dolle terreur neerslaand.

In het Zuiden dachten de machthebbers niet aan de vreedzame hereniging van het land en voor de Amerikaanse imperialisten was Vietnam niet alleen een toekomstig wingewest voor grondstoffen, maar het land paste ook in de Amerikaanse strategie tegen de Volksrepubliek China.

Onder deze omstandigheden is het duidelijk, waarom het verzet in Vietnam het karakter van een werkelijke volksoorlog kreeg, waar iedere patriot aan deelnam. We weten hoe de boer op het land het geweer op het veld had liggen, hoe grijsaards en kinderen hun aandeel leverden in de strijd. We weten hoe de dorpen tegen helikopters werden beschermd door houten stokken met punten in de grond te plaatsen, hoe de guerrilla's in de dorpen werden verborgen.

De tv-beelden, die wij ook in ons land te zien hebben gekregen van de in het wilde weg schietende Amerikaanse soldaten op dorpen en nederzettingen in Vietnam verrieden de angst, dat achter iedere boom en in iedere kuil een tegenstander kon zitten.

Ook in het Noorden van Vietnam werd het verzet tegen de Amerikaanse agressie gevoerd door inspanning van het volk. Het graven van de putjes tegen de bombardementen, het snelle herstel — met de meest primitieve middelen — van beschadigde dijken of bruggen, het eindeloze vervoer van wapens en goederen op fietsen en het dag en nacht werken in ondergrondse fabrieken, waren daar uitingen van.

Het zijn allemaal voorbeelden, dat het volk van Vietnam overtuigd was van de noodzaak om deze oorlog te winnen; het verklaart de grote vreugde bij ieder neergeschoten Amerikaans vliegtuig, waar terstond alle bruikbare delen afgesloopt werden om voor andere doeleinden te worden gebruikt.

Het volk van Vietnam heeft in zijn totaliteit gestreden, en op deze volksoorlog moest de Amerikaanse oorlogsmachine te pletter lopen.

Nederlaag van het Amerikaanse imperialisme

De huidige overeenkomst in Vietnam, die tegelijkertijd met het militaire bestand op 24 januari werd aangekondigd en op 27 januari van dit jaar werd ondertekend is afgedwongen door felle en vastberaden strijd. Nixon had gedacht het Amerikaanse echec in Vietnam te kunnen ontlopen door de oorlog uit te breiden naar Cambodja en het ontketenen van offensieven in Laos, door het hervatten van de bombardementen op het Noorden en het leggen van mijnen voor de Noord-vietnamese havens. De Amerikaanse generaals meenden hun positie te kunnen versterken door de met veel bombast aangekondigde „vietnamisering”, dat wil zeggen het inzetten van zo groot mogelijke aantallen huurlingen en in het marionettenleger gepreste boeren.

steeds minder effectief. Tot op de laatste dag deed de regering-Nixon alles om aan de nederlaag te ontkomen en met een laatste misdadig bombardementsoffensief op Noord- en Zuid-Vietnam het idee van een „Amerikaanse zege” ingang te doen vinden.

Deze bombardementen, die in hun barbaarsheid de Hitler-bombardementen uit de tweede wereldoorlog overtroffen, moesten de Amerikaanse militaire kracht tonen — mede ook om het grote prestigeverlies van de Amerikaanse imperialisten in de andere landen van de wereld, in het bijzonder in Azië, Afrika en Latijns-Amerika te bedekken — en ook om het gezicht van de Amerikaanse regering in eigen land, vanwege het grote verzet tegen Nixons Vietnam-politiek te redden. In die geest moet ook de opgeblazen redevoering van Nixon bij het bestand worden gezien, waarin hij sprak over een „eervolle vrede” voor Amerika. De Vietnam-oorlog en de wijze waarop de Nixon-regering haar beëindigd heeft zal nooit als eervol gekenmerkt kunnen worden, het is het meest misdadige en verraderlijke stuk agressie-oorlog geweest van na de tweede wereldoorlog.

De nederlaag is daarbij niet weg te cijferen en mag ook niet worden verborgen. Diegenen, die ook in ons land tijdens de hele Vietnam-oorlog de Amerikaanse misdaden hebben goedgekeurd of die hebben verzwegen, zeggen nu dat in een land waar zoveel leed is geschied er geen overwinnaar kan zijn. Anderen leggen er alleen de nadruk op dat de oorlog is beëindigd en de vrede hersteld. Zowel de ene als de andere redenering draait om de kern van de zaak heen. Die kern lag in de grondslag van het conflict: de pogingen van de Amerikaanse imperialisten om het Vietnamese volk aan zich te onderwerpen, zijn onafhankelijkheid te ontnemen en een nieuw imperialistisch steunpunt in Azië te veroveren. De strijd om de vrede in Vietnam ging juist om de strijd voor de vrijheid en de onafhankelijkheid van het land.

Het is veelzeggend, dat in artikel één van de Parijse overeenkomst nu zeer duidelijk is vastgesteld: De Verenigde Staten en alle andere landen respecteren de onafhankelijkheid, soevereiniteit, eenheid en territoriale onschendbaarheid van Vietnam, zoals erkend in de overeenkomst van Genève van 1954.

Verder is zonder twijfel de belangrijkste bepaling uit de overeenkomst, dat de Amerikaanse troepen worden teruggetrokken. Zoals bekend was dit de voornaamste eis in het negenpuntenplan van Noord-Vietnam en in het zevenpuntenplan van de Voorlopige Revolutionaire Regering van Zuid-Vietnam, die in 1971 werden gepubliceerd.

In een verklaring van de Vietnamese Werkerspartij en de Noordvietnamese regering ter gelegenheid van de overeenkomsten wordt dan ook letterlijk gezegd: „Het zegevierend beëindigen van het verzet tegen de Amerikaanse agressie, voor nationale redding, hebben een nieuw keerpunt in de Vietnamese revolutie ingeluid. De nu getekende overeenkomst is de politieke en wettelijke grondslag die de fundamentele rechten van ons volk en het geheiligde recht op zelfbeschikking voor onze landgenoten in het Zuiden verzekert. Deze overwinning vormt de basis voor ons volk om voorwaarts te gaan, nieuwe overwinningen te behalen en de nationale democratische revolutie in het gehele land te voltrekken.”

Overwinnaar is het Vietnamese volk, het zijn diegenen, die onwankel-

baar, tegen alle militaire en politieke druk hebben standgehouden en de huidige overeenkomst van Parijs hebben afgedwongen.

Ho Tsj Minh schreef in zijn testament op 10 mei 1969:

„Laat onze bergen, rivieren en mensen bewaard blijven. Na de zege op de Amerikaanse agressie zullen wij ons land opnieuw opbouwen en wel tien maal zo schoon als nu.

Welke ook de moeilijkheden en ontberingen mogen zijn, onherroepelijk zullen de Amerikaanse imperialisten gedwongen worden ons land te verlaten. Onherroepelijk zal ons land herenigd worden en onherroepelijk zullen mijn landgenoten uit het Zuiden en in het Noorden onder één dak wonen.

De grote eer die ons land toekomt is die, dat een klein volk op heldhaftige wijze twee grote imperialistische machten — Frankrijk en de Verenigde Staten — heeft verslagen en nog zal verslaan en daarmee een waardige bijdrage heeft geleverd tot de nationale bevrijdingsbeweging.”

In de kern van het nu gesloten akkoord komt deze opvatting duidelijk tot uitdrukking.

Waakzaamheid tegen imperialisme

Na de beëindiging van de oorlog in Vietnam moet de politieke toekomst van Zuid-Vietnam en de hereniging van het land nog altijd stap voor stap geregeld worden. Op het ogenblik bestaan er formeel twee bestuursapparaten, twee legers, twee controlezones en drie politieke machten in Zuid-Vietnam. Dat is een omstandigheid, die in de overeenkomst zijn bevestiging vindt.

De Voorlopige Revolutionaire Regering van Zuid-Vietnam is de echte, beproefde vertegenwoordiger van het volk en zij geniet de steun en sympathie van de breedste lagen van de bevolking.

De strijd van het volk in Zuid-Vietnam zal nog hardnekkig moeten worden gevoerd en vele moeilijkheden en hinderpalen zullen nog overwonnen moeten worden. De militaristische en fascistische krachten, instrumenten van het imperialisme, pogen de overeenkomst te ondermijnen en treden op in strijd met de belangen van het volk.

Het is voor een ieder, die de verraderlijkheid van de Amerikaanse politiek in Vietnam nauwlettend heeft gevolgd duidelijk, dat de strijd nog niet ten einde is. Het zou immers een illusie zijn, geloof in het vreedzame karakter van het imperialisme te koesteren. Door allerlei manoeuvres zullen de Amerikaanse imperialisten trachten toch nog hun doelstellingen of delen daarvan te verwezenlijken. Sabotage van het bestand en herhaalde provocaties van de Van Thieu-kliek in Saigon zijn er de duidelijke aanwijzingen voor.

Waakzaamheid tegen het imperialisme en het opvoeren van de solidariteitsbeweging met Noord-Vietnam, de bevrijde gebieden in het Zuiden en met de slachtoffers van het Van Thieu-bewind zal dan ook een eerste vereiste zijn.

De strijd gaat door, met andere middelen en onder andere omstandigheden weliswaar, maar zij gaat onverminderd door en zo blijft ook de solidariteit een noodzakelijkheid.

De strijd van het Vietnamese volk tegen het Amerikaanse imperialisme heeft een diepgaande betekenis in de algemene strijd van de volkeren voor de vrijheid en de onafhankelijkheid. Ze heeft strijdbare krachten in beweging gebracht in de andere Aziatische landen, in Afrika en Zuid-Amerika. In de Verenigde Staten zelf heeft zich een krachtig verzet tegen de oorlog ontwikkeld. Vietnam heeft echter ook een mobiliserende werking gehad op de werkende mensen in de hoogontwikkelde kapitalistische landen van Europa.

De anti-imperialistische strijd heeft er nieuwe krachtige impulsen door gekregen, hetgeen ook in ons eigen land van bijzonder groot belang is. Deze mobiliserende uitwerking van de strijd van het Vietnamese volk, plaatst de ontwikkeling dan ook in een veel ruimer verband dan alleen een daad van nationaal Vietnamees eigenbelang en op grondslag daarvan is ook de solidariteitsbeweging veel meer dan alleen hulp aan een zwaar beproefd volk.

Het optreden van de CPN heeft zich op deze twee kanten georiënteerd. Zij is altijd uitgegaan van het standpunt, dat de vrijheidsoorlog in Vietnam een deel van de gemeenschappelijke strijd van de onderdrukte volksmassa's tegen het imperialisme is, waarmee de communistische partij niet alleen uit gevoelens van vriendschap met het volk van Vietnam solidariteit betuigt, maar ook omdat de strijd tegen het Amerikaanse imperialisme van het allergrootste belang is om een eind te maken aan zijn overheersende rol in ons eigen land.

Om deze reden kon de solidariteit ook nooit afgedaan worden met alleen het geven van materiële en morele steun, maar moest die beweging voortdurend verbonden worden met de strijd tegen de Nederlandse regering, die ons land openstelt voor de Amerikaanse economische en militaire expansie, trouwe volgzzaamheid aan de dag legt ten aanzien van de NAVO en die door dik en dun de Amerikaanse oorlogspolitiek in Vietnam heeft ondersteund en daarmee ons land meesleepte in de Amerikaanse koloniale avonturierspolitiek.

Daarom is de CPN doordrongen van de noodzaak keer op keer de eis te stellen, dat Nederland moet breken met de Amerikaanse Vietnampolitiek, dat de Nederlandse regering haar steun opzegt aan de elkaar opvolgende corrupte marionettenregimes in Saigon en dat Nederland over moet gaan tot de erkenning van de regering van de Democratische Republiek Vietnam.

Solidariteit in de strijd tegen het imperialisme kan nooit eenzijdig zijn. De solidariteit van het Vietnamese volk met de onderdrukte volkeren in de koloniale en afhankelijke landen, en de door het kapitalisme onderdrukte volkeren en met de socialistische landen, is oneindig veel groter geweest en met veel meer offers gepaard gegaan dan andersom.

De CPN heeft op grondslag van haar nationale en internationale opvattingen een uiterst belangrijke rol gespeeld in de ontwikkeling van de actie en de solidariteitsbeweging in ons land. Ze was uiteraard de eerste politieke partij die hier klare en duidelijke standpunten innam en op grondslag daarvan de mobilisatie van de mensen organiseerde.

Het dagblad van de CPN *De Waarheid* heeft niet alleen voortdurend en vanaf de eerste dagen van het conflict de belangrijkste rol gespeeld als informatiebron, die van groot gewicht was voor de oriëntering in de strijd, maar het heeft ook een zeer belangrijke rol gespeeld in al de

bewegingen die binnen ons volk ontstonden en tot doel hadden een werkelijke massa-actie tegen het Amerikaanse imperialisme te ontwikkelen en bijdroegen tot het lenigen van de ergste noden van het Vietnamese volk.

Het optreden van de CPN en de gestelde eisen hebben zich daarbij altijd gericht op het juiste principe dat zij, wat betreft Vietnam zelf, afgestemd moesten zijn op de eisen van het Vietnamese volk zelf, zoals geformuleerd door het Nationale Bevrijdingsfront en later door de Voorlopige Revolutionaire Regering van de Republiek van Zuid-Vietnam en door de regering van de Democratische Republiek Vietnam.

Op deze grondslag heeft de CPN zowel nationaal als ook internationaal strijd moeten voeren. Wat het laatste betreft nam de CPN duidelijk afstand van de opvattingen zoals die op een conferentie van Europese communistische partijen in 1965 in Brussel naar voren werden gebracht. Deze conferentie, die buiten de Vietnamezen om tot stand kwam, baseerde zich niet op de werkelijke toestand. Zo werd het vraagstuk van het gevaar voor een derde wereldoorlog met gebruik van atoomwapens door de Amerikanen centraal gesteld en werd een haast wanhopig appèl aan de mensen gedaan om een einde aan de oorlog in Vietnam te maken.

De ontwikkeling van het Vietnamese conflict laat nog eens zien, hoe ondeugdzaam een dergelijke opvatting was, juist in een periode dat de massabeweging toenam en het Amerikaanse imperialisme in steeds grotere moeilijkheden werd gebracht. Niet de angst voor oorlog, de wanhoop en de atoomchantage kunnen een uitgangspunt zijn tot mobilisering van de massa voor de overwinning. Maar juist de strijd-perspectieven, het vergroten van de solidariteit en het activeren van de massa's op basis van de rechtvaardige strijd van het Vietnamese volk zijn daar de grondslagen voor.

In ons land hebben de rechtse krachten alles gedaan ter ondersteuning van de Amerikaanse politiek en agressie in Vietnam. Zo ook de rechtse en burgerlijke pers met haar pro-Amerikaanse berichtgeving, waarbij *Het Parool* de spits afbeet en de radio — en de tv-commentatoren met Hiltermann voorop. Maar in het bijzonder de regeringen die we in de achter ons liggende periode hebben gekend, hebben het Amerikaanse optreden in Vietnam door dik en dun verdedigd. Vooral de regering-De Jong (met Luns op buitenlandse zaken) ontmaskerde zich steeds duidelijker als een zeer trouwe Amerikaanse vazallenregering, die het NAVO-ideaal als hoogste goed bleef verdedigen en aan het NAVO-lidmaatschap haar trouw ten opzichte van de Amerikaanse Vietnam-politiek ontleende.

De regering-Biesheuvel heeft deze politiek doorgezet, waarbij de rechtse partijen gesteund werden door de pro-Amerikaanse afsplintering van de Partij van de Arbeid, DS'70. DS'70 immers — gesticht als een regelrecht filiaal van Amerika — gaf hiervan bij haar eerste optreden in het parlement al blijk, toen haar woordvoerders in de eerste plaats de kritiek openden op de stromingen die zich binnen de PvdA tegen het Amerikaanse optreden in Vietnam begonnen te verzetten.

Maar ook vanuit een pseudo-linkse partij als de PSP en vanuit revisio-nistische groepen is getracht de Vietnam-beweging op dood spoor te

brengen. Zij riepen de mensen op om te demonstreren onder neutrale leuzen voor de vrede, zonder te eisen dat de Amerikaanse troepen uit Vietnam moesten vertrekken. De PSP ging zelfs in publikaties in haar partijblaadje zover, dat zij het voor mogelijk hield en dat ook verdedigde dat de Amerikanen in Vietnam enkele militaire bases mochten handhaven.

Strijd moest ook geleverd worden tegen andere figuren uit PSP-kringen, als het oud-Eerste Kamerlid Boetes, die de Vietnam-beweging trachtte te isoleren van de bevolking door zijn eigen frustraties uit te leven en daarmee telkenmale grote politierellen uit te lokken.

Toch heeft de actie voor de vrijheid en onafhankelijkheid van Vietnam en daarmee voor de vrede in dit gebied, in ons land uiteindelijk geleid tot een beweging zoals wij die zowel wat betreft haar samenstelling als haar massaliteit — nog nimmer hebben gekend.

Het bankroet van de Amerikaanse politiek in Zuidoost-Azië, de toenemende economische moeilijkheden in Amerika zelf, het failliet van de NAVO-politiek in Europa en de toenemende tegenstellingen tussen de imperialistische landen onderling, hebben een geweldige invloed op het denken en handelen.

Dat is ook in ons land tot uitdrukking gekomen en die ontwikkeling tekende zich reeds af midden 1971, nadat Nixon gedwongen werd zijn politiek ten aanzien van de Volksrepubliek China te wijzigen.

De veranderingen kregen voor het eerst gestalte tijdens de massale jongerenmanifestatie voor Vietnam in het Amsterdamse Bos, georganiseerd door het jongerencomité voor Vietnam. Op deze bijeenkomst, waar o.a. het woord werd gevoerd door de voorzitter van de CPN Henk Hoekstra en die van de PvdA André van der Louw, alsmede door Ly van Sau, lid van de onderhandelingsdelegatie van de Voorlopige Revolutionaire Regering van Zuid-Vietnam, manifesteerde zich voor het eerst een belangrijk gezamenlijk optreden naar buiten van de CPN en de PvdA.

Deze ontwikkeling zette zich verder door in steden en dorpen. Ze kreeg een nieuwe stoot vooruit als gevolg van de misdadige bombardementen, die Nixon enkele weken voor het bestand op de steden van Noord-Vietnam en de bevrijde gebieden liet uitvoeren.

De manifestatie die daarop volgde in Utrecht en die tot de grootste mag worden gerekend die ons land ooit heeft gekend, werd een nationaal protest van ongekeerde omvang.

Het tekent de geweldige veranderingen af die in ons volk in de achter ons liggende jaren hebben plaatsgevonden, en geeft een duidelijk beeld, niet alleen van de afschuw tegen het Amerikaanse optreden in Vietnam, maar ook van de steeds verdergaande wil, om ook wat Nederland betreft, te komen tot andere verhoudingen ten opzichte van Amerika.

Het bestand is nu een feit geworden. De handtekeningen onder de overeenkomsten zijn gezet en hebben de Amerikaanse nederlaag bezegeld. De vertegenwoordigers van het Vietnamese volk zeggen zelf dat nu de weg betreden wordt naar de vreedzame hereniging van hun vaderland. Dat de Amerikanen en hun horigen in Saigon daarbij nog allerlei hindernissen opwerpen is intussen al duidelijk gebleken, waarbij iedere overtreding van het bestand door de vertegenwoordigers van

Noord-Vietnam en de Voorlopige Revolutionaire Regering direct wordt aangeklaagd en bestreden.

Juist nu ook mag de solidariteit niet stokken. Steun blijft geboden, vooral steun voor de opbouw van het land. De onafhankelijkheid van Vietnam kan alleen gewaarborgd worden, wanneer de economie zich kan herstellen en het land zich zelfstandig, ook economisch, krachtig kan ontplooiën.

Hulp is nodig voor Noord-Vietnam, dat vooral in de laatste maanden van de oorlog zo zwaar getroffen is, voor de bevrijde gebieden waar een normaal bestaan moet worden opgebouwd, hulp is ook nodig voor die groepen in het Vietnamese volk, die nog onder de terreur van het Thieu-bewind gebukt gaan.

Hulp kan uiteraard niet bestemd zijn voor het corrupte regime van Van Thieu zelf, dat onbetrouwbaar is en in ons land alleen maar een aanbeveling heeft meegekregen van oud-premier De Jong, die in het kader van de actie „Heel Vietnam” opnieuw van zijn Amerikaanse gevoelens blijk gaf. De strijd in Vietnam zal nog met grote hardnekkigheid en volle inzet verder moeten worden gevoerd en onze solidariteit is daarbij absoluut noodzakelijk.

R. WALRAVEN

Partijbestuur CPN bijeen

PARTIJBESTUUR CPN BIJEEN

Het partijbestuur van de CPN is op 17 en 18 februari in Amsterdam bijeen geweest.

Besproken werden vraagstukken van de binnenlandse en buitenlandse politiek, waaronder de kabinetsformatie. Tevens wijdde het partijbestuur een bespreking aan vraagstukken van de partij-organisatie.

Inspraak in opspraak

In Nederland heeft zich een netwerk van opbouworganen, welzijnsraden en wijkcentra ontwikkeld. Het zijn er minstens zeshonderd. Merendeels kunnen zij terugvallen op CRM-subsidies. Gesteund door een twee en een half duizend beroepsfunctionarissen bedrijven deze instellingen „opbouwwerk” op provinciaal, streek-, stedelijk en buurtniveau. Opbouwwerk heeft niets te maken met herstel of constructie van gebouwen. Het is een term voor een vreemd mengsel van sociaal-maatschappelijk-cultureel en politiek werk. Het heeft de neiging tot oeverloze discussies te vervallen over — of schijnradicale acties te voeren tegen randverschijnselen in de maatschappij en tegelijkertijd de fundamentele problemen in Nederland, zoals bewapeningsuitgaven en loonstrijd, angstvallig buiten beschouwing te laten.

Een van de vele (en altijd vage) omschrijvingen van opbouwwerk uit officiële regeringskringen luidt

„ . . . nu steeds meer blijkt, dat de samenleving veranderbaar is, vinden wij die vorm van samenleven nastrevenswaardig, waarbij mensen zoveel mogelijk ingeschakeld worden”. 1)

Deze vrij glibberige stellingname vormt de bron van modebegrippen zoals welzijn, inspraak, participatie, doorzichtig maken van beleid en flexibele houding tegenover veranderingen enz. enz.

Juist de laatste jaren is via CRM veel geld in het opbouwwerk gestoken. Op de rijksbegroting staat vermeld:

1953	740.000	1962	11.000.000	1971	72.000.000
1960	4.000.000	1968	40.000.000	1972	84.000.000

In de pers doken artikelen op met koppen als „Raden rimram van CRM”, „Welzijnsbureaucratie van CRM”.

Waarom getroosten reeksen rechtse regeringen zich zoveel moeite om het opbouwwerk van de grond te krijgen? Want als de CRM-vos de inspraak preekt, dan wordt het tijd om op onze kippen te gaan passen.

In het kielzog van het Marshallplan

Tijdens en na de tweede wereldoorlog ontwikkelde zich in de Verenigde Staten een nieuwe vorm van maatschappelijk werk: „community development”, vooral toegepast in economisch achtergebleven gebieden. De uitbreiding van de industrie confronteerde deze streken met nieuwe vestingen. Er werd een discrepantie gevreesd tussen het niveau van de moderne industrie en dat van de plaatselijke voorzieningen. Groepen uit de bevolking werden geactiveerd om dit niveau te verbeteren. Ondanks ethische verhalen had de aanpak tot doel, het rendement van investeringen te garanderen en te vergroten.

De laatste tijd wordt echter vastgesteld dat community development nauwelijks een rol heeft kunnen spelen bij de bestrijding van armoede, rassisme en stadsverkrouting in de Verenigde Staten. Community development gaf het Nederlandse opbouwwerk een grondslag, zij het met enige aanpassing op onze verhoudingen. De Amerikaanse uitgangspunten kwamen in het kader van het Marshallplan de oceaan overwaaien. Reeksen Nederlandse studiecommissies die de Verenigde Staten bezochten namen het opbouwwerk in hun koffers mee terug. 2) De grote verschillen tussen de Amerikaanse en Nederlandse samenleving werden daarbij onvoldoende onderkend. Het ontbreken van werkelijke politieke organisaties, vakbonden en andere massa-organisaties in verschillende delen van de Verenigde Staten, het veelal ontbreken van redelijk lokaal bestuur was kenmerkend. Juist deze manko's gaven community development enige ruimte om zich aanvankelijk wat te ontwikkelen. In Nederland is deze speling geringer.

De eerste aanzet

Gedekt door de term „Maatschappelijk opbouwwerk” wierp na 1945 de kerkelijke en niet-kerkelijke charitas zich op gebieden met grote werkloosheid, streken waar ruilverkaveling en toekomstige industrievestiging op de agenda stonden.

Het beter functioneren van allerlei instellingen „ter begeleiding” van kleine boeren en werklozen vormde het hoofdthema. „De verheffing van het menselijk individu uit de door crisis en oorlog ontwrichte gezinnen” vermeldde de officiële stukken als taakstelling.

In 1952 werd — op uitdrukkelijk verzoek van de toenmalige premier Beel — het ministerie van maatschappelijk werk opgericht. Het leek aanvankelijk een lachertje, maar spoedig zou anders blijken.

De hoofdaandacht werd gericht op de zogenaamde ontwikkelingsgebieden zoals Oost-Friesland, Oost-Brabant, Z.O. Drente en West-Friesland (N.-H.). De ruilverkaveling en de industrialisatie moest er op gang worden gebracht. De gehele maatschappelijke infrastructuur werd wat opgevijseld en concerns als Philips en AKU maakten daar dankbaar gebruik van.

In de tweede helft van de vijftiger jaren breidde de industrie zich sterk uit. Door de lage lonen konden in de bedrijven enorme reserves worden gevormd, die voor een groot percentage bijdroegen tot nieuwe investeringen. De bourgeoisie voerde de „eeuwig durende welvaartsstaat” met „verzorging van wieg tot graf” ten tonele. Het opbouwwerk predikte in die tijd de volledige aanpassing ten opzichte van het bestaande (NAVO) gedragspatroon. Een werkvorm, die „... de coöperatieve en collaboratieve houdingen en praktijken in de gemeenschap uitbreidt en aankweekt”.

Het zijn corporatieve gedachten, die altijd in KVP-kringen een rol hebben gespeeld. Deze partij, heeft met een korte onderbreking, altijd het ministerie van maatschappelijk werk en het latere CRM beheerst.

80 Tegen het einde van de vijftiger jaren groeide het aantal opbouw-

organen en kwamen de steden meer in het aandachtsveld te liggen. Wijkcentra verschenen overal, veelal gebaseerd op de achterhaalde „wijkgedachte”, die de bevolking brinken en gezellige dorpsgemeenschappen à la Rousseau en Frederik van Eeden wilden aansmeren.

„Welzijn” wordt ontdekt

Een serie spectaculaire fusies van grote banken en bedrijven kenmerkten het begin van de zestiger jaren (AMRO, AKZO, ABN, VMF). In combinatie met versnelde mechanisatie en automatisering versterkten deze fusies de macht van het monopoliekapitaal.

In de periode 1960-1968 vertienvoudigden zich de subsidies voor het opbouwwerk. 3)

Voor CRM bleek het vraagstuk van welvaart kennelijk opgelost te zijn. „Welzijn” zou het grote vraagstuk vormen, waarmee de Nederlander nog worstelde. De bevolking werd een gevoel van onmacht aangepraat en als oplossing de worst van „inspraak” en „participatie” via opbouworganen voorgehangen.

Met het onduidelijke begrip „welzijn” begon het opbouwwerk aan een pretentieuze armring van onderwijs, cultuur, sport, maatschappelijk werk, bejaardenzorg, pedagogie, recreatie, jeugd- en vormingswerk. Deze totale greep op vorming en vrije tijd, deze voortdurende pogingen om mensen in een dubieus soort inspraak te betrekken, weerspiegelt tot op zekere hoogte de behoeften van de moderne bedrijfsvoering bij grote concerns.

Reeds langere tijd hadden de leidingen van mammoetondernemingen met tienduizenden werknemers ontdekt, dat het streven naar maximum winst vlotter verliep, indien de vitale groepen uit het personeel zich enigszins kritisch zouden opstellen, in overlegsituaties konden worden betrokken en zich voor het geheel mede verantwoordelijk zouden voelen. Een beperkte vorm van inspraak op grote bedrijven heeft dan ook niets met een „democratische” ondernemer te maken, maar alles met het dividend.

De directie van de DSM-staatsmijnen omschreef dit „Philips working democracy” genoemd systeem als volgt:

„In de gehele onderneming zal het zogenaamde werkoeverleg worden doorgevoerd. Dit betekent delegatie van verantwoordelijkheid van boven naar alle ondergelegen niveaus, verkorting van commandolijnen, meer directe inschakeling van alle betrokkenen bij de regeling van werkzaamheden in eigen kring en bundeling van activiteiten in winstcentra.” 4)

Naast de begrippen inspraak, welzijn en participatie is het idee van „education permanente” geboren. De lancering door de Raad van Europa in 1967 ging gepaard met huilerige verhalen. De wereld veranderde zo snel dat de mens, die niet eeuwig bleef leren, achterop kwam en een zielig en ongelukkig bestaan tegemoet ging. De achtergronden van dit CRM-rouwbeklag worden wat duidelijker als we het commentaar op modern personeelsbeleid lezen van een zekere L. M. Thomas:

„De voortgang van de techniek en wetenschap impliceert de globale eis aan iedereen, allereerst aan de technici en wetenschappers om permanente inspanning te leveren ten einde persoonlijk niet te zeer achterop te komen en het proces te stagneren.” 5)

In een SER-rapport 6) wordt dan ook vastgelegd, dat het moderne productieproces beslag tracht te leggen op de *gebele* mens. Er zou gewerkt moeten worden — aldus de SER — aan machinegevoel, oriëntatie op de industrie, bereidheid tot overleg en samenwerking, en een positieve benadering van veranderingen.

Het is deze claim op de volledige mens, die mede heeft geleid tot de vorming van het ministerie van CRM in 1965, waarbij cultuur, recreatie en maatschappelijk werk in één hand verenigd werden en een „evenwichtig” beleid kon worden opgebouwd.

De begrippen „inspraak” en „participatie” zitten evenals de „education permanente” vol innerlijke tegenstellingen. Natuurlijk leeft er onder de Nederlandse bevolking een duidelijke weerstand tegen de groeiende bureaucratie, bedilzucht, milieuverontreiniging en reeksen andere negatieve verschijnselen van het kapitalisme.

Via „inspraak” moet deze weerstand en irritatie worden omgebogen in de richting van „participeren” in veranderingen, die het belang van de grote concerns dienen. Een regiment bedrijfspsychologen binnen de poort en een 250 topambtenaren van het directoraat „opbouw-werk” van CRM buiten de poort doen vertwijfelde en vergeefse pogingen om de inspraakgedachten van de werkende mensen niet te laten omslaan in werkelijke machtsvorming en volksinvloed, die zich tegen de monopolies zelf zou richten.

In 1916 voerde Lenin een discussie met P. Kijewski over de rol van de democratie in het imperialistische tijdperk. Lenin schreef:

„Het kapitalisme in het algemeen en het imperialisme in het bijzonder verandert de democratie in een illusie — en tegelijkertijd brengt het kapitalisme een democratisch streven in de massa's voort, schept het democratische instellingen, verscherpt het de tegenstelling tussen het imperialisme, dat de democratie ontkent en de naar democratie strevende massa's”. 7)

Deze fundamentele tegenstelling tracht het opbouwwerk te verdoezelen. De duizenden opbouwwerkers, buurt- en clubhuiswerkers (die ook aan opbouwwerk mogen doen) ontgaat veelal de samenhang van het opbouwwerk met het totale gebeuren in ons land. Zij dachten oorspronkelijk (ten onrechte) in het opbouwwerk een methode te vinden, die allerlei vraagstukken van het leefmilieu uit de directe woonomgeving, met de betrokkenen samen kon verbeteren.

Deze territoriale versnippering van de problemen, deze incidentele en geïsoleerde aanpak van vraagstukken en de slinkse aanvallen op centrale organisaties van de werkende bevolking, in het bijzonder ook op de CPN, leverde bijzonder weinig op. Een grenzeloze onderlinge verwarring in het opbouwwerk zou dan ook niet uitblijven.

De crisisverschijnselen aan het eind van de zestiger jaren, de loon-, huur- en studentenacties, het verzet tegen de oorlog in Vietnam en de NAVO brachten de zorgvuldig geconstrueerde CRM-opvattingen over opbouwwerk een gevoelige knauw toe. De toch al magere theorie, die nergens op noemenswaardige resultaten kon stoeien, werd door de praktische gang van zaken in ons land weerlegd. CRM stelde

„In het algemeen kan het bestaan van het ministerie worden gezien als uitdrukking van een groeiend besef, dat naast welvaartsvoorzieningen meer voorzieningen voor cultureel en maatschappelijk welzijn nodig zijn.” 8)

Maar de bevolking moet zich al langere tijd hardnekkig verdedigen tegen reeksen aanvallen op het levenspeil (welvaart). En juist het laatste jaar is het mes nog eens extra in de welzijnsvoorzieningen gezet.

CRM stelde de noodzaak van

„Een flexibele houding tegenover een snel veranderende samenleving”. 8)

Naar de praktijk is bedrijfssluitingen, het verplaatsen van arbeiders van de ene industrie naar de andere, het verhuizen van de ene provincie naar de andere; het Mansholt-ideaal van een „mobile Europese arbeidsreserve”.

CRM werd onwezenlijk toen het stelde:

„De burger heeft het gevoel, dat hij het geheel niet meer overziet en er geen invloed op heeft. Hij wil die invloed terugkrijgen.”

Deze uitspraak komt van dezelfde regering, die de rechten van het parlement uitholt, de gemeentelijke democratie financieel ondermijnt en een antistakingswet wil doorzetten.

Ronduit belachelijk wordt het begrip „participatie”. Hier vroeg CRM zich af:

„... of bij het verlangen naar meer inspraak van burger of groepen van de bevolking niet twee andere begrippen uit het oog worden verloren, namelijk de participatie en de zelfwerkzaamheid.” 8)

Tegelijkertijd werden organisaties, die voor participatie en zelfwerkzaamheid waren opgericht, aan de kant geveegd. De woningbouwverenigingen bij hun verzet tegen de huurharmonisatie, de studentenorganisaties en de grondraden bij de duizendguldenwet, de ouderraden bij onderwijsvraagstukken, de VVDM bij de inspraak van militairen.

Als de actieve en goed verankerde actiecomités uit Oost-Groningen het de regering duidelijk maken, wat er in die provincie ontbreekt, dan is Den Haag doof. Wel worden er kort daarna door CRM miljoenen extra uitgetrokken voor opbouwwerk in dat gebied. Waarom? De inspraak behoefde niet meer op gang te worden gebracht. De actiecomités waren toch duidelijk genoeg? Of moesten de aandachtsvelden worden verlegd?

Aan het einde van de zestiger jaren neemt de verwarring onder de theoretici van het opbouwwerk groteske vormen aan. De in de Rijswijkse CRM-toren uitgewerkte ideeën, die nergens op praktische ervaring konden bogen, leden toch al een vrij miezerig bestaan. Het stijgende politieke bewustzijn bracht dan ook volop verdeeldheid in de opbouwgelederen. De heren begonnen elkaar uit te schelden en van gebrek aan kennis te beschuldigen. Er verschenen zwartgallige opbouwwerkers, die het in dit koude kikkerland allemaal niet meer zagen zitten en in de Philips-Shell Club van Rome onderdoken, of zich bij een of ander neo-koloniaal vrijwilligerskorps aansloten.

Er was een andere groep, die zich veilig terugtrok in de goedbedoelde, maar weinig betekenisvolle sfeer van macro-biotisch voedsel en rietsuiker. En natuurlijk ontbraken de radicalisten, de fraseurs niet. Zij predikten de „revolutie” via het buurt-opbouwwerk.

CRM zelf trachtte wat olie op de golven te gooien door een complete begrippenlijst te publiceren in de hoop, dat de opbouwwerkers elkaar onderling tenminste enigszins konden verstaan.

Het met CRM verbonden „Nederlandsche Instituut voor Maatschappelijke Opbouw” bracht de verwarring naar buiten in twee speciaal samengestelde „revolutie”nummers van het NIMO-bulletin. 9)

De titels van de artikelen spreken al boekdelen:

„Revolutie en de onleefbaarheid van waarde vrij welzijn”, „Verzuilde belangen en de onmacht van de ouders”, „Revolutie, een ludieke, tragieke eruptie”, „Revolutie, een christelijke opdracht”, „Revolutie of evolutie?”, „Met zijn allen op de barricaden”, „Gedrang op de barricaden”.

De inhoud is niet minder fraai. De ene helft wordt uitgemaakt voor „handlangers van het establishment”, terwijl deze groep met het begrip „salon-revolutionairen op centraal verwarmde barricade” terugschiet.

Prof. dr. H. J. v. Zutphen laat zijn licht schijnen over de strijd van de arbeiders voor verbeteringen:

„Zij zijn sociologisch gezien weinig geschikt om het maatschappelijk kader te vormen, waarop die vernieuwing van de economische orde zou moeten rusten.”

Juist de loonstrijd van de Rotterdamse havenarbeiders en de strokartonwerkers in Groningen vormde de spil van reeksen acties, tot verbetering van levensomstandigheden op een breed terrein.

Maar prof. v. Zutphen heeft zo zijn eigen inzichten. Als enige oplossing voor de groeiende problemen in ons land komt bij hem naar voren:

„Als sociale wetenschappers binnen de mogelijkheden, die de universiteiten bieden, zouden gaan samenwerken met educatieve instellingen en met opbouworganen, dan zouden we een heel eind op weg komen met de verandering van de maatschappelijke orde.”

sen van revolutionaire activiteit'', wil drs. J. P. van Bergen „mentaal psychisch revolutionair te werk gaan'', terwijl ex-pater Van Eupen alleen nog maar wat ziet in „sociale buurtacties''.

Bijzonder fraai zijn hier de ontboezemingen van H. J. Feuth, opbouwwerker in de provincie Groningen. Hij is o.a. drager van een Amerikaans studiediploma „community organising''. Hij achtte acties in het Noorden niet mogelijk op grond van:

„a. de nodige ontvlambaarheid: de noorderlingen zijn daarvoor veel te nuchter en de koffie smaakt bij moeder de vrouw veel te goed. Er is gewoon geen tijd, want de auto moet nodig schoon gemaakt worden.

b. echte noodsituaties: die komen praktisch niet voor''.

Toen deze wijsheid gepubliceerd werd, was de strokartonstaking in Groningen net een feit geworden.

Het laatste jaar

In het laatste jaar beginnen zich in kringen van welzijnswerkers opmerkelijke veranderingen te voltrekken. Daarvoor zijn drie belangrijke oorzaken aan te wijzen.

In de eerste plaats wordt de door CRM geconstrueerde theorie van opbouw en welzijnswerk zoals wij zagen steeds onwaarachtiger.

In de tweede plaats zijn als gevolg van de CRM-afbraakpolitiek de resultaten van opbouwwerk, de resultaten van inspraak en participatie geringer dan ooit. Alle mogelijke voorzieningen worden van de begroting afgevoerd, of tot het oneindige uitgesteld. En het zijn juist de voorzieningen, die het centrale thema van inspraak en bevolkingsdeelname uitmaken.

In de derde plaats tasten de bezuinigingen de directe eigen werksfeer aan. Er is werkloosheid onder welzijnswerkers en de studenten op de sociale academies beraden zich over een actieve en vruchtbare opstelling bij hun latere werk. Er breekt een nuchtere benadering door en vele welzijnswerkers gaan zich in de vakbond organiseren.

Verskillende veelvormige acties tonen aan, dat welzijnswerkers in tegenstelling komen te staan tot hun opdrachtgevers, optornen tegen de profijtbeginselschaar van Vonhof.

Vormingswerkers in Den Haag kwamen in conflict met de Siemens-directie, die de lessen te opruiend van karakter vond. Het toneelgezelschap Proloog dat in de DS'70-Philipsstad Eindhoven voorstellingen gaf aan en met werkende jongeren werd met intrekking van subsidie bedreigd. De stukken zouden te scherp en te eenzijdig zijn. Het vormingsinstituut in Amsterdam-Noord voerde met steun o.a. van CPN en PvdA een massa-actie tot behoud van zijn school.

Bibliotheekwerkers gaan gebukt onder personeelsstop en bezuinigingen op het boekenfonds, mede waardoor het aantal uitleningen terugloopt.

De BBK voert reeds langere tijd een hardnekkige strijd voor een democratisch kunstbeleid en verbetering van de sociale positie van de beeldende kunstenaar.

Buurt- en clubhuisleiders hebben op landelijke bijeenkomsten geprotesteerd tegen het CRM-regeringsbeleid.

Het anti-CRM-bezuinigingsfront verenigt welzijnswerkers van verschillende instellingen. De groep is landelijk zeer actief en heeft vóór de laatste verkiezingen met nadruk de gedachten aan een nullijn in de lonen verworpen.

Welzijnswerkers uit Amsterdam riepen op om de CPN te versterken. Een recente oproep verscheen van welzijnswerkers uit Groningen, die pleitten voor samenwerking tussen PvdA en CPN als basis van een werkelijk nieuw regeringsbeleid.

Gemeentelijke decentralisatie

Voortbordurend op de inspraak komen de laatste tijd weer meer publikaties naar voren, over bestuursdecentralisatie in grote steden. In Rotterdam vonden reeds verkiezingen plaats voor enkele stadswijkbesturen. De CPN was tegen de vorming van deze wijkbesturen, omdat ze praktisch geen bevoegdheden hadden en financieel geen poot kregen om op te staan. Toen de gemeenteraad van Rotterdam besloot, toch tot gedeeltelijke wijkverkiezingen over te gaan, nam de CPN wel aan deze verkiezingen deel. Zelfs de geringste mogelijkheid om belangen van de werkende bevolking te behartigen, wordt door de communisten benut.

Het ministerie van binnenlandse zaken publiceerde een concept-Voorontwerp van Wet Gewest Groot-Amsterdam (agglomeratie van 28 gemeenten).

Als eerste taak voor het te vormen gewestbestuur wordt vermeld in art. 44 a:

„de aanleg, de inrichting en beheer van havens, vliegvelden en terreinen voor industrie, handel en dienstverlening, alsmede de uitgifte van deze terreinen.”

In art. 54-2 wordt nadrukkelijk als uitzondering bepaald, dat het gewestbestuur bij art. 44 a alleen maar handelend mag optreden, na goedkeuring van het ministerie van binnenlandse zaken. Met andere woorden, de gewestvorming Groot-Amsterdam is van belang voor de grote concerns, die via bestuurscentralisatie een betere greep op de industriële infrastructuur denken te krijgen.

In het kader van de vorming van een gewest Groot-Amsterdam komen ook de discussies over gemeentelijke decentralisatie weer op gang (gekozen wijkraden).

De Vereniging van Nederlandse Gemeenten stelt:

„Op steeds meer terreinen tracht men van het centrale niveau uit het lokale bestuur tot in details te beheersen. Het ontbreekt vele gemeenten bovendien aan voldoende geld om de verantwoordelijkheid waar te maken voor de beslissingsmarge, die hun nog rest.” 10)

Als van deze geringe beslissingsmarge een deel wordt afgeroomd naar het gewest, wat blijft er dan aan financiën en bevoegdheden over om naar de gekozen wijkraden te delegeren?

Het gemeentebestuur zal moeten worden gefinancierd o.a. door de gewestbelasting, die op elk gezin gaat drukken. De gemeenten zitten financieel in een tang, wat moeten de gekozen deelraden dan?

Natuurlijk functioneert de gemeentelijke democratie niet optimaal. Ongetwijfeld hebben talrijke saneringsbuurten en nieuwbouwwijken met ernstige problemen te maken.

Maar het profijtbeginsel, dat ook op gemeenten wordt toegepast, het schreeuwend geldgebrek van lokale besturen is het alles overheersende hoofdprobleem. Gekozen deelraden met een sluipend geïntroduceerde gedachte aan het districtenstelsel, 11) levert geen woning, sportveld of school meer op.

Vitale verbetering van de directe levensomstandigheden zowel als in de sector welzijn, werkelijke versterking van de democratie en verhoging van de volksinvloed kunnen alleen maar worden bereikt door machtsvorming van de arbeidersklasse, door gezamenlijk optreden van socialisten en communisten.

M. VAN DEN BERG

- 1) Zwanikke en Van Tienen, NIMO-bulletin no. 5, 4e jaargang.
- 2) Jo Boer uit Drente ondernam enige van deze studiereizen en legde de theoretische grondslagen voor het Nederlandse opbouwwerk.
- 3) Van de 90 organen van samenwerking die in 1969 gesubsidieerd werden waren 39 van katholieke origine, d.w.z. 43 pct. van het totaal. Dat bij het CRM-subsidiebeleid voor eigen parochie werd gewerkt blijkt uit deze gegevens. (Het gehele opbouwwerk hangt deels ook samen met de sterk verminderde kerkelijke binding van de bevolking.) Zie Bram Peper: „Vorming en welzijnsbeleid”, blz. 147.
Subsidies aan instellingen van het welzijnswerk kunnen alleen maar via stichtingen worden verstrekt. Dit heeft verzuiling en bureaucratie verder in de hand gewerkt. Zie eveneens „Vorming en welzijnsbeleid”.
- 4) Volkskrant 5-1-1972.
- 5) „Wending” no. 9, 1969.
- 6) Rapport van de SER „Over het arbeidsmarktbeleid”, 1968.
- 7) Lenin in „Antwoord aan P. Kijewski”, aug./sept. 1916. Verz. Werken, Duitse editie, deel 23, blz. 14.
- 8) Diverse memories van toelichting van CRM.
- 9) NIMO-bulletin no. 4 en 5, derde jaargang.
- 10) „De gemeenten in de tang”, Open brief aan de kabinetsformateur.
- 11) „Macht voor de wijken”, werkgroep PvdA gewest Amsterdam, m.m.v. Wiardi Beckmanstichting.

Posthumus, „profeet der kortzichtigheid

De begin dit jaar overleden regeringscommissaris Posthumus was een man die reeds bij het leven heilig werd verklaard. Toen De Brauw hem indertijd van Veringa overnam, vierde hij dat met een uitbundige passage in de nota ter aanvulling van de memorie van toelichting op Posthumus' eigen wetsontwerp over de herstructurering van het Wetenschappelijk Onderwijs (WO); „zonder overdrijving kan worden uitgesproken dat professor Posthumus unieke bijdragen heeft geleverd aan het onderwijskundig denken,” aldus De Brauw, die deze lof vervolgens openhartig toespitste op Posthumus' „stellingen over de grenswaarde van de overdracht van kennis en van de daarbij tot middel dienende 'onderwijsdichtheid'.”

Geen wonder dat De Brauw dankbaar was. Want de „onderwijsdichtheid” (dat wil zeggen de verhouding tussen het aantal docenten en studenten of, zo men wil, de „klassedeler” in het wetenschappelijk onderwijs) is de laatste jaren inderdaad in schrikbarend tempo teruggebracht. En wat is voor de verantwoordelijken voor een dergelijk beleid mooier dan een professor die „wetenschappelijk” aantoont dat zulks niet schadelijk maar, integendeel, zeer zegenrijk is?

Genieën op pad

De via „Indië en Eindhoven tot het regerings-adviseurschap opgeklimmen Posthumus heeft een tweede vondst op zijn naam staan: hij is een der ontdekkers van de stelling dat het langdurig volgen van dagonderwijs de mens meer kwaad dan goed doet. Nu is het bekend, dat grote ontdekkingen wanneer de tijd daar rijp voor is altijd op meer plaatsen tegelijk worden gedaan, en zo is het ook met deze laatste van professor Posthumus.

De rijpheid van de tijd kondigde zich aan in de vorm van economische schokken en een zich verscherpende internationale concurrentie. Posthumus' bevindingen aangaande de verwerpelijkheid van lange universitaire studies vallen dan ook samen met Amerikaanse beschouwingen over de „onderdrukkende” functie van het onderwijs, dat — aldus deze theoretici — het best zo snel mogelijk kan worden opgedoekt.

De wil tot bezuinigen doet zich zelfs zo sterk gevoelen, dat wanneer Posthumus hem niet voor was geweest, een bekend geleerde als mr. E. van Veen zonder twijfel zelf de stellingen over de betrekkelijke waarde van de onderwijsdichtheid zou hebben ontdekt. Zoals het er nu voorstaat heeft hij zijn bijdrage geleverd door ze uit te breiden tot het voortgezet onderwijs en de klassen daar te vergroten. Het feit dat hij, naar men mag verwachten, binnenkort van het toneel verdwijnt zal hopelijk kunnen verhinderen dat een fikse verhoging van de klassedeler bij het basisonderwijs officieel tot een heilzame ingreep wordt verklaard; dat zulks binnen niet al te lange

tijd te verwachten zou zijn kon men nog onlangs opmaken uit de „vraagtekens” die de CHU-minister ineens ging zetten bij de „optimale klassegrootte” waarover, zo zei hij, de wetenschap zo zijn twijfels had. Ofwel: misschien is 50 toch beter dan 25.

Met Posthumus is het goed bezuinigen.

Het is dus alleszins begrijpelijk dat niet met de man ook zijn plannen van het toneel verdwenen, maar dat de regeringspartijen juist koers blijven zetten op een spoedige parlementaire behandeling van de „wet-herstructurering WO”.

Evenzeer begrijpelijk is het, dat die wet vanuit de universiteiten zelf sterk wordt bestreden. De studenten hebben van het begin af aan op de gevaren van de Posthumus-plannen gewezen en de groeiende oppositie tegen het wetsvoorstel heeft ertoe geleid, dat men nu twee jaar na de indiening nog niet verder is dan het voorlopig verslag van de Kamer.

Voor het *NRC-Handelsblad* was dat overigens aanleiding om zelfs Posthumus' overlijden op rekening van de studenten te schrijven: de grote man was gestorven aan een gebroken hart als gevolg van het voortdurende uitstel van de behandeling van zijn wet, suggereerde men. Het is evenwel niet waarschijnlijk dat redacteur Van Spaandonck daarmee iemand toegeeflijker jegens de herstructurering heeft kunnen stemmen.

Het niveau van de opleiding

Hoewel de meeste mensen wel eens van de Posthumus-plannen gehoord zullen hebben is hun inhoud waarschijnlijk alleen in de kring van meest betrokkenen bekend. Anders dan bijvoorbeeld de duizend-guldenheffing is het ook geen wet, die men in een paar zinnen kan kwalificeren. Dat blijkt ook uit het onlangs verschenen voorlopig verslag van de Tweede Kamer: een enorm pak papier. Omdat doorvoering van dit wetsvoorstel echter zeer ingrijpende en schadelijke gevolgen voor het hoger onderwijs zou hebben en daardoor onvermijdelijk ook voor andere takken van onderwijs, is het nuttig om hier wat uitvoeriger op de herstructureringswet in te gaan. Dit ook al, omdat het verzet aan de universiteiten tegen de doorvoering van Posthumus de komende tijd zonder enige twijfel nog zal toenemen en de kansen op succes daarvan groter worden naarmate de bondgenoten daarbuiten tegen de afbraakpolitiek beter op de hoogte zijn van de inzet van die strijd.

Een van de meest kwalijke elementen in de wet is de uniforme bekorting van alle universitaire opleidingen tot vier jaar. Hoewel alle fracties — behalve die van de CPN — in het voorlopig verslag zwijgen over de implicaties die een dergelijke beperking moet hebben voor de kwaliteit van de opleiding, kan iedereen op zijn vingers natten dat het niveau *moet* dalen, wanneer men een studie waar eens zes of zelfs meer jaar voor gestaan heeft, tot vier jaar terugbrengt.

Het zwijgen daarover door zowel de regering als de meeste Kamerfracties is des te opmerkelijker, wanneer men bedenkt dat tijdens de hoorzitting, die de Kamercommissie vorig jaar over Posthumus hield,

door de universiteiten zelf ernstig is gewaarschuwd voor die niveaudaling.

Uit het voorlopig verslag zou men bijna de indruk krijgen, dat de enig aanwezige fractie tijdens die tweedaagse zitting die der CPN was, en dat is toch werkelijk niet het geval geweest. Ook voor andere met Posthumus in het geding zijnde kwesties geldt overigens dat de communistische fractie in feite als enige uitgesproken belang blijkt te hechten aan het oordeel van de instellingen als zodanig, en aan dat van de studenten en de wetenschappelijke staf.

Dat in die vierjarige studie inderdaad geen plaats meer is voor een wetenschappelijke training blijkt ook uit de introductie van het éénjarige „research-studentenschap”. Naar de PvdA terecht in zijn voorlopig verslag opmerkt betekent dit weinig meer dan dat een *deel* van de studenten daarmee in de gelegenheid zou worden gesteld die wetenschappelijke kwalificatie te verwerven, die in de huidige situatie — formeel althans — nog binnen het bereik van alle studenten ligt.

Gepland zakken

Een bijzonder heet hangijzer — en niet alleen in onderwijstechnisch opzicht — vormt de selectieve propedeuse, waaraan alle studenten gedurende het eerste studiejaar onderworpen zouden moeten worden, en die tot doel heeft een aanzienlijk deel zo snel mogelijk af te voeren. Die propedeuse is overigens een drempel, die als gevolg van de steeds krappere financiële situatie nu al in steeds meer faculteiten wordt opgeworpen. Bestrijding van de verscherpte selectie gaat op verschillende plaatsen dan ook gepaard aan actie voor meer geld en meer personeel. De Posthumus-propedeuse stoelt onderwijskundig op niets. Het is een ingreep waarmee men geld hoopt te besparen. Daarnaast vormt hij het mechanisme waarmee men, afhankelijk van de conjunctuur en afhankelijk van de vraag naar afgestudeerden in een bepaald vak, de studentenstroom wil gaan reguleren. De zogenaamde werkgroep-De Vries, die in opdracht van de regering een onderzoek deed naar de „numerieke gevolgen van de herstructure-ring”, ging ervan uit dat het percentage afval bij een Posthumus-studie ongeveer gelijk zou zijn aan het huidige: veertig procent dus. Aangezien tijdens de driejarige doctoraalfase nauwelijks mensen zouden moeten afvallen (negentig procent zou daar doorheen moeten kunnen komen, schat men) moet blijkbaar elk jaar een derde deel van alle eerstejaars-studenten voor het propedeutisch examen zakken. Met de vraag waar deze tienduizenden dan heen moeten houden Van Veen c.s. zich niet bezig; het blijft wat die vraag aangaat bij vage verwijzingen naar het Hoger Beroeps Onderwijs (HBO), dat echter — naar iedereen weet — al jaren stampvol zit en dat overigens volgens de Mammoetwet in het geheel niet bedoeld is voor mensen met een vooropleiding voor de universiteit, maar juist voor HAVO-abituriënten.

Als men werkelijk een derde deel van het bestand eerstejaars-studenten zou willen laten opnemen door het HBO is daar, bij de huidige capaciteit van HTS-en, sociale academies en kweekscholen, voor

HAVO-mensen straks geen plaats meer. De eis van uitbreiding van het HBO is dan ook niet alleen in het belang van de studenten, maar minstens evenzeer in dat van de huidige en toekomstige deelnemers aan het HAVO. Want laat men zich niet vergissen: het is deze regering menens met haar voornemen om Posthumus per september '74 te doen ingaan.

Daaruit zou volgen, dat over twee jaar de eerste algemene propedeuse zou moeten plaatsvinden, compleet met afstoting van duizenden studenten; naar men nu zegt: richting HBO.

Overigens kan gesteld worden dat, wat de toeloop tot het HBO en de kansen op plaatsing daar van de HAVO-scholier aangaat, de huidige studentenstops een met de Posthumus-propedeuse vergelijkbaar effect hebben.

Illusies over ordening

Zoals gezegd gaat de commissie onder leiding van de net als Posthumus uit de Philips-stad Eindhoven afkomstige professor De Vries uit van een afvalpercentage van plus minus veertig procent. Wat er in de praktijk gaat gebeuren hangt echter in belangrijke mate af van de vraag, hoeveel studenten men *wil* laten afvallen; en daarin moet de planning van McKinsey uitkomst gaan bieden. De McKinsey-voorstellen, die volgens Van Veen binnen zeer afzienbare tijd tot een wetsontwerp zouden moeten zijn omgewerkt, komen er in het kort op neer dat niet langer de universiteiten zelf beslissen over de verdeling van de gelden over de verschillende studierichtingen, maar dat die verdeling centraal vanuit Den Haag geschiedt.

Het ideaal dat de heren daar voor ogen staat is het volgende: bij een te verwachten grote vraag naar chemici (bijvoorbeeld als gevolg van rooskleurige toekomstverwachtingen van AKZO en Shell) pompt men snel meer geld in de scheikunde-opleiding, schept daardoor de mogelijkheid tot het omlaaghalen van de propedeusedrempel en het verbreden van de studentenstroom, en ziet daar stromen de chemici de openstaande industriële laboratoria binnen.

Zij, die serieus verdedigen, dat deze planning het waard is om er de vrijheid van studiekeuze en daarbij en passant de vrijheid van wetenschapsbeoefening aan op te offeren, moeten wel met oogkleppen zo niet volledige maskers op door deze wereld gaan. Want wie normaal uit zijn doppen kijkt constateert dat er binnen dit kapitalistische stelsel niet te plannen *is*. In 1968 heeft er zonder McKinsey een echt stuk planning plaatsgevonden. De chemische industrie bloeide, groeide, en vroeg om meer onderzoekers. De regering sprong in het gelid en reisde samen met de Shell de HBS-en en Gymnasia af om chemiestudenten te rekruteren. Maar nog voor die zijn afgestudeerd breekt een wilde internationale concurrentieslag los, waaraan als eerste de arbeidsplaatsen worden opgeofferd: en de laboratoria sluiten hun deuren. Wanneer de toen geworvenen volgend jaar afstuderen kunnen ze de WW in. Althans, zo laat het zich nu aanzien. Voor wie niet ziende blind is moet toch duidelijk zijn, dat planning binnen dit chaotische systeem een illusie is; in de praktijk zal de

chaos door de ingrepen die men zich voorstelt eerder groter dan kleiner worden.

Voor de studierichtingen die niet tot functies in de industrie opleiden zal het McKinsey-systeem tot gevolg hebben dat hun uitbreiding of inkrimping zonder pardon afhankelijk wordt gemaakt van de „toestand van 's rijks schatkist”, die zoals men weet zelden anders dan deplorabel is. Voor faculteiten als die der geneeskunde en letteren is het daarom ook van het grootste belang, dat zij voor de toewijzing van middelen niet afhankelijk worden van het gewicht dat een *regering* hecht aan de opleiding van meer artsen of neerlandici. Want ook al beleven de universiteiten in financieel opzicht zeer zwarte dagen en worden zij gedwongen op alle faculteitsbegrotingen te schrappen en te beknipten, het blijft een groot verschil uitmaken of bij de verdeling van gelden over de instituten een universiteitsraad een vinger in de pap heeft. Daar zitten immers mensen die hun beoordeling baseren op wetenschappelijke en onderwijskundige, in plaats van op louter commerciële overwegingen.

Het onvolprezen papier

Pure bezuinigingsdrift — en misschien ook iets van „wraak” jegens actievoerende studenten — is het motief voor de beperking van de inschrijvingsduur die in de Posthumus-plannen is vervat. Het is een bijzonder rigoureuze beperking, die een al even rigoureuze aanval op de belangen van de studenten inhoudt. Het propedeutische examen, decreeteert Posthumus, mag je éénmaal overdoen; lukt het niet dan kun je van de universiteit vertrekken. Alleen diegenen die het zich financieel kunnen permitteren om zonder beurs en zonder studentenvoorzieningen door te gaan mogen telkens opnieuw voor de examencommissie verschijnen.

Iets dergelijks geldt voor de driejarige doctoraalfase na de propedeuse: een student mag er in totaal 4 jaar over doen en redt hij het niet dan wordt hij verwijderd. Behalve uiteraard weer de mensen met de rijke ouders. De Brauw en Van Veen hebben daar nog de bepaling aan toegevoegd, dat het bijzondere voorrecht om een examen te mogen overdoen niet inhoudt, dat men dat jaar ook colleges, werkgroepen of practica mag lopen; men mag in de UB zitten met een boek, dat is mooi genoeg. Hetgeen overigens weer prachtig aansluit bij Posthumus' ontdekking, dat kennisoverdracht via het papier wel zo functioneel is, een ontdekking die Van Veen in de laatste onderwijsbegroting bejubelde in termen als: „vermindering van de onderwijsdichtheid”, „het toepassen van ontdekkingen op het gebied van de onderwijstechnologie” en „alternatieve vormen van kennisoverdracht”.

Het Landelijk Overleg van Grondraden (LOG) concludeerde, dat dit in feite neerkomt op het „laten toevloeien van studenten naar instellingen voor schriftelijke cursussen, betiteld met de weidse naam „open universiteiten”.

Voor zover hij een verschooning en vervlakking van het universitaire onderwijs gepaard aan een verscherpte selectie inhoudt, wordt Posthumus in een aantal faculteiten al ingevoerd.

In de hierboven aangehaalde LOG-nota naar aanleiding van de begroting werd becijferd, dat de uitgaven per jaar per student inmiddels reëel zijn gedaald van 6200 gulden in 1968 tot 5200 gulden dit jaar, terwijl de investeringen in het WO een nog veel beangstigender teruggang vertonen: reëel per student daalden die (in prijzen van 1963) van 5000 gulden in 1966-1967 tot 2000 gulden nu. De ernstige gevolgen van dat beleid zullen niet lang op zich laten wachten: zij tekenen zich nu vooral af in de medische studierichtingen, waarvan de capaciteit dit jaar daalde tot beneden die van 1966. Wanneer de bezuinigingen zich voortzetten zal het aantal artsen in opleiding snel afnemen. Dit alles gebeurt dan onder luide beschuldigingen aan het adres van de universiteiten dat zij „andere sectoren van de samenleving” tekort doen door geld voor uitbreiding te vragen.

Volle klassen voor de staf

Zeer ernstige consequenties zou de doorvoering van de Posthumus-wet ook hebben voor de wetenschappelijke staf. Ook uit de nota van de door De Brauw geleide Gespreksgroep Universitair Onderzoek (GUO), die onlangs gereed kwam en waartegen in de universiteiten grote bezwaren zijn gerezen, blijkt dat het in de bedoeling ligt om tot een „taakverdeling” binnen de staf te komen, in die zin dat een deel volledig belast wordt met onderwijs, terwijl een ander deel wordt vrijgesteld voor onderzoek. Dat speciale onderzoeksstaflid, heet bij Posthumus de „assistent onderzoeker”; hij zou gevrijwaard moeten worden van elke bemoeienis met de opleiding van studenten en zich geheel en al moeten kunnen richten op „excellent onderzoek”. De McKinsey-planning kan er dan weer zorg voor dragen, dat dat onderzoek apart wordt gefinancierd, los van de „gewone” instituten waar de „gewone” stafleden als nauwelijks veredelde middelbare schoolleraren voor volle klassen te doceren staan. Studenten zullen tot dergelijke „excellente instituten” eerst toegang krijgen na het doctoraal, voorzover ze tenminste worden uitgeverd voor een research-studentenschap van een jaar.

Wie gelooft nog dat uit een constructie als deze in de praktijk veel meer tevoorschijn zou komen dan het Amerikaanse „college” met zijn eveneens vierjarige, maar geenszins wetenschappelijke opleiding? Of, om dichter bij huis te blijven, iets anders dan de nieuwe leraarsopleiding, die volledig van de universitaire wetenschapsbeoefening is afgesneden?

Op dit moment heeft de wetenschappelijke staf aan de universiteiten, ondanks het feit dat zij door De Brauw met een lerarentaak van duizend uur per jaar werd opgescheept, althans formeel het recht — de plicht zelfs — om onderzoek te doen.

De redenering achter die verplichting is, dat docenten aan een wetenschappelijke instelling alleen een wetenschappelijke opleiding kunnen verzorgen als zij zelf wetenschappelijk bezig zijn. Dat is een volstrekt logische en juiste redenering — en hij geeft tegelijkertijd aan waarom de vierjarige Posthumus-opleiding nauwelijks wetenschappelijk kan zijn.

De indruk zou hier kunnen ontstaan dat men althans de assistent-onderzoeker een redelijke toekomst zou willen bieden. Die indruk is onjuist; deze uitverkorenen krijgen een aanstelling voor drie, of ten hoogste vier jaar — dan staan ze op straat. Dat maakt hen wel bijzonder kwetsbaar, vooral als men bedenkt dat de vraag van de concerns naar *jonge academici* juist een van de belangrijkste redenen voor Posthumus' cursusduurbepanking is.

Spijbelen als theorie

De Posthumus-plannen worden als het even kan altijd opgediend met een sausje cultuurfilosofie van de meester zelf: de jeugd van tegenwoordig wil uitvliegen, de moederlijke wiken van de alma mater belemmeren te lang zijn ontplooiing, etcetera, etcetera; dit alles op het niveau van Schuil z'n AFC-ers, die ook liever voetballen dan schoolgingen. Alleszins begrijpelijk van de jongens, maar het geeft te denken wanneer dit soort infantiliteit de theorie achter het onderwijsbeleid van een regering gaat vormen.

Posthumus, en met hem Van Veen, geeft echter nog een tweede reden voor de afbraak van de universitaire opleiding. Zij zeggen: een mens is nooit uitgeleerd, de noodzakelijke beroepskennis neemt zo snel toe, dat men moet *blijven* studeren, en *daarom* is het onjuist om het „initiële formele onderwijs” (dat wat gewone mensen een dagopleiding noemen) lang te laten uitlopen. Nu ligt de omgekeerde conclusie meer voor de hand: moeilijker werk dwingt tot een langere en betere vooropleiding.

De regering evenwel bestrijdt dit, en schermt met de „permanente educatie” die aan de universiteiten gestalte zou moeten krijgen in een bijscholingscursus getiteld „post-academisch onderwijs”. Maar het enige concrete dat de regering daarover tot dusver heeft medegedeeld is dat zij „een structurele bijdrage in de investeringen” voor dit post-academische onderwijs bij voorbaat uitsluit.

Kortom: het hele post-academische onderwijs, dat de huidige universitaire opleiding voor een deel zou moeten gaan vervangen, dient door de betrokkenen zelf te worden betaald!

De vraag is gewettigd waar de regering zich dan nog mee bemoeit! Het is toch vrij brutaal om van andermans geld instituten op papier te zetten en zich er vervolgens voor op de borst te slaan dat men voor de betrokken personen een voorziening heeft gecreëerd.

Het post-academische onderwijs blijkt van het maaksel te zijn van Andersens keizerlijke kledij: pure suggestie. Dat nochtans in het verslag van de meeste Kamerfracties meer woorden worden gewijd aan dit niet bestaande post-academische onderwijs dan aan concrete zaken als cursusduurbepanking en selectie kan twee dingen betekenen: of de goochelaar is heel bekwaam, of de schrijvers van de stukken zijn ingewijden in het spel. Al met al wordt het tijd dat zij die echt nog geloven uit deze fascinerende droom worden verlost.

Twaalf jaar geleden kwam de toenmalige minister van onderwijs, de KVP-er Cals, met een nota waarin hij omwille van de groei van de economie een uitbreiding van de universiteiten en van het aantal studenten bepleitte. Om een en ander te bewerkstelligen werden de investeringen in het WO opgevoerd en werd het aantal studiebeurzen uitgebreid.

Wanneer momenteel een tegengesteld beleid wordt gevoerd, wanneer het aantal beurzen wordt ingekrompen (het percentage beursstudenten is inmiddels gedaald van 37 procent in 1966 tot 28 procent nu), het collegegeld wordt verhoogd en de investeringen in het WO in snel tempo worden teruggedraaid kan dat maar een ding betekenen: dat beleid is gericht op een beperking van het aantal mensen met een wetenschappelijke opleiding. En geplaatst binnen het kader van een dergelijk streven worden de Posthumus-plannen extra gevaarlijk. Zij bieden namelijk een handvat voor verdere bezuinigingen en voor de onttakeling van de wetenschappelijke opleiding.

Doorslaggevend voor zowel de scherpte van de selectie als voor de inhoud van de opleiding blijft echter de financiering. Wanneer een faculteit over voldoende middelen zou beschikken moet men daar zonder twijfel in staat worden geacht om — zelfs uitgaande van een Posthumus-opzet — een redelijke cursus te verzorgen. De kwestie is echter dat bij een ruime financiering een rigide systeem als dat van Posthumus niet nodig zou zijn. Dit wordt heel aardig aangegeven in het voorlopig verslag van de PvdA-fractie, die verschillende malen de wens uitsprekt om tot een kostendaling voor het WO te komen door middel van een „verlaging van de onderwijsdichtheid”, dat wil zeggen door het terugdraaien van de begeleiding en vermindering van stafplaatsen.

Men komt dan tot de volgende observatie: „Indien de onderwijsdichtheid verlaagd zou kunnen worden, is de regel van een vierjarige cursusduur tot aan het doctoraal examen in het licht van de onderwijskosten die ten laste komen van de rijksbegroting niet dwingend noodzakelijk.”

Daar gaat dan de „unieke bijdrage aan het onderwijskundig denken”.

Zorgenrimpels

Misschien zou het nuttig zijn als degenen, die nu menen door bezuinigingen op de universiteiten uit de financiële moeilijkheden te kunnen komen, nog eens terugblikken naar de nota-Cals uit 1961, waarin uitbreiding van het wetenschappelijke onderwijs niet werd bepleit op grond van democratische of sociale overwegingen, maar omwille van de financieel-economische baten die daaruit zouden voortvloeien. Het economische rendement zal een veelvoud blijken te zijn van wat men er nu in steekt, zo redeneerde Cals, en daarvan profiteert ook de minister van financiën.

Dat is nu niet minder waar dan het in 1961 was.

Maar voor de progressieve beweging zijn er met het onderwijs en met de wetenschappen meer belangen in het geding dan alleen financiële. Verhoging van de welvaart voor brede lagen van de bevolking kan alleen bereikt worden door een voortdurende uitbreiding van de technologie. Daarvoor is ontwikkeling van de wetenschap noodzakelijk; ook al ter oplossing van de milieuproblemen in de ruimste betekenis die de technologische vooruitgang meebrengt.

Voorts is duidelijk dat de opleiding van zoveel mogelijk arbeiders en geschoolde intellectuelen een democratisch belang van de hele werkende bevolking is. Het is dan ook uitgesproken kortzichtig om voortdurend ach en wee te roepen over de stijging van de onderwijsbegroting en niet te beseffen dat, met het oog op de technisch-wetenschappelijke ontwikkeling, steeds grotere investeringen in het hele onderwijs nodig zullen zijn. Het feit dat het onderwijs de regering „een aanhoudende zorg” is betekent niet, dat men elke gulden die daarin gestoken wordt met gerimpeld voorhoofd en gefronste wenkbrauwen moet nablikken. Het is zaak iets verder te kijken dan de neus van Philips lang is.

Talent over de balk

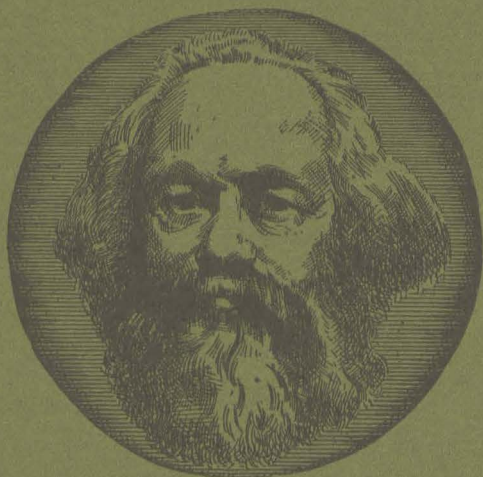
Dat alles geldt ook voor Posthumus, een systeem waarin menselijk talent over de balk gesmeten wordt om een paar duizend gulden uit te sparen, terwijl ontwikkeling van datzelfde talent in een later stadium een veelvoud van die paar duizend gulden zou kunnen opbrengen.

Posthumus is geen wet der natuur. Hij is hoogstens een wet van het kapitalisme, en kan, net als andere kapitalistische wetten, bestreden en doorkruist worden. Het feit dat de „Posthumering” van de universitaire opleiding in Nederland nog nauwelijks van de grond is gekomen, terwijl hij in andere Westeuropese landen al vergaand is doorgevoerd, toont welke resultaten dat verzet tot dusver heeft gehad.

De herstructurering is geen nationaal initiatief. Net als McKinsey vormt zij een poging om het Nederlandse wetenschappelijke onderwijs te dwingen in het gelid van het economische NAVO-aanhangsel dat OECD heet, en in dat van de EEG. Binnen beide zou de plaats van de Nederlandse wetenschap een ondergeschikte moeten worden — ondergeschikt aan en afhankelijk van de „grote bondgenoten”, Amerika en West-Duitsland.

Daarom is de strijd voor een optimale en autonome ontplooiing van de Nederlandse wetenschap en van het wetenschappelijke onderwijs een zaak die niet alleen de universiteiten aangaat, maar die onmiddellijk betekenis heeft voor de algemene strijd voor nationale onafhankelijkheid.

M. MILIKOWSKI

K. MARX / FR. ENGELS

HET COMMUNISTISCH MANIFEST

Dertiende druk, 112 blz., paperback, f 4.90

Andere werken van Karl Marx, uitgegeven door

Pegasus

LOONARBEID EN KAPITAAL

80 blz., paperback, f 3.65

LOON, PRIJS EN WINST

84 blz., paperback, f 3.65

KRITIEK OP HET PROGRAM VAN GOTHA

90 blz., paperback, f 4.50

DE ACHTTIENDE BRUMAIRE VAN LOUIS BONAPARTE

170 blz., geill., paperback, f 5.50

DE BURGEROORLOG IN FRANKRIJK

160 blz., geill., paperback, f 6.90

Verkrijgbaar bij de boekhandel en bij Pegasus

Leidsestraat 25, Amsterdam

Hoogstraat 143, Rotterdam

BINNENKORT VERSCHIJNEN BIJ PEGASUS:

Fr. Engels

DE ROL VAN HET GEWELD IN DE GESCHIEDENIS

Op diepgaande wijze bespreekt Engels de marxistische opvattingen over het geweld. In het slothoofdstuk licht hij ze toe met een uiteenzetting over de gebeurtenissen in de tweede helft van de negentiende eeuw.

Ong. 150 blz., paperback, ong. f 7,—

Fr. Engels

REVOLUTIE EN CONTRA-REVOLUTIE IN DUITSLAND

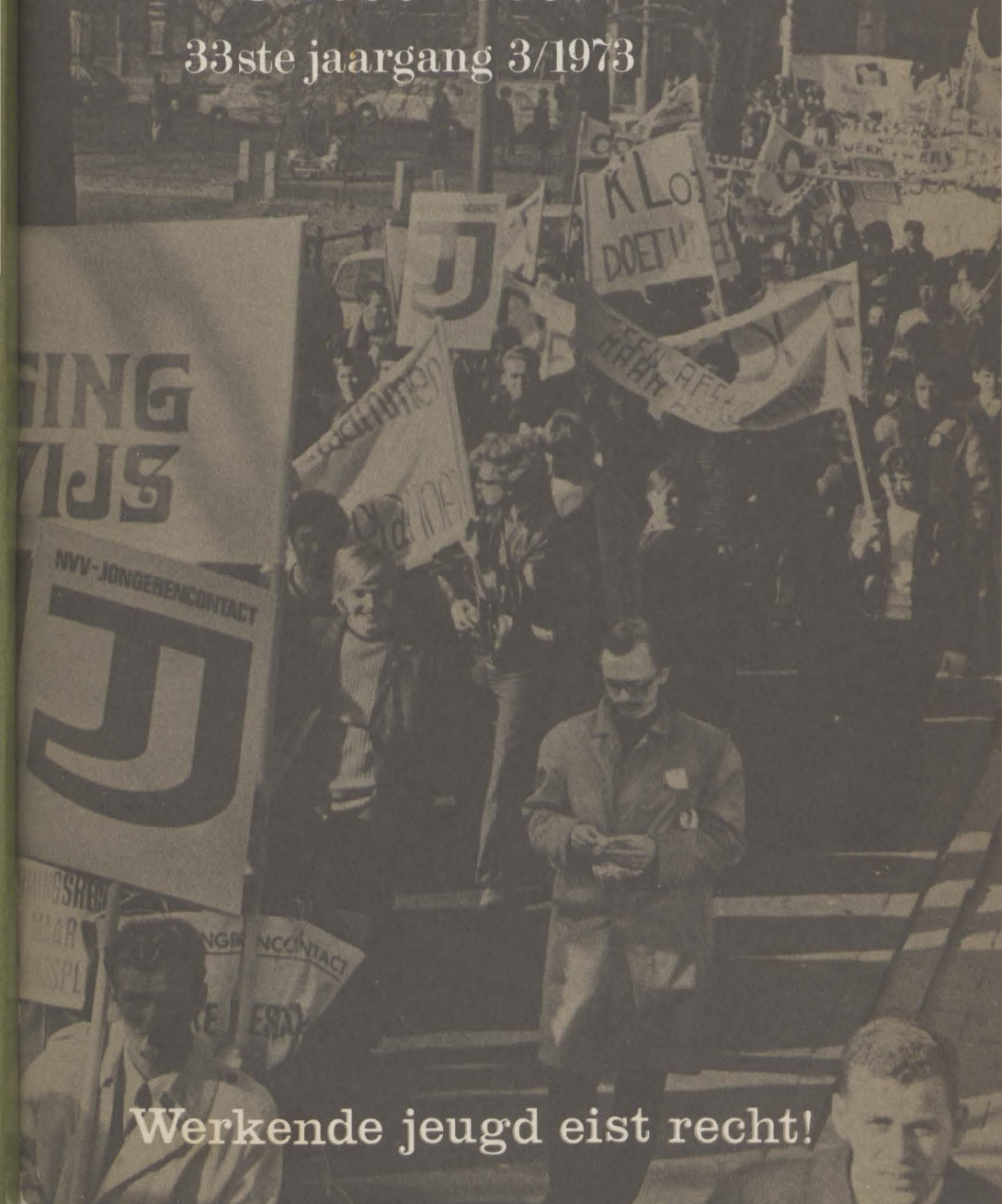
In een reeks artikelen, die verschenen in de 'New-York Daily Tribune' trok Engels de lessen uit de revolutie van 1848. Aan de hand van de stormachtige gebeurtenissen van dit revolutiejaar — nu 125 jaar geleden — formuleert hij de marxistische leer over de voorwaarden en het verloop van een revolutie en de betekenis van de gewapende strijd.

Ong. 170 blz., paperback, ong. f 7,—

Verkrijgbaar bij de boekhandel en bij Pegasus,
Leidsestraat 25, Amsterdam
Hoogstraat 143, Rotterdam

politiek & cultuur

33ste jaargang 3/1973

Werkende jeugd eist recht!

Bakkenist als bovenmeester? De industrie en de leerplicht van de werkende jongeren	A. de Leeuw	97
Het Marshall-plan, instrument van Amerikaanse expansie	K. Bakker	103
Barsten, breuken, bindingen Stijlproblemen in de twintigste-eeuwse muziek	C. Porcelijn	117
BOEKBESPREKINGEN:		
Een neo-koloniale literatuurstudie	J. Morriën	132
Een studie over de Februari-staking	W. Hartog	135
Een standaardwerk over film	Ruud Bishoff	137
PARTIJDOCUMENTEN:		
Verklaring Dagelijks Bestuur van de CPN Verenigt alle krachten tegen rechts!		139
Over de politieke toestand en de taken van deze tijd		141

POLITIEK EN CULTUUR

verschijnt twee-maandelijks bij uitgeverij Pegasus
Leidsestraat 25, Amsterdam-C., tel. 23.11.38
De abonnementsprijs is f 8,— per jaar,
f 5,— per halfjaar, losse nummers f 1,50
Studentenabonnement f 5,— per jaar

Ons gironummer is 447416, Gem.giro: P 1527
Correspondentie over betaling en verkoop s.v.p.
zenden aan de administratie p/a Pegasus.
Alle correspondentie over de inhoud aan de
redactie van P. en C., Prinsengracht 473,
Amsterdam-C., tel. 62565

POLITIEK EN CULTUUR

tijdschrift, gewijd aan de theorie en praktijk van
het marxisme-leninisme onder leiding van
het partijbestuur der CPN

Bakkenist als bovenmeester?

De industrie en de leerplicht van de werkende jongeren

Zoals bekend heeft de voormalige regering-Biesheuvel de invoering van de *tweede dag* gedeeltelijke leerplicht voor vijftienjarigen, die sedert lang voor augustus van dit jaar was voorzien, op afdoende wijze gesaboteerd. Dit lijkt geen toevallig bijverschijnsel van Van Veens bezuinigingsdrift. Noch van Boersma's welwillende passiviteit ten opzichte van de ondernemers, die de doorvoering van de gedeeltelijke leerplicht saboteren door leerplichtige jongeren werkloos te maken en te weigeren de kosten voor hun rekening te nemen. Deze tweede dag leerplicht voor de vijftienjarigen, in een hoogontwikkelde land toch werkelijk geen overmatige of buitensporige weelde, integendeel noodzakelijk omdat één dag vorming in de week maar beperkte mogelijkheden biedt om tot voor de jongeren zelf nuttige leerprogramma's te komen, deze tweede dag wordt van ondernemerszijde zeer omstreden.

De machtige Federatie van Metaal- en Electronische industrie — de FME, die in de persoon van de minister van economische zaken, de KVP-er Lubbers, haar plaats oek in het kabinet-Den Uyl heeft weten te verwerven — heeft zich diepgaand met de partiële leerplicht en de vorming van werkende jongeren bezig gehouden en haar conclusie luidt: tegen de tweede dag. Ook het Nederlands Christelijk Werkgeversverbond, anders altijd een onverdachte steunpilaar van wet en gezag, ziet hier heil in een „alternatieve oplossing”.

Daarmee is de tweede dag tot een strijdpunt geworden, waarbij duidelijk de volstrekt tegengestelde belangen van de ondernemers en de werkende jeugd inzake de meest wezenlijke punten van onderwijs en vorming naar voren komen.

Voor de werkende jongeren en daarmee voor de arbeidersbeweging in

haar geheel gaat het om een snelle verbetering en democratisering van het onderwijs: Verhoging van de leerplicht tot 18 jaar. Het afdoende inhalen van de nog zeer grote achterstand van arbeiderskinderen bij het profiteren van de onderwijsvoorzieningen. In het algemeen om een verdere uitbouw van het onderwijs in al zijn geledingen. Het met kracht bestrijden van de schandelijke afbraak van het onderwijs waar de reactionaire krachten op uit zijn en waarvan De Brauw en Van Veen de gehate en door de omvang van de massabeweging politiek zwaar gehavende en verdreven exponenten zijn.

Voor de ondernemers daarentegen gaat het wat de werkende jongeren betreft in het bijzonder om het aanwenden van „vorming” als hulp bij nieuwe vormen van knechting, gericht op het aanpassen van de arbeiders aan de moderne technologie, en om de vorming ondergeschikt te maken aan het ondernemersbelang.

Deze doelstelling kwam bv. duidelijk naar voren op het congres „*bedrijfsleven en vorming van werkende jongeren*”, dat eerder dit jaar door de Nederlandsche Maatschappij voor Nijverheid en Handel, voorzitter Philips-topman Tromp, werd georganiseerd. Werkende jongeren waren daarbij natuurlijk niet uitgenodigd. De toon werd aangegeven door de moderne aristocratie, de hoogwaardigheidsbekleders van de monopolies, die in de vorming een nieuwe methode zien om de bedrijfsorganisatie efficiënter te maken en zo de uitbuiting te verscherpen.

Drs. Bavinck, oud-directeur sociale zaken van Philips, drukte dat als volgt op delicate wijze uit: „*Het lijdt geen twijfel dat vorming één van de middelen kan zijn om nieuwere verhoudingen binnen het arbeidsbestel te bevorderen. Het ondernemingsbeleid zal zich ook daarop moeten richten.*”

Drs. Henny, hoofddirecteur van Siemens Nederland: „*Het bedrijfsleven dient derhalve naast investeringen in research en bedrijfsmiddelen en het vakgericht opleiden van medewerkers, steeds meer te investeren in de vorming van bedrijfsgenoten op alle niveaus voor alle leeftijden.*”

Dr. Albrecht, directeur Personeel en organisatie van de Hoogovens: „*Het bedrijfsleven heeft een groot en direct belang bij het kunnen aantrekken van vakbekwame, verantwoordelijke en zelfstandige werknemers. Het is daardoor rechtstreeks betrokken bij het effect van de onderwijsmogelijkheden voor werkende jongeren.*”

Deze hoogdravende bespiegelingen zijn nogal abstract. Het probleem waarvoor de moderne groot-ondernemers staan, is echter zeer concreet. Zij zijn van oudsher gewend de arbeiders als robotten af te beulen en aan het zo hoog mogelijk opgevoerde ritme van de machine ondergeschikt te maken. De moderne produktiemiddelen zijn echter zeer kostbaar en verouderen snel. De ondernemers willen deze dan ook zo intensief mogelijk benutten, dat wil zeggen intensiever afjakkeren van de mensen. Maar de arbeidsomstandigheden worden daardoor zo onmenselijk dat op grote schaal ziekteverschijnselen optreden en de weerzin in het werk sterk toeneemt.

Bovendien, de kostbare en technisch verfijnde apparatuur vereist zorgvuldige en overwogen behandeling. Dit verdraagt zich niet met de afstomping door het lopende band werk.

Hier liggen tegenstellingen die inherent zijn aan de kapitalistische uitbuiting en zich nu verder toespitsen. Liefde voor het werk, toewijding, eigen initiatief worden zeker in de monopoliebedrijven met wortel en tak uitgeroeid. Anderzijds zijn zij onontbeerlijk voor de vruchtbare toepassing van de moderne technologie.

De ondernemers proberen deze voor hen fundamentele onoplosbare tegenstelling op te heffen door allerlei kunstgrepen in een poging de werkers te betrekken „bij de doelstelling van de onderneming”, zogenaamde werkverrijking, uitbreiden van verantwoordelijkheid, „inspraak” e.d. Vooral bij de grote arbeidsintensieve ondernemingen is men op dit vlak zeer actief. Bij de AKZO treedt prof. Lievegoed op van het Nederlands Pedaagogisch Instituut, tevens commissaris van de Philipsbank v. Lanschot. Hij heeft een omvangrijke arbeidsfilosofische rimram gewrocht, waarvan de kern wordt uitgemaakt door de opzienbarende ontdekking dat de mens . . . een geestelijk wezen is, met geestelijke behoeften. Prof. Lievegoed noemt dat in bankiers-taal „geesteskapitaal” wat niet anders wil zeggen dan dat „voor de ontwikkeling van het bedrijf het feit van groot belang is, dat alle in aanleg gegeven mogelijkheden van de mens productief worden benut”.

En zo zijn we dan aangeland bij de vorming zoals de ondernemers zich die wensen. Het is nodig geworden de arbeider als „geestelijk wezen” te erkennen. Maar dan is ook een heel leger van dompreurs nodig om de geesten te temmen.

In de praktijk betekent dit, dat de ondernemers maximale invloed wensen op de vorming en opleiding. De strijd van de werkende jongeren voor betere ontplooiingsmogelijkheden, voor ontwikkeling van capaciteiten en mogelijkheden botst daarom op het streven van de ondernemers de geesten te kneden, te vervreemden, te knechten, in dienst van „de ontwikkeling van het bedrijf” in dienst van dat hoge geestesgoed: het kapitaal.

* * *

In opdracht van de voormalige rechtse regering-De Jong heeft dezelfde prof. Lievegoed, die het geesteskapitaal van de AKZO-arbeiders prof. ontgingen, het voorzitterschap bekleed van een naar hem genoemde studiecmissie „vorming en onderwijs leerplicht-vrije jeugd”. Deze commissie heeft een onderwijssysteem ontwikkeld dat als *participatie-onderwijs* wordt aangeduid.

Inmiddels is een begin gemaakt met de gedeeltelijke leerplicht voor 15- en 16-jarigen — één dag vorming in de week — en daarbij is natuurlijk duidelijk geworden dat de arbeidersjeugd zich in het geheel niet gewillig laat kneden. Zich trouwens evenmin laat vinden voor een neerbuigende benadering, zoals die voorkomt bij een aantal van degenen die zich met de vorming praktisch bezig houden, waarbij de werkende jongeren als deerniswekkende „drop-outs” worden beschouwd, als zielige hulpbehoevende en onderontwikkelde types.

De ontwikkeling tot nu toe, de wijze waarop met de belangen van de werkende jongeren is omgesprongen, heeft krachtiger dan te voren de

eis voor beter en volwaardig onderwijs naar voren komen. Daardoor is de strijd verscherpt en zijn ook de ondernemers gedwongen onverhulder hun doelstellingen te formuleren.

Zo is de FME gekomen met een rapport getiteld: *„De onderneming en de nieuwe onderwijsvoorzieningen voor de (nu nog) werkende jongeren”*.

Daarin wordt vastgesteld: *„De metaal- en elektronische industrie heeft op alle niveaus behoefte aan vakbekwame medewerkers”*, en bovendien *„de metaal- en elektronische industrie heeft op alle niveaus evenzeer behoefte aan algemeen ontwikkelde medewerkers”*. De vakopleiding en de ontwikkeling moet echter volgens het FME-plan aangepast worden aan de behoeften van de industrie, met name niet alleen aan de behoefte aan hoog gekwalificeerde vakmensen, maar ook aan wat wordt aangeduid als *„de eenvoudige vakman”*.

De FME verlangt daarom, dat *„de eisen die de metaal- en elektronische industrie stelt ten aanzien van de vakbekwaamheid en algemene ontwikkeling in de leerprogramma's moeten worden weerspiegeld”* en *„de metaal- en elektronische industrie dient te worden betrokken bij de samenstelling van de leerprogramma's”*.

De industrie wenst dus zonder meer uit te maken wat aan opleiding wel en niet zal plaatsvinden!

En bovendien, zij wenst wel alle lusten maar niet de lasten.

Daarom wordt ook stelling genomen tegen de tweede dag, want in tegenstelling met de situatie van schaarste aan arbeidskrachten die bestond toen de plannen voor meerdere dagen vorming per week door het parlement werden aanvaard, is er nu een overschot aan fabriekskrachten. Dus worden jongeren als straf voor de gedeeltelijke leerplicht niet aangenomen of ontslagen, en dat niet alleen bij kleinere bedrijven waar de leerplicht inderdaad tot moeilijkheden aanleiding kan geven, maar ook bij de mammoetondernemingen, als de AMRO-bank en Philips waar het gezien de gigantische winsten geen enkele moeilijkheid oplevert de jonge arbeiders twee dagen per week met behoud van loon in staat te stellen zich aan hun verdere opleiding te wijden.

De FME wil daarentegen een systeem van *stages*, d.w.z. *„een aaneengesloten praktijkperiode van langere duur, waarin van vrijblijvend rondneuzen geen sprake kan zijn”*. Motieven van onderwijskundige aard worden terzijde geschoven en er wordt duidelijk een volwaardige arbeidsprestatie geëist, terwijl de FME daar géén volwaardige honorering en zelfs helemaal geen honorering als het kan tegenover wil stellen.

Nee, het stage lopen wordt fraai omgedoopt tot het in een voor de jongere *„geschikte alledaagse werksituatie verder leren”*. En er wordt vastgesteld dat dit *„een claim op de ondernemingen”* legt. *„De metalekto-industrie is bereid deze taak en de verantwoordelijkheid daarvoor op zich te nemen, mits aan een aantal voorwaarden is voldaan”*. Dat houdt in *„niet vrijblijvend rondneuzen”*, geen oriëntatie op beroepsmogelijkheden, aaneengesloten perioden werken. En als klap op de vuurpijl: *„bij een algemene onderwijsvoorziening — waartoe de stages in een leerplichtsituatie moeten worden ge-*

rekend (!) — past geen beloning vanwege de onderneming."

„Ten aanzien van de kosten die de onderneming zich moet getroosten (nota bene!, terwijl een dergelijke stage geheel naar de verlangens van de onderneming is toegesneden) voor haar aandeel in een algemene onderwijsvoorziening, moet principieel gelden dat deze voor vergoeding uit rijksmiddelen voor het onderwijs in aanmerking komen."

Als eisenpakket is dit alles bijeen genomen bepaald niet kinderachtig.

Prof. Lievegoed, die de grote ideoloog van het participatie-onderwijs is, heeft gesteld dat de kerngedachte daarvan ligt in het samengaan van een zogenaamde schoolcomponent en een zogenaamde maatschappijcomponent. Wat de schoolcomponent betreft, eist de FME dus dat haar eisen in de leerprogramma's worden weerspiegeld, wat de maatschappijcomponent betreft eist de FME volkomen ondergeschikking aan haar verlangens, geen beloning vanwege de onderneming, integendeel, „onderwijs"vergoeding uit de belastingpot.

Trouwenist de bovenbaas wil ook nog de bovenmeester worden. trouwens, zelfs daar houdt het niet mee op. De FME omschrijft nadrukkelijk wat voor haar de uiteindelijke consequenties zijn van de onderwerping aan haar belangen die verlangd wordt . . . :

„Evenzeer is het duidelijk, dat het sociaal gedragspatroon moet worden ontwikkeld afhankelijk van de functionele plaats in de organisatie van een onderneming in de samenleving als geheel."

Dat betekent dus *horigheid*, ieder op zijn „passende" plaats, met het „sociale gedragspatroon" dat de FME wenselijk vindt, in de onderneming en liefst ook daarbuiten „in de samenleving als geheel".

De gekwalificeerde vakman en de „eenvoudige vakman", klaarblijkelijk een nieuwe stijl gastarbeider, gevormd naar de eisen van de industrie. Benut zolang er behoefte aan bestaat. Op straat geschopt als de technische ontwikkeling verder gaat en de industrie anders gevormde werkers nodig heeft. Maar dan dankzij diezelfde industrie met onbruikbare vakkennis en ontoereikende algemene opleiding.

Ook voor deze omstandigheid heeft Lievegoed — AKZO's duizendpoot — een troostwoord: *„Een bedrijf wordt niet gebouwd voor het eeuwige leven. Als een kind wordt geboren, weet je dat het zal sterven. De werknemer moet leren het economisch risico van de werkgever mee te dragen, zeker als hij dat risico door zijn hogere looneisen mee veroorzaakt. Mobiliteit is trouwens goed voor de mens."*

Dat is de taal van een typische broodprofeet van de monopolies. Huichelachtig en bedriegelijk. Zo worden de kille berekeningen die in de concernburelen plaats vinden door handelsreizigers in geestesgoed rond gecolporteed. Het geeft een aanschouwelijk voorbeeld hoe deze heren op hun woord genomen moeten worden. De ENKA-arbeiders hebben dat ook gedaan en duidelijk laten weten dat zij een andere opvatting hebben over wat goed voor hen is.

Wat de vorming van de werkende jongeren betreft is het van hetzelfde laken een pak.

De FME-opvattingen geven een helder beeld over wat in die kring wordt verstaan onder „nieuwere verhoudingen binnen het arbeids-

bestel'', en welke rol men daarbij toedenkt aan de vorming.
Alle reden voor de arbeidersbeweging om daar eisen voor beter onderwijs tegenover te stellen.

* * *

Het gaat daarbij niet alleen om de oude eisen van gelijke kansen voor ieder en democratisering van het onderwijs. Maar ook om de nieuwe eisen die gesteld moeten worden in deze tijd van snelle technische en maatschappelijke ontwikkeling.

De ondernemers hebben als gewoonte de gevolgen van de technische vooruitgang af te wentelen op de arbeiders, die zodra zij voor hen niet meer bruikbaar zijn zonder scrupules worden afgedankt. Daarom is het temeer een noodzakelijke eis, dat ieder in staat gesteld wordt een brede veelomvattende algemene en beroepsgerichte opleiding te krijgen. Ernstige tekortkomingen in het basisonderwijs met name te grote klassen en ook bij het beroeps- en algemeen vormend onderwijs maken dit verlangen voor vele arbeiderskinderen tot op heden tot een illusie.

Het is noodzakelijk de tweede dag gedeeltelijke leerplicht zonder ieder verder uitstel en in strijd met de ondernemers die zich daartegen verzetten in te voeren. Natuurlijk kan dat niet serieus zijn als de ondernemers niet gedwongen worden gedeeltelijk leerplichtige jongeren in dienst te nemen en te houden en als de ondernemers niet de kosten van die twee dagen voor hun rekening nemen. Gezien de abominabel lage jeugdlonen kan dit voor hen ook absoluut geen beletsel zijn. Verder moet de ondernemersinvloed op de leerprogramma's worden teruggedrongen en bestreden.

Maar dit alles kan alleen gelden als aanloop tot een spoedige algemene verlenging van de leerplicht tot 18 jaar, die gepaard moet gaan met drastische verbetering van het onderwijs om werkelijk effect te sorteren. Zo moet de mogelijkheid geschapen worden voor ieder om een hooggekwalificeerde opleiding te volgen als een garantie voor het veilig stellen van de waarde van de arbeidskracht in de toekomst.

A. DE LEEUW

Het Marshall-plan, instrument van Amerikaanse expansie

De redevoering, welke Nixons adviseur Kissinger onlangs heeft gehouden over de internationale situatie en de verhouding tussen de Verenigde Staten en Europa, alsmede de daarna gevolgde „boodschap over de buitenlandse politiek” van Nixon zelf, zijn nog voortdurend onderwerp van commentaren en reacties. Er wordt niet alleen op gereageerd in de pers, maar ook in verklaringen en uitspraken van regeringsleiders in West-Europa zelf.

Dat is begrijpelijk, want het geheel van internationale betrekkingen is in beweging. Kissinger lanceerde in zijn rede het idee van een nieuw „Atlantisch Handvest”, dat volgens sommige commentaren — bijvoorbeeld in de *New York Times* — vergeleken zou kunnen worden met het Marshall-plan van zesentwintig jaar geleden.

Het Marshall-plan was indertijd een instrument van de Amerikaanse politiek en we willen in dit artikel een schets geven van de geschiedenis van dat plan.

Reeds in de twintiger jaren begon zich het centrum van de kapitalistische wereld-economie te verplaatsen van Europa naar Amerika, waardoor de Verenigde Staten de leidende macht werden in de kapitalistische wereld. De oorzaak daarvan lag in het feit, dat de enorme omvang van de Amerikaanse markt het de Amerikaanse bedrijven gemakkelijker maakte te investeren in arbeidbesparende apparatuur en in het algemeen de resultaten van de technische en wetenschappelijke ontwikkeling toe te passen, terwijl in Europa de monopolies hun nationale markten door middel van hoge tariefmuren beschermden. Daardoor genoten de laatsten wel het voordeel van extra hoge winsten, maar moesten zich anderzijds — vergeleken met de „eigen” markt waar de Amerikaanse industrie kon opereren — met kleine afzetgebieden behelpen.

De groeiende macht van het Amerikaanse kapitalisme kwam tot uiting in de positie van de dollar, die voortdurend de neiging had in waarde tot boven zijn officiële goudwaarde te stijgen. De Verenigde Staten boekten in hun handel op Europa toen al een overschot en de Europese landen kregen te maken met een chronisch tekort aan dollars. 1) De grote crisis van 1929 bracht daar geen verandering in, ook al wist het Amerikaanse kapitaal zich pas tijdens de oorlogsjaren definitief van de crisis te herstellen. In 1933 stelden de Europese landen op de Internationale Monetaire en Economische Conferentie van Londen dan ook de revaluatie van de dollar aan de orde, die echter door Roosevelt werd geweigerd. In de eerste jaren na de tweede wereldoorlog bereikte de Amerikaanse betalingsbalans een positief saldo van ruim 5 miljard dollar, terwijl toen de export de import verre overtrof.

Hoogovens-chef en lid van de Nederlandse Raad van Advies voor het Europese Herstelprogramma, Ingen Housz, vatte de toestand van die

tijd als volgt samen: „Meer dan ooit bleek onze afhankelijkheid van de aanvoer van grondstoffen, hulpstoffen en produktiemiddelen uit het buitenland, terwijl zich bovendien steeds meer aftekende, welke verschuivingen hadden plaatsgevonden ten opzichte van de gebieden van waaruit wij onze behoeften konden dekken. De Verenigde Staten van Noord-Amerika bleken het gebied te zijn, dat bij het wegvallen van vele andere exporterende landen ons nog kon leveren wat wij nodig hadden, en dollars en nog eens dollars vormden de valuta, waarmede wij onze import moesten betalen.” 2)

In 1947 bedroeg het percentage van de totale invoer van de West-europese landen dat uit de Verenigde Staten kwam 44, tegen 24 in 1938.

De situatie in Europa

De oorlog had op het economische leven van de Europese landen een verwoestende uitwerking gehad en de regeringen die in de Westeuropese landen aan de macht waren gekomen, moesten gesteund worden om de wederopbouw in kapitalistische geest ter hand te nemen.

Aan Italië werden omvangrijke dollarleningen ter beschikking gesteld, Frankrijk verkreeg flinke kredieten van het Internationale Monetair Fonds (IMF) en aan Engeland leenden de Verenigde Staten 3,75 miljard dollar, waarvan al in 1947 niet meer dan 400 miljoen over was. Door het tekort aan goud en dollars, die immers gebruikt moesten worden om de import uit Amerika te betalen, konden de balansverschillen in de intra-Europese handel niet gecompenseerd worden, waardoor die handel maar nauwelijks op gang kwam.

Afzetmarkten waren in handen geraakt van het Amerikaanse kapitaal, dat de oorlog had gebruikt om zijn positie te versterken. Een groot deel van de handelsvloot was vernietigd en er was een belangrijk verlies aan buitenlandse investeringen opgetreden. „Ook voor Nederland had het verlies aan buitenlandse investeringen en daardoor het verlies aan inkomsten uit deze investeringen blijvende en ernstige gevolgen (. . .). Voor de oorlog was circa 14 pct. van het nationale inkomen van Nederland direct of indirect een gevolg van de banden tussen Nederland en het voormalige Nederlands-Indië.” 3)

Voor de Nederlandse handel speelde vooral de situatie in Duitsland een belangrijke rol. Niet minder dan 60 pct. namelijk van het totale Nederlandse havenverkeer had voor de oorlog bestaan uit verkeer bestemd voor of afkomstig uit Duitsland. Dit handelsverkeer was tot vrijwel niets teruggebracht in de eerste tijd na 1945.

De heersende klasse was dus verzwakt uit de oorlog te voorschijn gekomen. Daartegenover stond, dat zich in tal van Europese landen in de strijd tegen het fascisme een progressieve beweging had ontwikkeld, die op de meerderheid van de bevolking steunde.

Het Marshall-plan

hebben — na de oorlog een overschot van 5 miljard dollar per jaar. Dat betekent echter niet dat de Verenigde Staten per jaar 5 miljard meer ontvingen dan ze moesten uitgeven. De Europese landen bijvoorbeeld waren niet of slechts gedeeltelijk in staat om voor de Amerikaanse produkten inderdaad te betalen. Europa importeerde in de jaren 1946-'47 voor 14 miljard dollar, terwijl het Europese dollar-tekort in 1947 al meer dan 8 miljard beliep. Het Amerikaanse betalingsbalansoverschot bestond dus voor een belangrijk gedeelte uit schuldbekentenissen en wanneer men in de Verenigde Staten ooit de dag wilde beleven dat die schuldbekentenissen konden worden verzilverd, of zelfs maar dat de papierberg ophield aan te groeien, dan moest er — vooral in Europa — iets gebeuren. Nog erger trouwens: de mogelijkheid bestond, dat Europa als markt voor Amerikaanse produkten zou wegvallen.

Om nu dat gevaar te keren ging Amerika direct na de oorlog al over tot het verstrekken van leningen en kredieten in de tijd tussen het einde van de oorlog en het begin van het herstelprogramma tot een totaal van 16 miljard dollar, waarvan 11,3 miljard aan West- en Zuid-Europa. Bovendien nestelde Amerika zich in Turkije en Griekenland, zulks op verzoek van de Engelse regering, die aan Truman meedeelde dat zij zich daar niet langer kon handhaven. 4) Deze actie voltrok zich niet zozeer in het kader van de Amerikaanse Europa-politiek, maar eerder met het oog op de bijzondere betekenis van het Midden-Oosten als grondstoffenleverancier.

Intussen won in Amerikaanse ondernemerskringen de mening veld, dat uit de leningen en schenkingen meer profijt zou kunnen worden getrokken wanneer men ze aan strikte voorwaarden zou binden. En hoe meer gegevens over de situatie in Europa bekend werden, des te meer voelde men zich in een positie waarin men de voorwaarden eenvoudig kon dicteren. In de voorbereiding van dit herstelprogramma-nieuwe-stijl hanteerde men de hoogte van het betalingsbalansoverschot als uitgangspunt.

Teoende voorbereidingen van de Verenigde Staten ver genoeg waren gevorderd, lanceerde generaal Marshall op 5 juni 1947 in zijn lezing voor de Harvard-Universiteit het herstelprogramma.

Zo ging het Marshall-plan van start. Het werd zo geregeld dat de Engelse regering vrijwel direct over de volledige tekst kon beschikken, dit kennelijk ter voorbereiding van geheim overleg met de Engelsen.

De Amerikaanse goederenexport

De meest directe aanleiding voor het Marshall-programma hebben we al genoemd. De Amerikaanse export moest worden betaald. De Raad van Economische Adviseurs voorspelde in een rapport (nov. 1947) aan Truman, „dat zonder een nieuw hulpprogramma de Amerikaanse export sterk zou afnemen”, hetgeen volgens de Presidentiële Commissie voor Buitenlandse Hulp (o.l.v. Harriman) de „Amerikaanse welvaart” (d.w.z. de winsten der grote concerns) uiterst nadelig zou beïnvloeden.

De mogelijkheid om te exporteren moest echter ook op langere

termijn veilig worden gesteld. Daartoe moesten de tariefmuren en andere belemmeringen, die de Europese landen hadden opgeworpen om hun monopolies tegen de invoer vanuit het buitenland te beschermen, worden afgebroken. Het ging daarbij niet alleen om de belemmeringen in het verkeer met de Verenigde Staten, maar ook om de onderlinge handelsbelemmeringen, zodat Europa voor de Amerikaanse export als één markt zou gelden. De landen die de Amerikaanse „hulp” accepteerden, moesten zich dan ook verplichten om maatregelen te nemen tegen „het uitsluiten van ondernemingen uit, of het toewijzen, dan wel de verdeling van enig marktgebied of zakelijke belangensfeer”. 5) Alleen een geïntegreerde markt en een geïntegreerde economie zou de Amerikaanse export kunnen absorberen én betalen.

Dit alles betekende natuurlijk niet, dat Amerika zelf óók van plan was zijn tarieven en andere importbeperkingen af te schaffen. Hoewel een liberalisatie van de import naar de Verenigde Staten door de Europese ondernemers onophoudelijk bepleit werd, kwam toch de Economic Co-operation Administration (ECA, de Amerikaanse instantie die de leiding van het herstelprogramma had) niet met meer voor de dag dan met het aanwijzen van artikelen met de beste verkoopkansen in Amerika.

Grondstoffen

Een hoog-geïndustrialiseerd land heeft intussen niet alleen export-, maar ook importzorgen. De import van hulpstoffen en half-fabrikaten, maar vooral van grondstoffen, moest eveneens veilig worden gesteld. De landen van de OEES (de Organisatie van Europese Economische Samenwerking) moesten zich daarom verplichten een deel van de tegenwaardegelden (de tegenwaarde in eigen munt van de Amerikaanse schenkingen moest namelijk vastgezet worden en mocht alleen na overleg met de Amerikaanse regering worden uitgegeven) zo nodig te besteden voor de produktie van materialen waaraan in de Verenigde Staten tekorten zouden ontstaan. De regeringen moesten de overdracht van zulke grondstoffen en materialen tegen redelijke voorwaarden aan de Verenigde Staten „bevorderen”.

Het gaat hierbij vooral om grondstoffen uit de koloniën van de Westeuropese staten. In het rapport van de CEEC (de internationale commissie, die de oprichting van de OEES voorbereidde) van september 1948 beloofden de Europese landen hun uiterste best te zullen doen om de produktie in hun koloniën uit te breiden. 6) En inderdaad, reeds tijdens het eerste Marshall-jaar nam de export van koper, lood, zink, tin en bauxiet vanuit de Westeuropese koloniën toe. En in 1950 (1938 = 100) was de produktie van grondstoffen in de Westeuropese koloniën als volgt:

bauxiet	529
zink	390
lood	222
koper	156
tin	109

De Amerikaanse industrie betrok uit de Westeuropese koloniën 97 pct. van zijn columbiumerts, 82 pct. van zijn bauxiet, 81 pct. van zijn palmolie, 68 pct. van zijn kobalt, 52 pct. van zijn industriële diamanten, 51 pct. van zijn tin, 48 pct. van zijn rubber, 23 pct. van zijn mangaanerts en grote hoeveelheden andere materialen. 7) In 1951 werd er per maand voor meer dan 90 miljoen dollar uit de Westeuropese koloniën naar Amerika geëxporteerd.

De noodzaak om over grondstoffenbronnen te kunnen beschikken was zelfs zo klemmend, dat de ECA zich niet alleen via de Europese staten, maar ook rechtstreeks met de tropische landen ging bezighouden. Amerikaanse „hulp” vloeide naar het bewind van Tsjang Kai-sjek in China, Korea, de Filippijnen, Indochina, Thailand, Birma, India en Indonesië.

„Bijzondere betekenis hechtte men aan het economische herstel van Indonesië vanwege de politieke kwetsbaarheid en de nijpende interne nood en ook vanwege de grondstoffenvoorraden van dat gebied. De strategisch gelegen eilandenreeks, met een bevolking van 75 miljoen mensen, strekte zich uit over een lengte van meer dan 4,5 duizend kilometer in de Indische en het zuidelijke deel van de Stille Oceaan. De Indonesische export (vooral tin, rubber, olie (. . .), nikkel, bauxiet, mangaan en steenkool) was van grote betekenis voor andere economieën in Zuidoost-Azië, voor de Verenigde Staten en voor Europa.” 8)

De „hulp” aan Indonesië werd aanvankelijk in overleg met de Nederlandse regering verleend, maar later opgeschort totdat Nederland met de staatkundige onafhankelijkheid van Indonesië was akkoord gegaan.

Ook in Indochina schakelde men van de aanvankelijke indirecte „hulp” (via Frankrijk) over op directe inmenging. In Vietnam ging het vooral om steenkool, tin, ijzer en zink, die de Verenigde Staten met hun militaire hulp op de Vietminh wilden doen heroveren. 9)

In Birma was het olie en tin. De Amerikaanse politiek was gericht op het opheffen van de verouderde nationale overheersing en het instellen van een neo-koloniale overheersing, waarbij een zogenaamd „constructief nationalisme” werd aangemoedigd. Via hulp bij het opzetten van een bestuursapparaat werd getracht de nationalistische beweging in die landen onder controle te brengen.

De toepassing van eenzelfde tegenwaardegelden-regeling als in West-Europa, nu in Indonesië, de Filippijnen en Formosa, vergrootte de mogelijkheid van de ECA om in de interne aangelegenheden in te grijpen. De Verenigde Staten waren zodoende in staat de oude koloniale machten goeddeels uit deze gebieden te verdringen en er zich zelf in te kopen.

Kapitaalexport

De belangrijkste voorwaarde die de Verenigde Staten aan het Marshall-plan verbonden was ongetwijfeld de opheffing van de belemmeringen voor de expansie van de Amerikaanse kapitaalexport. De OEEF-landen verplichtten zich „behoorlijke bescherming (te) ver-

lenen aan het recht van toegang van iedere burger der Verenigde Staten van Amerika, of van iedere vennootschap, firma of andere associatie". 10) De Amerikaanse regering van haar kant stimuleerde de kapitaalexport naar West-Europa (en de Westeuropese koloniën) door de inwisselbaarheid in dollars van de winsten op buitenlandse investeringen te garanderen.

In de voorbereiding van de stroom Amerikaans kapitaal naar West-Europa heeft het Marshall-programma een bijzonder belangrijke rol gespeeld. Om te beginnen waren de Amerikanen die bij de uitvoering van het programma betrokken waren „vrijwel uitsluitend vooraanstaande figuren uit het bedrijfsleven, welke de betrokken industrieën voor het goede doel tijdelijk ter beschikking hadden gesteld". 11) Voor de Europeanen, met wie zij samenwerkten, geldt hetzelfde. Zo maakten van de Nederlandse Raad van Advies voor het Herstelprogramma naast de al genoemde Ingen Housz mensen als ir. Van Leeuwen, directeur van de Nederlandse Gist- en Spiritusfabriek te Delft, deel uit. Drs. E. H. v. d. Beugel, die we nu kennen als prof. dr. Van den Beugel en als commissaris van Hoogovens en van Nationale Nederlanden, bemande de post van directeur van het bureau van de regeringscommissaris voor het herstelprogramma. De Nederlandse minister van buitenlandse zaken, tevens oud-directeur van Heineken en oud-commissaris van tal van andere ondernemingen, mr. Stikker, was enige tijd voorzitter en politiek bemiddelaar van de OEES. Als minister van economische zaken had drs. Van den Brink, thans commissaris van de AMRO-bank en van tal van andere ondernemingen, met de uitvoering van het Marshall-plan te maken, terwijl de regenwoordige Shell-commissaris Holtrop als directeur van de Nederlandsche Bank verantwoordelijk was voor de monetaire manipulaties die uit het programma voortvloeiden. De Nederlandse economische missie in de Verenigde Staten stond onder leiding van mr. Steenberghe, die we ook kennen als commissaris van Hoogovens en Nationale Nederlanden.

De „Amerikaanse verantwoordelijkheid" van de leden van de Amerikaanse missies in de Westeuropese landen stelde hen in staat een gedetailleerd inzicht te krijgen in de nationale economieën, „bracht hen in aanraking met en gaf hun een medeverantwoordelijkheid ten aanzien van vrijwel alle facetten van het economische, monetaire en sociale beleid der ontvangende landen". „Zij waren midden in het beleid verzeild geraakt en dan nog wel op gebieden die tot de binnenkamer van de nationale soevereiniteit behoorden". 12)

Belangrijk zijn in dit verband ook de contacten, die via het Technical Assistance and Productivity Program tussen Europese en Amerikaanse bedrijven werden gelegd. Alleen al uit Nederland hebben zo'n 150 teams van in totaal 1200 deelnemers een bezoek gebracht aan Amerikaanse bedrijven.

Anti-communisme

ook grote betekenis omdat zij een ontwikkeling naar het socialisme in bepaalde landen zou kunnen afremmen en mogelijk die landen, waar men de weg naar het socialisme al was ingeslagen weer in het spoor van het kapitalisme zou kunnen dwingen. Het hulpprogramma was, aldus Phillips 13), onder andere een poging om de socialistische staten en die landen waar een ontwikkeling naar het socialisme op gang was gekomen, in het „coöperatieve spinnweb” van de kapitalistische integratie te verstrikken. Ook Marshall had trouwens in Harvard gesproken over de noodzaak van het herstellen van de politieke stabiliteit in Europa en gewezen op het gevaar van de „reacties van de volken die al zo lang te lijden hebben, en het effect van die reacties op hun regeringen in verband met onze pogingen om vrede in de wereld te bewerkstelligen”. Deze diplomatieke zin was gebaseerd op een rapport van de Policy Planning Staff van het ministerie van buitenlandse zaken dat een maand tevoren aan Marshall was uitgebracht en waar onder andere in stond: „de Policy Planning Staff stelt vast dat (. . .) meer communistische successen een ernstige bedreiging voor de Amerikaanse veiligheid zouden betekenen”. 14)

Men hoopte, dat op de conferentie van juni 1947 in Parijs allerlei Oosteuropese landen vertegenwoordigd zouden zijn — behalve de Sowjet-Unie —, maar men kon er in dat stadium nog niet van afzien ook de Sowjet-Unie uit te nodigen. Het stugge aandringen van de Verenigde Staten op de directe realisatie van een gemeenschappelijke markt maakte echter al snel duidelijk uit welke hoek de wind woei. Daar kwam nog bij, dat de Verenigde Staten zeiden met de zwaar door de oorlog getroffen Sowjet-Unie op een fifty-fifty basis de lasten van het „herstelprogramma” te willen delen. De Sowjet-Unie beschouwde het Amerikaanse voorstel tot een „gemeenschappelijke” aanpak van het herstel als een ontoelaatbare inmenging in de interne aangelegenheden van soevereine staten; de Sowjet-Unie stelde voor dat elk land afzonderlijk een overzicht zou maken van de benodigde hulp en de Verenigde Staten van de hulp die ze zouden verstreken. Toen bleek dat dit voorstel het niet zou halen, trok de Sowjet-Unie zich terug.

Maar dat betekende nog niet, dat nu de Europese integratie zich vlot en geheel naar Amerikaanse wens kon voltrekken. Het plan om met onmiddellijke ingang een gemeenschappelijke markt af te dwingen, moest worden opgegeven. De Verenigde Staten namen deze verdraging voor lief. Op 3 april 1948 vaardigde Truman de Marshall-wet uit en hij benoemde de president van Studebaker Motors, Hoffman, tot chef van de uitvoerende commissie, de ECA. Op 17 april werd de OEES opgericht en in de zomer van 1948 werden eindelijk de verdragen tussen Amerika en de afzonderlijke Westeuropese staten getekend.

Invloed op de vakbeweging

Bij de ondersteuning van de Amerikaanse politiek werden ook leidende functionarissen uit de vakbeweging ingeschakeld. Deze

figuren moesten een poging doen de vijandige stemming jegens het Marshall-plan onder de bevolking in West-Europa, maar ook in Amerika zelf, te doorbreken. Verschillende malen probeerden mensen uit de Amerikaanse vakbeweging het Marshall-plan in het Wereldvakverbond aan de orde te stellen. Toen een meerderheid van de aangesloten organisaties zich daartegen verklaarde, namen enkele Westeuropese reformistische vakbondsleiders, waaronder NVV-voorzitter Kupers, het initiatief tot een congres van vakverbonden uit de bij de Marshall-hulp betrokken landen. Met de daaruit voortkomende oprichting van het IVVV werd definitief een splitsing teweeggebracht in het na de oorlog opgerichte Wereldvakverbond.

Veel invloed op de uitvoering van het herstelprogramma, waar het zogenaamd om was begonnen, kregen zij door hun manoeuvre overigens niet. Op het levenspeil van de bevolking had het Marshall-plan nauwelijks een gunstige uitwerking. Een Amerikaanse onderzoeker geeft toe: „De weldaden van de toegenomen economische activiteit kwamen niet vanzelf terecht bij de werknemers en de boeren . . . Hun levenspeil bleef gevaarlijk laag”. 15)

Het was de Verenigde Staten overigens niet genoeg de vakbeweging als een soort propaganda-apparaat te gebruiken, zij wilden ook invloed hebben op het karakter van de Westeuropese vakbeweging. Een speciaal Office of Labour Advisors (dat onder verantwoordelijkheid van de ECA werkte) moest in West-Europa komen uitleggen, wat men in de Verenigde Staten — en dan speciaal in Amerikaanse ondernemerskringen — onder een vakbond wenste te verstaan.

Militaire invloed

Toen het „herstelprogramma” eenmaal in uitvoering was, bleek het Amerikaanse imperialisme meer noten op zijn zang te hebben. Het werd immers duidelijk, dat men met het Marshall-plan alleen, de ontwikkeling in Oost-Europa niet meer terug kon draaien. De economische wederopbouw moest worden aangevuld met de opbouw van een West Europees militair apparaat, waarin West-Duitsland een belangrijke rol werd toegedacht. De op Amerikaanse aandrang begonnen pogingen om tot een geïntegreerd West Europees militair apparaat te komen, leverde echter geen snel resultaat op en daarom grepen de Verenigde Staten rechtstreeks in. Zij regelden het zo, dat in april 1949 het Noord-Atlantisch Verdrag te Washington werd ondertekend. December 1950 werd Eisenhower benoemd tot Geallieerd Opperbevelhebber in Europa. De Marshall-hulp ging steeds duidelijker het karakter krijgen van een militaire onderneming. De ECA werd eind 1951 opgeheven en vervangen door de Mutual Security Agency (MSA). In de laatste twee Marshall-jaren werd in totaal zo'n tien miljard dollar aan militaire hulp besteed en ruim drie miljard aan economische (veelal verkapt militaire) hulp. Landen die zich niet wilden neerleggen bij de Amerikaanse eis „om die maatregelen te treffen waarover onderling overeenstemming wordt bereikt” 16), werden bedreigd met opschorting van de hulp. Dit dreigement werd ook werkelijk uitgevoerd tegen Ierland. De

Verenigde Staten eisten verder dat de export van „strategische goederen” naar Oosteuropese landen zou worden stopgezet, waarbij Amerika zich het recht voorbehield om te bepalen wat de „bondgenoten” onder zulke goederen dienden te verstaan.

Resultaten

In 1952, aan het eind van de rit, bleek het Marshall-plan niet meer dan 12,5 miljard dollar te hebben gekost, dat is ongeveer de helft van de oorspronkelijke raming. De Amerikaanse ondernemers kwamen in West-Europa zo voor half geld op de eerste rang te zitten.

Het resultaat van het Marshall-programma beantwoordde echter niet op alle fronten aan de Amerikaanse verwachtingen. Zo had men de ontwikkeling naar links met name in de zorgenkinderen Italië en Frankrijk voorlopig wel kunnen stoppen, maar men was er niet in geslaagd om greep te krijgen op de situatie in Oost-Europa. Wel had, althans om greep te krijgen op de economische attaché van de Verenigde Staten aldaar, de economische hulp in Joegoslavië geleid tot een „redelijker houding jegens het Westen dan drie jaar voordien”. 17)

De economische wederopbouw was op gang gekomen en daarmee was de koopkracht van de op import uit Amerika aangewezen industrie en van de bourgeoisie toegenomen, maar de positie van Engeland en Frankrijk 18), welker betalingsbalansen nog steeds flinke tekorten vertoonden, bleef moeillijk. De devaluatie van de Westeuropese valuta's met 30 pct. in 1949 had daarin geen verandering gebracht. Deze devaluatie was een poging van de Westeuropese ondernemers om hun export naar de Verenigde Staten uit te breiden; zij leidde echter tevens tot een aanzienlijke versterking van de positie van de dollar en bevorderde zo niet weinig de Amerikaanse kapitaalexport naar West-Europa.

Op het gebied van de economische integratie werd enige vooruitgang geboekt; o.a. door de Europese Betalingsunie (1950), die uit de Marshall-pot een werkkapitaal van 350 miljoen dollar verkreeg, werd een bescheiden intra-Europese handel weer mogelijk. In 1953 was zij (voor zover het de kwantitatieve restricties betrof) voor 71 pct. geliberaliseerd. Aan de hoogte van de invoertarieven was echter nog weinig veranderd. En daar kwam nog bij dat Frankrijk de aanvankelijke liberalisatie weer geheel en al ongedaan had gemaakt. Pogingen om via de OEES tot een coördinatie van de investeringen in West-Europa te komen en zo een zogenaamde internationale specialisatie door te voeren, mislukten. Op het gebied van de politieke integratie was het enige wapen dat geen reële invloed op de politieke ontwikkeling kon krijgen en meer bedoeld was als vriendelijk gebaar jegens diegenen in Amerika, die zo graag „resultaten” wilden zien.

De Marchall-hulp aan Nederland

De Nederlandse regeringscoalitie van KVP en PvdA had zich van

meet af aan een warm voorstander getoond van de Amerikaanse Europa-politiek. Zij nam reeds voor de conferentie van 27 juni 1947 contact op met de Britse regering en formuleerde samen met België en Luxemburg alvast enige voorstellen, die als twee druppels water geleken op wat de Amerikanen wilden. Men achtte het verder „noodzakelijk om in Europa zodanige voorwaarden op economisch en financieel gebied te scheppen, dat deze landen weer attractief zouden worden voor particuliere kapitaalbeleggers, met name in de Verenigde Staten”. 19) Op de conferentie van juli 1947 in Parijs traden de Benelux-landen op als de „sponsoring powers” voor de douane-unie.

Ons land kreeg in totaal een bedrag van één miljard dollar (in die tijd nog ruim 3,5 miljard gulden) grotendeels in de vorm van schenkingen. In de jaren 1949, 1950 en 1951 werd door de Marshall-hulp precies het betalingsbalanstekort gedekt. Met Marshall-dollars zijn betaald de Breedbandfabriek van Hoogovens en de Amercentrale, terwijl de Eerste Nederlandse Cement Industrie (die door Hoogovens wordt beheerst) drastisch werd uitgebreid, evenals de cokesfabrieken van Hoogovens en de staatsmijnen.

DAF kon de eerste jaren veel auto-onderdelen importeren en profiteerde later mee van de drastische verhoging van de bewapenings-uitgaven, terwijl de invoer van vliegend materieel uit de Verenigde Staten het herstel van de KLM bespoedigde.

Voor de Nederlandse katoenindustrie werd in de Marshall-jaren voor niet minder dan 118 miljoen dollar aan katoen ingevoerd. In diezelfde periode werd voor 74 miljoen dollar aan ijzer en staal, voor 73 miljoen aan machines en voor 68 miljoen aan olie ingekocht.

De keuze van de te importeren goederen werd niet door de Westeuropese ondernemers gedaan. In Amerika werd bepaald hoeveel waarvan naar West-Europa kon. „De bepalingen omtrent de verplichte afname van agrarische surplusprodukten van Amerikaanse bodem (o.a. katoen, waarmee ons land zo rijk werd voorzien, schr.) betekenden voor de betrokken landen veelal een ernstig nadeel, omdat zij zich voor die produkten veelal voordeliger in niet-dollarlanden hadden kunnen indekken”. 20) Aan export van landbouwprodukten naar het dollargebied, iets wat onder andere voor ons land van belang was, hoefde men helemaal niet te denken. Daar kwam bijvoorbeeld nog bij, dat het uit de Verenigde Staten betrokken graan voor 25 pct. uit bloem moest bestaan en dat minstens de helft van de met Marshall-geld aangeschafte goederen met Amerikaanse schepen vervoerd moest worden. Men was daardoor gedwongen om een deel van de Marshall-dollars uit te geven aan het dure Amerikaanse vrachtvervoer.

Met behulp van de Marshall-gelden slaagden de concerns er intussen in de investeringen enorm op te voeren. Uit officiële gegevens blijkt, dat de investeringen omhoog gingen van 16 procent van het BNP (Bruto Nationaal Produkt) in 1947 naar 20 procent in 1948 en 1949.

De bijdrage van de industrie aan de BNP, die voor de oorlog zo een 25 procent had belopen, kwam in 1948 op 33 en in 1952 op 36 pct. De nauwe samenhang tussen de Nederlandse en de Duitse economie bleef bestaan, zoals bleek uit de ernstige weerslag, die de tijdelijke

invoerbeperving van West-Duitsland in 1951 op de economie van ons land had. In 1952 was van de totale aanvoer van 65 miljoen ton alweer 16 miljoen ton (25 procent) bestemd voor West-Duitsland. Nederlandse concernvertegenwoordigers behoorden dan ook „bij de eersten, die de betekenis van Duitsland in een nieuw Westeuropes systeem inzagen. „We kunnen,“ aldus Van den Brink, „niet buiten Duitsland, onze belangrijkste markt.“ 21) In 1951 bedroeg de Nederlandse West-Duitse handelssommet 2,5 miljard gulden en zij zou oplopen tot 33,3 miljard gulden in 1972. In dat jaar was 40 pct. van de Nederlandse export (18,3 miljard gulden) voor West-Duitsland bestemd. 22)

De Nederlandse benadering van het Duitse vraagstuk kwam geheel overeen met die van de Verenigde Staten, die het herstel van Duitsland van doorslaggevende betekenis achtten voor het welslagen van een Europese integratie, zoals zij zich die wensten en daarvoor bij de verdeling van de Marshall-gelden die ook uitgaven, hetgeen meermalen tot slaande ruzie tussen de „bondgenoten“ leidde. 23) Een voorbeeld van gehoorzaamheid stelde de Nederlandse regering op het gebied van de defensie-inspanning. Van de 3,5 miljard aan tegenwaardegelden werd zo'n 600 miljoen (20 pct.) aan militaire projecten besteed. Binnen het rijksuitgavetotaal stegen de bewapeningsuitgaven van 12,5 in 1946 tot 29,8 pct. in 1954, waarna ze wel weer daalden (althans in verhouding tot het totaal van de rijksuitgaven), maar toch tot 1963 op het niveau van zo'n 20 pct. bleven. De absurd hoge militaire inspanning werd opgevangen door beperking van de consumptie. Zo liet men in 1951 na een prijsstijging van 10 pct. de lonen met slechts 5 pct. stijgen.

Tegenstellingen

De houding van de Westeuropese bourgeoisie jegens het Marshall-programma was er in het openbaar één eenstemmige dankbaarheid. In werkelijkheid echter werd de Amerikaanse „hulp“ nogal verschillend benaderd, hetgeen o.a. blijkt uit het feit dat men ruim een jaar nodig had voordat de verdragen konden worden getekend.

Er waren allereerst kapitalisten, die verwachtten er voor hun eigen bedrijf een flinke voorsprong uit te kunnen slepen (in ons land bijvoorbeeld Hoogovens). Daarnaast hing de benadering van het Amerikaanse voorstel af van de economische situatie in de afzonderlijke Westeuropese landen.

Nederland steunde de integratiepolitiek, omdat het in de ontwikkeling van het staatsmonopolistisch kapitalisme was achtergebleven en vooral van de internationale handel afhankelijk was. Ook West-Duitsland moest het van een geïntegreerde markt hebben, omdat het na twee verloren wereldoorlogen van al zijn buitenlandse invloedssferen was beroofd.

Het Franse monopoliekapitaal, dat vooral in Afrika over een uitgebreide invloedssfeer beschikte en nog in de waan verkeerde dat het zich in Indochina zou kunnen handhaven, meende na de nederlaag van Duitsland geheel Europa voor zich te kunnen opeisen.

Frankrijk was daarom voorstander van Europese integratie op voorwaarde dat het Westduitse kapitaal in een ondergeschikte positie zou blijven.

Voor de Amerikaanse export zou een op deze wijze geïntegreerd West-Europa geen perspectieven bieden. De Verenigde Staten beschouwden een spoedig herstel van West-Duitsland dan ook als de enige mogelijkheid om de Franse expansie tegen te gaan en hun export veilig te stellen. En Frankrijk, dat zich althans op korte termijn afhankelijk wist van de Amerikaanse dollars, moest zijn eisen matigen.

De Engelse bourgeoisie voelde er van het begin af aan erg weinig voor om de OEEC veel bevoegdheden te geven. Slechts 20 pct. van de Engelse handel bestond uit handel op het Europese continent. De Engelse bourgeoisie beschikte over een eigen imperium en wilde niet over zich laten beschikken. Slechts krachtige Amerikaanse pressie kon haar er bijvoorbeeld toe brengen aan de Europese Betalingsunie deel te nemen, terwijl de Verenigde Staten hun streven om Engeland tot een vooraanstaande plaats in West-Europa te brengen 24) niet in vervulling zagen gaan.

De Amerikaanse invloed in West-Europa

De Marshall-hulp legde de basis voor een snelle uitbreiding van de Amerikaanse belangen in West-Europa.

Alleen al van de rechtstreekse Amerikaanse investeringen in de EEG steeg de boekwaarde tussen 1958 en 1969 tot meer dan het vijfvoudige.

De jaarlijkse Amerikaanse kapitaalinvesteringen stegen van 420 miljoen dollar in 1958 tot 3,1 miljard in 1970. Geraamd wordt, dat de dochterondernemingen van de Amerikaanse firma's in de EEG 16 pct. uitmaken van alle nieuwe industriële investeringen in de EEG. In 1968 bedroegen de verkoopcijfers van Amerikaanse dochterondernemingen in de EEG-landen 14 miljard dollar. Ter vergelijking: in 1961 was dat 4,8 miljard. Geschat wordt, dat in 1970 de Amerikaanse firma's in de EEG één miljard dollar naar de Verenigde Staten hebben doen terugvloeiën. De resterende winsten werden opnieuw geïnvesteerd in fabrieksuitbreidingen in Europa.

De Amerikaanse „indirecte export” naar de EEG (via in de EEG gevestigde dochterondernemingen) is veel groter dan de hele Amerikaanse export naar de EEG vanuit de Verenigde Staten zelf. Het genoemde verkoopcijfer van 14 miljard dollar in 1969 van de Amerikaanse investeringen in de EEG is tweeënehalf maal de waarde van de directe Amerikaanse export naar de EEG. 25)

In ons land zijn de Amerikaanse investeringen in de periode 1950—1968 gestegen van 84 tot 1073 miljoen dollar. Deze investeringen richten zich vooral en steeds meer op de topsectoren chemie en machinebouw. 26)

Amerikaanse kapitalisten hebben voorzover bekend in ons land 320 dochterondernemingen en bovendien flinke belangen in nog 105 bedrijven. Voorbeelden zijn Philips, waarvan minstens 13 pct. in

handen is van Amerikaanse kapitalisten, de Kon./Shell-groep, die voor 28 pct. in Amerikaanse handen is, en Fokker/VFW. In VFW heeft United Aircraft een belang van 26 pct. en in Fokker heeft Northrop een belang van 20 pct. „Deze Amerikaanse investeringen worden,” aldus het blad van de Europese Beweging, „in Europa overal zeer liberaal behandeld, vaak genieten zij bepaalde extra voordelen, bijvoorbeeld in het raam van de regionale politiek; zelden of nooit is over de investeringen wrijving ontstaan” (27)

Terwijl dus de Amerikaanse invloed in West-Europa toenam, bleven de tegenstellingen rond het thema van de Europese integratie bestaan. De Europese Betalingsunie werd opgeheven; de Europese Defensiegemeenschap mislukte; het NAVO-hoofdkwartier werd uit Frankrijk weggejaagd; Euratom en de Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal bleven jarenlang het voorwerp van allerlei touwtrekkerij; en bij de oprichting van de EEG bleef Associatie buitenspel. De oprichting van de Europese Vrijhandels Associatie dreigde Engeland zelfs even volledig van de EEG-landen te isoleren. En toen dan tenslotte Engeland toch tot de EEG werd toegelaten en daarmee de door de Verenigde Staten gewenste integratie van West-Europa in een verder stadium kwam, bleek de basis van de Amerikaanse Europa-politiek, de hegemonie namelijk van de Verenigde Staten in de kapitalistische wereld, te zijn weggefallen.

Dit geschiedde in een situatie, waarin diepgaande verschuivingen in de internationale machtsverhoudingen aan het licht traden. Ter illustratie enkele cijfers. In de periode 1963-'72 steeg de industriële productie van Japan met 158 pct., van Nederland met 75 pct., van de Sowjet-Unie met 74 pct., van West-Duitsland met 53 pct., van Frankrijk met 51 pct., van Italië met 49 pct., van de Verenigde Staten met 35 pct. en van Engeland met 25 pct. In 1970 steeg de industriële productie in de gehele kapitalistische wereld nog met 2,7 pct. vergeleken met 1969, maar in Amerika daalde ze met bijna 3 pct., terwijl in Japan de industrie 16,2 pct. meer voortbracht en in de EEG-landen samen 6,4 pct. (28)

Bij een vergelijking van het aandeel in de industriële productie van de kapitalistische wereld in 1948 en in 1971 blijkt, dat het aandeel van de Verenigde Staten terugviel van 54,6 op 40,3 pct., terwijl het aandeel van de Westeuropese landen toenam van 28,8 tot 32,1 pct. en van Japan van 1,2 tot 9,3 pct.

De Amerikaanse betalings- en handelsbalans begon vrijwel direct na de Marshall-jaren snel te verslechteren, al maakte de Amerikaanse handel op de EEG-landen nog jaarlijks een overschot van zo'n 2 miljard dollar, dat pas in 1972 omsloeg in een tekort. (29) In dat jaar bedroeg het Amerikaanse tekort op de handelsbalans 6,4 miljard dollar, waarvoor 4,1 miljard in de handel op Japan en 1,4 miljard in de handel op de landen van de EEG.

Maar niet alleen de Amerikaanse handel op Japan en West-Europa ondervindt moeilijkheden. Ook op andere markten wordt de Amerikaanse positie aangetast: o.a. door de preferentiële akkoorden van de EEG met Afrikaanse geassocieerde staten, met de landen om de Middellandse Zee en met Joegoslavië, zoals die nu in de maak zijn.

En tenslotte begint men in bepaalde kringen van de Westeuropese bourgeoisie nu ook openlijk bezwaar te maken tegen de Amerikaanse investeringen in West-Europa. Zo verklaarde nog onlangs de Nederlandse ex-minister van economische zaken, Nelissen, ter gelegenheid van de opening van het zoveelste Amerikaanse bedrijf in ons land, dat dollarinvesteringen in West-Europa nu minder gewenst zijn en dat eerder de Westeuropese belangen in de Verenigde Staten uitgebreid moeten worden.

We kunnen dus samenvattend vaststellen, dat van de posities, die het Amerikaanse kapitaal o.a. door de Marshall-hulp kon innemen op het gebied van de handel, van de kapitaalexport, van de grondstoffenvoorziening en op militair-strategisch gebied, er niet één is die inmiddels niet wordt aangevochten.

Dat is ook zonder twijfel de reden, dat Nixon en zijn adviseur Kissinger het thema van de betrekkingen tussen de Verenigde Staten en Europa steeds vaker te berde brengen. De tegenstellingen tussen Europese, Amerikaanse en Japanse imperialistische machten verscherpen zich en de Verenigde Staten zien zich, na de uitwerking van het machtsinstrument, dat het Marshall-plan was, vooral geconfronteerd met een opdringen van de Westduitse Bondsrepubliek.

K. BAKKER

1. Price, *The Marshallplan and its meaning*, New York 1955, 10.
2. *Herwonnen welvaart*, een publikatie van het ministerie van buitenlandse zaken, Den Haag 1954, 37.
3. *Herwonnen welvaart*, 137 v.
4. Van den Beugel, *European integration as a concern of American foreign policy*, Amsterdam 1966, 23.
5. *Overeenkomst tot Economische Samenwerking tussen Nederland en de Verenigde Staten*.
6. Price, a.w., 39.
7. Price, a.w., 149.
8. Price, a.w., 209.
9. Later is vooral belangrijk geworden de olie in de zeebodem rond Indochina.
10. *Overeenkomst tot Economische Samenwerking enz.*
11. *Herwonnen welvaart*, 118.
12. *Herwonnen welvaart*, 123 en 125.
13. Philips, *The Truman Presidency*, New York/London 1966, 183.
14. Price, a.w., 22.
15. Price, a.w., 141.
16. Tekst van de Mutual Security Act.
17. Price, a.w., 280.
18. Frankrijk had te maken met een zeer gespannen situatie in Tunesië en Marokko en voerde bovendien een kostbare oorlog in Indochina.
19. *Herwonnen welvaart*, 17.
20. *Herwonnen welvaart*, 118.
21. Price, a.w., 262.
22. *Handelsblatt*, 26.3.73.
23. Van den Beugel, a.w., 65 en 155.
24. Van den Beugel, a.w., 92.
25. *De Waarheid*, 24.9.71.
26. *Groningerland een Nederlands probleem*, IPSO 1971, 17.
27. *Nieuw Europa*, april 1973, p. 84.
28. *P. en C.*, 32e jaargang, no. 6/7, 1972, 250.
29. *Nieuw Europa*, april 1973, 84.

Barsten, breuken, bindingen

Stijlproblemen in de twintigste-eeuwse muziek

I

„Wanneer een kunstenaar, een componist, spontaan een andere koers inslaat, schijnbaar ongemotiveerd, dan schuilt er achter dat gebeuren altijd een acuut geworden conflict.” 1)

Dit schreef Willem Pijper 2) in 1926, nog enkele jaren voor zijn eigen omzwaai in een meer klassicistische richting, die geen werken meer zou opleveren van het gehalte van zijn Derde Symfonie of Pianoconcert.

Hoe had Pijper daartegen gefulmineerd, bij een ander componist, Igor Strawinsky! De ruig-Russische modernist, die de muziekwereld geschokt had met zijn 'Sacre du Printemps', om opeens een pruik op te zetten en aan een twintigste- en achttiende-eeuws mixtuurstijltje te knutselen, het zogeheten neo-klassicisme.

„Weg is alle vaart, weg zijn alle suggestieve harmonische eigenwilligheden. (. . .) Strawinsky verraadt met zijn tegenwoordige composities zijn verleden . . .” 3)

Niet alleen Pijper toonde zich teleurgesteld. Praktisch alle tijdgenoten van betekenis als Ravel, Schönberg, Prokofiew, Vermeulen, beschouwden Strawinsky's nieuwe koers als een debakel. Wel fascineerde de 'Psalmensymfonie' uit 1930; maar een geheel nieuwe generatie was nodig om Strawinsky's latere werk als geheel, met zijn ups en downs, met andere oren te beluisteren, waarlijk niet alleen als de 'Psalmensymfonie'.

Omstreeks 1950 raakte Strawinsky's neo-klassicisme in de versukkeling. Zijn moeizaam gevormde nieuwe stijl valt als het ware zijn bestanddelen uiteen, gemaskeerd door cultivering in de opera 'The Rake's Progress': hier toch nog wel Strawinsky, daar namaak-Mozart. En opnieuw maakt de componist een reuzezwaai. Onder invloed van de jongste avant-garde, met name Boulez, knoopte ook hij aan bij de atonale purist Anton Webern. Maar wat een verschil! Webern een toppunt van samengebalde expressie en verfijnde differentiatie, Strawinsky wat taai en droog. Was het *nu* niet eindelijk uit?

Tot de hoogbejaarde componist enkele werken creëerde, waaronder het 'Requiem Canticles', een 'pocket-requiem' zoals hij het noemde, een dopenst denkbare soberheid worden verbijsterend meesterwerk. In de drogenst denkbare soberheid worden hier opstandigheid en onverbidde overgave samengeperst, als gromde Strawinsky tot zijn God: 'slacht me nou maar . . .'

Crisispatroon

zijn oude bewonderaars zijn grootste vijanden vindt. Zeker wanneer het begin van de nieuwe fase een mager ploeteren is. Zijn artistieke loopbaan hoeft daarmee geenszins ten einde te zijn, al lukt het in de regel niet onmiddellijk nieuwe hoogtepunten te bereiken. Hij heeft zogezegd een nieuwe aanloop nodig en daarvoor krijgt hij van zijn vereerders geen krediet. In beginsel ten onrechte.

Verandert een werkelijk componist van stijl, dan berust dat gewoonlijk op noodzaak. Het lukt niet meer op de oude manier. Wil hij niet meer, dan kan hij het uiteraard ook niet meer, hetgeen dus in de praktijk op hetzelfde neerkomt. Politieke factoren waren aanleiding tot Strawinsky's abrupte overgang tot het neo-klassicisme; *zijn* Rusland zag hij immers door de revolutie gesloopt. De versobering, die het later werk kenmerkt, zette al voordien in, na de orgiastische 'Sacre'. Aan de laatste omzwaai ging echter duidelijke verzwakking vooraf.

Zo kan men bij dergelijke breukfiguren een theoretisch patroontje opstellen: bloei — verval — mutatie met nieuwe aanloop — nieuw hoogtepunt. En voor de gehele tussenfase, het oude lukt niet meer, het nieuwe lukt nog niet, bestaat een treffend woord: crisis.

Het handelt daarbij om een speciaal probleem, waarvoor gangbare denkcategorieën over kunstenaars als 'de man is nu een keer veranderd', of, als hij zijn uitgangspunten trouw blijft, 'de man is juist niet veranderd, hij is verstarde', niet toereikend zijn. Legio kunstenaars zijn in de loop van hun leven aan veranderingen onderhevig geweest, zonder dat ook maar iets kan worden aangetroffen, dat op dit crisispatroon lijkt; legio kunstenaars zijn hun stilistische grondslagen trouw gebleven, zonder ooit te verstarren. En zijn dan de discussies als die over Strawinsky, 'hij is onherkenbaar veranderd', contra, of 'welnee, hij is wel degelijk dezelfde man gebleven', pro, dan niet een beetje onzin? Evenals andere mannen zal Strawinsky *zowel* in de loop van zijn leven veranderd zijn *als* dezelfde man zijn gebleven, neem ik aan, en dan versta ik onder 'de man' bovendien nog iets meer dan alleen de privé-man, ook zijn wereldbeeld, reacties op nieuwe artistieke stromingen, kortom, alles wat een confrontatie van *een* bestaan met *het* bestaan behelst.

Het gaat hier echter om een relatie: de relatie tussen *de man en zijn werk*. De kernvraag is namelijk, of de kunstenaar in zijn vorig werk de vereiste bouwstoffen heeft opgehoopt om daar ook bij de concrete veranderingen die plaatsvinden op verder te kunnen. Kan hij dat, dan kan hij ook als kunstenaar, in casu componist, verder zonder voor de noodzaak van een algehele wending te staan. Zoals het geval was met Beethoven, Tsjaikofsky, noem maar op. Kan hij dat niet, dan kan 'de man' in zijn werk hooguit voortborduren op wat hetzelfde blijft, zonder het specifieke van nieuwe situaties gestalte te kunnen geven, met als logische consequentie verstarung. *Dit* nu vereist, wil hij *toch* verder, een operatieve ingreep, hetgeen in een dergelijke situatie geen tekort, maar juist een verdienste is, al is zo een gebeuren niet vrij van problematiek. Vele jaren kunnen er mee gemoeid zijn, soms wordt het zelfs een wedloop met de dood. Schreef Pijper in zijn laatste jaren niet zijn 'Zes Adagios' en Vijfde Strijkkwartet? Zeker geen Derde Symfonie of Pianoconcert, maar toch

zonder meer de beste stukken uit de latere tijd; zijn te vroege dood maakte een verder doorzetten hiervan onmogelijk, zulks in tegenstelling tot Strawinsky, die zeer oud werd, vitaal bleef en zijn 'Requiem Canticles' nog haalde!

Break en traditie

Opvallend is, dat dit crisisprobleem zich veelvuldig voordoet bij componisten van de twintigste eeuw, in alle kunsten de eeuw van de bonte stoet gelijktijdige en elkaar snel opvolgende stijlen. Voor mij persoonlijk een boeiender schouwspel, dan een 'tijdstijl' als de late barok, waar alles meer of minder op elkaar lijkt. Liever 'Sacre' — plof — 'Dumbarton Oaks' — plof — 'Requiem Canticles', dan een vrachtschuit met concerto grosso's.

Opgemerkt moet worden, dat het verschijnsel van kunstenaars van betekenis, die op een gegeven moment stranden, of, de mildere versie, over hun hoogtepunt heenraken, geen exclusief privilege is van onze eeuw. Veeleer is de gehele heroriëntatie een twintigste-eeuws verschijnsel. Als men met *de* traditie breken kan, waarom dan niet ook met de *eigen* traditie, wanneer een en ander schort? Vroeger was dat allemaal heilig, *de* stijl zolang men primair in collectieve patronen wortelde, de *eigen* stijl, naarmate de individualiteit zich krachtiger deed gelden.

Dit neemt niet weg, dat we hier toch voor alles met een twintigste-eeuwse problematiek te doen hebben, zeker in de muziek. 'De traditie' is immers een formidabele kracht geweest, waar talloze componisten, vogels van uiteenlopende pluimage, het bij uitgehouden hebben. Anders had ze toch nooit 'de traditie' kunnen worden! Of, beter: dat, wat in de loop der eeuwen door generaties en generaties componisten is opgehoopt en *bruikbaar* bleek voor volgende geslachten — wat niet bruikbaar bleek stierf af — dat is dan toch iets gewaun, waarmede men hoefde te zitten. Een kwestie van natuurlijke teeltkeus in de muziekgeschiedenis. En dat is niet zo gemakkelijk te vervangen door een geheel nieuw, individueel arsenaal, dat hoe voortreffelijk het ook kan functioneren op het moment, daarmee nog niet gelijke mogelijkheden biedt voor een verder, wanneer veranderingen optreden!

Het gevolg is, dat een crisis bij componisten in de regel milder is naarmate ze meer in de traditie wortelen en dieper, scherper naarmate ze er meer mee gebroken hadden. Waarbij niet de afgang-fase, maar de nieuwe aanloop beslissend is: hoeveel moeite heeft men, *gegeven* de noodzaak aan een wijziging, om nieuwe resultaten te bereiken? Dit hangt voor een belangrijk deel af van de vraag hoeveel men toch nog heeft aan zijn oude arsenaal en in hoeverre men praktisch opnieuw kan beginnen. Zo ligt het voor de hand, dat het hangijzer bij meer in de traditie wortelende componisten eerder het moment is, waarop zij de knoop doorhakken, terwijl bij meer rigoureuze omwentelaars de moeilijkheden zich pas goed daarna manifesteren. Al toont de praktijk zich daarin grillig.

Belangwekkend is in dit opzicht een componist, die nog tot de romantiek behoort, Alphons Diepenbrock. Zijn eerste opvaart, startend vanuit Wagner, stond primair in het teken van transcendentisme: in mystieke vervoering al het aardse ontstijgen. De kracht hiervan werd evenwel ondergraven door een complex van factoren, samen te vatten als de werkelijkheid, in de breedste zin. Magere jaren volgden, niet alleen in kwantitatief opzicht. Terugkeer naar het leven op aarde kenmerkt het later werk, vernieuwd mede door de oriëntatie op de eigentijdse Franse muziek, vooral Debussy. Het crisiskarakter van het voorafgaande wordt duidelijk onderstreept door een aantal liederen, waarin de componist weinig meer dan epigonenwerk levert; maar al spoedig volgt de wederopbloei: in 'Marsyas' weet Diepenbrock de Franse invloeden met eigen elementen tot een subliem geheel te versmelten, juist dankzij het feit dat hij veel wist te handhaven van zijn oude arsenaal, dat bovendien nog de beslissende ondergrond bleek te vormen voor de ontwikkeling van de dramatische Diepenbrock, die uiteraard meer had aan zijn Wagneriaanse oorsprong, dan aan een verfijnd coloriet.

Vergelijk dit met het wedervaren van een ander kunstenaar, ditmaal geen componist, maar een dichter: Diepenbrocks land- en tijdgenoot Herman Gorter. Duurde Diepenbrocks relatieve onmacht een tiental jaren, doordat hij zich betrekkelijk lang aan zijn oude streven bleef vastklampen, Gorter gooide na de korte bloeitijd van zijn sensitivisme snel het roer om en wist daarna niets meer met zijn ouder werk aan te vangen. Een crisis zonder weerga brak aan, die zowat twintig jaar zou duren: een eindeloze periode van zoeken en tasten en experimenteren, via Spinoza, via het socialisme, voordat hij in lyriek als de 'Liedjes' weer goed op krachten kwam.

Gorters sensitivisme, nog uit de negentiger jaren, was een zeer vroege uiting van een verschijnsel, dat in de twintigste eeuw zulk een grote rol zou spelen: één bepaald facet wordt dermate geïntensiveerd, dat al het andere er onder bezwijkt. Een breuk derhalve, opperste kristallisatie van wat de dichter dreef *op dat moment*. Maar daarmee zat Gorter, evenals Diepenbrock vertegenwoordiger van de Hoge Kunst, op een dunne paal, kon zich niet als zijn confrater aan takken vasthouden toen zijn centrum verschoof, met het bekende gevolg.

Basisversmalling

De grote kwetsbaarheid van breukstijlen dus, ook in de muziek. Zij het dat, in grote lijn, de oudste breuken nog het meest van de traditie heel lieten en iedere verdere stap op deze weg naast het onmiskenbare vernieuwingsaspect ook een stuk voortgeschreden basisversmalling betekende. Debussy wist zich nog wonderbaarlijk gestadig uit te bouwen tot zijn laatste ademtocht, maar dat was niet iedereen gegeven. Niet Pijper, die feitelijk geen breukstijl, maar een constructieve stijl ontwikkelde, dus ook alles in essentie op nieuwe grondslag; het afzakken van zijn grote tijd markeert in het bijzonder

één werk, 'Halewijn', met in dezelfde periode een schoorvoetend overstap gaan, leidend tot nog wel een nieuwe aanloop, zonder nieuwe culminatie.

Drastisch was in dit opzicht Schönberg, die na het vastlopen van de laat-romanticus een ongemeen indrukwekkend explosief proces doormaakte, de geboorte van de atonaliteit, om ineens jarenlang te stagneren en de twaalftoonstechniek uit te werken. Een explosie vult nu een kee geen mensenleven, zodat een verder op meer constructieve basis, in dit geval nauw aansluitend bij het voorafgaande, een logische gang van zaken is. In ieder geval volgde een betrekkelijk korte aanloop, waarna van een vastlopen geen sprake meer zou zijn.

Anders verging het Schönbergs leerling Webern, die met verbeterde wilskracht weer een facet van zijn leermeester tot het uiterste zou comprimeren en sublimeren: geen verstarring, verstening kenmerkte later zijn muziek, gelijk de metafysische extase van een lava-mummie uit Pompeji, zij het herhaaldelijk doorspekt van opflitsende genialiteit — ontbrekend weer bij een beperkter figuur als Varèse, futurist die naar een eenvoudiger zou verzanden.

Dat zich ook bij de na-oorlogse avant-garde spoedig crisisverschijnselen zouden openbaren, zoals bij Stockhausen en Boulez, ligt daarmee voor de hand. Het delven van een massagraf voor iedereen blijkt niettemin een voorbarige bezigheid; zo toont bijvoorbeeld Ligeti meerdere facetten, inmiddels overleefde, zoals de klankvlakken, naast onder andere meer muzikanteske, waarvan ook recenter werken op respectabele wijze getuigen. Weinig verneemt men echter van markante jongere componisten, wat natuurlijk voor een deel aan de op dit gebied zeer onbetrouwbare media kan liggen; het algehele beeld van de huidige situatie is hoe dan ook een van een duidelijke impasse.

Eclecticisme

Dus, al bij al, terug naar de traditie? Voor zover mogelijk op basis van authenticiteit, het primaire criterium, hoegenaamd geen bezwaar. Maar daar wringt nu juist de schoen. Het uitgangspunt van een componist is immers datgene waar hij in wortelt. Van daaruit begint de opmars, dit verder doorzetten, dat verwijderen, dat toevoegen, enzovoorts. En na alles wat een musicus van vandaag aan indrukken te verwerken heeft gekregen is wortelen in laat ons zeggen Beethoven een schimmige aangelegenheid. Hoe dan ook, een levend musicus gaat de confrontatie met alle mogelijke contemporaine verschijnselen niet uit de wagen, met als mogelijke, dat ook hij verandert, mede produkt geworden van nieuwe ervaringen; zonder meer *terug* is dan niet meer mogelijk.

Wel mogelijk is dat men dit of dat van nu verenigt met dit of dat van toen. Maar dat is wezenlijk iets anders. Een componist, die vanuit de klassieken verder ging, als Schubert, kon zeer veel handhaven van voorgangers als Mozart en Beethoven. Hij had, stilistisch gesproken, slechts voor wat mutaties te zorgen, eerder te vergelijken

met het verschil tussen de vroege en latere Diepenbrock, dan met het verschil tussen de vroege en late Strawinsky. *Technisch* is het verschil tussen 'Sacre' en 'Requiem Canticles' oneindig veel groter dan dat tussen Beethoven en Schubert. En er gaapt een diepe kloof tussen van dit en van dat iets overnemen, dan wel ergens in wortelen en van daaruit wijzigen.

Het probleem bij dat overnemen, wil het meer zijn dan lapwerk, is dat de ongelijksoortige componenten tot een nieuwe organische eenheid moeten samensmelten en dat is niet onvoorwaardelijk mogelijk. Zeker zonder gemeenschappelijke grondslag, zoals de functionele harmoniek is geweest, legt reeds de selectie grote beperkingen op en is samensmelting slechts mogelijk vanuit zeer specifieke subjectieve premissen, speciaal dat wat je in je bliksem hebt, wat op een gegeven moment inderdaad om een verbintenis tussen dit of dat vraagt. Hetgeen dus betekent, dat de escalatiemogelijkheden vanuit zo een combinatiestijl zeer beperkt zijn, terwijl de specifieke subjectieve premissen bijzonder kwetsbaar zijn voor veranderingen in 'de man' — waarmee we met dergelijke stijlen voor precies hetzelfde probleem staan als met breukstijlen! Het kan kortere of langere tijd goed gaan, wat zo iets oplevert is meegenomen; en dan kan men het vaarwel zeggen.

Strawinsky

Zulk een combinatiestijl was het neo-klassicisme. De romantiek was taboe, aansluiting werd gezocht bij de achttiende eeuw. Combinaties met achttiende-eeuwse elementen waren incidenteel meermalen geslaagd, zoals in Ravels 'Tombeau de Couperin' en Prokofiew's 'Klassieke Symfonie'. Anders wordt het wanneer zo iets richtinggevend gaat worden. Hetgeen lange tijd het geval was bij Strawinsky. De subjectieve kern, van waaruit Strawinsky na zijn bruuske breuk met zijn gisteren zijn neo-klassicisme op poten zette, was bij dit vat vol tegenstrijdigheden een tegenstrijdigheid: fanatisme en cynisme, met als natuurlijk verbindingsstreepje agressiviteit — waarlijk geen doel, maar consequentie. Vanuit dit middelpunt waren wel escapades in andere regionen mogelijk, maar beperkt, dus incidenteel; het centrum zelf kon niet verbreden.

Humor viert al spoedig hoogtij, voorzover geen nagalm van de Russische tijd meer profiterend van het schreeuwend contrast dan van een samensmelting. Later vindt verdieping plaats, een integratie zet zich door, met een scala mogelijkheden, die de componist jaren op de been houden: dynamische motoriek, beetelen met een krul, glasharde monumentaliteit, bits-directe concentratie, macabere humor met een ondertoon van vertwijfeling, alles recht op de man af. Maar met het klimmen der jaren verzachten de wezenstrekken, behoefte aan resignatie en verpuring wint het van grimmigheid en spot; zeker niet negatief te noemen, had Beethoven die behoefte niet ook, toen hij zijn late strijkkwartetten maakte? Alleen, wat bij Strawinsky moeizaam geïntegreerd was, desintegreert nu als in een oplossend vloeistof.

In weerwil van het feit dat de eerste crisis op een menselijk veel en veel ingrijpender metamorfose berustte — een Rus zag zich ineens totaal ontworteld — was de tweede crisis *dieper* dan de eerste. De klassicistische Strawinsky had immers veel meer aan zijn vorig arsenaal, dan de atonale Strawinsky, hoegenaamd minder voorbereid door zijn streng tonale klassicisme, dan Schönberg door de Wagneriaanse chromatiek en enharmoniek. Krachtig herleven kon de componist eerst in zijn laatste werken, geschreven sub specie mortis. 4)

Sjostakowitsj, Lutoslawski

Een verwante problematiek treft ons bij een geheel anders geaard componist, Dmitri Sjostakowitsj, en wel in zijn later werk. Uitgangspunt was primair Mahler. Van daaruit verwerkte de componist zijn confrontaties met de eigentijdse muziek en met de ontwikkeling in zijn land. Strubbelingen, met vallen en opstaan, doen hier niet terzake; wel, dat met zijn in de oorlog geschreven 'Leningrad-symfonie' een nieuw escalatieproces inzette, dat zijn voortijdig einde vond tengevolge van de grimmige kritiek in 1948.

Juist *bij* ontwikkelde een palet waar van alles op zat: tonen voor dramatiek, zwaarmoedigheid, expressionistische felheid, poëtische mijmering, muzikantesk esprit, humor. En nu? Terug naar de oude Russen. Maar wat van zijn Mahleriaanse oorsprong, inmiddels geheel ver-Sjostakowitsjt, was met wat van de Russische traditie te verbinden? En ook hier waren selectie en samensmelting slechts mogelijk op basis van een specifieke subjectieve premisse: bittere, broeiende, beklemmende en gefrustreerde tragiek, die de componist in voldoende mate bezat om enkele aangrijpende werken te kunnen scheppen. Met feitelijk twee hoogtepunten: Tiende Symfonie, ondergrond Russische traditie en toch Sjostakowitsj; en Eerste Celloconcert, een escalatieproces, zoals in de 'Leningradsymfonie' startte, bleek nu onmogelijk. Meer en meer zien we de componist vervallen in onmagtige dreintjes, Sjostakowitsjdreintjes, Wolgadreintjes, duidelijk produkt van inkrimping in plaats van uitbouw, zeker nu ook de algehele situatie zich wijzigde en derhalve ook één en ander in Sjostakowitsj. De combinatie spat uit elkaar, de componist staat met de vellen in zijn handen.

Dood? Ja, het stijltje — niet de man. In zijn Veertiende Symfonie, feitelijk een symfonische liederencyclus op teksten over de dood, herleeft hij in een geheel andere, hoog-lyrische, doorzichtige stijl, merkwaardigerwijs na studie van Bartók. Niet overal van hetzelfde gehalte, maar een verademing na het voorafgaande en een totale verassing voor wie de hoop had opgegeven!

Sneller en radicaler vond een verwant proces plaats bij de Poolse componist Witold Lutoslawski, die zich in het kader van de heersende opvattingen een tijdlang op de volksmuziek van zijn land oriënteerde. Produkt: een bepaald soort pittig-beknopte melodiek, die in combinatie met zijn nerveus-tintelende orkestrale schrijfwijze

een voortreffelijk resultaat opleverde, het 'Concert voor Orkest'. Het wijsje wordt daarna al spoedig stereotiep, weg ermee en de componist meldt zich in het atonale kamp. Nog wat aarzelend in de gematigde, mooi geschreven, niet zeer oorspronkelijke 'Treurmuziek'; maar in 'Jeux Vénétiens' heeft zich de metamorfose voltrokken en horen we juist het meest vitale van Lutoslawski's werk, de helle bewegelijke orkestklank, in vrijer vorm doorgezet. Vergeleken met anderen geen bijzonder diepgaand en langdurig gebeuren, al bij al een pocket-crisisje.

II

Vastgesteld kan worden, dat zich in de muziek als geheel een diepgaand desintegratieproces voltrokken heeft; diepgaand, juist omdat deze ontwikkeling zich doorzette in de meest intensieve artistieke werkzaamheden zelf. Een andere term is vervreemding, het lot van het deel, waar ontbinding dat is van het geheel.

Het gaat hier duidelijk om een problematiek, die diepe sociale wortels heeft, diep verankerd ligt in de samenleving als zodanig. Op zichzelf allermint een kwestie van vandaag of gisteren; alle maatschappijvormen die wij kennen, leggen daar getuigenis van af. Maar wel is de vervreemding door de dynamische ontwikkeling van het moderne kapitalisme dermate verdiept, dat zij als merg ging functioneren in de muziekgeschiedenis.

De ontwikkeling van onze zogeheten 'klassieke muziek' is immers voor alles een Westers produkt; de eigen inbreng van Oost-Europa berustte in hoofdzaak op combinatiestijlen, integraties van klassieke muziek met agrarische volkskunst, stijlen die, hoezeer ook tijdelijk geschraagd door een ontwakend nationaal bewustzijn, gedoemd waren snel te verwelken, eenvoudig door de ontwikkeling van de stad. Dat hield ook vervreemding in, in het bijzonder van de cultuur van het platteland; op zich niet hetzelfde als de natuuraanbidding van de stadsneuroticus Debussy — in opstand tegen de cultuur van de stad, gepaard gaande met de eerste grote breuk, te weten met de functionele harmoniek!

De maatschappij als zodanig is hier echter niet het onderwerp. De vraag die ik me stel is deze: kan iets wezenlijks worden vastgesteld over de wijze waarop zich het desintegratieproces in de muziekgeschiedenis voltrok, dat wil dus zeggen hoe het gegeven feit van de gigantische ontwrichting die de ontwikkeling van het kapitalisme op ieder gebied met zich meebrengt via het innerlijk van de componist de muziek bereikt?

Schönberg

Te rade moeten wij gaan bij de componist, die deze ontwikkeling het *diepst* belichaamt, de componist die historisch gezien als de meest centrale figuur van de twintigste-eeuwse muziek moet worden beschouwd: Arnold Schönberg. Twee dingen trekken namelijk om te beginnen het meest de aandacht. Ten eerste dat gigantische

explosieve proces, waarmee hij, componist van het geweldige jeugdwerk 'Verklärte Nacht', eenvoudig barstte uit datgene waarin hij wortelde: de Duitse romantiek. Ten tweede dat hij meer dan wie ook school gemaakt heeft, meer dan wie ook een richting insloeg, waar anderen in meer dan incidenteel opzicht bij aan konden knopen, hetzij rechtstreeks, hetzij via zijn leerling Webern.

Zijn twaalftoonstechniek is een constructietechniek, zoals er meerdere waren. In beginsel dus gecreëerd vanuit een subjectief, zoals er meer, niet anders dan bij Pijper, of wie ook. Wat voor centrum? Op zijn palet lag 'A Survivor of Warsaw', een hartverscheurende vertolking van de ondergang van de getto-opstand, eindigend in Auschwitz. Geen componist hoeft zo iets verder meer te proberen — dit is Auschwitz, uit.

Op zichzelf meer dan een subjectieve projectie, namelijk een produkt van een bewuste confrontatie met een realiteit. Maar het *feit* dat hij dit kon zegt veel over de *aard* van zijn centrum-van-waaruit. Goed, zekere escalatiemogelijkheden in diverse regionen, zoals ook de anderen; maar in het algemeen getuigen bijvoorbeeld zijn gegevens van diepe vertwijfeling, evenals die van zijn leerling Alban Berg. Vertwijfeling evenwel had ook Mahler, werpt dus nog geen licht op dat explosieve proces, dat Schönberg zelf altijd als zijn noodlot heeft beschouwd, verre van een bevrijding.

Schönberg was, na gestrand te zijn met zeer monumentale laat-romantische concepties, zich vooral op muzikale infrastructurale problemen gaan toeleppen, — en dan is een componist niet *minder*, maar *meer* overgeleverd aan het lot van zijn subjectief centrum, waarmee immers alles staat of valt. Wortelend in de romantiek begon hij — ontworteld kwam hij uit het proces te voorschijn.

Dit centrum is eveneens verantwoordelijk voor de twaalftoonstechniek, waarin iedere toon de voorafgaanden *moet* verlaten, tot ze alle twaalf zijn geweest. Dus zowel bij de jongere als de latere Schönberg allerwegen het commando weg, eruit, ervandaan, — *uiting* van de diepste vervreemding, het diepste onbehagen. Een *historisch* produkt, onvindbaar bij Josquin des Prez of Haydn; en *meer* dan alleen een persoonlijke aangelegenheid van de componist, gezien zijn invloed. We zullen wat eerder terug moeten gaan.

Ring

Wat kunnen we in de vorige eeuw aantreffen, waarin we al iets van Schönbergs tragische demon kunnen onderkennen? Ook een toenemende onvrede, zich uitend in steeds meer uitdijende Weltschmerz, ohnsucht, zweverigheid, waarin ook de tonaliteit reeds begint te schommelen en te deinen. Bij wie dit alles het meest, het diepst, het intenst? Nu, dat toch wel bij Schönbergs meest centrale voorganger, in de zo zwaar-ademende, hijgende muziek van Wagner, die zijn levensproblematiek zo treffend samenvatte met het werpen van de *Ring* in de *Rijn*!

Hier houden wij halt. Nergens immers getuigde Wagner dermate van zijn worsteling met het gehele menselijk bestaan, als in het meest

monumentale gewrocht uit de muziekgeschiedenis, de tetralogie 'Der Ring des Nibelungen'.

Van het oude Germaanse gegeven accentueerde Wagners zeer vrije bewerking in het bijzonder twee aspecten. Het bovenwateraspect: streven naar rijkdom en macht, gesymboliseerd door de ring, is een onontkoombaar noodlot geworden voor iedereen, schuldigen en onschuldigen, helden en goden. Wagner beleefde immers in zijn dagen reeds de opkomst van het Duitse groot-kapitalisme! En het onderwater-aspect: een onvoorstelbaar complex, waarlijk verbijsterend brok dieptepsychologie. Voor het verband tussen beide aspecten zorgt de ring, die, niet om niets gelijkend op de trouwring, nog een punctuele onderhuidse betekenis heeft, namelijk de vervloeking van speciaal de geslachtelijke liefde door het goud, ofwel van het huwelijk door de maatschappij. De hoofdlijn van het bovenwater-aspect, alsook de kwintessens van het onderwater-aspect, al was het slechts om het simpele feit, dat weer een kind geboren wordt, wiens lotgevallen het nauwelijks bedekte stramien van de tetralogie vormen: voorafgegaan door echtelijke moeilijkheden ten gevolge van belustheid op bezit eerst de nog zo hulpeloze Siegmund, die pas onder de naam Siegfried juist in het oedipale, meest kwetsbare stadium van een kind de ring, de vloek dus van het ouderlijk huis verwerft, ook al wordt dat op latere leeftijd weer vergeten. Zowel bij de zichtbare als bij de half zichtbare figuren symboliseert de ring dus de algehele vervloeking van de mens in de kapitalistische maatschappij, representeert derhalve zijn *innerlijk* noodlot.

In dit zeer diepgaande pessimisme vindt de problematiek van een gedeeltelijke, reactionair wordende revolutionair zijn uitdrukking, via een poging om op romantisch-visionaire basis met een objectief gegeven als het kapitalisme af te rekenen. En tekenend is het, dat we juist deze gigantische vervlechting van onvrede met de maatschappij en nagenoeg het complete arsenaal van de psycho-analyse aantreffen bij de meest invloedrijke componist van zijn dagen, zonder wie de meeste grootheden van daarna, met inbegrip van Debussy en Schönberg, ondenkbaar zijn.

'Moses und Aron'

Ook Schönberg schreef, rond het jaar 1930, een belangrijke opera, met een innerlijk noodlot als meest wezenlijke, reële inhoud: 'Moses und Aron'. Anders dan bij Wagner staat hier geen erotische, maar sociale problematiek in het middelpunt, toegespitst rond de dienst van Moses' abstracte, gelijk hijzelf vervreemde God.

Moses en Aron verlaten met hun volk Egypte en trekken de woestijn in, zonder echt perspectief van een beloofd land — ook hier dus weg, eruit, ervandaan, symptomatisch voor Schönbergs algehele uitzichtloosheid. Aron zwicht dan voor het Gouden Kalf, gepaard gaande met algemene chaos, ontwrichting, demoralisering, en Moses staat vertwijfeld voor een afgrond. Het derde bedrijf, met Moses' onwezenlijk simpele overwinning op Aron, heeft Schönberg nimmer kunnen componeren.

Centraal staat hier dus niet het afzonderlijk mensenlot, getroffen door een symbolische maatschappij: Moses en Aron worden geconfronteerd met een *werkelijke* samenleving, uiteraard Schönbergs reflex van *zijn* samenleving, het kapitalisme: algehele desintegratie, platvloersheid, degeneratie, ontreddeering, met voor het geïsoleerde individu geen andere keus, dan mee verzwolgen te worden in de maalstroom, zeg maar door aanpassing, verburgerlijking, of diepe vereenzaming. Zeker de positie van de kunstenaar, niet het minst die van Schönberg!

Al mist Schönbergs samenleving het rudimentaire symbolische klassenkarakter van die van Wagner — de ring is immers een produkt verkregen door slavenarbeid, waardoor weer anderen tot slavernij werden gebracht — in essentie is er geen verschil. Reeds het oorspronkelijke Ring-gegeven is toch een duidelijke afspiegeling van de ondergangsfase van de oude stamgemeenschap door de opkomst van de klassenmaatschappij; dus óók vervreemding, desintegratie, ontreddeering, met alle psychische consequenties voor het afzonderlijke individu.

Vervreemding en muziek

Hoe nu de muzikale ontwikkeling van deze eeuw te begrijpen? Allereerst dient te worden afgerekend met de illusie, dat muziek een autonoom bestaan kan leiden, los van de wereld; de toenemende afkeer van doelbewuste gevoelsuitdrukking, meermalen zelfs gepaard met algehele loochening van de emotionaliteit in de muziek, is, integendeel, een vervreemdingsprodukt van de allereerste orde, die diverse componisten juist tot blinde speelballen van het lot heeft gemaakt: de uitbouw van het maximum aan potenties wordt belemmerd, hetgeen hen des te weerlozer maakt bij veranderingen van welke aard ook — *juist vanwege* de emotionaliteit in de muziek. Wij zagen hoe bij Wagner een onverwerkt overhoop liggen met de maatschappij en daarmee met zichzelf een kolossale expansie inhield van specifieke subjectieve gegevens, die op zich in ieder mens leven. Bij Schönberg zien we feitelijk hetzelfde, daar Moses en Aron, hier schril uitgebouwd, óók in ieder mens leven. Constant staat men in het groot of in het klein, bewust of onbewust, al dan niet gladgeschuurd, voor de keus tussen aanpassing of isolement. Problematisch wordt dit naarmate minder gebieden overblijven, waarin men *zowel* zich functioneel, ergens mee verbonden weet, *als* aan zijn diepere verlangens kan voldoen — raakvlakken dus.

Welnu, desintegratie, vervreemding betekent verzwakking van wezenlijke bindingen, vervreemding der raakvlakken. Die daarmee in betekenis toenemen, alles hangt daar dan immers vanaf. Dit principe nu van overgebleven en derhalve geïntensiveerde raakvlakken, gebonden aan de specifieke subjectieve hoedanigheden, die in de achterliggende conflictsituaties de overhand kregen, — dit principe karakteriseert in hoge mate de ontwikkeling, die het gezicht van de twintigste-eeuwse kunst ging bepalen, ook van de muziek.

Het moment immers, waarop wat bij de afzonderlijke componisten

gaat domineren met voldoende kracht wordt toegespitst en doorgedreven, om beslissend te worden voor hun gehele muzikale grammatica, — dat is het moment, waarop het bouwwerk van de traditie stelselmatig gaat bezwijken, om vervangen te worden door alle mogelijke op nieuwe fundamenten berustende technieken en stijlen. Lange tijd ongetwijfeld een fascinerend gebeuren; alleen duurt dit, theoretisch geredeneerd, net zolang tot de pot leeg is, aangezien bij doorvretende vervreemding meer wezenlijks wordt prijsgegeven dan aan nieuws kan worden ontgonnen.

Een ontwikkeling, die tevens een afspiegeling is van het feit, dat de bourgeoisie geen ander vooruitgangsidee meer bezit dan vooruitgang van wetenschap en techniek, een volstrekt uitgeholde Fortschritt, waarvan de invloed op de muziek uiteraard basisversmallend moest zijn.

Progressiviteit

Een geheel andere vraag die men zich kan stellen luidt: wat heeft in de afgelopen periode, geheel of gedeeltelijk, in een andere richting gewezen dan de stelselmatige basisversmalling? Een vraag die onmogelijk op de valreep uitputtend kan worden beantwoord; voor de hand ligt het tegengestelde tendenties primair te zoeken in wat op welke wijze dan ook maatschappelijk progressieve impulsen reflecteert, in wat bewust met de ontwikkeling van het kapitalisme of met de uitwassen ervan in botsing kwam. Een duidelijk voorbeeld van een dergelijke basisverbreiding treft men in het escalatieproces dat zich bij Sjostakowitsj inzette tijdens de verdediging van Leningrad, zich voortzettend ook in niet-programmatische strijkkwartetten.

In het algemeen handelt het hier om een complexe materie, vol tegenstrijdigheden; men denke slechts aan Schönberg, die niet alleen vervreemding, maar ook de tragiek der vervreemding belichaamde, de ondergrond voor het creëren van een tijdsmonument zonder weerga als zijn 'Survivor of Warsaw'.

Zo zijn ongetwijfeld van diverse figuren belangwekkende aspecten te belichten; ik wil me, als voorbeelden van een dergelijke benadering, beperken tot het omlijnen van een paar Nederlandse componisten, die zich maatschappelijk duidelijk vooruitstrevend oriënteerden.

Om te beginnen Matthijs Vermeulen, naar mijn mening de grootste componist die ons land ooit heeft gekend.

Vermeulen was mysticus, transcendentiaal, tegelijk aards gericht. Zijn centrale thema werd het bezingen van de toekomst, dat zulk een weidse allure kon krijgen, doordat hij zeer intens op impulsen uit de werkelijkheid reageerde, zoals in zijn Tweede Symfonie, 'Prélude à la nouvelle journée', voorspel tot de nieuwe dageraad, geïnspireerd door de Russische revolutie.

Ook Vermeulen had een typische breukstijl, ook hij had al zijn kapitaal geïnvesteerd in één aspect van de traditie: intensivering van het hymnische, de opwaarts stuwende extatische kracht. Een impuls in die richting ging evenwel niet uit van de na-oorlogse ontwikkeling, zeker niet van de dreiging van een atoomoorlog, waar Vermeulen

eveneens op reageerde; niettemin heeft hij, steunend op blijvende maatschappelijke progressiviteit alsmede een bewust gerichte artistieke wil tot het laast toe een warmbloedige, intense muziek geschreven, al moest hij niettemin ten opzichte van zijn grandioze allure van daarvoor een veer laten.

Een diepgaand vervreemdingsaspect van zijn werk ligt evenwel opgesloten in de extreem hoge eisen die hij aan de uitvoerende musici stelde; geen banale aangelegenheid van 'vakmanschap' gelijk kortzichtigen menen en meer *gevolg* dan *oorzaak* van de karakterloze verguizing die hem ten deel is gevallen.

Vervolgens de belangrijkste Nederlandse componist van *dit* moment, Peter Schat. Het allereerste wat gezien 'To You' moet worden geconstateerd is simpelweg: hij is er nog! Hem is eenzijdigheid zeker niet vreemd; zijn sterkste kant is zijn rebellerende breekijzerallure, die op het moment wordt geschraagd door een objectieve werkelijkheid: Schat is bij uitstek de muzikale exponent van diegenen onder de jongere generatie, die op welk gebied ook het koude oorlogskonformisme in ons land doorbreken, waarbij Schat verder ging en zich meer en meer op de arbeidersbeweging oriënteerde.

Zijn zwakte is evenwel dat hij, die ook de nonsens verkocht van een uitdrukkingloze muziek, tot dusver te weinig *bewust* de relatie tussen zijn muziek en zijn sociale positie heeft gelegd, een tekort dat afgezien van alle stilistische problematiek een artistieke verbreding in de weg moet staan. Zonder te pretenderen in ook maar enig opzicht iets van zijn ontwikkeling te kunnen voorspellen, lijkt mij naar vermogen *bewuste uitbouw van potenties* de gunstigste voorwaarde om ook straks verder te kunnen.

CAREL PORCELIJN

1) Willem Pijper, De Quintencirkel (Uitg. Querido, Amsterdam 1948), blz. 82.

2) Zie voor namen en muzikale begrippen het alfabetische aanhangsel.

3) Willem Pijper, Quintencirkel, blz. 114.

4) Onder het gezichtspunt van de dood.

ALFABETISCH OVERZICHT VAN NAMEN EN BEGRIPPEN

Atonaal, zonder vast tooncentrum.

Beethoven, Ludwig von (1770—1827), sluit de periode van de Weense klassieken (Haydn, Mozart) af, tegelijk overgangsfiguur naar de romantiek.

Berg, Alban (1885—1935), een der grote figuren van Schönbergs school.

Boulez, Pierre (geb. 1925), de bekendste Franse vertegenwoordiger van de naoorlogse componistengeneratie.

Chromatiek, verkleuring van ladder-eigen tonen door verhoging of verlaging (des, d, dis).

Debussy, Claude (1862—1918), geniaal Frans componist. Suggereert verwijlen in een atmosfeer, waarachter in toenemende mate nerveuzer stuwung schuil gaat.

Diepenbrock, Alphons (1862—1921), centrale muzikale vertegenwoordiger van de culturele opleving in ons land na 1880. Eerste grote werk *Mis* (1891); de Marsyasmuziek werd voltooid in 1910, de muziek bij Sophokles' 'Elektra' in 1920.

Enharmoniek, verwisselbaarheid van toonfunctie op basis van gelijke toonhoogte (cis = des, toon tussen c en d). Van dit functiecontrast kan gebruik gemaakt worden om binnen het tonale kader ver verwijderde toonsoorten te bereiken. Men zweeft dan van het één in het ander, een ontwikkeling die aan de atonaliteit, de sprong *buiten* het tonale kader voorafging.

Functionele harmoniek, in de loop der eeuwen uitgekristalliseerd harmonisch stelsel, gebaseerd op de verschillende functies van de afzonderlijke toontrappen ten opzichte van elkaar en van het magnetisch centrum, genaamd grondtoon.

Gorter, Herman (1864—1927), belangrijkste literator van de Beweging van Tachtig. In zijn sensitieve verzen poogde hij vrij van grammaticaal verband de onmiddellijke gevoelsindruk van de afzonderlijke gewaarwording weer te geven.

Klankvlakken, al naar gelang meer of minder statische composities, met complexe klankkleur als dominerende inzet. Een door compactheid en expressieve verkleuring boeiend voorbeeld is Ligeti's 'Atmosphères' (1961).

Klassicisme, in de muziek geheel of gedeeltelijk teruggrijpen naar standaardvormen uit het verleden, Weense klassieken, of (ook) ouder.

Ligeti, Gyorgi (geb. 1923), in Wenen woonachtige componist van Hongaarse herkomst. Schreef buiten 'Atmosphères' onder meer een bewogen 'Requiem' (1963-'64) en een spiritueel 'Kammerkonzert' (1970).

Lutoslawski, Witold (geb. 1913), componeerde naast orkestwerken als de twee symfonieën, het Concert voor Orkest (1954), Treurmuziek (1958) en 'Jeux Vénétiens' (1961) ook een treffend modern-lyrisch strijkkwartet (1964).

Mahler, Gustav (1860—1911), Oostenrijks componist van monumentale symfonische werken, zwenkend tussen extase en wanhoop.

Prez, Josquin des (gest. 1521), Henegouwer van geboorte, een der grootste vertegenwoordigers van de vocale meerstemmigheid uit de renaissance.

Prokofiew, Sergej (1891—1953), Russisch componist, leefde lange tijd in het buitenland, om in de dertiger jaren terug te keren. Muntte uit door slagvaardigheid op velerlei gebied, in diverse stijlen.

Pijper, Willem (1894—1947), een der oorspronkelijkste Nederlandse componisten. In zijn sterkste stukken pakt een kernachtige, beknopte directheid. Het later werk wordt gekenmerkt door een zoeken en tasten in diverse richtingen; het beste daarvan (*Zes Adagios* en het onvoltooid gebleven *Vijfde Kwartet*) is vooral lyrisch van aard.

Ravel, Maurice (1875—1937), Debussy's grootste land- en tijdgenoot. Verborg zijn droom achter subliem spel; later ook tragische accenten (*Pianoconcert voor de linkerhand*, 1931).

Romantiek, in de muziek stroming waarin het accent meer op het uiten van

gemoedsbewegingen valt, dan op het hechte bouwwerk.

Schubert, Peter (geb. 1935), componist van het groot opgezette theaterwerk 'Labyrint', met de op-de-man-af geschreven orkestrale dansen; belangstelling voor muziektheater blijkt voorts uit zijn medewerking aan 'Reconstructie' en het aanwenden van de monumentale bromtollen in 'To You'.

Schönberg, Arnold (1874—1951), Oostenrijker, later werkzaam in Berlijn, vanwaar hij om zijn joodse afkomst naar Amerika moest uitwijken. Eerste atonale compositie de 'Drie Klavierstücke' uit 1908, in 1909 gevolgd door de indringende 'Fünf Orchesterstücke'.

Schubert, Franz (1797—1828), Oostenrijker, eerste grote romanticus in de muziek.

Sjostakowitsj, Dmitri (geb. 1906), Sowjet-componist, zeer ongelijk van gehalte; bereikt in zijn sterkste werken grote diepgang, vaak met sobere middelen.

Stockhausen, Karlheinz (geb. 1928), centrale voorman in Duitsland van de na-oorlogse avant-garde. Ontwikkelde uiterst gecompliceerde theorieën; bereikte in werken als 'Kontakte' zeer bijzondere resultaten. Voor het later werk in het algemeen weinig enthousiasme.

Strawinsky, Igor (1882—1971), Rus van geboorte, vestigde zich in Frankrijk, later in Amerika. Het ballet 'Le Sacre du printemps' (1913) is een verheerlijking van het heidense mensenoffer. Dualisme tussen dynamiek en ascese doortrekt het werk van daarna als geheel.

Stijlen, terwille van de beknoptheid grof geschematiseerde begrippen, zo ook het onderscheid tussen *breukstijlen*, voortgekomen uit intensivering van het één ten koste van het ander, *constructiestijlen*, waarin op basis van vooraf uitgewerkte muzikale samenhangen gewerkt wordt en *combinatiestijlen*, ontstaan uit verbinding van ingrediënten ontleend aan uiteenlopende soorten muziek (eclecticisme).

Tsjajkofsky, Peter Iljitsj (1840—1893), Russisch romantisch componist.

Varèse, Edgar (1885—1965), van Franse herkomst, leefde in Amerika. Streefde voornamelijk naar nieuwe klank. Een karakteristiek werk uit zijn beste tijd is 'Ionisation' (1931) voor slagwerkorkest en sirenes.

Vermeulen, Matthijs (1888—1967), kwam als criticus in botsing met het officiële muziekleven, wat hem als componist duur kwam te staan. Vertrok in 1920 naar Frankrijk, keerde na de oorlog terug. Spaarzaam uitvoeringen van zijn werk verschaften hem nadien een groeiende aanhang onder jongeren.

Wagner, Richard (1813—1883), Duits muziekdramaticus, geïnspireerd door sagen. Vocht in 1849 als revolutionair op de barricaden van Dresden, werd verbannen, later begenadigd en op handen gedragen door Duitse vorsten en grote bourgeoisie, met onherroepelijke einde van de Revolutie na. Als componist lang van stof, met gigantische hoogtepunten. Schreef zelf zijn teksten.

Webern, Anton (1883—1945), Oostenrijker. Zijn uiterst beknopte en doorzichtige 'Fünf Orchesterstücke' (1913) bijvoorbeeld, met een treurmars van vijf maten, gaan door merg en been.

C.P.

Een neo-koloniale literatuurstudie

Het is nog niet zo heel lang geleden, dat een literatuurstudie, *Oost-Indische Spiegel*, verscheen, die betrekking heeft op hetgeen Nederlanders in de loop der eeuwen over Indonesië hebben geschreven. *) De studie verkreeg ruime aandacht in dag- en weekbladen en er was daar in het algemeen enthousiasme voor het werk van de samensteller, Rob Nieuwenhuys, leraar en literator, die onder het pseudoniem Breton de Nijs ook een enkele „Indische roman” heeft gepubliceerd.

Er zijn jarenlange navorsingen en naspeuringen aan deze studie voorafgegaan en dat is wel begrijpelijk als men weet, dat de samensteller zich tot taak stelde een overzicht te geven van wat Nederlandse schrijvers en dichters over Indonesië hebben geschreven vanaf de eerste jaren van de Oost-Indische Compagnie (OIC) tot op heden.

Tientallen schrijvers van reisjournaals (de voornaamste vorm van „literaire bezigheid” in de tijd van de Compagnie), van belletrische romans, toneelstukken, korte verhalen, passeren de revue en in menig geval heeft Nieuwenhuys aardige bijzonderheden, interessante details en wetenswaardigheden te vermelden. Hij kon daarbij zijn studie leesbaar houden door naast karakteristieke van auteurs, uitvoerige beschrijvingen van en citaten uit hun werken te geven.

In de studie is, zoals wordt medegedeeld, een „stuk sociale geschiedenis onder de literatuur geschoven” en het is juist op dit punt, dat de schrijver door de mand valt. Want de gehele geschiedenis van de Nederlandse machthebbers in Indonesië is immers een geschiedenis van koloniale roof en nationale onderdrukking.

Wat de oudste geschiedenis — die van de OIC — betreft, wil Nieuwenhuys daarvan nog wel wat laten doorklinken; er waren ook onder de door de Compagnie uitgezonden kritische geesten, die — omdat zij de situatie scherp zagen — dan ook door hem worden geciteerd. Zo wordt Jacob Haafner (1755—1809) vermeld, die in 1806 schreef: „Fortuin maken! Niemand gaat naar Indië dan om fortuin te maken. Dat ongelukkig werelddeel is het rasphuis van Europa geworden. Deugnieten, verkwisters, boeven, allen, die wegens hun misdaden of anderszins uit hun geboorteplaats zijn verbannen, bankroeters en ander meer slecht volk, alles ijlt naar Indië als naar een algemene prooi, alles wil er fortuin maken en hoe kan dat geschieden? Niet dan met de Maatschappij welke zij dienen te bestelen, of de arme Indianen te onderdrukken, te plunderen en te vermoorden. Van de tien, die vandaar rijk terugkomen, hebben er gewis negen hun buit op deze wijze verkregen.”

Naarmate echter in deze studie het eigentijdse nader komt, wordt de kritische geest bij Nieuwenhuys allengs minder en ontstaat de tendens tot vergoelijken — misschien niet onbegrijpelijk voor iemand, die vóór de tweede wereldoorlog als leraar en universiteitsdocent in Indonesië verbleef en van 1947 tot 1952 hoofdambtenaar aan het ministerie van Onderwijs in Djakarta was.

Deze tendens komt niet alleen tot uiting in Nieuwenhuys' beoordeling van bijvoorbeeld het cultuurstelsel en ethische stroming en de twee koloniale oorlogen, maar blijkt ook uit opmerkingen over sommige auteurs. Zo krijgt Multatuli obligate eerbied en aandacht, maar wordt tegelijkertijd gesproken over een paradoxale situatie, omdat „de assistent-resident Douwes Dekker . . . als bestuursambtenaar door een verkeerde beoordeling van toestanden en mensen beleidsfouten heeft gemaakt” en meent Nieuwenhuys geen moeite te hebben met de stelling, dat „Douwes Dekker als bestuurder in Lebak faalde”.

Opvallend is verder het volledig ontbreken van Jan Jacob Slauerhoff, die dan weliswaar niet geheel tot de „Indische schrijvers” kan worden gerekend, maar wiens proza en poëzie fel antikoloniaal zijn — ook wat Indonesië aangaat. Slauerhoff heeft in 1930 een korte episode uit het schrikbewind van J. P. Coen in een toneelstuk gedramatiseerd, dat nooit een openbare voorstelling beleefde, onder meer omdat nog in 1948 de toenmalige burgemeester van Amsterdam een opvoering verbood.

Nieuwenhuys achtte het natuurlijk niet zijn taak om uitvoerige uitsenzettingen over de Indonesische literatuur te geven, maar hij schenkt niettemin aandacht aan enkele Indonesische auteurs en hun verhouding ten opzichte van Nederland en het Nederlandse gezag. Opvallend is dan weer, dat dit personen betreft, die zich niet scherp afbakenden van het Nederlandse kolonialisme, Noto Soeroto bijvoorbeeld, dat wordt gezwegen over hen, die dat wel deden door in het begin van onze eeuw een (Indonesische) literatuur te scheppen met het antikolonialisme en antifeodalisme als thema. Deze auteurs waren ook afkomstig uit de Indonesische bovenlagen, maar kozen de zijde van de tot ontplooiing komende volksbeweging en moesten daarvoor met vervolging en inkomende drukking boeten. Zij hadden zeker aandacht dienen te krijgen!

In een beknopte studie bracht de Indonesische professor Bakri Siregar **) deze moderne Indonesische auteurs wel ter sprake en over één van hen, *Marco Kartodikromo*, merkt hij op: „Dat de Nederlandse koloniale regering maatregelen nam tegen de boeken van Marco, zal wel duidelijk zijn. Verkoop van zijn boeken werd verboden. Marco zelf ging als revolutionair schrijver-journalist gevangenis-in-gevangenis-uit en is gestorven in het verbanningsoord Boven-Digoel”.

Nieuwenhuys noemt in zijn studie Boven-Digoel en de wrede Nederlandse terreur na de antikoloniale opstand van 1926 niet eens — een onderstreping van het feit, dat zijn sociaal-politieke informatie eenzijdig is gekleurd. Een hardnekkig volgehouden uitgangspunt overigens, want ook de huidige situatie in Indonesië, waarin sinds 1965 vele vooraanstaande schrijvers (Pramoedya Toer!) en andere

kunstenaars in gevangenissen en concentratiekampen zijn opgesloten, wordt met de mantel der zwijzaamheid bedekt.

Men kan dit des te kwalijker achten, omdat Nieuwenhuys zich in 1970 door minister Luns in een adviescommissie liet installeren voor de „culturele samenwerking” tussen Nederland en Indonesië, d.w.z. het militaire Suharto-bewind. Het verklaart ook eigenlijk veel van de verzwegen en vertekende politieke achtergronden in de studie, die nota bene als leerstof voor middelbare scholen dreigt te worden opgenomen.

Nieuwenhuys maakt een opmerking over Broms „Java in onze kunst” (1931), die op zijn studie van toepassing kan worden gebracht. Hij zegt namelijk, dat Brom pioniersarbeid heeft verricht en veel ongebruikt materiaal doorwerkte, maar dat het nu niet meer voldoet, „omdat zijn benadering uitgaat van een aantal esthetische en morele uitgangspunten, die nu allang niet meer relevant zijn.”

Nieuwenhuys' opzet en benadering is ook niet relevant en is slechts in te passen in de neo-koloniale mode en prietpraat van heden ten dage.

Dat is met enkele voorbeelden, vooral de jongste geschiedenis betreffend, te staven. In de studie komt ondergronds verzet tegen de Japanse bezetting ter sprake — en daarbij wordt uitsluitend gewag gemaakt van Nederlanders en met geen woord over Indonesiërs gerept!

Het uitroepen van de Indonesische republiek in 1945 wordt met zekere vooringenomenheid geschetst. („Het gezagsvacuüm leidde tot een golf van agressie; het land leek in een complete chaos te geraken. Van deze situatie maakte het revolutionaire sentiment zich meester . . . Geleidelijk kwamen meer Nederlandse troepen ter beschikking . . . Kenmerkend was, dat beide (!) legers dongen naar de gunst en de steun van de bevolking. De Nederlandse troepen door de bevolking te bevrijden van 'honger en terreur', door het scheppen van 'orde en veiligheid'; het Indonesische leger — de TRI, later TNI genoemd — door te appelleren op het nationaal sentiment en door de 'kemerdekaan' (de vrijheid) in het vooruitzicht te stellen.”)

Bij alle kritisch geformuleerde uitlatingen en citaten, bij alle aanwijsbare belezenheid, blijft als enige conclusie mogelijk, dat de grenzen van het officieel toelaatbare en min of meer in neokoloniale stijl erkende, niet worden overschreden. Het verklaart de instemmende ontvangst bij diegenen, die met het neokolonialisme en met Luns, Schmelzer, Suharto en anderen meeheulen.

J. MORRIEN

*) Rob Nieuwenhuis: Oost-Indische Spiegel, 645 bladzijden met indexering. Uitgeverij: Querido, Amsterdam. Prijs f 59,—.

**) Prof. Bakri Siregar: „Sedjarah sastra Indonesia modern” — 1964 Akademi Sestera dan Bahasa „Multatuli”. (De geschiedenis van de moderne Indonesische literatuur - Akademie voor taal en letterkunde „Multatuli”).

Een studie over de Februari-staking

Het Instituut voor Sociaal en Politiek Onderzoek (IPSO) heeft onlangs een studie gepubliceerd over de Februari-staking 1941 van de hand van de Sowjet-historicus H. H. Bauman. *) Aan de studie gaat een uitgebreid voorwoord vooraf, waarin onder meer wordt opgemerkt: „De geschiedenis van de Februari-staking gaat parallel met de geschiedenis van de Communistische Partij van Nederland als gevolg van de rol, die zij daarbij heeft gespeeld. Daardoor is de Februari-staking een onderwerp in de zogenoemde koude oorlog geworden, die de beoordelaars uit de heersende kringen ertoe heeft gebracht haar door de NAVO-bril te bekijken. Het rechtzetten van de verdraaiingen en vervalsingen die hieruit voortkomen, is daarom een der eerste vereisten om tot een wetenschappelijke historische beschrijving over deze zo roemrijke en leerrijke gebeurtenis in het leven van het Nederlandse volk in staat te zijn.”

Er wordt de vinger gelegd op de overeenstemming, die er bestaat met de produkten van dr. L. de Jong over de Februari-staking, zoals bijvoorbeeld in het vierde deel van de serie „Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog” en de koude oorlogslectuur die in de Verenigde Staten verscheen, zoals bijvoorbeeld van een zekere Werner Warmbrunn van de Stanford Universiteit.

Reeds direct na de bevrijding in 1945 is van reactionaire zijde gepoogd de rol te ontkennen, die de CPN in de voorbereiding van de staking heeft gespeeld. Deze poging is falikant mislukt, zoals een ieder weet, die de Nederlandse situatie en verhoudingen kent.

Internationaal, en in het bijzonder in de Verenigde Staten, worden echter nog steeds de bedenksels van L. de Jong nagebrouwd en blijft de belangstelling voor de Februari-staking bestaan, zoals ook uit Baumans studie blijkt.

De studie van H. H. Bauman, zoals zij in de Sowjet-Unie werd gepubliceerd, laat geen twijfel bestaan over de leidende en leidinggevende rol van de CPN. Er wordt aangetoond, dat er geen sprake was van spontaniteit, maar hoe de communisten de strijd voor de dagelijkse belangen op de juiste wijze verbonden met de strijd voor vrede en nationale onafhankelijkheid.

Er wordt uiteengezet hoe vanuit de illegale centrale leiding van de CPN, bestaande uit Paul de Groot, Jan Dieters en Lou Jansen, in het najaar van 1940 de stakingen van de Amsterdamse werkverschaffingsarbeiders in het Gooi werden georganiseerd tegen verlenging van de werkdag. Ook de beroering in de metaalindustrie tegen bijvoorbeeld de gedwongen uitzending naar Duitsland, wordt in het voorspel tot de Februari-staking geschetst.

De schrijver stelt in zijn studie vast: „De Februari-staking betekende het begin van de strijdeenheid van de arbeiders van alle richtingen — communisten, socialisten, protestanten en katholieken — in een anti-fascistisch verzet.”

In de jaren van de koude oorlog is ook niets nagelaten om de leugen ingang te doen vinden, als zou de CPN pas tot verzetsdaden tegen de Duitse bezetting zijn overgegaan na de inval van de Nazi-troepen in de Sowjet-Unie. Deze leugen was echter te „langzaam” om niet snel te worden achterhaald. De Februari-staking vond immers plaats vier maanden voor de Duitse legers, op 22 juni, de Sowjet-Unie binnenvielen.

H. H. Bauman merkt op, dat de Februari-staking de eerste machtige slagen toebreacht aan de „rassen”strategie van Seyss-Inquart en eveneens aan de collaboratielijn van delen van de Nederlandse bourgeoisie.

De Duitse pogroms tegen de joodse Nederlanders worden beschreven, maar in het IPSO-voorwoord wordt voorbehoud gemaakt ten aanzien van de conclusies, die Bauman met betrekking tot het optreden van de Joodse Raad en het vraagstuk van de zgn. „joodse nationaliteit” trekt.

De werkelijke, wetenschappelijke geschiedenis van het nationale verzet en de bezettingstijd in Nederland, zal nog geschreven moeten worden. Baumans studie op zichzelf is een weerlegging van bepaalde vervalsingen, die internationaal vooral in Amerika en wat ons land betreft door L. de Jong plaatsvinden. Het IPSO-voorwoord wijst erop waarom die vervalsingen geschieden: „Van brandende actualiteit is de ervaring van de Februari-staking in het licht van de hedendaagse vrijheidsoorlog tegen Amerikaanse overheersing in Vietnam, hoezeer daar de objectieve omstandigheden met die van het Nederlandse volk tijdens de Duitse bezetting verschillen.

Overeenstemmend zijn echter de combinatie van behartiging van de materiële levensbelangen van de bezitloze bevolking met de nationale bevrijding en de invoering van democratie, die aan de voorrechten van het „superieure Yankee-ras” een einde maakt.

Overeenstemmend is de inspirerende en organiserende rol van de marxistische en leninistische partij als voorhoede van het proletariaat, en van haar autonome politiek.”

W. HARTOG

Een standaardwerk over film

De beroemde Franse criticus en filmhistoricus Georges Sadoul heeft eens gezegd, dat het opstellen van een precieze chronologie van de films die in de wereld gemaakt zijn slechts vooraf gaat aan een werkelijke geschiedschrijving van de film. Die geschiedenis is niet de opeenhoping en opsomming van geverifieerde feiten, de werkelijke historica moet de gebeurtenissen en vermenigvuldigen, een waardenscala vaststellen. De keuze, zegt Sadoul, is onvermijdelijk om voorbij het stadium te komen dat de archieven van de geschiedenis scheidt, d.w.z. het gaat om het verband tussen de dingen en de interpretatie daarvan door de historicus.

Vreemd genoeg is het grootste deel van de bestaande geschiedenissen van de film in het Frans geschreven. Er zijn boeken bij, die de nationale ontwikkelingen gescheiden behandelen en zodoende ieder verband uit het oog verliezen, er zijn er bij die door hun fragmentarische opzet verwarend werken, en er zijn werken waarin de films alleen beoordeeld worden op basis van de toenmalige kritieken, zonder enig historisch perspectief van belang. Jean Mitry, toch niet de eerste de beste, publiceert afzonderlijke boeken over de geschiedenis en de theorie van de film, daarbij een belangrijke relatie verdoezelend. In dit licht is het natuurlijk niet vreemd, dat men Sadoul verweet in zijn geschiedenis de nodige aandacht te besteden aan zaken als economie en politiek.

Begin van dit jaar verscheen tenslotte het eerste uit een serie van vijf delen *Geschiede des Films* van de hand van de Poolse historicus Jerzy Toeplitz. *) Oorspronkelijk verscheen het boek in 1955-'56 in het Pools, maar voor de Duitse uitgave heeft Toeplitz — die een vooraanstaande plaats inneemt in de FIAF, de internationale organisatie van filmmusea en archieven — de inhoud waar nodig bijgewerkt en aangevuld aan de hand van nadien gevonden gegevens.

In zijn inleiding geeft de auteur als zijn uitgangspunt, dat de film niet bij uitstek alleen maar een kunstuiting is; de film kan, maar moet niet beslist kunst zijn. De filmhistoricus moet zich daarop niet alleen met meesterwerken bezighouden, hij moet ook zien dat de geschiedenis niet alleen door regisseurs, sterren, etc. wordt gemaakt, maar ook door het publiek. De ervaringen van het verleden zijn een wegwijzer voor heden en toekomst.

Het is jammer dat Toeplitz zich zeer summier met de voorgeschiedenis van de film bezighoudt. Juist omdat het ontstaan van de film zo duidelijk laat zien hoe een en ander samenhangt, zou het goed zijn er nader op in te gaan, vooral omdat dan ook de latere ontwikkelingen niet meer allemaal als grote ontdekkingen uit de lucht zouden komen vallen. De schrijver volstaat met de hoofdzaken om daarna met de eerste openbare voorstelling door de gebroeders Lumière van wal te steken als de aanvang van zijn filmgeschiedenis.

De film is het resultaat van het eeuwenlang zoeken van de mens om beweging vast te leggen, we vinden dat o.a. al bij de grottekeningen van Altamira. Een tweede factor is de ontwikkeling van de projectie, via o.a. het Chinese schimmenspel tot aan de toverlantaarn. Derde factor is de fotografie, toegepast door de onderzoekers uit de vorige eeuw bij hun bewegingsanalysen en door de laatste lantaarnisten om het publiek bv.

met vreemde volken te confronteren. Omstreeks dezelfde tijd kwamen in verschillende landen verschillende onderzoekers tot vrijwel dezelfde resultaten. De broers Lumière of Edison — sommige mensen vinden het nog steeds nodig te twisten wie van hen de uitvinder van de film genoemd mag worden — waren echter de enigen die de beschikking hadden over voldoende mogelijkheden op het gebied van tijd en geld om het project tot een bevredigend einde te brengen.

In eerste instantie ging het Edison — die het werk in dit geval door zijn assistent Dickson liet uitvoeren — er om een visuele tegenhanger voor zijn fonograaf te krijgen. Zijn kinetoscoop^{*)} was in wezen niet meer dan een veredelde kijkkast. Het was slechts voor één persoon mogelijk de film te zien, een steeds herhalende gebeurtenis omdat de einden aan elkaar zaten. De apparaten stonden opgesteld in amusementshallen, zoals nu de flipperautomaten, en na inworp van een paar centen kon men dan een tafereel aanschouwen als het wassen van een baby of een strippende dame, al naar gelang de aard van het etablissement.

De Lumières bezaten een fabriek voor fotografische materialen in Lyon en ontwikkelden een apparaat waarmee niet alleen opgenomen, maar ook geprojecteerd kon worden. Hun eerste openbare voorstelling — het was immers mogelijk meerdere toeschouwers tegelijk te laten meegenieten — bevatte o.a. opnamen van de aankomst van een trein, het uitgaan van een fabriek, het eten van een baby. Tot vermaak van het publiek hadden ze ook een filmpje over een tuinman en een kwajongen die zijn voet op de tuinslang houdt: de eerste „speelfilm”. De broers waren echter de mening toegedaan dat hun toestel alleen wetenschappelijke waarde bezat, zodat Georges Méliès door een steeds verdere toepassing van de film bij zijn goochel- en andere nummers de geschiedenis inging als de man die de werkelijke mogelijkheden inzag.

Toeplitz behandelt in het onderhavige boek alleen de periode van de stomme of zwijgende film, dus tot aan het eind van de twintiger jaren. Hij staat langdurig stil bij de ontwikkeling van nieuwe mogelijkheden en toepassingen die de film een ander gezicht gaven. Hollywood, met mensen als Griffith en ook Chaplin; de Russische revolutionaire films van Eisenstein, Vertov, Pudovkin en anderen; de Duitse en Franse avant-garde. Aan het eind van ieder hoofdstuk volgen nog eens korte beschrijvingen van de belangrijkste personen en films, waardoor het boek aan praktische waarde wint. Hoewel misschien niet alles even grondig aan de orde komt, wordt het meeste wel vermeld en wordt dan ook aangegeven waar er meer over te vinden is. Illustraties zijn in grote hoeveelheid aanwezig, vooral van belang om de lezer een indruk te geven van de oude films, waarvan een groot deel reeds geheel of gedeeltelijk verloren is gegaan en de rest zeker niet dagelijks vertoond wordt.

RUUD BISHOFF

**Verklaring Dagelijks Bestuur van de CPN
over de kabinetsformatie**

**Verenigt alle krachten
tegen rechts!**

***Alleen eenheid van socialisten en communisten
kan nieuwe perspectieven openen!***

Nu Burger zijn opdracht heeft teruggegeven, is er een nieuwe situatie rond de kabinetsformatie ontstaan.

Op dit ogenblik is het voor een ieder noodzakelijk zich te realiseren waartoe tegemoetkomendheid aan rechts en het negeren van de eisen van de werkende bevolking in de praktijk leiden.

De rechtse partijen zijn een steeds hogere toon gaan aanslaan — ook al waren zij het, die bij de verkiezingen een uitgesproken nederlaag leden.

Iedere concessie, iedere tegemoetkomendheid en ieder teken van buigzaamheid werd gevolgd door nieuwe, brutale eisen van de reactie.

Tilanus van de CHU fungeerde daarbij als koploper, onverhuld aangemoedigd door KVP en AR.

Ondertussen bleef het kabinet-Biesheuvel zijn praktijken voortzetten en werden reeds vergaande voorbereidingen getroffen voor de rijksbegroting voor het volgend jaar. In het bijzonder de ministers van de VVD hobbend voor haar volgend groot aandeel.

Zo spannen tot op de dag van vandaag de rechtsen samen om de verkiezingsuitslag ongedaan te maken en voldongen feiten te scheppen.

Dat kwam ook op een onbeschaamde wijze tot uitdrukking in de openlijke inmenging van de zijde van NAVO en EEG in de kabinetsformatie. Dat immers was het doel van de conferentie in Amsterdam, waar NAVO- en EEG-vertegenwoordigers en kopstukken van multi-nationale ondernemingen bijeen waren.

Geconfronteerd met deze werkelijkheid, spreekt de CPN als haar mening uit dat het thans een taak van de eerste orde is rechts tegen te houden en alle wegen te blokkeren langs welke de oude Biesheuvel-politiek in welke vorm ook binnen wordt gesmokkeld.

Daartoe zijn thans alle mogelijkheden voorhanden.

Een andere werkelijkheid is immers, dat arbeiders, studenten, werkende jongeren en andere groepen van de bevolking zich vastbesloten tonen een eind te maken aan een politiek, die bij de verkiezingen, maar vooral in de acties verworpen is.

Daar en daar alleen ligt de macht, op basis waarvan een werkelijk progressieve regeringspolitiek tot stand gebracht kan worden.

Deze realiteit werd door Burger miskend. Op deze wijze werden de wapens, die gesmeed werden in de massa-actie voor hoger loon, tegen huurharmonisatie, tegen de duizend gulden collegegeld en voor een andere politiek op vele gebieden, onbenut gelaten.

Eger nog, Burger wilde een nieuwe regering formeren, waarvan het bestaan bij voorbaat geheel en al afhankelijk zou worden gesteld van de KVP. Wie dat doet geeft de sleutel tot de kabinetsformatie in handen van een KVP, die via de stembusuitslag duidelijk gevonnist werd en die beheerst wordt door diepgaande tegenstellingen.

Nu echter op zulk een indringende wijze de ontredde van de gehele burgerlijke politiek aan de dag treedt, de bedrivers van deze politiek zichzelf wanhopig afvragen 'waar moet dat heen?', zeggen wij:

Eenheid van actie van communisten en socialisten is de enige kracht, die voor de toekomst nieuwe perspectieven kan openen.

Alleen daardoor kunnen de fundamenteën geschapen worden voor een werkelijk progressieve regering: stabiel in haar bestaan en vooruitstrevend in haar doelstellingen voor vrede en welvaart.

Het Dagelijks Bestuur van de CPN roept in deze dagen op tot waakzaamheid tegen pogingen van de reactie om van de thans ontstane situatie gebruik te maken en nieuwe aanvallen te doen op het levenspeil, en op de door het volk verworven democratische rechten, als het huidige kiesstelsel van de evenredige vertegenwoordiging, het stakingsrecht en de rechten van vakbonden en andere organisaties van de massa.

Het is thans nodig alle krachten te verenigen tegen rechts en in eenheid de strijd aan te binden voor de voornaamste eisen van deze tijd:

- voor loonsverhoging voor *alle* werknemers, tegen elke vorm van loonmatiging;
- voor intrekking van de duizend gulden collegegeld;
- voor het ongedaan maken van Udinks systeem van huurliberalisatie en huurharmonisatie;
- voor directe verlaging van de bijdragen tot de NAVO-bewapening;
- voor verwijdering van atoomwapens van Nederlands grondgebied en voor het afzien van nucleaire taken voor de Nederlandse strijdkrachten.

Amsterdam 6 april

(De Waarheid, vrijdag 6 april 1973)

Over de politieke toestand en de taken van deze tijd

Er is nu een nieuw kabinet onder premierschap van Den Uyl. Uit alles blijkt, dat het hier gaat om een vat vol tegenstrijdigheden.

Hoe staat de Communistische Partij van Nederland tegenover deze nieuwe regering?

Op deze vraag is een duidelijk antwoord nodig: de CPN zal haar houding bepalen uitgaande niet alleen van wat zij haar taak acht op dit ogenblik, maar ook van het perspectief van strijd voor de verwezenlijking van een werkelijk progressieve regering, die volledig de opgaven zal kunnen vervullen waarvoor de vooruitstrevende krachten en organisaties zich thans gesteld zien.

Als voornaamste taken voor de progressieve beweging in ons land moeten nu gezien worden:

1

Het scheppen van waarborgen voor de veiligheid van Nederland onder de huidige, veranderde internationale verhoudingen.

Het is nodig met het oog op het oorlogsgevaar, dat potentieel aanwezig is en tot uiting komt in de wedloop op het gebied van de kernbewapening, zowel als op dat van de conventionele bewapeningstechniek — met op de achtergrond de groeiende tegenstellingen tussen Europese, Amerikaanse en Japanse imperialistische machten en een verdieping van de politieke crisis van het monopolistisch-kapitalistische stelsel, waarvan veel voorbeelden te zien zijn: economisch, verscherping van de klassentegenstellingen, handels- en valuta-oorlog, morele ontarding van het politieke stelsel, sluipend fascisme.

Onder deze omstandigheden moet Nederland ondubbelzinnig koers zetten op deelname aan een nieuw collectief veiligheidssysteem in Europa, waaraan van de kant van de Verenigde Staten en de Sowjet-Unie krachtige en doeltreffende garanties gegeven moeten worden tegen expansie van het Westduitse imperialisme en het gevaar van revanchisme in de Bondsrepubliek, dat nog wordt vergroot door haar streven naar beschikking over atoomwapens. Hiervan hangt het behoud van de vrede in Europa af.

Deze kan niet los gezien worden van de algemene toestand in de wereld, in Z.O.-Azië, in Afrika, in het Midden-Oosten en in het Zuidamerikaanse gebied. Er kan in Europa geen zekerheid van vrede zijn, zolang ergens anders imperialistische agressie dreigt of plaats heeft, zolang de Verenigde Staten niet volledige Vietnam-overeenkomst naleven, het geweld staken in Cambodja en zich uit geheel Indo-China terugtrekken.

De NAVO verschaft geen veiligheid voor Nederland. Zij was van begin af aan gericht op een oorlog tegen de socialistische staten van Oost-Europa, waarbij de Bondsrepubliek in de NAVO-structuur een dominerende positie ging innemen: op het Europese vasteland en in het geheel van de NAVO-strijdmacht. In plaats van gevaren te keren,

bevorderde de NAVO de bedreiging van de veiligheid en onafhankelijkheid van Nederland. Dat is de les van een lange, achter ons liggende periode.

De NAVO voert de bewapening, en de miljardenuitgaven daarvoor, tot in het extreme op en stelt deze juist in dienst van de openlijke vijanden van de vrede en de democratie (de regiems in Griekenland en Portugal) en van de koloniale veldtochten tegen de vrijheidsstrijd in Azië en Afrika.

Een collectief veiligheidssysteem in Europa kan van vitale betekenis zijn voor ons land en moet gepaard gaan met een drastische vermindering van krijgsmacht en bewapening, met uitbanning van atoomwapens, garanties voor nationale onschendbaarheid en een onthouding van elke steun aan fascistische regiems.

Nederland zal in de eerste plaats op eigen krachten tot zijn veiligheid moeten bijdragen door een zelfstandige politiek te voeren ten aanzien van de NAVO en de EEG. Ons land moet atoomvrij gemaakt worden door het afschaffen van atoom-oorlogstaken van de krijgsmacht en verwijdering van atoomkoppen en ander wapentuig tot massavernietiging van zijn grondgebied.

Het op NAVO-bevel onmatig opgeblazen militaire apparaat moet drastisch ingekrompen worden. Het verslindt niet alleen enorme sommen geld doch is in de hogere kringen tot een broedplaats van autoritaire politiek geworden die een gevaar voor de vrijheid van ons volk is. De militaire uitgaven moeten ingrijpend worden verlaagd, de dienstdienst tot voorlopig negen maanden beperkt, de dienstplichtigen moeten hun volledige burgerrechten kunnen uitoefenen, waaronder vrijheid van politieke meningsuiting en belangenbehartiging, meningsuiting en belangenbehartiging.

Aan de Westduitse penetratie in Nederland moet paal en perk worden gesteld, zowel op economisch als op politiek gebied. Het is nodig de Westduitse reactionaire invloed op het bedrijfsleven, via multi-nationale ondernemingen als de AKZO e.d., via de EEG en andere kanalen, te bestrijden. In dat verband is het noodzakelijk de stelselmatige doorstraling van Westduitse reactie en reformisme op de Nederlandse politieke partijen, vakorganisaties en voorlichtingsmedia, tegen te gaan.

Versterking van zelfstandigheid en democratie vereist dat de herinnering aan de nationale strijd tegen het Duitse fascisme in de jaren 1940-1945 levend en hoog gehouden wordt.

2

Op sociaal gebied is het allereerst geboden de inflatie te bestrijden, die veroorzaakt wordt door de onafgebroken prijsstijgingen.

Er is een prijsstop nodig aan de bron, bij grootindustrie en bij groot-handel. Huurharmonisatie en huurliberalisatie dienen beëindigd te worden.

Zolang de inflatie voortduurt behoren de arbeiders, allen die van hun arbeid leven, daartegen beschermd te worden door ruime en tijdige

prijscompensatie. Verhoging van hun levenspeil door reële inkomensverhoging is een vereiste van deze tijd — door loonsverhoging en verlaging van directe en indirecte belastingen. Verzwaring van de belastingen op kapitaalwinst en afschaffing van iedere bevoorrechtiging van de grote ondernemingen op fiscaal gebied dienen daar tegenover te worden gesteld.

De werkers moeten vrij zijn om met alle middelen voor een verhoogd levenspeil te strijden, zonder enige belemmering van de zijde van de overheid, noch door middel van de wetgeving, noch door enige directe of indirecte inmenging van regering en justitie.

De werkloosheid roept om een doeltreffende en consequente bestrijding, mede door een absoluut verbod van bedrijfssluitingen, door een wettelijke bescherming van de werknemers bij fusies en reorganisaties, door verkorting van de arbeidstijd met behoud van loon en door verhoging van de uitgaven voor openbare werken en woningbouw.

Onder andere moet, in dit verband, de anti-sociale en arbeidersvijandige politiek van de VVD onverzoenlijk, in samenwerking met allen waarmee dat mogelijk is, worden ontmaskerd en aangepakt.

3

Er mag geen uitvoering gegeven worden aan maatregelen van de EEG-top die de nationale belangen van de Nederlandse bevolking schaden. Dit geldt in het bijzonder de landbouwovereenkomst van Luxemburg, die nog op de valreep door het demissionaire kabinet-Biesheuvel gesloten werd.

4

Het onderwijs in zijn geheel moet gedemocratiseerd worden, de stelselmatige afbraakpolitiek van de laatste jaren moet worden beëindigd. De lastenverzwaringen moeten ongedaan worden gemaakt.

Grote nadruk verdient de bevordering van werkgelegenheid, verbetering van lonen en arbeidsvoorwaarden van kosteloze vorming- en studiegelegenheid voor de werkende jongeren.

Deze meest urgente onder de algemene doelstellingen kunnen alleen worden bereikt door een groeiende aaneensluiting van alle progressieve kringen en organisaties, allereerst op plaatselijke schaal en in de gebieden, waar de bevolking de Biesheuvel-politiek reeds krachtig bestreden heeft.

Dit houdt ook de bevordering in van een versnelde groei in strijdvaardigheid en getalsterkte van de moderne vakverenigingen.

De versterking en aaneensluiting van alle progressieve krachten moet doelbewust gericht zijn op het tot stand brengen van een progressieve regering in de toekomst. Ondanks de nederlaag van de KVP en de CHU en de vooruitgang van CPN en PvdA bij de verkiezingen van november 1972 is er thans geen progressief kabinet gevormd.

De kabinetsformatie kon zich binnenskamers afspelen, achter de rug

om van het volk, doordat de leidingen van de PvdA, PPR, en D'66 zich onthielden van een politieke bestrijding — met een openlijk beroep op de massa van het volk — van de chantage der rechtse confessionelen en de inmenging van NAVO-kringen. Integendeel, de parlementaire leiders van de PvdA en haar partners gaven dringende verlangens die onder het volk leven prijs aan de rechtse confessionelen, ofschoon deze met de rug tegen de muur staan en niet in staat zijn hun eigen regering te vormen.

Er is geen twijfel aan, dat bij de geheime onderhandelingen rondom de kabinetsformatie kwesties een rol speelden, die voor de bevolking verborgen worden gehouden.

Het eerste wat dus van het nieuwe kabinet verlangd moet worden is het afleggen van een volledige verantwoording over de kabinetsformatie — zonder dat daarbij welke kwestie ook verzwegen wordt! Het thans gevormde kabinet is onmiskenbaar een extra-parlementair kabinet, dat onoverbrugbare tegenstrijdigheden in zich bergt.

Daarom kunnen partijen die zich op progressiviteit beroepen zich niet de handen laten binden door dit kabinet.

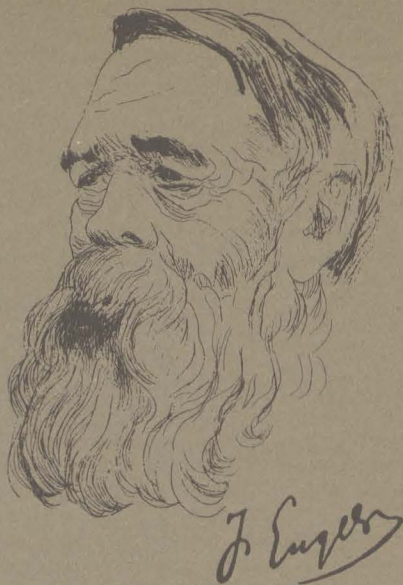
In geen enkel geval zal het aan dit kabinet mogen worden toegestaan anti-democratische herzieningen van de grondwet, invoering van het districtenstelsel bij verkiezingen e.d. ter hand te nemen.

De CPN acht het haar taak, tegenover dit nieuwe kabinet zowel binnen als buiten het parlement verder op te komen voor de levensbelangen en de toekomst van de werkende bevolking en voorop te gaan in de strijd.

Zij zal in het parlement een constructieve oppositie voeren, daarbij uitgaande van haar verkiezingsprogram, volgens de opdracht die zij van haar kiezers heeft gekregen. Het gehele optreden van de CPN zal erop gericht zijn dat het thans gevormde kabinet vervangen wordt door een werkelijk progressieve regering, die een actieve vooruitstrevende politiek zal voeren en die in de eerste plaats op de vitale krachten van het volk zal steunen. Zulk een progressieve regering is slechts mogelijk als resultaat van een steeds groeiende gemeenschappelijke actie van socialisten en communisten en op basis van overeenstemming tussen alle progressieve krachten en organisaties van de arbeidersbeweging over een progressief regeringsprogram.

Amsterdam, 5 mei 1973.

(De Waarheid, maandag 7 mei 1973)

Fr. Engels — LOON — VAKBOND — ARBEIDERSPARTIJ
70 blz., paperback, f 3.65

Engels behandelt enkele fundamentele stellingen van het marxisme, zoals de betekenis van de vakbonden en de noodzaak van een zelfstandige arbeiderspartij.

**ENKELE ANDERE WERKEN VAN FR. ENGELS, DIE WERDEN UIT-
GEGEVEN DOOR PEGASUS:**

DE BEGINSELEN VAN HET COMMUNISME
124 blz., paperback, f 4.50

**LUDWIG FEUERBACH EN HET EINDE VAN DE DUITSE
KLASSIEKE FILOSOFIE**
96 blz., paperback, f 3.65

**DE OORSPRONG VAN HET GEZIN, VAN DE PARTICULIERE
EIGENDOM EN VAN DE STAAT**
256 blz., geïll., paperb., f 8.50

DE DUITSE BOERENOORLOG
225 blz., ill. en kaarten, geb., f 11.90

VERKRIJGBAAR BIJ DE BOEKHANDEL EN BIJ PEGASUS,
LEIDSESTRAAT 25, AMSTERDAM
HOOGSTRAAT 143, ROTTERDAM

Een nieuwe IPSO-publikatie

MODERNE UITBUITING, PSYCHISCHE OVERBELASTING, STIJGEND ZIEKTEVERZUIM

64 blz., paperback, f 3.—

Autoriteiten uit kringen van de concerns spreken hun verontrusting uit over het stijgende ziekteverzuim. Elke dag dat een arbeider, een beambte of een technicus niet werkt, brengt hij immers geen winst voort. Zij bedenken de vreemdste theorieën over dit ziekteverzuim en willen de sociale wetgeving afbreken.

De werkelijke oorzaak ligt echter in de onbarmhartige opvoering van de produktiviteit en de blinde jacht naar hoger rendement. De lasten die aan de arbeiders worden opgelegd, blijken geestelijk en lichamelijk ongedragelijk te worden. De geestelijke overbelasting leidt tot een onthutsende groei van het leger psychisch zieken.

Het is daarom nodig om in versterkte mate de strijd te voeren voor de bescherming van de gezondheid, door op te treden voor verhoging van het levenspeil, verkorting van de werkdag en verlaging van het arbeidstempo.

Bestellingen te richten tot Stichting IPSO, Postbus 4381, Amsterdam. Na storting van het verschuldigde bedrag plus f 0,60 voor verzendkosten op girorekening 2.25.22.98 t.n.v. Stichting IPSO, Amsterdam, wordt het boekje omgaand toegezonden.

Verkrijgbaar in de boekhandel.

*politiek
&
cultuur*

33ste jaargang 4/1973

In de doolhof van de monetaire crisis

De regering-Den Uyl, rechtse pressiegroepen en democratie	G. Schreuders	145
Kapitalistische winstzucht en gastarbeiders	A. van Turnhout	155
Ruilverkaveling en liquidatie kleine boeren door EEG	W. Kremer	169
In de doolhof van de monetaire crisis	Jaap Wolff	180
BOEKBESPREKING:		
Lehning over marxisme en anarchisme	T. Boekman	190
PARTIJDOCUMENT:		
20 oktober manifestatie van de CPN		154

POLITIEK EN CULTUUR

verschijnt twee-maandelijks bij uitgeverij Pegasus
Leidsestraat 25, Amsterdam-C., tel. 23.11.38
De abonnementsprijs is f 8,— per jaar,
f 5,— per halfjaar, losse nummers f 1,50
Studentenabonnement f 5,— per jaar

Ons gironummer is 447416, Gem.giro: P 1527
Correspondentie over betaling en verkoop s.v.p.
zenden aan de administratie p/a Pegasus.
Alle correspondentie over de inhoud aan de
redactie van P. en C., Prinsengracht 473,
Amsterdam-C., tel. 62565

POLITIEK EN CULTUUR

tijdschrift, gewijd aan de theorie en praktijk van
het marxisme-leninisme onder leiding van
het partijbestuur der CPN

De regering-Den Uyl, rechtse pressiegroepen en democratie

'Raden maar' is een spelletje waar politieke commentatoren ieder jaar de laatste zomerweken mee zoetbrengen — raden naar de inhoud van troonrede en miljoenennota, die in september worden gepresenteerd als concretisering van een reeks plannen van de regering.

Dit jaar wordt het nog intensiever beoefend dan anders, aangezien het de eerste begroting van het kabinet-Den Uyl betreft, die antwoord zal moeten geven op vele vragen die in de eerste maanden van het optreden van deze regering open zijn gebleven.

Er zal uit moeten blijken, of nu op concrete punten eisen en verlangens van de bevolking, die door haar acties de regering-Biesheuvel heeft verslagen, worden vervuld.

Juist nu is het nodig tot de conclusie te komen, dat wegen moeten worden gevonden om de werkers niet de dupe van de inflatie te laten worden en te verhinderen dat de reële inkomens verder achterop raken door te volstaan met het achteraf toepassen van ingewikkelde berekeningen van prijscompensaties e.d.

Uit de begroting zal dus voorts moeten blijken, of de regering die in de eerste maanden van haar optreden veel van de eisen nog in het vage heeft gelaten en een fors aantal kwesties heeft verwezen naar nota's en onderzoeken, al dan niet weerstand biedt aan het optreden van de confessionele partijen, waarvan de afgelopen maanden reeds onbeschaamde staaltjes ten beste zijn gegeven.

Veel zin heeft het niet te gissen naar de juistheid van allerlei persberichten over het begrotingsberaad in het kabinet, dat met name inzake de defensie-uitgaven zou zijn beheerst door meningsverschillen en belangen tegenstellingen die op de achtergrond van het politieke leven een enorme rol spelen. De verklaring die Den Uyl hieromtrent aflegde klonk nogal timide. Uit zijn woorden viel af te leiden, dat er

van de aangekondigde verlaging weinig was overgebleven en dat de 'stroomlijning' voor de komende jaren wordt gekoppeld aan een 'taakverdeling' in NAVO-verband die de onafhankelijkheid en veiligheid van ons land niet kan dienen.

Vast staat, dat de tegenstellingen binnen de regering door de ontwikkelingen van de afgelopen maanden niet zijn weggenomen, doch eerder zijn verscherpt. Het ligt voor de hand dat dit min of meer gelijke tred houdt met de verscherping van de tegenstellingen in de internationale arena tussen de verschillende imperialistische mogendheden.

Er zijn veel aanwijzingen, dat het begrotingsberaad onder zeer zware druk heeft gestaan.

Ingreep van de EEG

Een onthullend voorbeeld daarvan is de mededeling, dat een aantal voorgenomen verbeteringen geen doorgang zou kunnen vinden omdat de EEG er doorheen is komen fietsen — of erover heen gewalst heeft! Het Brusselse hoofdkwartier van de EEG liet namelijk weten dat Nederland met honderden miljoenen extra over de brug moet komen.

Dit dient geweigerd te worden.

Gedurende de achter ons liggende jaren heeft ons land voor miljarden moeten bijdragen aan de financiering van EEG-plannen, zoals het plan-Mansholt, en met welk resultaat?

De EEG dreef door, dat duizenden boeren hun boeltje moesten pakken, hun grond moesten prijsgeven, hun bedrijf — waarin generaties hun gehele leven investeerden — moesten opgeven. Kwam er kritiek, dan luidde het antwoord dat Mansholt c.s. toch een 'profetische blik' hadden, de minder 'profetischen' moesten hun mond houden en de EEG de vrije hand laten om . . . ja, om wat? Om alles in het honderd te sturen. De heren in Brussel waren zo 'visionair' dat er werkloosheid in landbouwgebieden en schaarste aan onmisbare produkten is ontstaan. Zo goed beheert de EEG de boerenzaken! Zo 'deskundig' zijn de Brusselse toekomstvoorspellers, die onmachtig staan tegenover de kwalen en grilligheden van de kapitalistische economie, die te maken hebben met de stuurloosheid ervan en wier politiek uiteindelijk dan draait om de vraag, wie er dan wel moet offeren voor de gevolgen, wie er zijn keel aan de kapstok moet hangen.

Daarom moeten de EEG-eisen worden afgewezen.

Druk van die kant is er echter bij het begrotingsberaad niet alleen geweest in financieel opzicht, dus ten aanzien van de verdeling van de belastinggelden en andere inkomsten over de verschillende begrotingsposten.

De ingreep van buitenaf, die de eis van honderden miljoenen extra voor de EEG betekent, moet dan ook worden teruggewezen als een verdere aantasting van de democratie. Verstrekkende besluiten worden immers langs deze weg buiten het Nederlandse parlement om genomen. Het gesignaleerde optreden van de EEG draagt een

antidemocratisch karakter.

Hetzelfde geldt voor andere voorbeelden van pressie die op het kabinet wordt uitgeoefend.

De EEG is hiertoe het instrument dat de multinationale concerns en het Westduitse kapitaal hanteren op vrijwel alle fronten.

Onder het motto van 'inflatiebestrijding' wordt in de EEG-landen een 'anti-inflatie-plan' in de praktijk gebracht naar het voorbeeld van de stabiliteitspolitiek der regering-Brandt. Leidt dit tot 'stabiliteit'? De ontwikkeling in West-Duitsland en in België, waar de werkers — evenals in toenemende mate de leidingen van de vakbeweging — in conflict komen met de regeringen, toont dat de pogingen om de loontrekkenden voor de gevolgen van de inflatie te laten opdraaien door aantasting van de koopkracht, slechts *chaos-verwekkend* zijn. Een onherroepelijk gevolg van het doorzetten van een matigingskoers zou zijn dat de conflictstof zich ophoopt, daar de werkers gedwongen zijn hun gezinnen tegen verlaging van het levenspeil te beschermen. Toegeven aan de bevelen van de EEG en de ondernemers in dit opzicht zou een zeer schadelijke uitwerking hebben!

De generaals

Er is niet slechts sprake van druk van buitenaf. Nauw verbonden hiermee is het opereren in ons eigen land van zaakwaarnemers die tegen de nationale onafhankelijkheid gerichte belangen dienen.

Zo wordt nu openlijk erkend, dat de generale staf zich als een politieke pressiegroep heeft gemanifesteerd.

De ontslagname van de chef-staf generaal Van Rijn is een van de meest interessante reacties op de vorming van het kabinet-Den Uyl. Het ging gepaard met een stortvloed van publikaties die duidelijk waren geïnspireerd van uit de legertop.

Een deel had betrekking op de kwestie van de rechten van de militairen, de vervolging van VVDM-bestuurders, de groetplicht, kortom, op de baanbrekende beweging voor democratisering in het leger, waar de legertop zich koppig tegen verzet. Terwijl de regering een aantal toezeggingen heeft gedaan op het punt van de rechten van de militairen en de diensttijd, klampen de generaals zich krampachtig vast aan de oude toestand waarin zij als absolute meesters onderdanigheid konden verlangen. Dit heeft niets te maken met discipline in het leger, maar alles met de vraag of een kleine parasitaire groep duizenden jonge mensen kan koeioneren en als lijfeigenen kan behandelen. De grote algemene betekenis van de strijd rondom deze vraagstukken is gelegen in de verdediging van de grondwettelijke rechten van vrije meningsuiting en vrijheid van vereniging.

De rechten van de soldaten waren echter niet eens het voornaamste onderwerp van de opgewonden publikaties in *De Telegraaf* van hoge officieren-buiten-dienst. Wel de defensie-politiek in het algemeen. Het rumoer rond het ontslag van generaal Van Rijn werd aangeblazen door rechtse kringen, die deze gelegenheid aangrepen om eisen te

stellen voor het in stand houden van de tomeloze groei der bewapeningsuitgaven en tegelijkertijd de generaals aanmoedigen om zich hiervoor sterk te maken.

Wat ook precies de inzet mag zijn van de hooglopende conflicten in militaire kringen, (en dat hierover nog steeds geen opheldering is gegeven bewijst slechts dat deze conflicten samenhangen met tegenstellingen binnen de regering en de daarin vertegenwoordigde partijen) het is algemeen bekend dat er in de komende tijd een reeks grote beslissingen moeten worden genomen op het gebied van de bewapening.

Het al dan niet doorgaan van miljoenenorders voor de vervanging van de Starfighter is per slot van rekening de moeite waard voor de concurrerende Amerikaanse en Westduitse bewapeningsindustrieën.

De controverse rond het vervangen van de Honest John-atoomraketten is zelfs van nog groter gewicht. Daarbij is immers aan de orde in welke richting het verder zal gaan met de atoombewapening in ons land: in de richting van het afstoten van nucleaire taken *dan wel* het verder meesleuren van Nederland in de atoomrace. Het bevorderen van de veiligheid van ons land *dan wel* ons volk blootstellen aan onvoorstelbare risico's. Het voeren van een zelfstandige koers *dan wel* het gevaar lopen steeds plotseling gemengd te raken in internationale conflicten die kunnen uitbreken in de strijd om markten, om grondstoffen — zoals de olie in het Midden-Oosten — om botsende koloniale en handelsbelangen.

Buiten kijf staat, dat de verhouding tussen conventionele en nucleaire bewapening één van de grote kwesties is op de achtergrond van het generaalsconflict.

Nogmaals: welke kant het uit zal gaan is nog allerm minst beslist. Zo werd het besluit om voorlopig af te zien van de aanschaf van Lance-atoomraketten omkleed met bepaalde redeneringen over de mogelijke 'alternatieven', waarbij de houding die Bonn aanneemt een grote rol speelt. Wel is duidelijk, dat in ons land alles in beweging en beroering is over deze vraagstukken en dat de krachten die een andere, veiliger koers willen, zienderogen terrein winnen.

Waar zulke belangen op het spel staan, moet vooreerst de voet worden dwarsgezet aan generaals die zoveel mogelijk op eigen houtje willen optreden, die zichzelf in deze aangelegenheden politieke bevoegdheden toemeten en onverbloemd — zoals tijdens de kabinetsformatie gebeurde — hun loyaliteit aan deze of gene minister-president ter sprake brachten, altijd met de ingebouwde reserve dat de opperste loyaliteit de NAVO en haar Duitse AFCENT-commando geldt.

Andriessen en Aantjes

Wie de reacties op het optreden van het kabinet-Den Uyl aan een beschouwing wil onderwerpen en daarbij aandacht heeft voor de verschillende vormen van pressie bij de voorbereiding van de begroting, kan volop terecht in de zogeheten Handelingen der Tweede Kamer.

Er zijn in de eerste twee maanden van het bestaan van het kabinet een aantal opmerkelijke parlementaire debatten gevoerd, waarin vooral de houding van KVP en AR, die ministers in de regering hebben, opvallend is.

In ieder geval is reeds een vrij nauwkeurig beeld ontstaan van de wijze waarop confessioneel-rechts optreedt en ook verder zal optreden; het laat zich in één woord samenvatten: *chicanes*.

In feite hebben Andriessen c.s. gepoogd het kabinet een aantal dressuurproeven te laten afleggen in de parlementaire arena, waar de KVP haar oude rol van spullebaas wenst voort te spelen. Zij legt er de nadruk op, met ongebonden handen te staan tegenover het kabinet, dat wil zeggen met een zweep in de ene en een klomp suiker in de andere hand, nu tierend dan kirrend, hier prijzend, daar dreigend, vaak grof en soms omzichtig opererend, schoorvoetend of schoppend, maar steeds met de ondubbelzinnige bedoeling een houding af te dwingen van 'opzitten en pootjes geven'.

Kenmerkende voorbeelden van deze tactiek zijn te zien geweest in de parlementaire debatten over de collegegelden, waarbij de KVP en AR met hand en tand weigerden zich vast te leggen op een verlaging tot vijfhonderd gulden; over een aantal beleidsombuigingen in het lopende jaar waarbij deze partijen vierkant tegenover de regeringsvoorstellen gingen staan en een aantal verbeteringen bij CRM torpedeerden; daarvóór nog bij een wijziging in de omroepwet, die niet doorging omdat alle vijf partijen van de oude Biesheuvel-coalitie deden alsof er geen kabinetscrisis was gewéést.

Ook het tot onaantastbaar heiligdom verklaren van vroegere, in de Biesheuvel-periode genomen beslissingen (de defensie-uitgaven bijvoorbeeld) toont aan, dat confessioneel-rechts optreedt als een pressiegroep *binnen* de regering.

Een feit is, dat de bestaande tegenstellingen meer dan in het verleden hun weerspiegeling vinden in het parlement, zij het niet op de hoofdzaken (zoals de veiligheid van ons land, de NAVO-politiek, de loonpolitiek e.d.) waar men de conflicten pooft te verdoezelen, maar dan toch in andere kwesties die worden uitgekozen om daarop de zaak uit te vechten.

In de Biesheuvel-periode stond de uitkomst van de debatten bij voorbaat vast; de rechtse coalitie is dan ook niet in de Kamer weggestemd, maar deed in de hitte van de politieke en sociale strijd aan zelf-ontbranding.

Hoewel nog steeds dezelfde tegengestelde belangen vertegenwoordigd zijn (waarbij in het algemeen de rechtse krachten zijn verzwakt en links zich heeft versterkt) komen deze nu scherper aan het licht door het extra-parlementair karakter van dit kabinet. Dit heeft niets te maken met een abstracte discussie over staatsrecht. Confessioneel-rechts regeert mee, bindt zich echter niet en wil wel beslissingen forceren overeenkomstig hún program, ook het program nota bene van de CHU die buiten de regering staat.

De CPN heeft benadrukt dat in deze toestand geen enkele partij, ook niet de PvdA, zich de handen kan laten binden.

Dit standpunt gaat uit van de *handelingsbekwaamheid van de massa*, die in de achter ons liggende jaren de grote factor is geweest bij het

bestrijden van de opgetreden rechtse coalities. Deze handelingsbekwaamheid moet ten volle tot gelding worden gebracht in de huidige situatie — tegenover de rechtse chicanes.

Daarvan is afhankelijk of er concrete resultaten worden binnengehaald of niet, of er stappen vooruit worden gedaan en gestelde eisen worden ingewilligd.

Zoveel is zeker, dat confessioneel-rechts zal proberen om gebruik te maken van iedere aarzeling of het uitblijven van initiatieven in de massa-actie.

Andriessen en Aantjes overschatten echter hun positie en maken een vergissing als zij menen de massa-actie te kunnen fnuiken, zoals zij zich de afgelopen jaren telkenmale hebben vergist. Juist omdat zij zwak staan, zullen de bevolkingsgroepen die op uiteenlopende punten in beweging zijn gekomen en het gehele maatschappelijke leven in beroering hebben gebracht, hen niet met rust laten. De zware terugslagen die de reactie heeft geleden juist ook bij de pogingen om de democratische rechten aan te tasten zullen slechts worden opgevat als een aansporing om dóór te zetten.

Zo is het feit dat de rechtse regeringen het onderspit moesten delven in het gevecht rond de anti-stakingswet een belangrijke factor bij de verdere noodzakelijke verdediging van het stakingsrecht. Maar ook op andere terreinen geldt, dat de ontwikkeling van de afgelopen jaren juist nu in de bedrijven, kantoren, buurten en onderwijsinstellingen *een grote rol zal spelen* bij het tot stand brengen van constructieve en democratische maatregelen.

Andriessen en Aantjes hebben zich dan ook *overschreeuwd* in het Kamerdebat over de regeringsverklaring.

De eerste memoreerde een aantal eisen van de bevolking: 'minder werklozen, meer huizen, hogere sociale uitkeringen en lagere defensie-uitgaven. Daaraan', zo riep hij uit, 'zal dit kabinet weerstand moeten bieden.'

Nummer twee zinspeelde eveneens op de in massa-acties naar voren gekomen verlangens: het kabinet moet zich daartegen 'bestand' tonen en de 'opgeroepen geesten' bezweren, vond hij, het moet de beweging 'intomen' . . .

Met welk doel? Ook daarover deden de woordvoerders van KVP en AR uitspraken.

Andriessen begeerde 'voortzetting van het beleid' en 'doortrekken van de lijn' van de regering-Biesheuvel.

'De regering dient vast te houden aan het beginsel van het centraal akkoord.' Zij moet wat de belastingen betreft in de pas van de EEG blijven lopen. 'Het beleid van minister Schmelzer was evenwichtig' en moet voortgezet. Het regionaal beleid . . . 'een voortzetting van het beleid van het kabinet-Biesheuvel'. Het werkloosheidsbeleid . . . 'eveneens een voortzetting van het kabinet-Biesheuvel.'

En zijn maat Aantjes: Geen breuk met het tot nu toe gevoerde beleid . . . 'Ook uit de regeringsverklaring blijkt mijns inziens op tal van punten, tot mijn voldoening, dat er duidelijk sprake zal zijn van voortzetting van het tot nu toe gevoerde beleid' . . . Enzovoort.

Deze opgeschroefde verklaringen gingen vergezeld van dreigementen

en chantage. Het gepraat over 'ingebouwde conflicten' was niet van de lucht, evenmin als de bewering dat de regering 'telkens opnieuw onze steun' (van KVP en AR) zal moeten zoeken . . .

Andriessen heeft waarlijk geformuleerd op de bevelende toon van een sergeant-majoor. Hij heeft zich daarbij, moet worden vastgesteld, in feite aangemoedigd kunnen voelen door het zwijgen van Den Uyl, die het alles aanhoorde zonder te zeggen: 'beveel je hondje en blaf zelf.'

De aanmatiging van confessioneel-rechts is daarom zo gevaarlijk, omdat het zich baseert op ontkenning van de verkiezingsuitslagen die de KVP opnieuw zware verliezen opleverden, en de opzet blootgeeft om de resultaten van de verkiezingen achteraf te verkiezen en ongedaan te maken.

Andriessen sprak minachtend over 'onduidelijke' verkiezingen, zinloze verkiezingen. Dit verraadt de weigering om zich bij de uitkomsten neer te leggen.

Het loopt vooruit op de gedachte om verkiezingen af te schaffen en nog slechts referendums te houden.

Het kiesstelsel

Uit de gegeven voorbeelden van EEG-dictaten, optreden van de legerleiding en confessionele pressie, blijkt de noodzaak om in de komende periode met kracht de verdediging van de democratie ter hand te nemen. Centraal daarbij staat echter de verdediging van het kiesrecht.

Den Uyl heeft zich hierover niet dan in uiterst vage bewoordingen uitgelaten.

Des te gretiger echter praatte Andriessen.

Het kiesstelsel moet volgens zijn woorden gericht zijn op '*continuïteit en stabiliteit*'.

Zijn partij, de KVP, is stabiel reactionair en heeft continu verloren. De vraag is nu hoe men een reactionaire politiek zou kunnen 'stabiliseren' en gelijktijdig zichzelf continueren? Daarop geeft Andriessen dit antwoord: 'een vermindering van het aantal partijen in het parlement en een minder perfecte afspiegeling van de totaliteit van de kiezers in het parlement.'

Daar staat niets anders, dan dat kiezers die de 'continuïteit' van de KVP bedreigen, het stemrecht moet worden ontnomen.

Afschaffing van de evenredige vertegenwoordiging betekent eveneens afschaffing van het algemeen kiesrecht.

Andriessen verwees naar een onlangs gevormde commissie van verschillende politici die met 'suggesties' zou moeten komen. Een pressiegroep derhalve voor invoering van het districtenselsel. In deze commissie heeft Andriessens partijgenoot Van Agt zitting — *minister van justitie* in het kabinet-Den Uyl. De minister van binnenlandse zaken, De Gaay senior, die wel verklaarde met een nota over het districtenselsel te willen komen, is inmiddels in *De Volkskrant* luidruchtig tot spoed gemaand. Een opvallende aanmaning . . .

De verliezers hebben haast!

Haast met blokvorming, zoals blijkt uit het feit dat KVP, AR en CHU bij de provinciale verkiezingen met gezamenlijke lijsten uitkomen.

Twee regeringspartijen samen met een genootschap dat de verbindingen met de VVD en DS'70 onderhoudt, gaan samen bij de eerste verkiezingen na de vorming van het kabinet. Eveneens zullen de drie Kamerfracties één vergadering houden over troonrede en miljoenennota. De rol van de CHU in de formatieperiode ligt nog te vers in het geheugen om aan deze besluiten geen bijzondere betekenis toe te kennen.

De blokvorming van de confessionele partijen heeft niets uitstaande met het overbruggen van de tegenstellingen in die kring en het 'sluiten van de rijen'. Geen sprake van! De ruzies gaan nog steeds tegen de klippen op, omdat de *oorzaken* van de afbrokkeling en verscheurdheid in het confessionele kamp niet zijn weggenomen, namelijk: de invloed van de massa-acties en de toenemende botsingen tussen de imperialistische machten, die in de Nederlandse politiek doorwerken.

Het gaat bij de blokvorming niet om een aaneensluiting van belangen, maar om samenvoeging van stemmentallen; zonder afschaffing van de evenredige vertegenwoordiging zou de hele operatie zinloos zijn! Het streven naar CDU-vorming *gaat gelijk op* met het streven naar afschaffing van de parlementaire democratie. In de huidige situatie immers kiezen de stemgerechtigden tussen verschillende partijen met verschillende programma's; in de toestand die Andriessen c.s. beogen, zouden de verkiezingen niet meer gaan tussen partijen en programma's. Het zouden geen verkiezingen meer zijn, doch slechts gelegenheden om voor of tegen een CDU te stemmen.

Naarmate de tijd verstrijkt wordt steeds duidelijker dat de reactie hierin haar enige hoop stelt om de voortdurende verliezen van de KVP ongedaan te maken.

Vandaar dat voor alle democraten het moment gekomen is om zich krachtiger nog dan voorheen teweer te stellen tegen de gevaarlijke plannen tot wijziging van het kiesstelsel.

Een verschijnsel

Verdediging van de evenredige vertegenwoordiging moet voorop staan, ook omdat afbraak van de democratie ons volk minder weerbaar maakt tegen buitenlandse overheersing, met name van het Westduitse kapitaal.

Wie zich afvraagt waarop de KVP-leiding haar chantagepolitiek baseert en waar zij de treurige moed vandaan haalt om als een soort van scherprechter op te treden, zal vooral die kant moeten opkijken. Een reeks KVP-leiders loopt vanouds aan de Westduitse leiband. Schmelzer heeft dit onlangs treffend geïllustreerd in het boek dat hem portretteert als een verschijnsel en waarin hij de grondslag voor een come-back poot te leggen. Tussen alle kleinsteedse rivaliteiten waarmee de pagina's zijn gevuld, de baantjesjagerij, carrièrezucht,

afgunst, kortom de drijfveren van de heren der KVP-politiek, onderling meedogenloos, scharrelend om de beste posities voor het volgende treffen van de verzameling ondermaatse ijdeluitten, tussen dat alles door beschrijft Schmelzer hoe, toen hij fractievoorzitter was, de CDU-man Barzel vergeefs naar Den Haag reisde om een conflict in de KVP te beslechten.

'Na het bezoek van Barzel wordt derhalve zwaarder geschut in stelling gebracht. Schmelzer wordt naar Bonn ontboden. De grote Adenauer wenst hem persoonlijk te onderhouden over de Europese samenwerking. En Schmelzer reist naar de kleine stad in Duitsland . . .'

Zo-gaat-dat.

En zo gaat het, mag men gevoelig aannemen. . .

Ligt het niet voor de hand dat politici met een dergelijke achtergrond niets liever doen dan speculeren op bindingen van de richting-Den Uyl in de PvdA met de SPD van Willy Brandt? En dat zij op alle punten waar de SPD-leiding terugwijkt voor de revanchisten, of toegeeft aan de eisen van de concerns, Den Uyl aansporen eenzelfde houding aan te nemen en het voorbeeld te volgen van Brandt, die in zijn eigen land aan zware kritiek — ook van socialisten — blootstaat en in het buitenland wordt geconfronteerd met de opvattingen van Franse socialisten als Mitterand en van de Labour-party?

Het valt niet te ontkennen dat de richting-Den Uyl een aantal aanknopingspunten heeft gegeven voor een dergelijk optreden van de KVP-leiding, dat echter vanuit nationaal perspectief door communisten, socialisten en andere democraten moet worden bestreden.

Het spel van de chicaneurs is er allereerst op gericht te voorkomen dat de regering nu de maatregelen neemt die de bevolking van haar *verwacht*. Dan moet dat spel ook het eerst doorbroken worden.

Waar in de afgelopen maanden concrete verbeteringen aan de orde kwamen, gingen Andriessen en Aantjes dwars op de weg liggen.

Het verdient in zo'n geval een beveling, dóór te rijden.

En niet Van Agt als verkeersagent aan te stellen, hem niet het brevet te geven dat hij als vice-premier aan alle zwaarwegende beslissingen zijn fiat moet geven.

Een democratische eis is het dat de regering aan het optreden van de reactionaire pressiegroepen het hoofd biedt.

Wanneer Andriessen het kabinet een 'vat vol mogelijkheden' noemt, bij wijze van variantie op de conclusie van onze partij dat het in zijn samenstelling een vat vol tegenstellingen is, dan moet hij te verstaan krijgen dat het géén grabbelton met nieten voor de bevolking zal zijn!

En dat moet blijken uit het tot stand komen van verbeteringen die vorige rechtse kabinetten wilden blokkeren — zij hebben daar per slot van rekening de nek op gebroken.

De chicanes van confessioneel-rechts zijn dan ook voor een groot deel ingegeven door angst voor de massabeweging, waarmee zij de afgelopen tijd zo hardhandig in aanraking zijn gekomen. Verzoeken aan het adres van de PvdA-ministers of dezen niet willen optreden als 'geestbezweerders' en 'intomers' bewijzen dit afdoende. Dat is

waarachtig geen teken van kracht, maar van een onmacht die slechts zou kunnen worden goedge maakt in het geval de arbeiderklasse zich onderling zou laten verdelen.

Maar van wie hangt dát af? Niet van Andriessen!

Er is in de talrijke acties een grondslag voor eenheid aanwezig gebleken, die verder kan worden ontwikkeld. De communisten realiseren zich terdege, dat het daarbij zal aankomen op hun initiatief om de vitale krachten te bundelen teneinde de resultaten te bereiken, die nu mogelijk en *nodig* zijn.

De toestand legt een grote verantwoordelijkheid op de CPN, die optreedt als meest consequente democratische kracht, het meest doelbewust de loonmatiging bestrijdt en hardnekkig opkomt voor communistisch-socialistische eenheid. Wij staan die voor, omdat het ons erom gaat verbeteringen door te zetten en de voorwaarden te scheppen voor de vorming van een werkelijk progressieve regering.

De geest die van dit optreden uitgaat, en ook de landelijke manifestatie van de CPN op 20 oktober zal moeten beheersen, is een democratische en nationale geest.

Niet alleen de communisten denken in deze geest, tallozen in andere partijen, in de vakbeweging en andere massa-organisaties, doen dat eveneens.

G. SCHREUDERS

20 oktober nationale manifestatie van de CPN

De Communistische Partij zal op 20 oktober in Amsterdam een grote nationale manifestatie houden.

Deze manifestatie, waarvoor het partijbestuur thans de voorbereidingen treft, zal in het teken staan van de strijd

voor de democratische rechten, tegen de aanvallen op het kiesstelsel, voor verdediging van het algemeen kiesrecht;

voor vrede en veiligheid, verwijdering van de atoomwapens van ons grondgebied en vermindering van de bewapeningslasten;

voor loonsverhoging en prijsstop!

De manifestatie zal plaatsvinden in de Amstelhal van de RAI en gevolgd worden door een betoging.

Alle afdelingen van de CPN worden opgeroepen terstond de organisatie van de deelname ter hand te nemen.

Kapitalistische winstzucht en gastarbeiders

De laatste jaren is het vraagstuk van de buitenlandse arbeiders steeds meer in de publiciteit gekomen. Begin 1973 waren in de 'oude' EEG-landen (Italië uitgezonderd) ruim vier miljoen buitenlanders werkzaam. In de 'vergroete' EEG, dat wil zeggen na toetreding van Engeland, Denemarken en Ierland, bedraagt het aantal buitenlandse werknemers én hun familieleden binnen de EEG al meer dan tien miljoen.

In Nederland beloopt het aantal buitenlandse arbeiders ongeveer 450.000, daarbij inbegrepen ongeveer 50.000 Surinamers en Antillianen en ongeveer 30.000 'statenloze' Molukkers. Het aantal buitenlandse werknemers uit Joegoslavië en de Middellandse Zee-landen ligt rond de 106.000.

Hoewel aan de problematiek van de met een valselijke naam aangeduide 'gast'arbeiders meer en meer aandacht wordt besteed, is het verschijnsel van buitenlandse werknemers in de kapitalistische werkplaatsen en bedrijven geen nieuwheid van deze tijd.

Integendeel, het ontstaan en de ontwikkeling van de kapitalistische productie is verstrengeld met het weglommen of verdrijven van goedkope arbeidskrachten uit achtergebleven streken en landen naar de centra van de kapitalistische bedrijven.

Altijd ging het daarbij om een geforceerde uitbuiting van de dwang- en noodsituatie van andere volkeren door de bourgeoisie.

Dat aanboren van deze lucratieve bron van extra-winsten karakteriseerde Lenin al in 1913 met de volgende woorden: 'Het kapitalisme heeft een bijzondere aard van volkstretochten (Völkerwanderungen) ontwikkeld. De zich industrieel snel ontwikkelde landen, die meer machines gebruiken en de achtergebleven landen van de wereldmarkt lokken zo, arbeidskrachten weg uit de achtergebleven gebieden. . . Er bestaat geen twijfel aan, dat slechts uiterste ellende deze mensen er toe brengt hun land te verlaten en dat de kapitalisten de buitenlandse (ingewanderten) arbeider in gewetenloze mate uitbuiten.'

Als vandaag de dag de ondernemers en hun scribenten dus de pose van weldoeners aannemen en het doen voorkomen alsof zij zo begaan zijn met het lot van de hongerlijders en de armsten der armen in de zogenaamde ontwikkelingslanden, dan is dat wel een bijzonder valse pose, die door de gehele geschiedenis van het kapitalisme gelogenstraft wordt.

Zij kennen niet alleen de fijne kneepjes en uitbuiterservaring ten aanzien van de 'eigen' arbeidersklasse, maar hebben ook voldoende kennis op welke wijze zij de arbeidskrachten uit de koloniale en neokoloniale gebieden ten hunnen nutte kunnen aanwenden.

Engeland

In zijn in 1845 uitgekomen werk 'De toestand van de arbeidersklasse in

Engeland' zette Friedrich Engels reeds uiteen, dat de opbouw en uitbreiding van de Engelse industrie niet mogelijk zou zijn geweest, indien de kapitalisten niet de beschikking hadden over een reserve in de vorm van een talrijke en uiterst armoedige bevolking van Ierland.

Deze gelegenheid ontstond, nadat de Engelse bourgeoisie na de koloniale bezetting van Ierland eerst de Ierse wolexport en de opkomende wolindustrie kapot had gemaakt.

In een sober, maar juist door die soberheid zo'n aangrijpend relaas, zet Engels uiteen, onder welke onmenselijke verhoudingen de Ieren naar Engeland werden gesleept, de meest ongeschoolde werkzaamheden tegen de laagste lonen moesten verrichten en onder waarlijk beestachtige omstandigheden gehuisvest waren, verstoken van iedere vorm van onderwijs, met de alcohol als de enige vorm van ontvluchting uit de barre werkelijkheid. Engels schreef onder andere:

'De Ieren hadden van huis uit niets te verliezen, in Engeland echter 'veel te winnen' en vanaf het moment dat in Ierland bekend werd dat er ten oosten van het St. Georges Kanaal 'zekere' arbeid en 'goed loon' voor sterke knuisten te vinden was, trokken ieder jaar hele scharen uit Ierland naar de overzijde. Men neemt aan dat zodoende tot op heden ruim een miljoen Ieren zijn geïmmigreerd en er nog elk jaar een vijftigduizend binnenkomen, die zich bijna allen op de industriegebieden en vooral op de grote steden storten om daar de laagste klasse der bevolking te vormen.' . . . 'Overal waar weinig of geen kundigheid vereist wordt staat de fabrieksdeur voor de Ieren open' . . . 'Als het om eenvoudig, minder exact werk gaat, waar het meer op kracht dan op behendigheid aankomt, dan is een Ier net zo goed en goedkoper dan een Engelsman. Daarom zijn zulke takken van arbeid dan ook in de eerste plaats door Ieren overstromd; onder de handwevers, sjouwerlieden, losse werklieden, enz.'

Reeds in het midden van de negentiende eeuw telden volgens Engels de grote Engelse steden de volgende aantallen Ieren: Londen 120.000, Manchester 40.000, Liverpool 34.000, Bristol 24.000, Glasgow 40.000, Edinburgh 29.000.

Voor de Engelse bourgeoisie vormden zij al in die tijd niet alleen een onmisbare factor bij de bezetting van het groeiend en in omvang toenemend aantal fabriekswerkplaatsen, maar ook een welkome concurrentiefactor, aan wie geen 'Engels loon' betaald behoefde te worden. De Ieren, gehuld in lompen, waren immers altijd bij de hand om elk werk te verrichten waarvoor niets dan sterke armen en een sterke rug vereist werd en die dat wilden doen tegen een loon, dat genoeg was om er dagelijks aardappelen van te kopen met wat zout als specerij en die bovendien genoeg namen met het eerste het beste kot als huisvesting. Bij elkaar was dat immers nog altijd een grotere 'rijkdom' dan waaraan hij in zijn eigen land gewend was . . .

Engels stelde vast: 'Waartoe zou hij meer ruimte nodig hebben? Thuis had hij in zijn leemhut ook maar één ruimte voor alle huishoudelijke doeleinden en meer dan één vertrek heeft de familie ook in Engeland niet nodig. Zo is dan de opeenhoping van velen in één enkele kamer, die nu zo algemeen is, in hoofdzaak op de oorspronkelijke Ierse immigratie terug te voeren.'

Een tweede voorbeeld uit de geschiedenis is de ontwikkeling van het kapitalisme en de industriële bourgeoisie in Duitsland. Reeds in 1907, in de periode van de opkomst van het Duitse imperialisme, werkten in het toenmalige 'Deutsche Reich' 900.000 buitenlandse arbeidskrachten. In 1914, niet toevallig in het jaar waarin de eerste wereldoorlog uitbrak, waren het er al 1,2 miljoen. Destijds was het vooral nog de landbouw, het grootgrondbezit van de landjonkers, waar de buitenlanders tewerkgesteld werden, ter vervanging van naar de fabrieken getrokken Duitse plattelands-arbeidskrachten. In het Ruhrgebied waren het tot in de jaren van de Republiek van Weimar vooral Poolse kompels, die in de schachten van de bruin- en steenkoolmijnen werden ingezet en een beduidend percentage van het totale werknemersbestand uitmaakten.

Of het nu was op de landerijen van de Pruisische grootgrondbezitters, dan wel in de kolenmijnen van de grootkapitalisten van Rijn en Ruhr, of in andere takken van de economie, die zich door miserabele arbeidsvoorwaarden kenmerkten — altijd werden de buitenlandse arbeidskrachten meedogenloos uitgebuit en waar mogelijk ook als concurrentiefactor tegen de 'eigen' onderdrukte arbeidersklasse uitgespeeld.

In de tijd van de Hitler- en nazi-dictatuur bereikte de versleping van buitenlandse arbeidskrachten naar de Duitse industrieën een peil, waarvan de moderne geschiedenis geen voorbeeld kent. In het spoor van de oprukkende nazi-legers volgden de gedwongen colonnes van buitenlandse arbeidskrachten naar de Hitleriaanse oorlogsindustrie.

Deze enkele voorbeelden tonen op zichzelf al duidelijk aan, dat de historie en de moderne ontwikkeling van het kapitalisme nauw verstrengeld zijn met de verdrijving van huis en hof van arbeidskrachten naar de bedrijven van de bourgeoisie, naar de oorden waar de fabrieken en werkplaatsen geconcentreerd waren en deze beweging (mobiliteit en transport) van arbeidskrachten werd en wordt nog steeds voortdurend bevorderd.

Bij de concentratie daarvan in het imperialistische tijdperk, overschrijdt niet alleen het kapitaal de nationale grenzen, maar ook de vraag naar — liefst zo goedkoop mogelijke — arbeidskrachten. En altijd gaat het daarbij om het transport van arbeiders uit economisch achtergebleven streken en landen, naar verder ontwikkelde produktieverhoudingen in de centra van de kapitalistische industrie.

Thans bedraagt het aandeel van bijna 3 miljoen buitenlandse arbeiders in West-Duitsland ongeveer 11 procent van het totale werknemersbestand. In ons land is dat met 110.000 'gastarbeiders' beduidend minder en ongeveer 3 à 4 procent. Maar in ieder geval is het zeker, dat de aantallen buitenlandse werknemers in de EEG-landen (uitgezonderd Italië) een factor van grote economische betekenis betreft, die voor de bourgeoisie in het kader van de totale produktie een bron van extra-winsten vormt.

Reeds in de jaren 1969—1970 lag het percentage buitenlandse werkers bij enkele Duitse monopoliebedrijven boven het landelijk gemiddelde van Duitsland.

Concern :	Aandeel buitenlandse arbeiders op totaal aantal productie-arbeiders
Basf A.G.	15,5 procent
Bayer A.G.	11,8 procent
Hoechst A.G.	14,0 procent
Daimler Benz A.G.	25,9 procent
Volkswagenwerk A.G.	13,0 procent

Soortgelijke vergelijkende cijfers zijn voor de grote monopoliebedrijven in Nederland niet voorhanden, maar aan te nemen is, dat ook bij de Nederlandse concerns de buitenlandse werknemers een in verhouding groot percentage uitmaken in het totaal bestand van het productiepersoneel.

De huidige situatie t.a.v. buitenlandse werknemers in Nederland

Het aantal buitenlandse werknemers in Nederland is in het bijzonder de afgelopen 10 à 12 jaar bijzonder snel toegenomen, wat uit het volgende staatje moge blijken :

Land van herkomst	1960	1965	1970
Portugal	1	1.521	4.789
Spanje	309	21.025	25.866
Italië	6.112	11.324	13.188
Joegoslavië	5	1.034	7.812
Griekenland	404	3.042	4.038
Turkije	—	8.822	29.325
Marokko	—	4.506	21.040
Totaal	6.831	51.274	106.058

(Bron: Centraal Bureau voor de Statistiek)

(In de statistieken komen Italianen niet voor. Onderdanen van lidstaten van de EEG hebben geen arbeidsvergunning nodig.) Bovenstaande aantallen zijn exclusief de buitenlanders, die zich niet hebben laten registreren, omdat zij geen geldige werk- en verblijfsvergunning hebben en daarom als 'illegalen' worden aangemerkt. Juist van deze meest kwetsbare groep maken de ondernemers het liefst en schaamteloos misbruik voor het verrichten van de vuilste en zwaarste werkzaamheden tegen minimale lonen.

Naar schatting moet met inbegrip van de laatste groep het totaal van 106.000 buitenlandse werknemers met 5 tot 20 procent worden verhoogd. Ook de in Nederland werkzame Surinamers en Antillianen zijn hier buiten beschouwing gebleven, omdat zij — als 'rijksgenoten' ons land 'vrij' kunnen binnenkomen.

Bekijkt men de situatie ten aanzien van het aantal buitenlandse werknemers per provincie, dan verkrijgt men het volgende beeld: (Situatie per 15 april 1972 van vreemde arbeidskrachten, die over een geldige verblijfsvergunning beschikken en korter dan 5 jaar in Nederland werkzaam zijn. Bron: Ministerie van Sociale Zaken.)

Zie tabel op pagina 160

Het aantal niet-Nederlanders in de drie grote industriesteden in ons land (met inbegrip van Surinamers en Antillianen) werd eind 1971 geraamd op: Utrecht 4,66 procent van de bevolking, Amsterdam 4,4 procent en Rotterdam 3,17 procent.

Aan buitenlandse arbeidskrachten, die 5 jaar onafgebroken in het bezit zijn geweest van een tijdelijke arbeidsvergunning, wordt na die tijd een permanente arbeidsvergunning afgegeven. Dit aantal bedroeg op 15 juni 1972 (*Bron: ministerie van Sociale Zaken*):

Portugezen	1.145
Spanjaarden	5.951
Joegoslaven	244
Turken	5.808
Marokkanen en Tunesiërs	6.969
Overige nationaliteiten	4.371
Totaal	25.229

Rechteloosheid op vele gebieden

De *werkelijke* problemen van de buitenlandse werknemers en hun eventuele familieleden in ons land zijn ondanks alle publikaties daarover in de Nederlandse pers en de beelden daarover via de televisie — welke beelden en publikaties veelal ook nog rassistisch getint zijn — nog maar weinig bekend. Aan de voornaamste kwesties, de vérgaande uitbuiting, het isolement en de schaamteloze benadeling van buitenlandse werknemers, hun rechteloosheid op vele gebieden, dáár-over wordt in de 'officiële vaderlandse voorlichting' het liefst gezwegen. Wil men er iets van te weten komen dan moet men proberen in de koffiekamers van bv. de stationsrestaurants — waar de buitenlandse werknemers vaak uren slijten — een gesprek met hen aan te knopen, of is men aangewezen op publikaties van niet altijd even doorzichtige actiegroepen of semi-officiële stichtingen die zich bezighouden met de belangen van de buitenlandse werknemers. In deze groepen proberen echter ook vaak regelrechte spionnen van buitenlandse regeringen — in het bijzonder van de dictatoriale regimes in Spanje, Griekenland, Portugal, enz. — door te dringen en hun invloed uit te oefenen.

Zij, die hier van ondernemers- en overheidszijde het etiket van 'gastarbeider' opgeplakt krijgen, zijn het, die ondanks alle andere bewerkingen, in feite onbeschermd zijn. Bepaald niet als gast, maar als extra-uitbuitingsobject worden zij door de monopolies en de

Mannen	Portugal	Spanje	Joegoslavië	Griekenland	Turkije	Marokko Tunesië	Overige nationali- teiten	Totaal
Groningen	1	17	6	1	146	13	91	275
Friesland	1	5	22	1	52	107	75	263
Drente	—	96	84	1	14	42	58	295
Overijssel	4	598	127	1	2.874	447	324	4.375
Gelderland	20	1.100	259	36	2.975	1.380	591	6.361
Utrecht	5	492	151	129	1.666	1.968	528	4.939
Nrd.-Holland	513	3.385	1.037	62	2.809	2.486	3.035	13.327
Zd.-Holland	817	2.388	3.240	309	4.570	3.757	3.527	18.608
Zeeland	2	51	336	8	112	87	122	7.18
Nrd.-Brabant	103	3.213	467	139	3.060	2.076	856	9.923
Limburg	13	544	176	40	638	2.244	352	4.007
Totaal	1.479	11.889	5.905	727	18.916	14.607	9.568	63.091
Vrouwen								
Groningen	—	—	10	—	22	1	31	64
Friesland	1	1	52	—	—	1	52	107
Drente	—	21	179	—	3	1	14	218
Overijssel	—	116	102	—	203	5	57	483
Gelderland	7	212	352	12	167	11	296	1.057
Utrecht	1	285	313	89	69	29	136	922
Nrd.-Holland	482	909	519	15	469	55	1.333	3.782
Zd.-Holland	426	983	733	143	409	50	766	3.510
Zeeland	—	13	11	—	18	1	25	68
Nrd.-Brabant	13	434	861	112	431	32	260	2.143
Limburg	5	53	9	39	61	4	111	282
Totaal	935	3.027	3.141	410	1.852	190	3.081	12.636

kapitalistische staat — die dan als 'gastheren' fungeren — behandeld. Terwijl de eersten de lonen drukken en onbeschaamd profiteren van de tijdelijke werkkrachten, grijpt de overheid ook nog eens diep in het loonzakje van de buitenlanders *zonder* daar gelijkwaardige voorzieningen in de sociale sector — zeker voor wat de sociale zekerheid op lange termijn betreft (WAO, AOW, en dergelijke) — tegenover te stellen. (De buitenlandse werknemers brengen de schatkist jaarlijks meer dan 100 miljoen gulden op aan loonbelasting, terwijl ook van hun loon rond een vijfde deel aan sociale premies wordt ingehouden.) Van de kant van hun 'eigen' regeringen hebben de buitenlandse werknemers ook geen bescherming te verwachten. Integendeel, van die kant probeert men de buitenlandse werknemers zo ver mogelijk van de maatschappelijke organisaties in ons land, van de dagelijkse strijd van de Nederlandse werkers vandaan te houden, dikwijls door regelrechte chantage via hun hier aanwezige agenten op de ambassades en de door dezen geronselde handlangers.

Opmerkelijk is overigens, dat de Nederlandse vakbeweging, de bij het NVV aangesloten vakbonden, zich tot voor kort nog maar weinig met de problemen van de buitenlandse arbeiders bezighielden. Sinds de stakingsacties van de laatste tijd, waaraan de buitenlandse arbeiders zo massaal en actief deelnamen, is daar wel enige verandering in gekomen, maar van een duidelijke en actieve vakbondskoers ten aanzien van de buitenlandse werknemers en de bescherming van hun belangen, is nog lang niet altijd sprake.

Economisch potentieel

Door hun arbeidsprestaties, door de flexibele mogelijkheden om hen in te zetten overall waar zich knelpunten in de kapitalistische economie voordoen, leveren de buitenlandse werknemers een beduidende bijdrage aan een ongestoord verloop van het produktieproces en aan de algemene stijging van de arbeidsproductiviteit.

Dit weerhoudt sommige scribenten niet om de huidige werkloosheid als gevolg van de onzekerheden en crisisverschijnselen binnen de kapitalistische economie rechtstreeks verband te brengen met de aanwezigheid van buitenlandse arbeidskrachten. Hun redenering komt er dan op neer: we hebben nu zo ongeveer 130.000 aangeworven buitenlandse arbeidskrachten, maar ook bijna evenveel werklozen. Als we nu de buitenlanders naar huis sturen hebben we het probleem van de werkloosheid in ons land in één slag opgelost!

Dit soort verzinsels wordt vanuit ondernemerskringen uit pure opportuniteitsoverwegingen niet tegengesproken, hoewel niemand beter dan zij beseffen, dat het plotseling wegtrekken van de buitenlandse arbeiders heel wat lopende banden in hun fabrieken zouden doen stilstaan, de zware, ongeschoolde en veelal meest smerige werkzaamheden in de bedrijven onverricht zouden blijven, de werkzaamheden in ziekenhuizen, bij gemeentelijke reinigingsdiensten, en dergelijke zouden blijven liggen en vele activiteiten in de Horeca- en andere dienstensectoren zouden stagneren.

Het is zeker binnen het systeem van de multinationale bedrijfs-

concentratie op enkele centrale gebieden van West-Europa onmogelijk het aantal buitenlandse werknemers te vergelijken of gelijkwaardig te stellen aan het aantal werklozen per land. Het een is niet tegen het ander af te wegen.

1) De meeste werkzaamheden die thans door buitenlandse werknemers worden verricht liggen beneden het opleidingsniveau en bezijden de vakbekwaamheid van het overgrote deel van de werklozen in ons land.

2) De Nederlandse arbeiders hebben voor de monopolies niet de gewenste mobiliteit, die de buitenlandse arbeidskrachten wel bezitten en die zo nodig niet alleen weggewerkt, maar ook ingezet kunnen worden, overal waar de ondernemers op bepaalde momenten de grootste behoefte aan arbeidskrachten hebben, en die goed genoeg zijn om, waar nodig, opengevallen plaatsen van inheemse arbeidskrachten te bezetten.

3) De monopolistische industrie heeft juist steeds meer behoefte aan vergroting van mobiliteit der arbeidskrachten in verband met de toenemende industriële concentraties, zoals in ons eigen land de Randstad Holland, in West-Duitsland het Ruhrgebied (en na de oorlog ook steeds meer het Beierse gedeelte rond München), in Frankrijk rond Parijs, in Italië de Po-vlakte, enzovoorts. De in ons land werkzame Italianen zijn overwegend uit het arme en industrieel achtergebleven Zuid-Italië afkomstig.

In deze industriële concentratiegebieden van de multinationale concerns zijn de meeste buitenlandse arbeidskrachten aanwezig, terwijl de werkloosheid haar piek juist *buiten* deze industriële concentraties heeft (het noorden en het zuiden van ons land). Limburg is er met name een voorbeeld van hoe gebrek aan werk, aan goed betaald werk, dat kan concurreren met het loon voor het zware en ongezonde mijnwerkersberoep, een voor West-Duitsland zeer welkome arbeidsreserve aankweekt voor de industriële concentraties in het Ruhrgebied. Limburg kent nu al niet minder dan 30.000 pendelaars of grensarbeiders, die met evenveel recht ook Duitse 'gastarbeiders' genoemd zouden kunnen worden.

Dit dan in tegenstelling met de situatie aan het eind van de vorige eeuw, toen de Nederlandse bourgeoisie Duitse vakarbeiders naar ons land haalde om de op gang gekomen industrialisatie door te kunnen zetten, waarvoor in Nederland zelf nog geen, of onvoldoende vakbekwame krachten aanwezig waren.

Hiermee wordt nog eens onderstreept, dat de gehele ontwikkeling van het kapitalisme tot aan de huidige imperialistische concentratie toe, onder verschillende voorwaarden en op andere manieren met het verplaatsen van arbeidskrachten verweven is.

Thans is er niet alleen sprake van een tijdelijke en meer permanente emigratie vanuit de ontwikkelingslanden naar het monopolistische West-Europa, maar tegelijkertijd vindt ook binnen Europa en binnen de landen van Europa zelf, een permanente of tijdelijke verplaatsing van arbeidskrachten naar de concentratiegebieden van de multinationale monopolies plaats.

Niet alleen wat betreft hun kapitaal en het behalen van maximale winsten, ook wat betreft het met het kapitalistische systeem

onverbrekelijk verbonden industriële reserveleger, opereren de monopolies multinationala en mondiaal.

Concluderend kan gezegd worden, dat de kapitalistische produktiewijze in haar imperialistische fase zich steeds duidelijker op enkele centrale plaatsen concentreert met daaromheen — en over de grenzen heen — gebieden en landen met een groot industrieel reserveleger van arbeidskrachten. Zo slaagt de bourgeoisie er in de meest ellendige uitbuitingsvormen naar de periferie van deze gebieden te exporteren. De voordelen voor de grote ondernemers van een buitenlands industrieel reserveleger liggen duidelijk voor de hand. Dit industrieel reserveleger moet in dit verband niet gezien worden als een voorraad, maar als een stroom. Juist in het feit, dat geregeld een deel der immigranten naar hun land van herkomst terugkeert en weer door anderen wordt vervangen, ligt een voorname — zo niet de voornaamste — bron van voordelen voor het kapitalistisch-economische produktie-apparaat. De voorzieningen, die het aanstellen van buitenlandse werknemers met zich meebrengt, blijven dan tot het uiterste beperkt. De ondernemers spreken dan ook reeds over 'internationales forenzen'.

Naast de al genoemde factor van mobiliteit voor de meest ongeschoolde, zware en vuile werkzaamheden, zijn er ook nog de volgende voordelen:

1. De buitenlandse arbeiders verblijven in de immigratielanden tijdens hun meest actieve periode. Blijkens ramingen ligt de leeftijd van de buitenlandse werknemers in Nederland voor 75 procent tussen de leeftijd van 18 tot 35 jaar.

'Immigranten worden aangetrokken door een hogere beloning dan zij in eigen land kunnen verdienen. Als gevolg van het tekort aan arbeid in het moederland, zijn zij soms geheel of gedeeltelijk werkloos. Het is begrijpelijk, dat vooral jonge mensen, die ontevreden zijn met hun huidige status en hopen deze door werk elders te kunnen verbeteren, tot vertrek bereid zijn,' aldus een citaat uit een rapport, dat de Leidse hoogleraar prof. dr. W. Brand over de buitenlandse werknemers samenstelde voor de 'Europese studiedagen' in september 1972 in Amiens en Rijssel gehouden. Over dit rapport werd een tweetal artikelen gepubliceerd in het weekblad *De Onderneming* van het Verbond van Nederlandse Ondernemingen VNO.

2. Aan de kosten van de voor-productieve periode hebben de ondernemers in de immigratielanden geen cent behoeven te spenderen.

3. 'Gastarbeiders' zijn per definitie *tijdelijke* werkkrachten, die hier komen met de hoop in zo kort mogelijke tijd zoveel mogelijk geld te verdienen. De ondernemers profiteren daarvan door hen de meest onaantrekkelijke werkzaamheden te laten verrichten, terwijl zij zich aan *werkelijke* huisvesting (geen verpakking in ligschepen, kampeementen of krottenwijken, zoals thans veelal het geval is), van onderwijs en vakopleiding niets aantrekken.

De baten zijn voor de ondernemers, terwijl alle bijkomende kosten (huisvesting, onderwijs, begeleiding, enz.) naar de gemeentelijke overheid (de belastingbetaler) worden afgeschoven. Op de van hen bekende grove wijze deed dit de Beierse (Landes)minister van

binnenlandse zaken, Bruno Merk, eens de verzuchting slaken: 'We hadden arbeidskrachten nodig, er zijn echter mensen gekomen' . . . De grote ondernemers en de kapitalistische staat hebben met het aanwerven van buitenlandse arbeidskrachten problemen geïmporteerd die uitgerekend in de industriegebieden, waar de ruimtelijke ordening toch al al te lang verwaarloosd is, het grootste zijn, en die men op kosten van de gemeenschap probeert op te lossen, inplaats van deze ten laste te brengen van de extra-winst makende ondernemers. De huisvesting, vooral bij gezinsvereniging, het onderwijs, de vakopleiding, de sociale begeleiding van buitenlandse werknemers laat nog alles te wensen over, en heeft vooral in de grote steden toestanden geschapen, die al herhaaldelijk tot conflicten hebben geleid in de buurten (krottenwijken) waar de meeste buitenlandse werknemers zijn terecht gekomen.

Verdoezeling

Om te verdoezelen dat het de ondernemers zijn die extra-winsten maken uit de tewerkstelling van buitenlandse arbeiders, terwijl ze de gemeenschap voor de kosten laten opdraaien, worden hele redeneringen op touw en becijferingen op papier gezet, waaruit zou moeten blijken, dat de buitenlandse arbeiders 'ons' in feite meer kosten dan zij opbrengen.

Door het woordje 'ons' proberen de ondernemers en de hen goedgezinde scribenten te suggereren, dat 'wij Nederlanders' allen gelijkwaardig betrokken zijn bij de komst naar en de opbrengst van de buitenlandse arbeiders in ons land.

In de in 1970 verschenen regeringsnota over de buitenlandse werknemers wordt de ondernemingsredenering geschraagd door de opmerking, dat 'nader onderzocht zal worden in hoeverre op basis van het beschikbare statistische materiaal een macro-economische kosten-baten analyse kan worden samengesteld'.

In dit rapport, onder andere door Roolvink ondertekend, en van vele zijden bekritiseerd, worden uitsluitend de belangen van de Nederlandse economie, in het bijzonder van de Nederlandse industrie besproken en behartigd. De belangen van de buitenlanders zelf, hun welzijn en de economische belangen van hun landen van herkomst, tellen nauwelijks mee, evenmin als het belang van de Nederlandse werknemers.

De door de regering aangekondigde kosten-baten studie is ook verschenen. In maart 1972 liet het Centraal Plan Bureau een rapport het licht zien, waarin in kille cijfers wordt afgewogen of en hoe groot de 'economische effecten' zijn van het toelaten van buitenlandse arbeiders, waar de voor- en nadelen in zitten en waar deze terecht komen.

Ondanks de kilheid van de cijfers — het gaat immers over mensen — is het toch nuttig en wetenswaardig enkele conclusies uit dit CPB-rapport te vermelden. Voorop zij gesteld, dat het rapport werd samengesteld op basis van het toenmaals bestaande arbeidstekort (vanuit een situatie dus bestaand in de zestiger jaren). Er tevens rekening mee

houdend, dat het een regeringsinstantie is die het rapport samenstelde, moeten de uitkomsten en conclusies dus met de nodige omzichtigheid worden gehanteerd en meer als aanduidingen dan als feiten en zekerheden worden gezien.

De CPB-conclusies luiden onder meer als volgt:

- Indien aan de arbeidsvraag die door bedrijven wordt uitgeoefend niet door het binnenlandse arbeidsaanbod kan worden voldaan, zal de immigratie verminderde spanning op de arbeidsmarkt veroorzaken. Deze vermindering van spanning kan voor een individuele onderneming van groot gewicht zijn, macro-economisch (voor de landelijke economie) is zij van een geringere grootte dan de immigratie zelf, als gevolg o.a. van tegenwerkende krachten van de vraagzijde. (Grottere vraag maakt ook geïmporteerde arbeidskracht duurder.)
 - Daarom moet de benedenwaartse druk op de lonen en prijzen, hoewel aanwezig, kleiner geacht worden dan op het eerste gezicht wordt gedacht.
 - De benedenwaartse druk op bepaalde lonen heeft voor bepaalde sectoren en bepaalde werkzaamheden in beginsel minder diepte-investeringen tot gevolg, een consequentie welke ook tot uiting kan komen in een langer gerekte levensduur van oude kapitaalgoederen en in vertraging van herstructurering van zwakke bedrijven of bedrijfstakken. Anderzijds kan het inzetten van buitenlandse arbeiders een impuls voor de investeringsactiviteiten betekenen door het beschikbaar zijn van een groot productiepotentieel.
 - De gevonden resultaten wijzen er op, dat de reële verbetering voor de binnenlandse afhankelijke beroepsbevolking *verwaarloosbaar klein is*. Daartegenover zijn de reële gevolgen voor de overige inkomensgroepen (in dit geval een deftig woord van het CPB voor ondernemers en aandeelhouders) duidelijk positief, als gevolg van hogere winsten dan wel geringere onderbezettingsverliezen. De lopende rekening van de betalingsbalans ondergaat per saldo geen wijziging. (De invloed van naar het buitenland overgemaakt loon, wordt genivelleerd o.a. door een hogere export.)
 - De nationaal-economische rentabiliteit van immigratie van buitenlandse werknemers in geval van een binnenlands tekort aan arbeidskrachten valt dus positief uit. Het saldo van kosten en baten maakt het begrijpelijk, dat immigratie meer wordt bepleit vanuit werkgevers- dan vanuit werknemersstandpunt.
 - De positieve nationaal-economische rentabiliteit resulteert niet-tegenstaande de eisen aan het sociaal milieu gesteld. Daarbij blijkt, dat een solitaire (eenzame, alleenstaande) buitenlandse werknemer in termen van benodigde infrastructurele voorzieningen (woningen, onderwijs, enz.) goedkoop is. De overkomst van gezinsleden is daarentegen duur, waardoor de nationaal-economische rentabiliteit wordt aangetast, *zonder overigens negatief te worden*. Toch dient de sociale aanvaardbaarheid van de overkomst van de gezinsleden volgens het CPB te worden afgewogen tegen de economische consequenties daarvan . . .
- Ook het CPB kan niet ontkennen, dat in de vraag naar buiten-

landse arbeiders een 'structurele component' (een duurzaam karakter) verweven zit.

Heel dubbelzinnig en zelfs een beetje mystiek wordt het CPB als het in zijn rapport met veel kronkelredeneringen vermeldt, dat door het laten uitvoeren van onaantrekkelijke werkzaamheden door buitenlandse arbeiders 'de Nederlandse werknemer een psychisch inkomen geniet dat moeilijk kwantificeerbaar is', waartegenover volgens het CPB het besef groeit, dat de buitenlandse werknemer een negatief psychisch inkomen geniet als gevolg van het feit dat hij ver van zijn huis en land zijn werk moet doen.

Een psychisch inkomen — wat dat dan ook zijn mag — brengt echter in geen geval meer geld in het loonzakje en wat dat betreft zou het CPB er best voor hebben kunnen pleiten om zowel het 'psychisch inkomen' van de buitenlandse, als dat van de Nederlandse werknemers reëel en tastbaar hoger te maken.

Ook in een uitgave van de in Haarlem gevestigde Algemene Werkgeversvereniging (AWV) wordt naar aanleiding van twee Zwitserse studies (van V. Lutz en A. H. Gnehm) nagegaan in hoeverre het aantrekken van buitenlandse arbeiders in economisch opzicht een oplossing kan betekenen voor het tekort aan arbeidskrachten in bepaalde sectoren en voor bepaalde werkzaamheden 'en welke voor- en nadelen aan deze oplossing verbonden zijn'. (Sociale en economische verkenningen, deel 2, september 1969, getiteld: 'Buitenlandse arbeiders — een economische verkenning', uitgegeven door de Algemene Werkgeversvereniging, afdeling research.)

Aan de hand van deze studie wordt uiteengezet, dat economisch voordeel van buitenlandse arbeiders ten nauwste verbonden is met 'selectieve immigratie'. Wij citeren:

'In tegenstelling tot normale immigratie, waarbij toelating geschiedt, ongeacht opleiding of beroep, worden bij selectieve immigratie uitsluitend buitenlanders toegelaten, die het relatief slecht betaalde en onaantrekkelijke werk willen verrichten, terwijl de meer attractieve arbeid voor de autochtone bevolking wordt gereserveerd'.

Deze selectieve immigratie kan volgens deze ondernemerspublicatie bewust worden nagestreefd door de overheid d.m.v. te stellen toelatingseisen, waarbij de aangeworven goedkope spierkracht dan ingezet dient te worden in de sector-2 van het bedrijfsleven, waaronder in het algemeen worden verstaan de arbeidsintensieve en in technische ontwikkeling achterblijvende bedrijven, waar het voorhanden zijn van voldoende laagbetaalde buitenlanders ook nog een 'dempende werking' kan hebben op de ontwikkeling van de lonen. (Textiel, aardewerk, lederindustrie, e.d.)

Ook in het hier eerder geciteerde rapport van prof. dr. W. Brand wordt op het baten-effect van de buitenlandse arbeiders ingegaan. De professor neemt echter de cijfers over zoals die gepubliceerd werden in het orgaan van het Nederlands Christelijk Werkgeversverbond (mei, 1972, blz. 310—311) en schrijft:

'Ondernemers betalen de buitenlandse arbeiders meestal dezelfde lonen (afhankelijk van functie, leeftijd en ervaring) en andere toe-

slagen als autochtone werknemers, maar daar bovenop komen nog wervings- en reiskosten, extra-uitgaven voor tolken, de vertaling van instructies, enz. Voor een aantal gevallen zijn in Nederland deze extra-kosten op f 4000,— à f 5000,— per arbeider per jaar becijferd. Dat men toch tot deze relatief dure arbeid zijn toevlucht neemt, komt omdat vervangbaar aanbod op de nationale markt niet beschikbaar is', en verder, 'De buitenlandse werknemers vormen volgens mij ideaaltypisch een marginale groep, waarvoor per definitie kosten en opbrengsten elkaar opheffen, maar men heeft ze nodig omdat zonder hen de economie niet draait.'

Ook al poogt de professor het maken van extra-winst door de ondernemers te verdoezelen, toch kan ook hij niet geheel zwijgen over ondernemersvoordelen, ook al komt het dan allemaal nogal wat algemeen en relativerend op papier te staan. Zo schrijft hij o.a.: 'In sommige bedrijven schijnt men sommige immigranten boven landgenoten te prefereren, omdat zij gedisciplineerder en meer gemotiveerd zijn om een goede prestatie te leveren. Eén ondernemer vertelde mij, dat als het aan hem lag, hij graag het merendeel van zijn Nederlandse werkers door buitenlanders zou vervangen' . . . In een bedrijf waar stukwerk regel is, toonde men mij werkbriefjes waaruit bleek dat bepaalde vreemdelingen hogere produktiecijfers behaalden dan de gemiddelde Nederlander.'

Klassesolidariteit noodzakelijk

Als de professor wat verder had gezocht zou hij ongetwijfeld nog wel meer ondernemers zijn tegengekomen, die hem iets over hun voordelen van tewerkgestelde buitenlandse arbeiders hadden kunnen vertellen. Maar men zou hem dan ongetwijfeld ook om de grootst mogelijke vertrouwelijkheid hebben gevraagd . . . En of de professor na de massale deelname van buitenlandse arbeiders aan de stakingsacties van de afgelopen tijd nog hetzelfde ondernemersbegrip over hun 'discipline' zou willen hanteren als in zijn rapport van 1972, valt eveneens te betwijfelen.

In ieder geval is het duidelijk, dat de classesolidariteit tussen buitenlandse en Nederlandse arbeiders snel groeit en in de plaats treedt van de door de ondernemers zo bewierookte arbeidsdiscipline. Nederlandse en buitenlandse werknemers leren bij elke actie voor hogere lonen en betere arbeidsvoorwaarden duidelijker zien, dat zij tegenover de ondernemers gemeenschappelijke belangen verdedigen.

Instemmen kan men met professor Brand als hij in zijn rapport tot de algemene conclusie komt: 'De voordelen van volwassen immigranten, waarvan men niet de kosten van opvoeding heeft betaald, lijken zonder meer duidelijk. Bedrijven krijgen additionele arbeidskrachten om daarmee de produktie uit te breiden of eventuele leegloop van machines te vermijden. Door hun aanwezigheid vergroten zij de arbeidsmobiliteit, vergemakkelijken de herallocatie van arbeid en helpen aldus mede om knelpunten in het produktieproces te verminderen.'

Hoewel het de winst niet in cijfers vertaalt, spreekt zo'n conclusie op zichzelf een duidelijke taal.

Overigens heeft de professor voor het CPB-rapport niet zoveel goede woorden over. Hij beweert dat het Centraal Plan Bureau de overmaking van verdiend loon naar het buitenland onderschat, waardoor het profijt voor de *nationale economie* overschat wordt. De professor kan daar gelijk in hebben, maar dan wordt het nog duidelijker dat de enige profiteurs van buitenlandse werknemers de ondernemers en de aandeelhouders zijn. Brand betwijfelt ook of het pleidooi in het CPB-rapport om meer vrouwen op te wekken het arbeidsaanbod te vergroten in de praktijk veel betekenis zal hebben. Hij schrijft:

'Dit voordeel spreekt haast vanzelf, daar deze vrouwen geen extra beslag op bepaalde voorzieningen (gezondheidszorg, huisvesting en onderwijs) zouden leggen en evenmin gelden naar het buitenland zouden transfereren. Het is echter de vraag of deze vrouwen, of degenen die zij zouden vervangen, bereid zijn de arbeid die nu verricht wordt door buitenlandse werknemers te willen of kunnen overnemen. Eveneens de door het CPB gemaakte opmerking, dat een hogere beloning voor het werk dat thans door vreemdelingen wordt gedaan, wellicht wel attractief zou zijn voor nationale arbeidskrachten, lijkt dubieus. Zulk een maatregel zou op de huidige arbeidsmarkt allicht een opwaartse druk op andere loonschalen in het bedrijfsleven uitoefenen.'

Maar een dergelijk tegenargument heeft dan ook meer met een ondernemers- dan met een wetenschappelijke benadering van het probleem te maken.

We hebben in dit artikel een aantal aspecten van het probleem van de buitenlandse arbeiders belicht. Er zijn er echter nog andere, eveneens van zoveel belang, waarop in een volgend nummer van dit blad nog nader zal worden ingegaan.

A. VAN TURNHOUT

Ruilverkaveling en liquidatie kleine boeren door EEG

Toen de EEG (Europese Economische Gemeenschap) werd gevormd, gingen haar oprichters zich te buiten aan allerlei bespiegelingen, waarin de integratie van landbouwgebied binnen de EEG-landen ('de gemeenschappelijke landbouwmarkt') werd voorgesteld als een doeltreffende methode om de levensstandaard van de boeren te verhogen en hen een bedrijfstechnische en sociaal-economische vooruitgang te verzekeren.

In de EEG-verdragen van Rome werd zelfs vastgelegd, dat de doelstellingen van de agrarische politiek van de toen nog zes EEG-landen gebaseerd zouden zijn op het verbeteren van de levensomstandigheden van de boeren.

Er zijn sindsdien heel wat jaren verstreken en duidelijk is geworden, dat van de beloften op sociaal-economisch gebied voor het boerenbedrijf niets is terechtgekomen en dat de gevolgen voor de grote meerderheid van boeren in de EEG-landen volkomen in strijd met die mooie woorden zijn gebleken.

In werkelijkheid heeft er een grootscheepse liquidatie van boerenbedrijven plaatsgevonden en hebben ook de monetaire stormen van de laatste jaren wat er aan prijsafspraken was gemaakt, ineen doen zakken. In de EEG-landen, ook in ons land, hebben de boeren meer dan eens in felle demonstraties tot uiting gebracht, dat zij de EEG-koers, waarvan Mansholt jarenlang de verpersoonlijking is geweest, niet wensen te aanvaarden en ook in tal van publikaties werd de landbouwpolitiek gehekelde.

Zo verscheen er enige tijd geleden een boek van Adrian Zeller 'De groene revolutie' *), waarvan men kan zeggen dat er een boekje over de landbouwpolitiek binnen de EEG werd opgedaan.

Zeller, een Fransman, die aan de EEG verbonden is geweest, toont met cijfers aan, dat vooral de kleinere boeren en agrarische werkers onder enorme financiële lasten gebukt gaan en dat hun belangen worden opgeofferd aan de prijspolitiek van de EEG. Een groot deel van de agrarische bevolking in West-Europa staat er momenteel slechter voor dan noodzakelijk is, als gevolg van het EEG-beleid. De maatregelen, die zogenaamd worden genomen ter verbetering van de landbouwstructuren zijn gericht op de grote boerenbedrijven en zijn wat de kleinere bedrijven betreft onvoldoende of werken in het geheel niet.

De prijspolitiek van de EEG legt niet alleen zware lasten op de boeren, maar is ook in strijd met de belangen van de consument, die steeds hogere voedsel- en vleesprijzen moet betalen.

Zeller heeft in zijn boek Frankrijk centraal gesteld en over Nederland meldt hij niet zo veel. Merkwaardig is echter wel, dat hij, zoals ook wel andere critici van het EEG-landbouwbeleid, zich een voorstander van een verdergaande integratie blijft tonen en zelfs waarderende woorden aan Mansholts verregaande, veel verzet oproepende, liquidatieplannen wijdt.

Dat plan van Mansholt ging ervan uit, dat gedurende de periode 1970—1980 de helft van de boeren hun erven moesten verlaten en dat

vijf miljoen hectare cultuurgrond van de toenmalige zes EEG-landen aan zijn bestemming moest worden onttrokken.

Het lijkt betrekkelijk rustig rondom het beruchte Mansholtplan, maar die rust is maar schijn, want in de praktijk wordt er nog hard aan de uitvoering gewerkt. Aan de hand van cijfers is dat aan te tonen en laten we die cijfers nog maar eens in herinnering roepen.

In 1947 beliep de beroepsbevolking, die in de land- en tuinbouw werkzaam was, nog een half miljoen personen, maar in 1970 bleek dit aantal al meer dan gehalveerd te zijn. Een paar jaar terug berekende het Landbouw Economisch Instituut (LEI), dat tot 1975 de beroepsbevolking zeker nog met 35.000 personen zou dalen. Men kan thans echter reeds zeggen, dat deze cijfers van de LEI aan de te lage kant zijn geweest en dat zij zullen worden overtroffen.

Het is daarbij opmerkelijk, dat zich ook grote achteruitgang voordoet in de tuinbouwsector. Bij toetreding van Nederland tot de EEG werd ook het argument gehanteerd, dat er juist voor de tuinbouw nieuwe grote mogelijkheden zouden ontstaan. Het tegendeel is echter het geval gebleken.

Grond en ruilverkaveling

Om het boerenbedrijf te kunnen voeren moet er natuurlijk de beschikking zijn over grond. De oppervlakte van ons land bedraagt ruim 41.000 vierkante kilometer, inclusief de wateroppervlakten. De aanleg van nieuwe polders en de uitvoering van bepaalde ontginningswerkzaamheden deden ons land groter worden.

Van de totale oppervlakte is tussen de 25 tot 30 duizend vierkante kilometer geschikte cultuurgrond. Dat is in verhouding bijzonder veel, als men bedenkt dat van de totale oppervlakte van onze aardbol het gemiddelde voor geschikte cultuurgrond slechts acht procent bedraagt. Men kan het dus geen toevaligheid noemen, dat er in ons land door de jaren heen een grote bedrijvigheid is geweest, met voor akkerbouw betrekkelijk gunstige klimatologische omstandigheden.

Inpoldering, drooglegging en ontginning van woeste gronden zorgden er aanvankelijk voor, dat — hoewel gronden natuurlijk voor allerlei doeleinden ter beschikking moesten komen — de oppervlakte aan cultuurgrond behouden bleef.

Vanaf 1950 zijn er echter in deze gunstige situatie verstoringen opgetreden en wordt steeds meer grond voor andere dan landbouwkundige doeleinden opgeslokt. Men kan zelfs zeggen, dat wanneer vanaf die tijd geen nieuwe ontginningen meer hadden plaatsgevonden, we niet minder dan 135.000 hectare cultuurgrond armer zouden zijn geworden. Dat is een gebied zo groot als de provincie Utrecht!

Zulk een ontwikkeling schept natuurlijk grote problemen voor de agrariërs, die zich al met allerlei moeilijkheden geconfronteerd zien.

De Nederlandse pluimveehouderij, de tuinbouw, delen van de akkerbouw en de fruitkwekers hebben het in de laatste jaren zwaar te verduren gehad. Op velerlei manieren hebben zij onder pressie van de EEG-politiek gestaan en de opeenvolgende rechtse regeringen hebben deze EEG-politiek, die tegen het nationale belang van onze landbouw

was gericht, uitgevoerd.

Verleden jaar publiceerde de regering-Biesheuvel een 'Nota inzake het landbouwstructuurbeleid', waarvan de inhoud zonder twijfel vanuit Brussel is geïnspireerd. Zo waren er een hele reeks EEG-richtlijnen bijgevoegd, die als strekking hebben de liquidatie van het kleinbedrijf en de inrichting van grote tot zeer grote bedrijven.

Om tot bedrijfsvergroting te komen zou er een ander structuurbeleid moeten worden gevoerd en zou er bijvoorbeeld een andere ruilverkavelingswet of zelfs een vervanging van de gehele ruilverkavelingswet door een zogenaamde landinrichtingswet moeten plaatsvinden.

De huidige ruilverkavelingswet dateert van 1954 en er is inmiddels reeds een wetsontwerp tot wijziging van de ruilverkaveling ingediend. Rondom dit vraagstuk is de laatste jaren heel wat te doen geweest, men denke maar aan de ondemocratische stemprocedures. Er dient dan ook gewaakt te worden, dat zij onder de huidige verhoudingen steeds meer tot een instrument van de EEG-politiek zou kunnen worden.

Met betrekking tot bestemming en 'indeling' van de grond kunnen natuurlijk ook andere belangen dan alleen die van een agrarisch bedrijf een rol spelen: inwoners van grote steden, die belang hebben bij recreatie, bouw van nieuwe wijken, aanleg van verkeerswegen, enz. Voor de agrarische bevolking is het echter noodzakelijk en volkomen gerechtvaardigd. erop toe te zien, dat er achter argumenten van stadsuitbreiding en recreatie geen landbouwpolitieke bedoelingen schuil gaan, dat wil zeggen pogingen om het areaal cultuurgrond te verminderen teneinde het aantal boeren te kunnen verminderen.

Wij willen in dit artikel nu nader op de ruilverkavelingswet ingaan.

De stemprocedure

Ruilverkaveling is erop gericht een bepaalde 'herverdeling' van de grond mogelijk te maken tot stand in 1924 en er werd in bepaald, dat een ruilverkaveling was aangenomen, wanneer meer dan de helft van de eigenaren, tezamen eveneens meer dan de helft van de oppervlakte grond bezittend, vóór stemde.

Zowel in 1938 als in 1954 werd de ruilverkavelingswet gewijzigd. Hete hangijzers waren meestal het stemrecht, de kosten voor de verkavelingswerken en de stijgende waterschapslasten. Volgens de nu nog bestaande tekst van de ruilverkavelingswet, die van 1954 dus, is een ruilverkaveling aangenomen, wanneer

- a) de meerderheid van de eigenaren voorstemt, los van de oppervlakte grond, die zij bezitten;
- b) een minderheid voorstemt, die echter over meer dan de helft van de betreffende grond beschikt.

In dit laatste geval geven dus de hectares grond de doorslag boven de stem van de boeren. Er bestaan zeer grote bezwaren tegen de stemprocedures. De eigenaren worden 'ter vergadering opgeroepen' en wie niet ter vergadering komt, om wat voor reden dan ook, die wordt bij

de voorstemmers gerekend!

In het verleden hebben zich rondom deze gang van zaken al eens vreemde tonelen afgespeeld. Het kwam recentelijk nog voor, dat mensen, die al honderd jaar dood waren, ter vergadering werden opgeroepen, want zij stonden om één of andere duistere reden nog opgenomen in het kadaster.

Erfenissen spelen in de problematiek rondom de ruilverkaveling ook een grote rol. Het kan voorkomen — en het gebeurt ook — dat een betrekkelijk klein stuk grond van bijvoorbeeld één hectare 'verruilkaveld', verdeeld, moet worden.

Meestal gaat zo'n procedure dan niet vlot. Op een bepaalde dag moeten de eigenaren worden opgeroepen ter stemming. Als er dan zestig erfgenamen zijn, kunnen zij allen stemmen, want er is geen minimumgrootte aan bezit in de wet gesteld om zijn stem te komen uitbrengen. In het geval van die erfgenamen kan men er doorgaans van uitgaan, dat zij — waar zij ook wonen — niet komen opdagen, maar zij worden wel bij de voorstemmers gerekend.

Zo een gang van zaken heeft natuurlijk niets met democratische besluitvorming te maken, laat staan dat op deze wijze kan worden gesproken van belangenbehartiging van de boeren.

Artikel 2 van de ruilverkavelingswet zegt:

'Ruilverkaveling geschiedt uit kracht van een overeenkomst, of uit kracht van de wet ter behartiging van de belangen van land-, tuin-, bosbouw of veehouderij'.

Uit deze bewoordingen blijkt, dat de belangen van de betrokkenen voorop behoren te staan en gewoonlijk worden die dan ook wel nauwkeurig afgewogen.

De bedoeling van een ruilverkaveling dient te zijn om tot een betere bedrijfsvoering te komen. Daarom wordt getracht om alle (kleine) percelen verdeeld liggende grond van een zelfde eigenaar bij ruilverkaveling samen te voegen. In de praktijk is dat in verband met de bedrijfsgebouwen niet altijd een eenvoudige zaak.

In zo'n plan worden vaak ook nieuwe waterwegen gepland voor een goede waterbeheersing en, vooral na de oorlog, plannen voor verharding van wegen.

Het doorvoeren van een ruilverkaveling kost dus geld en niet zo weinig ook. Wanneer de verbeteringswerkzaamheden onvoldoende rendement opleveren, heeft een boer natuurlijk geen belang bij uitvoering.

Via de cultuurtechnische dienst verleent het Rijk subsidies, tot maximaal zeventig procent. Voor de landbouwers zelf blijft er dan echter toch altijd nog een fiks bedrag over, dat zij er bij moeten leggen.

Zijn de werken eenmaal uitgevoerd en zijn de kosten vastgesteld, dan komt er op iedere kavel een schuldplichtigheid te liggen ten behoeve van het Rijk en die draagt dan de naam 'ruilverkavelings-rente'.

Deze rente bedraagt thans nog vijf procent van de kosten en dient gedurende dertig jaar te worden betaald. Het staat vast, dat altijd bij ruilverkaveling de lasten voor wat betreft de grondkosten zullen stijgen.

Ruilverkaveling betekent doorgaans meer dan alleen stukjes grond samenvoegen. Meestal gaat er zo een twee-en-een-half procent weg voor aanleg van openbare wegen en nieuwe waterlopen.

De boeren krijgen dus minder grond terug en daarvoor wordt met de bestaande wet geen vergoeding gegeven!

Artikel 13 van de ruilverkavelingswet biedt de mogelijkheid om eveneens kavels toe te delen aan openbare lichamen, bijvoorbeeld in het belang van de volkshuisvesting, voor autosnelwegen, enz. In de wet staat weliswaar, dat zo een toedeling voor 'doeleinden voor algemene nutte' in overeenstemming moet zijn met het te rekken ruilverkaveling beoogde doel, maar dat is toch wel een uit te derken begrip. In zulke voorkomende gevallen gaat het dan om maximaal vijf procent van de inbrengwaarde en gebeurt dit inderdaad, dan kan uiteraard aan de boeren minder grond worden teruggegeven.

Als er dan in een bepaald verkavelingsplan geen bedrijven hun bedrijfsvoering stopzetten, dan worden de nieuwe percelen in hun totaliteit kleiner.

De grondeigenaars zullen derhalve een plan altijd kritisch bekijken.

De laatste jaren werd bij het opstellen van nieuwe ruilverkavelingsplannen meer aandacht besteed aan landschapsverzorging. De strijd die daarbij gevoerd werd raakte niet alleen de kosten, maar de gronden zelf.

Het is niet zo heel moeilijk om tot de conclusie te komen, dat aan een ruilverkavelingsplan veel consequenties kunnen vastzitten, waarbij bepaalde belangen tegenstrijdig zijn. De landbouwers moeten hun eigen lasten dragen, terwijl de zogenaamde buitenstaanders, die vaak heel redelijke eisen stellen, niet zelf de lasten dragen, maar het Rijk of de gemeente.

Een ruilverkavelingsplan dat in ons land zeer bekend is geworden, is dat van Tubbergen, vast bekender dan het standbeeld van Schaepman, dat ook in Tubbergen is te vinden.

Tegen dat plan was groot verzet gerezen.

Maar eind 1971 wilden zowel Gedeputeerde Staten van Overijssel als de Minister van Landbouw het plan zien aangenomen.

Niet het gebruikelijke dorpscafé werd als vergaderruimte aangewezen om te stemmen, maar er werd een tent opgetrokken, omzoomd met zes rijen prikkeldraad en met dranghekken en met een legertje politie-agenten op de achtergrond.

De boeren hadden namelijk opgeroepen de stemming te boycotten. Slechts een handjevol personen kroop de tent binnen. Maar iedereen, die niet stemde werd toch tot voorstander gerekend, zodat de volgende krankzinnige uitslag door gedeputeerde Schoemaker werd bekend gemaakt: 'Van de 2938 stemgerechtigden hebben 27 personen hun stem uitgebracht, 12 tegen en 15 voor, waarmee de ruilverkaveling Tubbergen is aangenomen.' . . .

Hierop heeft de bevolking toen een zeer duidelijk antwoord gegeven en de stemming moest nietig verklaard worden, hoe 'wettelijk' het er ook uitzag!

Dit voorjaar is de stemming overgedaan en werd het plan verworpen.

De landbouwers zagen er geen voordeel in.

Na 'Tubbergen' gingen er steeds meer stemmen op om de wet op de helling te zetten of helemaal te laten verdwijnen en om bestaande plannen, ook plannen die afgerond waren, maar niet meer te laten uitvoeren.

De benadering daarbij was nogal uiteenlopend.

Ruilverkaveling op zich kan een goede zaak zijn, maar de beslissing erover geschiedt, zoals al eerder opgemerkt, zeer ondemocratisch. De Boerenpartij, meestal tegenstander, wilde de boeren nu wel laten opboksen tegen de gang van zaken zonder enigerlei subsidie — en zij plaatste zich helemaal buiten de werkelijkheid.

De Tweede-Kamerfractie van de Partij van de Arbeid deed pogingen om de rijkssubsidie voor de ruilverkaveling te verlagen; zij vond, dat de huidige opzet van de ruilverkaveling niet paste in de EEG-plannen van Mansholt, want de bedrijfseenheden bleven te klein!

De PSP sloot zich bij deze EEG-opvattingen aan!

Een ander punt betreft diegenen die het natuurlandschap ter harte gaat, en van wie men ook kritiek op de huidige situatie kan vernemen. Zij stellen zich op tegen het geweld; dat ruilverkaveling soms aan het landschap en de natuurgebieden doet. Er worden nogal eens vele en vaak heel oude begroeiingen bij de uitvoering van een ruilverkaveling opgeruimd, omdat zij een efficiënte bedrijfsvoering in de weg staan. Het gaat de natuurliefhebbers echter niet alleen daarom, zij menen ook dat moet worden getracht saaie landschappen zonder onderbreking van bossages, landschappen als damborden, te voorkomen.

Wat de natuur betreft zouden natuurlijk bepaalde belangen tegen elkaar kunnen worden afgewogen, temeer daar er geen enkel gebied meer is, waar alleen nog maar boeren wonen. Arbeiders, pendelarbeiders, wonen in kleine kernen op het platteland en zij hebben ook belang bij een goede woonomgeving. Het is dus gewenst een goed onderscheid te maken tussen al diegenen, die tegen de huidige ruilverkavelingswet optreden, d.w.z. een onderscheid te maken tussen hen, die de EEG-politiek willen volgen en de boeren willen liquideren en hen, die in overleg met de boeren, het leef- en woongenot willen bevorderen.

Alleen moeten deze laatsten er voor oppassen dat zij door extremiteiten de EEG-politiek niet in de kaart spelen, want in de ruilverkaveling zijn het de landbouwers wier belangen zwaar wegen en die niet de dupe mogen worden.

De wijzigingsvoorstellen

Zoals in de Landbouwstructuurnota reeds werd aangekondigd, is inmiddels een wetswijziging op de ruilverkavelingswet ingediend.

De voornaamste voorgestelde wijzigingen zijn: de stemming zal niet meer in een vergadering worden gehouden, maar op een wijze zoals bij de verkiezing van leden van vertegenwoordigende lichamen gebruikelijk is. De thuisblijvers zullen daarbij buiten beschouwing worden gelaten. Het is echter wel de bedoeling de ruilverkavelings-

rente te verhogen van vijf naar zes procent!

Verder zal de bedoeling blijven gehandhaafd, dat een ruilverkavelingsplan is aangenomen, wanneer een minderheid van de voorstemmers tezamen eigenaar zijn van meer dan de helft van de totale kadastrale grootte! Er blijft dus voor een minderheid aan personen een mogelijkheid open zijn wil op te leggen aan een meerderheid van kleine boeren!

Uit het voorlopig verslag van de Tweede-Kamercommissie, dat half april verscheen, blijkt dat niemand tevreden is met de wijzigingen.

Terecht stelde de CPN-fractie dat niet alle bezwaren tegen de huidige wet waren opgeheven, en dat een algehele herziening noodzakelijk zou zijn. Groot bezwaar tekende van de pachters tegen de verhoging van de ruilverkavelingsrente. Ook de zogenaamde mengsubsidie per gebied zal niet meer mogen bedragen dan 65 procent, hetgeen nu nog maximaal 70 kan zijn. Zoals te verwachten, gaan de voorstellen de EEG-aanbidders lang niet ver genoeg. Zij zien alleen iets in een 'Landinrichtingswet'. In die richting worden plannen door deze lieden gesmeed, want niet alleen in de Landbouwstructuurnota 1972 werd reeds gezinspeeld op vervanging van de huidige ruilverkavelingswet, ook in de laatste memorie van toelichting op de landbouwbegroting werd nog eens nadrukkelijk bevestigd, dat ijverig wordt gestudeerd op een landinrichtingswet op basis van de EEG-richtlijnen.

Alles is er op gericht om de gebruikers van de grond volledig in de rang te nemen. De huidige wijzigingen van de Ruilverkavelingswet dragen het karakter van afremming, verscholen onder een wat democratischer stemmingsprocedure.

Plannen zouden nu eerder kunnen worden verworpen; hetgeen bevorderd zou worden door lagere subsidies (65 in plaats van 70 procent), verhoging van de ruilverkavelingsrente en niet te vergeten door het feit, dat op bedrijfsvergroting de financieringsregeling niet meer van toepassing is, terwijl dat voorheen wel mogelijk was. Er moet dus een aanmerkelijke kostenbesparing in het 'omrijden' bestaan en er moet een algehele meerdere opbrengst komen, wil de betrokken landbouwer de hogere kosten er ooit weer kunnen uit-halen!

De afremming van ruilverkavelingen blijkt ook uit de begroting 1973 van Landbouw en Visserij. Voor de jaren 1973 en 1974 is een totale oppervlakte van 90.000 hectaren berekend. Voor de latere jaren staat opp niets vast, omdat nu al rekening wordt gehouden met de voorbereiding van een landinrichtingswet. Toch zijn er voldoende plannen in voorbereiding, meer plannen dan geld beschikbaar werd gesteld, waarmee nog eens de dwaasheid werd aangetoond om met alle geweld de zaak in Tubbergen zo op de spits te drijven.

Sinds de ruilverkavelingswet van toepassing is, kwam er 435.000 ha in ruilverkavelingsverband gereed en is momenteel voor 560.000 ha in uitvoering. Daarnaast is er nog voor 1.250.000 ha. aangevraagd, waarvan een half miljoen ha in voorbereiding is. Over die ruim één miljoen ha moeten de landbouwers nog beslissen! Ruilverkavelingswerken en de voorbereidingen er van duren een eeuwigheid, ook

wanneer de wet gewijzigd zou worden, en dat maakt dat de betrokkenen met vele ongewisse factoren te maken hebben. Er is dus voldoende werk aan de winkel, maar zoals gezegd, de huidige ruilverkavelingen passen niet in het EEG-structuurbeleid.

Nota Landbouwstructuurbeleid

De door ons reeds enige malen aangehaalde 'Nota inzake het Landbouwstructuurbeleid' van mei 1972 is niet apart in de Tweede Kamer aan de orde geweest, hoewel daartoe alle reden was. Zij is gewoon bij de gekortwiekte debatten over de Landbouwbegroting zo nu en dan ter sprake gekomen en daarna maar voor kennisgeving aangenomen.

Nu bestaat de nota zelf uit een reeks herhalingen van wat eerder al was gezegd, maar aangevuld met een drietal EEG-richtlijnen!

Behalve als Lardinois op vergaderingen van kleine boeren in Brabant en Limburg moest optreden, heeft hij verder nooit onder stoelen of banken gestoken, dat hij Brussel boven Den Haag stelde — ongetwijfeld één der voornaamste redenen waarom hij thans een vaste zetel in het EEG-paleis heeft verworven.

In de structuurnota werd uiteraard aandacht besteed aan het ruilverkavelingsbeleid. Vanaf 1969 zijn er discussies gaande over landinrichting in het kader van de ruimtelijke ordening, waaraan de industriële ontwikkeling in bepaalde gebieden niet vreemd is. De Landinrichtingswet zou de huidige Ruilverkavelingswet moeten vervangen, waarbij dan ongetwijfeld de belangen van de agrariërs ondergeschikt gemaakt zouden moeten worden aan de industriële ondernemers, geheel in het kader van de EEG-politiek. In de praktijk is men met de uitvoering reeds bezig! Dat gaat dan op basis van zogenaamde Nutswetten. Op die wijze komt de pijpleidingstraat tussen Europoort met Zeeland en Antwerpen tot stand. Hier wordt de boeren hun land afgenomen, en worden honderden percelen doorsneden.

Voor het veenkoloniale gebied Zuid-Oost-Groningen en Oostelijk Drente is een reconstructieplan opgesteld, dat inderdaad meer behelst dan alleen agrarische zaken. In dit plan wordt eraan gedacht een deel van de beste en goed verkavelde dalgronden onder water te zetten om er een zogenaamd zeilmeer van te maken. Hiervoor is minstens 1000 ha land nodig, wat zeker niet uitgevoerd zou worden binnen de huidige ruilverkavelingswet. Daarom wordt ook hier gedacht aan een 'Lex Specialis', waartoe de Tweede Kamer dan zou moeten besluiten. Er zijn reeds meerdere landinrichtingsplannen, zoals de reconstructie van Midden-Delfland, waarvoor al een wetsvoorstel is ingediend; over het gebied Volthe-de Lutte in Overijssel heeft de Centrale Cultuurtechnische Commissie een rapport uitgebracht; er wordt ook gestudeerd over de toekomstige inrichting en het beheer van de Eilandspolder in Noord-Holland.

Zo is ook in nauw overleg met het staatsbosbeheer een conserveringsplan langs de Drentse A opgesteld, met minimaal gebruik van kunstmeststoffen, weinig of geen uitvoering meer van waterstaatkundige

werken. De straks te verlaten boerderijen mogen dan ondermeer als tweede woning worden gebruikt, maar niet als recreatie-centra! Het is nauwelijks een vraag wie zich daar straks dan een tweede woning in dat prachtige natuurgebied kan gaan veroorloven.

Het prachtigen van al deze individuele plannen kost natuurlijk enorm veel tijd. De bedoeling van een landinrichtingswet zal ongetwijfeld betekenen het tempo te versnellen, met terzijdestelling van de ruilverkavelingswet. Nu heeft bij de laatste behandeling van de landbouwbegroting ir. Vredeling, toen nog geen minister, maar EEG-specialist, er opnieuw voor gepleit de Ruilverkavelingswet snel te doen vervangen door een landinrichtingswet, omdat dit meer zekerheden voor de boeren zou betekenen.

Dat is op zijn minst gezegd zeer twijfelachtig, want het gehele EEG-beleid is er immers op gericht om zoveel mogelijk zelfstandige bedrijven te liquideren. De enige zekerheid, die ingebouwd zou kunnen worden is een betere schadeloosstelling, wanneer de boeren hun grond moeten afstaan, maar dan zijn ze geen boer meer. En om die zekerheid gaat het nu juist wel!

De landbouwstructuurnota werd dus voor kennisgeving aangenomen, maar werd meteen leidraad voor het verdere beleid. Brussel had reeds gedicteerd dat voortaan alleen nog ontwikkelingsbedrijven gesubsidieerd en bevorderd mochten worden en niet de kleine individuele boer.

De Rijksbegroting 1973 gaat daar ook van uit en nadat de toenmalige minister van Landbouw Lardinois nog eens op de uitgangspunten van de landbouwstructuurnota had gewezen, schreef hij letterlijk in de toelichting:

'Ten aanzien van de keuze van de in voorbereiding te nemen ruilverkavelingen en andere landinrichtingsprojecten houdt dit in, dat door de Centrale Cultuurtechnische Commissie met name die plannen zullen worden bevorderd waarbij de verwachting gewettigd is, dat in de betrokken gebieden na voltooiing van de ruilverkaveling de cultuurgrond, hetzij voor tenminste veertig procent zal worden geëxploiteerd door bedrijven met een goedgekeurd ontwikkelingsplan, hetzij voor tenminste zeventig procent wordt geëxploiteerd door bedrijven, die beantwoorden aan het in de EEG-richtlijn genoemde moderniseringsdoel.'

En passant wordt er dan nog aan toegevoegd, dat de grondmobiliteit van grote betekenis wordt geacht. En daarvoor moet dan een op te richten Grondbank dienen! Om die Grondbank van de grond te krijgen, wilde ir. Vredeling de subsidie voor ruilverkavelingswerken met de nodige miljoenen verminderen. Dat ondervond enige weerstand in het parlement, niet omdat de meest rechtse partijen tegen een Grondbank waren, integendeel, ze waren het met de minister eens: de nodige miljoenen konden nog wel ergens anders uit de begroting worden gevonden!

Het is bekend dat het verwerven van grond voor nieuwe agrarische bedrijven of voor uitbreiding van bestaande bedrijven een zeer moeilijke zaak is. Geld lenen via de banken is onmogelijk, omdat daarvoor de opbrengsten te gering zijn. Het overnemen van bedrijven door kinderen van hun ouders levert ook dikwijls problemen op. In

het kader van het Ontwikkelings- en Saneringsfonds waren er mogelijkheden, maar die zijn in het kader van de EEG weer beperkt.

Dat is nu ook het geval bij ruilverkavelingen.

Mansholt beweerde indertijd dat ruilverkavelingen failliete bedrijven teweegbrachten, kennelijk omdat zij niet aan zijn norm van ongeveer 80 ha per bedrijf voldeden. Ir. Vredeling, die voor zijn ministerschap ook meer in Brussel en in Straatsburg vertoefde dan in het Nederlandse parlement, beweerde dat ruilverkavelingen alleen dan nog zin hadden, wanneer vijftig procent van de grond in handen zou komen van de Grondbank. Die Grondbank zou dan de Stichting Beheer Landbouwgronden — SBL — kunnen zijn.

In begin 1970 stelde de minister van Landbouw en Visserij een commissie in, geheten 'Commissie van overleg inzake het grondbeleid', bestaande uit acht vertegenwoordigers van het Landbouwschap en vier van het ministerie van Landbouw.

Voorzitter was ir. J. W. Wellen, directeur-generaal van de landbouw en voedselvoorziening, die nu als zodanig aftreedt en opgevolgd zal worden door de KVP-voorzitter De Zeeuw.

Volgens het rapport, dat begin 1971 verscheen, zou de SBL de gronden moeten verwerven, om ze vervolgens voor een periode van 26 jaar aan nieuwe gebruikers in erfpacht te geven, zonder recht op verlenging.

De grond mag alleen aan zogenaamde levensvatbare bedrijven worden verstrekt met voldoende omvang, anders mag de overheid geen steun verlenen.

Dan werd er gesteld, dat wanneer het om bedrijfsoverdracht gaat van ouder op kind, men tenminste 50 ha akkerbouw of 30 ha weidegrond moet inbrengen, alvorens men bij de Grondbank kan aankloppen.

Wil men zijn bedrijf vergroten, dan moeten altijd de minima van 50 en 30 ha gehaald worden. Boeren, die in samenwerkingsverband een groter bedrijf zouden willen opzetten en bij de Grondbank willen pachten, moeten bedrijven vormen voor de akkerbouw van minstens 80 ha en voor weidebedrijven minstens 50 ha.

Het is duidelijk, dat ook hier de weg naar Brussel leidt.

Thans worden er proeven genomen met de Grondbank in het Noorden van ons land. Mocht het die richting opgaan en de SBL zou de functie van Grondbank gaan innemen, dan worden de kansen voor de kleine zelfstandigen bij ruilverkaveling minimaal. Want de hele subsidiëring wordt namelijk steeds meer afgestemd op minimale grote bedrijven. De kleine bedrijfsjes worden dan letterlijk in hun hemd gezet.

Er is al met al nogal wat aan de hand. Het is een zeer gecompliceerd vraagstuk geworden. Uiteraard raken plannen inzake ruimtelijke ordening de gehele bevolking. Woningen en ook fabrieken moeten op grond gebouwd worden. Maar de landbouw, tuinbouw en veeteelt zijn afhankelijk van grond. Men kan de boeren echter niet laten opdraaien voor de landschapskosten en vooral het latere onderhoud. Vele nieuwe landbouwwegen hebben ook voor de tourist de akkers bereikbaar gemaakt, zoals bijvoorbeeld in vele polders. Zelfs de Flevo-polders leveren het bewijs dat in betrekkelijk korte tijd een aantrekkelijk landschap aangelegd kan worden.

Het zijn niet de boeren, zelfs niet eens de grote veredelingsbedrijven — bio-industrie — die natuur en landschap aantasten, maar de industriële ondernemers, die veiligheidsvoorschriften aan hun laars lappen en het milieu vervuilen en ook maar bedrijven vestigen waar het hen goeddunkt.

De huidige Ruilverkavelingswet kan remmend werken op de EEG-politiek.

Het is geen grote kunst om delen van de bevolking in de waan te brengen dat de wet voor vele ontwikkelingen een sta in de weg zou zijn. En als dan bovendien zoveel mogelijk kosten van de ruilverkavelingen op de boeren worden verhaald, dan is het ook geen kunst om hen tegen ruilverkavelingen te keren.

Als er een ongelijk subsidiebeleid komt — alleen steun voor grotere bedrijven — dan stelt de regering de huidige wet al deels buiten werking. Zij zal toegezegde afspraken nog moeten nakomen en daarom zullen plannen voor nieuwe verkavelingen door de regering worden afgeremd, wanneer zij niet aan de EEG-richtlijnen beantwoorden.

Vanzelfsprekend voldoet de Ruilverkavelingswet 1954 niet meer aan de eisen des tijds. De ontwikkeling in de landbouw heeft de laatste vijftienvintig jaar zeker niet stil gestaan. Maar ook zonder een landinrichtingswet, is de produktie en opbrengst enorm gestegen en heeft de Nederlandse landbouw een positie in de export weten te handhaven.

De landinrichting dient niet op de EEG te worden afgestemd, maar op een nationaal belang, dat ook een behoorlijke bedrijfsvoering in de landbouw veronderstelt.

Als de EEG-politici tegen de huidige ruilverkavelingen pleiten, dan pleiten zij voor de liquidatie van de boerenbedrijven.

Als boeren een keer nee zeggen, komt dat voort uit het feit, dat zij er geen gat in zien wegens onvoldoende overheidssteun. Daarom zal de huidige Ruilverkavelingswet meer moeten ondergaan dan een partiële wijziging. Het stemrecht zal uitgebreid moeten worden tot de pachters, het feit dat in bepaalde gevallen de aantallen hectaren grond beslissen, zal nader bezien en gewijzigd moeten worden. Dat geldt ook voor gereed gekomen verkavelingen, waarvan de akkers later weer gesplitst kunnen worden en de oude toestand terug ontstaat. Er moet bovenal een ander subsidiebeleid komen. De on-eigenlijke kosten dienen niet langer op de akkers en de bedrijven te drukken. In feite geldt dat ook voor de taak van de waterschappen, die al meer krijgen opgedragen, dat beter door de gemeenten verricht zou kunnen worden. Maar de gemeenten hebben angst voor allerlei nieuwe taken, wanneer er geen financiële middelen tegenover staan.

Er moet een nieuw ruilverkavelingsbeleid voor de boeren komen en de aanslag, die thans gepleegd wordt op de totale ruimtelijke ordening door de monopoliebedrijven dient te worden omgekeerd!

W. KREMER

*) A. Zeller: De groene revolutie. Uitgeverij Wolters-Noordhoff n.v. Groningen, f 25,—.

In de doolhof van de monetaire crisis

Het behoeft voor de ijverige krantelezer en tv-kijker weinig betoog meer, dat de tegenstellingen binnen de kapitalistische wereld, tussen de met elkaar concurrerende monopolies en tussen de imperialistische staten en machtsblokken, zich verscherpen. Dat is duidelijk genoeg. De botsingen worden heviger, of het nu gaat om afzetmarkten, om het beheersen van grondstoffenbronnen, of om het verrichten van winstgevende kapitaalsinvesteringen in gebieden, die daartoe als geëigend worden beschouwd. De ontwikkeling van de kapitalistische landen voltrekt zich op een uiterst ongelijkmatige wijze; als gevolg daarvan wijzigen de verhoudingen snel en geldt de ene dag niet meer wat de vorige dag nog onomstotelijk leek.

Ook op het gebied van de internationale financiële verhoudingen komt dit duidelijk tot uiting. Het is hier te zien in de cijfers van handels- en betalingsbalansen, in de gegevens over valutareserves en in de koersen van de verschillende valuta ten opzichte van elkaar. Er vóltrekken zich vrijwel voortdurend, in een koortsachtige sfeer wisselingen en veranderingen. Deze zijn uitgegroeid tot een permanente monetaire en valutacrisis, die als een actieve vulkaan steeds weer nieuwe uitbarstingen te zien geeft. Dit is een vast onderdeel geworden van de algemene crisis, waarin het kapitalistische stelsel verkeert.

Ook zelfs een tijdelijke oplossing van deze monetaire crisis is uitermate ingewikkeld geworden. Keer op keer mislukken besprekingen en conferenties, die een oplossing moeten zien te bereiken. Over elk idee, over elk voorstel wordt in allerlei commissies en bestuurslichamen zware strijd gevoerd, zonder dat tot overeenstemming wordt gekomen.

In het huidige jaar, waarin het monetaire landschap verder is geteisterd door diepe kraters van dollarontwaarding en revaluaties van de Westduitse mark, zijn de conflicten nog heviger geworden. De communiqués, die na afloop van besprekingen worden uitgegeven, hebben de klank van legerberichten. Ditmaal gaan de monetaire be-raadslagingen samen met de voorbereiding van de conferentie over de wereldhandel en het stelsel van in- en uitvoerrechten, die in de herfst in Tokio zal beginnen. Het gaat daarbij inderdaad om vraagstukken die nauw verband houden met elkaar, want wat op het gebied van toltarieven wordt besloten, kan door een wijziging van de valuta-koersen weer ongedaan worden gemaakt en omgekeerd is dit eveneens het geval. Mede met het oog daarop zullen zowel de handelsbesprekingen als het overleg over de toekomst van het monetaire stelsel van de kapitalistische wereld, dat o.a. in het najaar in het kader van het Internationaal Monetair Fonds in Nairobi (Kenia) zal worden gevoerd, zonder twijfel felle botsingen te zien geven.

De internationale monetaire toestand is ook verweven met de binnenlandse financiële ontwikkeling in de verschillende landen. Dat wil zeggen met processen die de inflatie bevorderen, met de stand

van de staatsbegrotingen, met de politiek van de centrale banken en dergelijke. Ook hieruit vloeien vele conflicten voort, zowel binnen elk land afzonderlijk als tussen de kapitalistische staten onderling.

Het gaat bij al deze strijdpunten vaak om gecompliceerde technische vraagstukken, die bovendien het liefst in het jargon van de bankiers en financiers aan de orde worden gesteld. De heren van de monopolies en de banken beschouwen deze als hun domein, waar anderen zich niet mee mogen bemoeien. Uiteindelijk heeft echter alles wat er op dit gebied wordt gedaan en besloten, direct te maken met het levenspeil van de werkende mensen. De lasten van inflatie en geldontwaarding komen het eerst op hun rug terecht.

Koersdaling van de dollar

In het begin van dit jaar bleek, dat de akkoorden die in december 1971 waren gesloten over het internationale monetaire stelsel, geen uitzicht boden op rust op de wisselmarkten. Ze waren weliswaar bij het sluiten aangekondigd als van 'historisch' belang, maar de historie duurde wat dit betreft slechts een jaar.

In februari 1973 kwam het weer tot chaotische toestanden. De centrale banken, met name de Westduitse, moesten miljarden dollars aankopen om de koers te handhaven die in de overeenkomsten van Washington was vastgesteld. Na enkele verwarde dagen moest de Amerikaanse dollar met tien procent devalueren.

Nauwelijks twee weken later echter begon de dollarkoers opnieuw op catastrofale wijze te zakken. Het bleek niet meer mogelijk de koers op peil te houden en de wisselmarkten werden gesloten. Half maart werd het besluit genomen, dat geen vaste wisselkoers met de dollar zou worden gehandhaafd; voortaan zou de koers gaan zweven. Acht Westeuropese geldeenheden, waaronder de gulden, gingen weliswaar zweven ten aanzien van de dollar, maar ten opzichte van elkaar zou een vaste koers, met een hoogste afwijking van 2,25 procent, gehandhaafd worden. Dit besluit tot het gezamenlijke zweven ging gepaard aan een revaluatie van de Westduitse mark met 3 procent.

In de loop van deze eerste maanden van 1973 was de goudprijs op de vrije markt gestegen van 65 tot ongeveer 90 dollar per ounce. Na een korte pauze in april sprong de goudprijs in de tweede week van eind mei omhoog tot ongeveer 120 dollar per ounce in het begin van juni. In een korte periode is de goudprijs op de vrije markt dus verdubbeld bij een officiële goudprijs, die nog steeds voor de centrale banken geldt van 42,22 dollar per ounce.

Deze opzienbarende stijging bleek de inleiding te zijn tot een hernieuwde uitbarsting op de wisselmarkten. Eind juni revalueerde de Westduitse mark voor de tweede maal in het jaar, nu met 5,5 procent, terwijl de dollarkoers verder daalde. Begin juli berekende de *New York Times*, dat de dollar in een jaar tijds gemiddeld 26 à 27 procent in waarde was gedaald, het meest in vergelijking met de mark (31 pct.) en de yen (26 pct.) en het minst nog in vergelijking met het Britse pond (6 pct.), dat echter al ruim een jaar een zwevende koers heeft en zelf ook ruim 20 pct is gezakt ten aanzien

van andere Westeuropese geldeenheden. Alleen de Italiaanse lire is er nog slechter aan toe; deze daalde in feite in een jaar tijds met ongeveer dertig procent.

De dollar die in Amsterdam enkele jaren terug 3,77 gulden waard was, kon begin juli gekocht worden voor iets meer dan een rijksdaalder.

De koersdaling van de dollar nam in het begin van juli zulke vormen aan, dat de president-directeuren van de centrale banken, die op 8 en 9 juli van dit jaar bijeen waren, besloten om een zekere steun te gaan verlenen om te verhinderen, dat de val nog verder ging. Hiertoe werden aan het Federal Reserve System in de Verenigde Staten extrakredieten ter beschikking gesteld om Westeuropese valuta op de markt te werpen als deze Amerikaanse centrale bank het nodig vindt om een koersdaling van de dollar tegen te gaan.

Sindsdien kwakkelt de dollar voort op een laag peil, terwijl de besprekingen over toekomstige regelingen in een sfeer van geprikkeldheid en onderlinge tegenstellingen voortduren. Het zag er midden juli niet naar uit, dat dit veel anders zou worden, maar de *New York Times* commentarieerde gewild-filosofisch 'het enig zekere is de onzekerheid'.

Valutakoers en handel

Het tekort op de Amerikaanse betalingsbalans bedroeg in 1972 10,4 miljard dollar. Ofschoon geringer dan in 1971 nog altijd op een niveau dat veel hoger lag dan ooit in de na-oorlogse geschiedenis.

Uit de gegevens die in mei bekend werden over de Amerikaanse betalingsbalans tijdens het eerste kwartaal van 1973 bleek, dat het tekort in de eerste drie maanden liefst 10,2 miljard dollar was geweest, dus bijna even groot als in geheel 1972. Het decifit op de handelsbalans had hiertoe 0,9 miljard dollar bijgedragen, zodat het merendeel afkomstig was van kapitaalstransacties van in de Verenigde Staten gevestigde ondernemingen. Uit deze cijfers kon worden geconcludeerd, dat de uitbarsting van de valutacrisis in februari-maart 1973 voor een groot deel was voortgevloeid uit het optreden van Amerikaanse concerns en banken. Ook reeds bij vorige gelegenheden was er op gewezen, dat de multinationale ondernemingen die over enorme hoeveelheden dollars beschikken, in de valutacrisis een grote rol vervulden, maar een zo duidelijke aanwijzing dat rechtstreeks uit de Verenigde Staten werd bijgedragen tot de daling van de dollar, was nog niet geleverd. In dit verband is dan ook gezegd, dat de gehele Amerikaanse geldomloop in werking kan worden gesteld om de dollar te ondermijnen.

De dollar is na de tweede wereldoorlog, als gevolg van de positie van de Verenigde Staten in de kapitalistische wereld en de monetaire afspraken van Bretton Woods die daarvan uitgingen, tot de voornaamste reservevaluta geworden. De Amerikaanse geldeenheid werd gebruikt om handelstransacties te voltrekken en zo vervulden de groene dollarbiljetten in dat deel van de wereld, dat door het kapitalisme wordt beheerst, de rol van wereldgeld.

In de periode toen de oorlogsschade hersteld werd en de handelsbetrekkingen op gang kwamen, was er zelfs een ware dollarhonger. Er was geld nodig om handelstransacties, om koop en verkoop, tot stand te brengen en door de dollars, die door de tekorten op de Amerikaanse betalingsbalans in omloop werden gebracht, kon ten dele aan de vraag daarnaar worden voldaan. Doch de dollarstroom bleef vloeien, ook toen aan de behoefte aan een groei van de liquide middelen om betalingen te verrichten, was voldaan. Ja, meer nog, ze stroomde in grotere mate dan ooit tevoren naar andere kapitalistische landen, vooral naar West-Europa. Op het ogenblik wordt de hoeveelheid Amerikaanse dollars die buiten de Verenigde Staten omzwerft, geschat op ongeveer 200 miljard dollar, waarvan zo'n 80 miljard in handen is van centrale banken en regeringen, terwijl de rest berust bij diverse bankinstellingen en multinationale concerns.

Dit bedrag is veel groter dan voor het vervullen van de rol van reservevaluta nodig is en oefent een versturende werking uit. Hoe moet de 'overhang', zoals de Engelse term luidt, het overtollige bedrag dat als een uitstekend rotsblok boven het landschap hangt, worden weggewerkt? Het is een probleem dat nog op een oplossing wacht; over de vorm die deze uiteindelijk zal moeten aannemen, bestaan grote conflicten.

Er zijn reeds vele suggesties hieromtrent naar voren gebracht. Zo is voorgesteld, dat de Amerikaanse regering grote leningen uitschrijft, met voordelige voorwaarden, waarop dan ingeschreven kan worden met de in West-Europa aanwezige dollars; dan worden deze aan de circulatie onttrokken en ze komen pas later terug in de vorm van rente en aflossingen. Maar de Amerikaanse regering voelt niets voor zo'n opvoering van de staatsschulden en de dollarbezitters willen liever direct een tegenwaarde ontvangen dan in de loop van vele jaren. Een ander idee is, dat regeringen en centrale banken van landen, waar veel dollars in de reserves zijn opgeslagen, deze in een soort Marshall-plan benutten om er 'ontwikkelingshulp' mee te bedrijven, zogenaamd om er problemen van gezondheidszorg, verbetering van de landbouwproductie ('groene revolutie'), woningbouw e.d. mee op te lossen. Dit komt neer op het gebruik van de dollars om er een collectief neo-kolonialisme mee te bedrijven en tevens de exportpositie van de industrie van de vooraanstaande kapitalistische landen te verbeteren. Het verlies van de centrale banken en regeringen zou dan moeten worden gedekt via de staatsbegrotingen en uiteindelijk dus door de belastingbetalers. Weer anderen stellen voor, dat de officiële goudprijs aanzienlijk zal worden verhoogd en dat met het in prijs verhoogde goud, dat nog in de kelders van Fort Knox ligt, de dollars uit Europa worden teruggekocht; maar zelfs als de officiële goudprijs zou worden verdriedvoudigd, is dit nog niet voldoende om de dollarvoorraad van de centrale banken en regeringen terug te kopen, want de Amerikaanse goudvoorraad is nu tot omstreeks tien miljard dollar gedaald.

De opsomming is niet volledig, maar het zal wel duidelijk zijn, dat het niet gemakkelijk valt om een doeltreffend systeem te bedenken en dat bovendien rondom elk aan de orde gesteld idee grote belangen op elkaar botsen.

Te meer is dit het geval, omdat men in sommige Amerikaanse financiële kringen van mening is, dat de dollar-'overhang' zal moeten worden weggewerkt door overschotten op de Amerikaanse betalingsbalans tot stand te brengen, met name door een aanzienlijke actieve handelsbalans. Deze kringen zien de daling van de dollarkoers op de wisselmarkten dan ook vooral als een mogelijkheid om de export van Amerikaanse waren op te voeren. De concurrentiekracht van waren met dollarprijzen is door de val van de koers van de Amerikaanse geldeenheid inderdaad sterk toegenomen en dit heeft reeds geleid tot de vervanging van voorgenomen aankopen van Westeuropese produkten door aanschaffing van goederen uit de Verenigde Staten.

De Westeuropese concurrenten slaan dit proces uiteraard met lede ogen gade en van hun zijde is reeds aangekondigd, dat — als dit zo doorgaat — er geen sprake kan zijn van handelsconcessies tegenover de Verenigde Staten op de komende wereldtariefbesprekingen. Integendeel, er wordt reeds gesproken over de mogelijkheid om de invoertarieven op te voeren ter bescherming tegen de goedkoper geworden Amerikaanse uitvoer.

Als er dan toch een ingrijpende verandering in de Amerikaanse betalingsbalans tot stand moet komen, dan dient dit volgens deze redeneringen te geschieden door de export van kapitaal naar de Verenigde Staten op te voeren. Naarmate daaromtrent in West-Europa meer plannen worden uitgewerkt (men denke slechts aan de projecten die de Volkswagen-fabrieken in dit opzicht heeft gelanceerd) zijn in de Verenigde Staten ideeën ontwikkeld om over te gaan tot investeringsbelastingen, waarmee zo'n ontwikkeling eventueel afgeremd zou kunnen worden.

De rol van het goud

Een lange periode is het goud het wereldgeld bij uitnemendheid geweest. Tekorten op de betalingsbalans moesten uiteindelijk verrekend worden door goud te leveren.

Zoals echter het goud (in de vorm van gouden munten) verdreven werd uit de geldcirculatie binnen de grenzen, zo is het met name na de tweede wereldoorlog ook gaan verdwijnen bij het verrichten van internationale betalingen. Papiergeld, dat wil zeggen valuta van enkele vooraanstaande kapitalistische landen, nam de plaats van het goud in. Zoals hiervoor reeds gezegd, werden dit vooral de Amerikaanse dollars, naast het Britse pond waarvan de betekenis echter snel verminderd is. Nu was de Amerikaanse dollar aanvankelijk nauw met het goud verbonden en de centrale banken van andere landen konden dollars die zij ontvingen, indien zij dat wilden voor goud inwisselen. Toen de periode aanbrak, waarin de dollar in een crisis ging verkeren, verdween het goud echter in grote hoeveelheden uit de kluizen van het Federal Reserve System en uiteindelijk heeft Nixon in augustus 1971 de inwisselbaarheid van dollars voor goud geheel stopgezet. Ondertussen was er reeds een vrije goudmarkt ontstaan, waar een prijs tot stand kwam, die steeds verder ging afwijken van de officiële prijs die gold in het verkeer tussen de centrale

banken.

Zoals hiervoor reeds is opgemerkt bedraagt de officiële goudprijs 42,22 dollar per ounce, terwijl de prijs op de vrije markt opgelopen is tot omstreeks 120 dollar per ounce. Daarbij doet zich dan het paradoxale feit voor, dat deze officiële prijs de prijs is, waarvoor het goud *niet* verhandeld wordt, want geen enkele centrale bank wil afstand doen van een deel van haar goudvoorraad tegen een prijs die ver beneden het niveau op de vrije markt ligt.

Na de snelle stijging van de goudprijs op de vrije markt in de loop van de maanden mei en juni van dit jaar is opnieuw de vraag aan de orde gekomen welke plaats het goud in het monetaire stelsel van de kapitalistische wereld moet innemen.

Een reeks burgerlijke economen is van mening, dat het goud geheel uit het monetaire stelsel zou moeten verdwijnen, niet alleen op nationale schaal — waar dit reeds het geval is — maar ook op wereldschaal. Zij willen het goud 'demonetiseren' en wijzen er ter ondersteuning van dit standpunt op, dat het goud zijn vroegere positie reeds verloren heeft en vervangen is door papiergeld. Het is naar hun mening nodig om aan dit internationaal gebruikte papiergeld een grotere plaats te geven; daartoe zou afgezien moeten worden van het papiergeld van de leidende kapitalistische landen en een onderling overeen te komen geldeenheid (zij het in papierenform) tot stand moeten worden gebracht. Er zijn reeds reeksen voorstellen daartoe gedaan en het is natuurlijk niet uitgesloten, dat in de huidige fase van het staatsmonopolistische kapitalisme zulke geldvormen, binnen de gehele kapitalistische wereld of binnen bepaalde gebieden, tot stand zullen komen.

Het is echter de vraag of daardoor het goud zijn monetaire functie zou verliezen. Nog onlangs wees een bekende autoriteit op het gebied van de internationale monetaire vraagstukken als H. C. Wallich er in een rede 1) voor de Per Jacobsson Foundation in de Verenigde Staten op, dat bij iedere uitbarsting van de valutacrisis bevestigd wordt dat het goud de rol speelt van 'ultimate fallback position' (datgene waarop in laatste instantie teruggevallen kan worden). Volgens hem zal bij het voortduren van de monetaire crisis de rol van het goud als 'fundamenteel wereldgeld' worden hersteld.

Het bestaat van twee goudprijzen, bij een dalende dollarkoers en een stijgende goudprijs op de vrije markt, heeft ertoe geleid, dat het goud in de kluisen van de centrale banken als reserve is bevroren; het is, zoals de Britse *Economist* opmerkte, te duur geworden om als reserve te kunnen dienen. Er is namelijk in een vroegere etappe van de geldcrisis, in maart 1968, tussen de centrale banken afgesproken dat ze geen goud op de vrije markten zullen verkopen en dat ze onderlinge verrekeningen volgens de officiële goudprijs zullen voltrekken. Maar bij het huidige verschil tussen de twee goudprijzen is dit natuurlijk uitgesloten en bovendien is de verleiding groot om toch maar op de vrije markt goud aan te bieden.

De discussie over de goudprijs is de laatste periode weer opgelaaid. Aanvankelijk door een Italiaans voorstel om binnen de EEG verrekeningen in goud mogelijk te maken, maar dan tegen een veel

hogere goudprijs, echter meer nog door de voorstellen om goud op de vrije markt te koop te gaan aanbieden. In ons land is deze kwestie bijvoorbeeld ter sprake gekomen in het artikel van Vondeling in *Economisch-Statistische Berichten*, waarin hij kritiek leverde op Zijlstra's bankverslag, en antwoord verlangde op een reeks vragen. Een antwoord dat tot dusverre nog niet gekomen is, tenzij verwijt in het *Algemeen Handelsblad* dat er zelfs maar kritiek geleverd was, als zodanig moeten worden beschouwd. Een discussie over het beleid van de Nederlandse Bank vond dit blad 'wel het laatste wat we moeten hebben in een klein land, waarvan de monetaire kwetsbaarheid de laatste maanden zeker niet is verminderd'. (*Handelsblad*, 10 juli 1973.) In een later artikel (van 21 juli) schamperde het blad over 'een schipper aan de wal', met 'mooie sprookjes', die nu gelukkig geen minister van financiën meer was. Deze uitvallen tegen Vondelings artikel, die echter zelf zijn meningen ook niet nader heeft verdedigd, doen vermoeden, dat er zich binnen een klein kringetje een heftig debat heeft ontwikkeld over allerlei ingewikkelde monetaire problemen, waar ongetwijfeld de positie van de gulden mee gemoeid is, doch die men zoveel mogelijk aan het oog van de openbaarheid wil onttrekken! De kwestie van de goudverkopen van de centrale banken zou dan alleen als het topje van de ijsberg boven water zijn verschenen.

Bij allerlei internationale besprekingen is dit vraagstuk van het wel of niet loslaten van de overeenkomsten van maart 1968 aan de orde en het ziet er naar uit, dat deze binnen afzienbare tijd opgeheven zal worden. Of er dan in enige omvang goud door de centrale banken op de vrije markt zal worden aangeboden, is nog een open vraag. In een onzekere situatie als de huidige, zal er over zo'n stap nog wel heel wat beraadslaagd worden, al was het alleen maar over de vraag wat voor valuta men voor het goud in de plaats zou dienen te krijgen.

Goud en papiergeld

Tegenover hen die het goud uit het internationale monetaire stelsel willen laten verdwijnen, staan er anderen die een terugkeer tot de gouden standaard van voorheen verlangen. De bekendste theoretici zo'n standpunt verdedigen, zijn Heilperin en Rueff. Rueff heeft zijn opvattingen, die voorzien in een ingrijpende officiële goudprijsverhoging, dollardevaluatie en herstel van de inwisselbaarheid in goud van de valuta, waarbij tekorten op de betalingsbalansen alleen met goud zouden kunnen worden gedelgd, lange tijd ondersteund gezien door de verschillende gaullistische regeringen in Frankrijk.

Ook economen in de Sowjet-Unie en andere socialistische landen hebben herhaaldelijk gezegd, dat alleen door de herinvoering van een gouden standaard de wanorde in het geldstelsel van de kapitalistische wereld zou kunnen worden bestreden, ofschoon ook toen deze gouden standaard van kracht was er monetaire crisissen tot ontwikkeling kwamen. Aan deze houding was de positie van de Sowjet-Unie als tweede goudproducent ter wereld niet vreemd.

Juist in de laatste maanden zijn er echter enkele belangwekkende

publikaties over deze vraagstukken in de Sowjet-Unie verschenen, waaruit blijkt dat deze problemen thans weer anders worden gezien. In het blad *Ekonomitsjeskaja Gazeta* (nr. 23, juni 1973) heeft O. Bogdanow, leider van de afdeling voor valutaproblemen van het instituut voor wereldeconomie en internationale betrekkingen, erop gewezen, dat het aandeel van het goud in de internationale reserves en in de internationale verrekeningen waarschijnlijk verder zal dalen. Hij onderstreepte daarbij o.a. de toename van het industriële verbruik van goud, niet alleen voor sieraden maar ook in de elektronische, chemische, kern- en raketindustrie. 2) Ten aanzien van de plannen van Heilperin en Rueff beperkt Bogdanow zich in zijn artikel tot de conclusie, dat zulke opvattingen 'de ontevredenheid van bepaalde groepen van het Westeuropese kapitaal weerspiegelen en duidelijk anti-Amerikaans gericht zijn'.

Ongeveer tezelfdertijd is in het maandblad *International Affairs*, dat in de Sowjet-Unie verschijnt, een artikel van E. Andres gepubliceerd (in het juni-nummer van 1973), waarin in een theoretische behandeling van de monetaire vraagstukken wordt uiteengezet, dat het verdrijven van het goud uit de circulatie door het papiergeld van de ontwikkelde kapitalistische landen een 'kenmerk is van de huidige fase van de algemene crisis van het kapitalisme' en dat theorieën volgens welke het goud in zijn rol als wereldgeld niet bloot zou staan aan veranderingen onjuist zijn en het niet mogelijk maken om de processen die zich voor doen in het monetaire stelsel van het kapitalisme te begrijpen. Een redenering van dezelfde strekking is ook te vinden in het pas verschenen boek van S. M. Nikitin, *De problemen van de prijsveranderingen in het hedendaagse kapitalisme* (Uitgeverij Naoeka, 1973). Ofschoon opvattingen volgens welke het goud geheel gedemonetiseerd zou kunnen worden uiteraard afgevoerd worden, hebben deze schrijvers nu de gedachte laten varen, dat papiergeld van de belangrijkste kapitalistische landen geen rol zou kunnen vervullen als wereldgeld van de kapitalistische wereld en zelfs als waardemeter.

Tot diegenen die het goud van grotere betekenis willen laten zijn, behoren zij die dromen over de vorming van een 'Europees goudblok'. Zich baserend op het feit, dat de EEG-landen tezamen meer goud bezitten dan de Verenigde Staten en ook hun totale goud- en valuta-reserves groter zijn, willen dezen bij een hogere goudprijs de rol van het goud als wereldgeld versterken en tegelijkertijd de plannen voor de uitbreiding van de rol van de sdr's (papiergoud rights, bijzondere trekkingsrechten), het zogenaamde papiergoud, bij het Internationale Monetaire Fonds tegengaan. In dit verband was het opvallend, dat in het Westduitse blad *Wirtschaftsdienst* (1973, nr. 5) in een artikel opgeroepen werd af te zien van de schepping van verdere speciale trekkingsrechten, omdat deze volgens de schrijver van het artikel de wereldinflatie dreigen te versterken. Hij keerde zich daarbij in het bijzonder tegen de ontwikkelingslanden, die verlangen dat ook zij deze sdr's toegewezen zullen krijgen en dat deze niet alleen bij de rijkste kapitalistische staten terecht zullen komen.

Het meest opvallende in de monetaire gebeurtenissen van dit jaar was de snelle versterking van de positie van de Westduitse mark. In de eerste helft van dit jaar revalueerde de mark twee maal, eerst met 3 en daarna met 5,5 procent. Als alle revaluaties sinds oktober 1969 in ogenschouw worden genomen, is de mark zelfs 46,4 pct. opgewaarderd. Volgens de leerboekjesredeneringen zou de Westduitse export hierdoor aanzienlijk bemoeilijkt zijn, maar de cijfers tonen aan, dat in weerwil van het duurder worden van de mark, de Duitse uitvoer voortdurend stijgt. In de eerste vijf maanden van 1973 lag de export zelfs 21 procent hoger dan in de overeenkomstige periode van 1972. Het overschot op de handelsbalans wordt van jaar tot jaar groter; het is in vier jaar tijds verdubbeld. Hieruit blijkt, dat de Westduitse monopolies de deviezenoperaties van de centrale bank en de regering best aan kunnen, ofschoon een deel van deze monopolies die een nog grotere export ambiëren en die in Strauss c.s. hun spreekbuis hebben, de revaluaties hebben afgekeurd. Ten einde in weerwil van de stijgende markkoers de concurrentiestrijd op de buitenlandse markten nog krachtiger te kunnen voeren, streven de Westduitse monopolies naar een opvoering van de uitbuiting van de arbeiders. Vandaar de zogenaamde stabilisatieprogramma's en de steeds herhaalde oproepen tot bestedingsbeperking van de werkers.

De Westduitse concern- en bankdirecteuren willen met behulp van de thans gevoerde monetaire en valutapolitiek de macht van het Westduitse kapitaal in de EEG aanzienlijk versterken. Een cynicus heeft reeds verklaard, dat het gezamenlijke zweven ten aanzien van de dollar en de revaluaties van de mark binnen dit blok, ten doel hebben de Westduitse centrale bank te maken tot de centrale bank van de gehele EEG. De valuta's van een reeks andere EEG-landen (met uitzondering van Groot-Brittannië en Italië) zijn nauw aan elkaar verbonden; hun koers mag in totaal slechts 2,25 procent van elkaar afwijken. Dit wordt dan de slang genoemd, binnen welks huid de koersbeweging zich moet voltrekken. Maar de Westduitse mark probeert steeds meer de kop van deze slang te worden en in die positie aan de andere Westeuropese landen hun economische en financiële politiek voor te schrijven en op te leggen.

Een extra-voordeel voor de Westduitse monopolies leveren de markrevaluaties voor de kapitaalexport. Het wordt nu voor hen goedkoper om in het buitenland bedrijven te vestigen, of op te kopen. Tot dusverre heeft het Westduitse kapitaal zich nog niet met een zelfde kracht op de kapitaalexport binnen de EEG-landen geworpen als de Verenigde Staten en Engeland dit hebben gedaan. Doch het ziet er naar uit, dat de heren van Rijn en Ruhr thans de tijd daartoe gekomen achten.

In ons land staan de Westduitse beleggers thans op de derde plaats, na de Verenigde Staten en Engeland. Sinds het einde van de tweede wereldoorlog hebben bijna 800 Westduitse ondernemingen in Nederland dochterbedrijven opgericht of Nederlandse bedrijven opgekocht. De Westduitse investeringen in Nederland worden van 1952 tot eind 1972 geschat op ongeveer 1,342 miljard mark. (Zie bijvoorbeeld een

publikatie in *Chempress* van 31 maart 1973 met als titel 'Westduitse investeringen in Nederland trekken aan'.)

De ontwikkeling op monetair gebied heeft dus ook voor ons land en zijn bevolking grote consequenties. Niet alleen, dat door de opwaardering van de mark het inflatieproces in ons land aangezwengeld dreigt te worden — op hetzelfde moment nota bene dat van Westduitse zijde steeds scherper op een matigings- en beperkingspolitiek wordt aangedrongen — ook dreigt de zeggingsmacht en de nationale onafhankelijkheid verder te worden aangetast, nu na de Amerikaanse en de Britse concerns ook de Westduitse monopolies steeds meer binnendringen en hun wil pogen op te leggen.

Ook daarom mogen de monetaire beslissingen niet langer het domein zijn van een klein kringetje van uitverkoren zaakwaarnemers van bankiers en grote ondernemers. Het is nodig dat de zaken waarom het gaat in het volle licht komen en dat zij niet langer worden onttrokken aan openbare beoordeling en democratische besluitvorming.

JAAP WOLFF

1) H. C. Wallich, *The monetary crisis of 1971. The lessons to be learned* (24 sept. 1972).

2) Volgens gegevens die in de *Neue Zürcher Zeitung* (8 juli 1973) zijn gepubliceerd, bedroeg het industriële verbruik van goud door de industrie in 1972 1254 ton. De sterkste toename van het verbruik lag bij de elektronische en elektrotechnische industrie, die in 1972 107 ton opkocht. De totale wereldproductie van goud was in 1972 waarschijnlijk ongeveer 1400 ton. De belangrijkste leveranciers, Zuid-Afrika en de Sowjet-Unie, verkopen echter niet al het geproduceerde goud, maar behouden een deel ervan in hun reserves.

Ontvangen boeken

Van onderkomen tot ontmoetingscentrum — functionele aspecten bij de bouw — Uitg. Stichting Ruimte voor de Jeugd, f 5,—.

Prof. dr. H. Hoefnagels — Ons maatschappelijk bestel bedreigt zijn eigen toekomst. Uitg. Wolters-Noordhoff N.V., f 8,50.

M. Markovic — De revolutionaire weg van bureaucratie naar zelfbestuur. Uitg. Wolters-Noordhoff N.V., f 15,—.

Prof. dr. A. Hoogerwerf — Beleid belicht, sociaal-wetenschappelijke beleidsanalyse. Uitg. Samson, deel I, f 24,50 en deel II f 14,50.

Jean Baechler — Vormen van revolutie — Uitg. Spectrum, f 7,50.

Dr. S. L. van der Wal — Officiële bescheiden betreffende de Nederlands-Indonesische betrekkingen 1945—1950, tweede deel — Uitg. M. Nijhoff N.V., f 57,20.

Lehning over marxisme en anarchisme

De marxistisch-leninistische grondbeginselen over staat en revolutie, getoetst aan de praktijk en hun waarde volop bewezen hebbende, behoren tot de belangrijkste theoretische en praktische verworvenheden van de arbeidersklasse, die de voorwaarden scheppen voor een reële omwenteling van de maatschappij van kapitalistische schraapzucht, uitbuiting en dwang, naar die van socialistische vrijheid en gelijkwaardigheid.

Het is dan ook geen wonder, dat op dit punt pogingen in het werk worden gesteld om verwarring te zaaien, lang afgeronde discussies binnen de arbeidersbeweging weer op gang te brengen, en zo de daadkracht en eenheid van het proletariaat te verzwakken. Met name met het oog op de stormachtige uitbreiding van de arbeidersklasse met nieuwe groepen, die door de ontwikkelingen van het monopoliekapitaal en de steeds grenzelozer uitbuiting hun schijnbare privileges verliezen en steeds duidelijker in dezelfde uitgebuite positie komen te staan, verschijnen in kranten, tijdschriften en boeken publikaties, die de grondbeginselen van het marxisme-leninisme trachten te ondergraven, daarbij vooral inspeland op de geringe strijdervaring van deze groepen.

In dit kader past ook de recente uitgave van een werkje van Arthur Lehning over marxisme en anarchisme, 'Radendemocratie of Staatscommunisme'. 1) De tekst die is opgenomen in het boekje werd geschreven in 1929, en verscheen oorspronkelijk in een Duits anarcho-syndicalistisch blaadje. Lehning, die na enkele jaren studie in Rotterdam naar Berlijn was vertrokken, was daar actief in de anarchistische 'beweging', waarbij hij in aanraking kwam met een aantal Russen, die na de revolutie hun vaderland verlaten hadden. Van hen leerde hij veel van de 'wijsheden' die hij in zijn geschrift etaleert.

Het feit dat hij weinig weet en niets begrijpt van het marxisme-leninisme heeft hem er niet van weerhouden, in het voorwoord een opsomming te geven van een indrukwekkend aantal zaken, waarvan hij meent aan te tonen dat ze door het marxisme-leninisme fout worden gezegd of gedaan.

Voor de bestrijders van de arbeidersbeweging, die uit zucht naar het behoud van kapitaal en macht graag alles in het werk stellen om deze beweging het kompas van het wetenschappelijk socialisme te ontnemen, en haar op die wijze ongericht en machteloos te maken, moet dit alles iets zijn om de vingers bij af te likken. Wat nòch de historie zelf, nòch de meest gewetenloze broodschrijvers gelukt is: de weerlegging van de juistheid van het marxisme-leninisme als richtsnoer om de wereld te verklaren en als methode om haar te veranderen, zou op een aantal kardinale punten werkelijkheid worden wanneer Lehning zijn woorden ook maar bij benadering zou kunnen waarmaken. Een voorbeeld van dit likkebaarden gaf *Vrij Nederland*,

dat schreef (6-1-'73): 'Nu de discussie over de methodiek van het verwezenlijken van een socialistische samenleving tot in de Nederlandse vakbeweging is opgelaaid, heeft het zin de uiteenzettingen van Arthur Lehning zorgvuldig te bestuderen'.

Het behoeft echter nauwelijks betoog, dat het aflikken van de vingers een voorbarige bezigheid is, die alleen maar een nare smaak kan achterlaten. Lehnings wijsheden zijn niet meer dan een onafgebroken aaneenschakeling van onjuiste feiten en met onbegrip gehanteerde citaten. Wat dat betreft behoeft zijn werkje nauwelijks een nadere bespreking: voor iemand met enige kennis van zowel de geschiedenis als het marxisme weerlegt het zichzelf.

In zijn 'Staat en Revolutie' vat Lenin op zeer duidelijke wijze de kernpunten samen van de analyse van Marx en Engels over rol en wezen van de staat. Lenin wijst erop, dat Marx en Engels met grote scherpzinnigheid hebben vastgesteld, dat de staat niets anders is dan een machine ter onderdrukking van de ene klasse door de andere klasse. De staat is een bijzondere onderdrukkingsmacht, in alle kapitalistische landen in handen van de heersende, de bezittende, klasse. Maar daaruit volgt, zo concludeert Lenin, dat de bijzondere onderdrukkingsmacht van de bourgeoisie ter onderdrukking van het proletariaat, van miljoenen werkers door een handvol rijke mensen, vervangen moet worden door een bijzondere onderdrukkingsmacht van het proletariaat ter onderdrukking van de bourgeoisie, de dictatuur van het proletariaat.

'Wij zijn vóór de democratische republiek,' zo stelde Lenin, 'als de beste staatsvorm voor het proletariaat onder het kapitalisme, maar wij hebben niet het recht te vergeten, dat ook in de meest democratische burgerlijke republiek loonslavernij het lot van het volk is.'

Tegenover de wetenschappelijke, beproefde analyse van Marx, Lenin en Engels weet Arthur Lehning niet meer te stellen dan een aantal overleefde 'wijsheden' van diverse anarchistische 'denkers'. Zijn tactiek is daarbij mede een kloof te suggereren tussen Marx en Lenin. Hij noemt Lenin een exegeet van het Marx-evangelie, daarmee Lenin vergelijkend met de stoffige studeerkamerdominees die door de eeuwen heen trachten wazige bijbelteksten te verklaren. Het spreekt vanzelf dat Lehning zich met deze benadering een brevet van onvermogen geeft om ook maar iets te begrijpen van wetenschappelijk socialisme en marxisme.

Voor wat betreft de staat komt Lehning met de afgezaagde Kropotkin- en Bakoenin-verhalen. Lehning ontkent, dat — zoals Marx zegt — de staat een organisch produkt van de maatschappij is. De staat is geen produkt van klassentegenstellingen, zo stelt hij, maar de oorzaak ervan; een opvatting welke volgens de schrijver door de moderne sociologie (wat hij daar ook onder mag verstaan) wordt bevestigd.

De moderne sociologie moge het dan bevestigen, feit blijft natuurlijk dat een dergelijke opvatting gevaarlijke nonsens is. In *Het Kapitaal* analyseert Marx de opbouw van de maatschappij uit een basis en een bovenbouw. De basis van de maatschappij, zo toont hij aan, is de economische orde van de maatschappij in het gegeven stadium van haar ontwikkeling. Op deze reële basis verheft zich een juridische en

politieke bovenbouw. Deze bovenbouw wordt voortgebracht door de basis, maar het is geen passieve weerspiegeling hiervan. Wanneer eenmaal in een bepaalde situatie een bepaalde bovenbouw is ontstaan, dan wordt deze een geweldige materiële kracht, die actief werkt aan het vormen en versterken van zijn basis.

Om nu echter uit de actieve functie van de bovenbouw in een gegeven situatie de conclusie te trekken, dat de bovenbouw de basis *voortbrengt* is wel met recht de zaken op hun kop zetten. Waartoe dat in de praktijk leidt, blijkt uit een citaat van Kropotkin, die aan de vooravond van de Russische revolutie verklaarde: 'De afkeer van het volk tegen de staat prediken, dat is steeds de rol van de anarchisten in de geschiedenis geweest; dat zal ook hun taak zijn in en tijdens de Russische revolutie'.

Lehning haalt dit citaat met instemming aan, zoals hij ook de essentie van Bakoenins leer samenvat: het socialisme moet vóór alles de staat bestrijden, en *hiertegen* richt zich de sociale revolutie . . .

Aan de theorieën van Bakoenin besteedden wij reeds eerder wat uitvoeriger aandacht. 2) Daarop wordt ingehaakt in een scriptie van een student aan de Universiteit van Groningen die handelt over de verhouding tussen Bakoenin en Marx. 3) De schrijver sluit zich aan bij de opvattingen van Lehning en toont zich ook in redeneertrant een goede volgeling. Zo schrijft hij (blz. 93): 'Anno 1971 bestaan er nog steeds felle tegenstellingen tussen de volgelingen van Marx en die van Bakoenin. Zij die zich op Marx beroepen spreken van 'de overleefde ideeën van Bakoenin'. (De schrijver verwijst hier naar de titel van het eerdergenoemde artikel in P. en C.) Maar alleen al uit de felheid van hun oppositie tegen Bakoenin blijkt mijns inziens, dat de ideeën van deze anarchist over vrijheid, gezag, staat en dictatuur in werkelijkheid nog niet zo overleefd zijn.'

Een dergelijk staaltje van redeneerkunst uit het ongerijmde had van Lehning zelf afkomstig kunnen zijn. Artikelen als dat over Bakoenin en het onderhavige zijn geen vormen van 'oppositie' tegen Bakoenin en Lehning (dat immers zou, daarin heeft de schrijver gelijk, volkomen overbodig zijn), maar richten zich tegen de in de aanvang van dit artikel gesignaleerde kunstmatige publikatiegolf van langvergeten stoortheorieën, willens en wetens door de bourgeoisie op touw gezet.

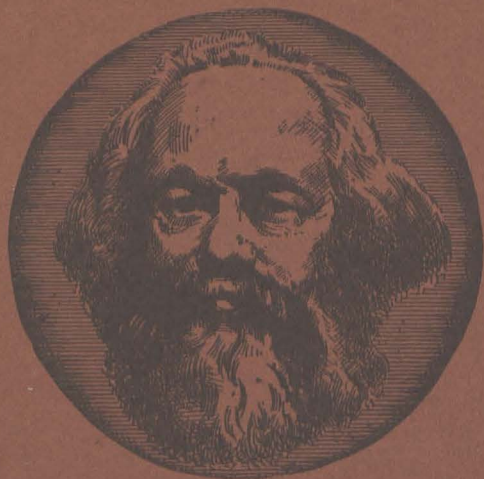
In dat licht kan de uitgave van Lehnings werkje ook alleen maar gezien worden: een soms amusant, maar meestal irritant curiosum, niet meer en niet minder.

T. BOEKMAN

1) Arthur Lehning: Radendemocratie of Staatscommunisme; Uitgeverij Van Genneep, Amsterdam.

2) P. en C., 30ste jaargang no. 11, november 1970, blz. 471: De Overleefde Ideeën van Bakoenin.

3) Jan de Roos: Bakoenin en Marx; Scriptie Universiteit van Groningen; 1971.

K. Marx/Fr. Engels

HET COMMUNISTISCH MANIFEST

Dertiende druk, 112 blz., paperback, f 4,90

ENKELE ANDERE WERKEN VAN KARL MARX,
DIE DOOR PEGASUS ZIJN UITGEGEVEN:

LOONARBEID EN KAPITAAL

80 blz., paperback, f 3,65

LOON, PRIJS EN WINST

84 blz., paperback, f 3,65

KRITIEK OP HET PROGRAM VAN GOTHA

90 blz., paperback, f 4,50

Verkrijgbaar bij de boekhandel en bij Pegasus
Leidsestraat 25, Amsterdam
Hoogstraat 143, Rotterdam

Bij Uitgeverij Pegasus verschenen zojuist

Fr. Engels

De rol van het geweld in de geschiedenis

Op diepgaande wijze bespreekt Engels de marxistische opvattingen over het geweld. In een slothoofdstuk licht hij ze toe met een uiteenzetting over de gebeurtenissen in de tweede helft van de negentiende eeuw.

160 blz., paperback, f 6,75

Fr. Engels

Revolutie en contrarevolutie in Duitsland

In een reeks artikelen, die verschenen in de 'New-York Daily Tribune', trok Engels de lessen uit de revolutie van 1848.

Aan de hand van de stormachtige gebeurtenissen van dit revolutiejaar — nu 125 jaar geleden — formuleert hij de marxistische leer over de voorwaarden en het verloop van een revolutie en de betekenis van de gewapende strijd.

182 blz., paperback, f 7,25

Verkrijgbaar bij de boekhandel en bij Pegasus,
Leidsestraat 25, Amsterdam
Hoogstraat 143, Rotterdam

An aerial photograph of an oil rig platform, showing a large, circular, ribbed structure in the foreground and a complex network of steel beams and pipes extending outwards. The rig is situated in the middle of the ocean. The entire image is tinted with a dark, monochromatic blue color.

*politiek
&
cultuur*

33ste jaargang 5/1973

De oliestokers van het Midden-Oosten

De oliestokers van het Midden-Oosten	J. de Boo	193
Kapitalistische winstzucht en gastarbeiders (II)	A. van Turnhout	205
Eenheid op grondslag van strijd	F. Schoonenberg	220

BOEKBESPREKING

Bescherming van de gezondheid, een taak van de arbeidersbeweging	S. Geugjes	231
---	------------	-----

PARTIJDOCUMENTEN

Uiteenzetting over de positie van de CPN in vraagstukken van de communistische beweging		234
Amsterdams initiatief tegen atoomreactor Kalkar heeft nationaal belang		
Grote krachtsinspanning nodig voor steun aan partij en krant		
Communiqué van het partijbestuur van de CPN		

POLITIEK EN CULTUUR

verschijnt twee-maandelijks bij uitgeverij Pegasus
Leidsestraat 25, Amsterdam-C., tel. 23.44.38
De abonnementsprijs is f 8,— per jaar,
f 5,— per halfjaar, losse nummers f 1,50
Studentenabonnement f 5,— per jaar

Ons gironummer is 447416, Giro giro: P 1527
Correspondentie over betaling en verkoop s.v.p.
zenden aan de administratie p/z Pegasus.
Alle correspondentie over de inhoud van de
redactie van P. en C., Prinsengracht 473,
Amsterdam C., tel. 62565

POLITIEK EN CULTUUR

tijdschrift, gewijd aan de theorie en praktijk van
het marxisme-leninisme onder leiding van
het partijbestuur der CPN

De oliestokers van het Midden-Oosten

De pseudo-wetenschappelijke onderzoekers van de Club van Rome roepen een somber toekomstbeeld voor de mensheid op. Er dreigt volgens hen niet alleen een tekort aan voedsel, maar als 'doelmatig gebruik' achterwege zou blijven dan is de tijd niet ver meer of er is een chronisch tekort aan brandstoffen.

Hun redenering is dat de aardolie- en aardgasvoorraden langzamerhand opraken en daarop vooral zijn hun ondergangstheorieën gebaseerd.

Steekhoudende argumenten voor zo'n stellingname worden nauwelijks geleverd. Zelfs al zou er eens een einde komen aan de wereldrijks en andere brandstoffen, dan blijft het een betoelde leugen dat de mensheid met een tekort aan energie bedreigd wordt. Nieuwe ontwikkelingen van de techniek en wetenschap zullen het mogelijk maken op grote schaal kern- en zonne-energie aan te wenden; de vraag is of die er al niet zijn en de blauwdrukken daarvan zorgvuldig opgeborgen blijven in de kluizen van de grote concerns.

Vooralsnog is er geen reden te veronderstellen dat de geconstateerde brandstoffenvoorraden in de wereld op zeer korte termijn opgebruikt zullen zijn, trouwens, er worden nog steeds nieuwe bronnen ontdekt en aangeboord. In Zuidoost-Azië, in Afrika, en rondom IJsland, waar — zoals een Russische geoloog onlangs verklaarde — rijke voorraden olie en gas in de bodem zitten, voldoende om eventueel een omschakeling van de nu nog op visvangst en visverwerking gebaseerde economie tot stand te brengen.

Niettemin wordt er alom veel gesproken en geschreven over een energiecrisis, die de wereld zou bedreigen; daarbij is het nodig om meteen vast te stellen, dat het dan voortdurend gaat om een groeiende behoefte aan brandstoffen, welke met de geschatte

voorraden niet gelenigd zou kunnen worden.

Tegen deze achtergrond wordt in de kapitalistische landen met cijfers en statistieken gegoocheld en worden er over de hoofden van de mensen bizarre verhalen uitgestort over 'de energiecrisis'. Onderwijl voltrekt zich een felle machtsstrijd tussen de belangrijkste imperialistische mogendheden om de controle dan wel het bezit van de energiebronnen, worden invloedssferen in olieproducerende gebieden onderling heftig betwist en alle politieke, economische en militaire machtsmiddelen benut.

Het staatsmonopolistische kapitalisme, waarbij de grote monopolies het staatsapparaat aan hun belangen ondergeschikt maken en omgekeerd de staat zich naar hun eisen schikt, treedt daarbij in alle scherpste voor het voetlicht.

De 'economische reuzen', West-Duitsland en Japan, dringen steeds verder op en schijnen hoe langer hoe minder genoeg te willen nemen met het feit, dat zij 'kopers' zijn van de aardolie, die voor een belangrijk deel gecontroleerd wordt door de Verenigde Staten en, zij het in veel mindere mate, door Engeland en Frankrijk.

Deze factor speelt een belangrijke rol in het Midden-Oosten, waar zich zo'n zestig procent van de oliereserves van de 'vrije wereld' bevindt.

Zuidflank van de NAVO

Dat het Midden-Oosten — en in het algemeen de landen, die aan de Middellandse Zee grenzen, met name ook Noord-Afrika — zo sterk 'in de markt' liggen voor de imperialistische mogendheden, wordt niet alleen bepaald door de rijkdom aan brandstoffen.

Het hele gebied van de Middellandse Zee vormt een zone, die Europa met twee continenten — Afrika en Azië — verbindt en van waaruit penetratie en uitbreiding van machtsposities in verder gelegen gebieden wordt bevorderd. Steunpunten in dit gebied maken de aanvoerlijnen naar het Verre Oosten korter, zoals de geschiedenis van het Britse kolonialisme leert.

Bovendien is het Middellandse Zee-gebied om in de terminologie van Luns te blijven, de zuidflank van de NAVO, d.w.z. een militair operatieterrein tegenover de Sowjet-Unie en andere socialistische landen. Aan de handhaving van de militaire dictaturen in Griekenland, Turkije, Spanje en Portugal zijn zowel de Verenigde Staten van Amerika als Frankrijk, Engeland en West-Duitsland geïnteresseerd.

Aan de fascistische regieën is de rol toebedeeld om met Amerikaanse wapens en onder het toezicht van Amerikaanse en Westduitse NAVO-generaals de toegang tot de Middellandse Zee te bewaken. De Amerikaanse Zesde vloot vormt daarbij een drijvende controlepost en fungeert tegelijk als spionagecentrum tegen de landen in Noord-Afrika en het Midden-Oosten. Toen de Amerikaanse militaire basis in Wheelus (Libië) wegviel, kwam Piraeus in Griekenland ervoor in de plaats en werden in Turkije nieuwe thuishavens aangelegd.

Het geruzie om Gibraltar, dat van tijd tot tijd tussen Franco-Spanje en Engeland oplaait en van buitenaf aangewakkerde twisten op het

staatkundig zelfstandige Cyprus dienen er onder meer toe om de aandacht van de binnenlandse toestanden in Spanje, Griekenland en Turkije af te leiden, waar de regimens van deze landen alle belang bij hebben.

De gebieden rondom de Middellandse Zee hebben nog een andere betekenis, namelijk als afzetmarkten, in het bijzonder voor de dichterbij gelegen kapitalistische landen van de EEG. Temeer omdat deze landen vergeleken met de straatarme Middenafrikaanse gebieden een gunstiger afzetgebied vormen.

Aan deze ruwe schets van het Middellandse Zee-gebied kunnen nog tal van verfijningen worden aangebracht, doch ze geeft wel aan waarom naar dit hele gebied — voorop het olierijke Midden-Oosten — zich de begerige klauwen van de imperialisten uitstrekken. Zeker nu het geroep over een energiecrisis niet van de lucht is.

Nixon verlegt 'prioriteit'

Het was Nixon, die een onderbreking in de hoorzittingen van de Watergate-senaatscommissie haastig benutte en tot tweemaal toe in het openbaar de energiekwestie aansneed. Dat gebeurde onder meer bij de benoeming van Kissinger tot minister van buitenlandse zaken als opvolger van Rogers, die zich gedurende zijn loopbaan op het State Department voornamelijk met archiefwerkzaamheden heeft beziggehouden. Het 'Rogers-plan' voor een regeling van het Midden-Oosten-conflict is allang bij de archiefstukken gevoegd: het Suezkanaal zit nog steeds potdicht.

Nixon blies hoog van de toren. Aan de situatie in het Midden-Oosten zou in het beleid van Kissinger de hoogste prioriteit worden gegeven.

Bits reagerend op nationalisaties van de Libische leider Gaddafi verklaarde Nixon, dat de Amerikaanse politiek niet pro-Israël en evenmin pro-Arabisch zou zijn. Dit werd ook als een bedekt antwoord uitgelegd aan het adres van de feodale heerser van Saoedi-Arabië, Feisal, die het hele land zoals bekend wijd open heeft gesteld voor het Amerikaanse Aramco-concern en in ruil voor de ruwe olie jaarlijks honderden miljoenen dollars opstrijkt, maar die het zijn Amerikaanse financiers tegelijkertijd niet moeilijk wil gaan maken.

Dat het Midden-Oosten naar de woorden van Nixon nu een voor-rangsbehandeling zal krijgen, valt niet alleen toe te schrijven aan het Amerikaanse faillissement in Indochina, waardoor de Amerikaanse imperialisten hun 'prioriteit' gaan verleggen. Wanneer Nixon spreekt over een 'evenwichtige' politiek in het Midden-Oosten, dan wordt hiermee bedoeld op een koerswijziging in de Amerikaanse buitenlandse politiek, waarin het accent nog sterker komt te liggen op de oliebelangen en een zekere tactische terughoudendheid ten opzichte van Israël wordt ingenomen.

In Nixons volzinnen waren ook dreigementen hoorbaar tot de olieproducerende landen, die zoals bekend hogere royalties van de USA-concerns vragen zodra de Amerikaanse dollar in waarde daalt en die, naarmate zich steeds meer energiegebruikers om de oliebronnen ver-

dringen, de tijd gekomen achten af en toe een andere toon aan te slaan. Nixon ging nog niet zover als senator Fulbright (voorzitter van de senaatscommissie voor buitenlandse betrekkingen), die enige tijd geleden cynisch verklaarde dat de Verenigde Staten desnoods tot militair geweld in bepaalde gebieden van het Midden-Oosten moesten overgaan. Zijn uitlating, dat de zware bommenwerpers van het type B-52, die in Vietnam zulke barbaarse verwoestingen aanrichtten, eventueel ingezet zouden moeten worden, toont aan hoe in de hoogste kringen te Washington een 'evenwichtige' politiek wordt gezien.

Fulbright bestond het te zeggen dat de legers van Israël en van Perzië door Amerika als werktuigen konden worden gebruikt om de (olie)-kastanjes uit het vuur te halen. In de lugubere redeneertrant van Fulbright is het sjah-regiem van Perzië, dat de afgelopen maanden in ijltempo voor astronomisch hoge dollarbedragen tanks, vliegtuigen en marineschepen ontving, kennelijk de hoofdrol toebedeeld in het afschermen van de oliegebieden rondom de Perzische Golf. Daar waar de Standard Oil en andere Amerikaanse olieconcerns de eerste viool spelen en zich in de kleinere oliesjeikdommen teweer stellen tegen de concurrentie van Japan, West-Duitsland en andere landen. Zowel Nixon als Fulbright probeerden een voorstelling van zaken te geven, dat de Verenigde Staten alle middelen te baat moeten nemen om op langere termijn in een steeds groter wordende behoefte aan brandstoffen te kunnen voorzien.

Opmerkelijk daarbij was ook, dat Nixon opdracht gaf de oliepijpleiding naar Alaska in versneld tempo te bouwen, subsidies in het vooruitzicht stelde voor de aardgasexploitanten en maatregelen aankondigde voor het weer op gang brengen van de steenkolenwinning.

In tal van Amerikaanse publikaties wordt de laatste tijd in elk geval met nogal veel nadruk geschreven over een te verwachten groeiende vraag naar aardolie en aardgas. Daartoe worden cijfers aangevoerd, die indrukwekkend aandoen. Zo schreef de correspondent van de *Britse Guardian* in Beiroet, Hirst, dat aan het einde van dit jaar de vraag naar olie in de 'vrije wereld' een hoogte zal bereiken van 50 miljoen vaten per dag. In 1980 zal de vraag 85 miljoen vaten per dag omvatten (Amerika 24, Europa 28 en de overige kapitalistische landen samen 19 miljoen vaten per dag). Hirst gaat er van uit, dat zestig procent van de thans bekende aardoliereserves in Noord-Afrika en in het Midden-Oosten liggen, in Saoedi-Arabië alleen al 25 pct. Europa en Japan — zo vervolgt Hirst — kunnen 'de situatie gelijkmoediger bezien dan de Verenigde Staten, omdat hun afhankelijkheid van de olietoevoer uit het Midden-Oosten al erg groot is'. De schrijver doelt hierbij op de omstandigheid, dat de Westeuropese landen en Japan de voornaamste kopers zijn van de in Noord-Afrika (Libië, Algerije) en in het Midden-Oosten gewonnen ruwe olie, die na verwerking in de raffinaderijen — voor een deel gelegen aan het eind van de oliepijpleidingen — worden verscheept.

Amerika en Japan willen meer olie

Midden-Oosten importeerden, zijn thans tot de ontdekking gekomen dat deze invoer vermoedelijk zal oplopen tot elf miljoen vaten per dag in 1980. Aldus Hirst.

Uit weer andere berekeningen zou moeten blijken, dat de Verenigde Staten de helft van de olie in 1980 uit de import moeten krijgen, en dat tweederde deel daarvan uit de Arabische gebieden zou moeten komen. 'In het gehele Midden-Oosten is in 1972 830 miljoen ton olie geproduceerd. Geen land in het Midden-Oosten bezit zoveel reserves als Saoedi-Arabië. Perzië zal tussen 1975 en 1980 in staat zijn haar produktie uit te breiden van 365 naar 500 miljoen ton. Alleen Saoedi-Arabië bezit de reserves om haar produktie in deze vijf kritische jaren van 425 tot 1000 miljoen ton te laten groeien. Deze stijging zou noodzakelijk zijn om de invoerbehoeften van Amerika, alsmede van de andere traditionele cliëntele — Europa en Japan — te stillen' (Atkins, *The Oil Crisis*, Foreign Affairs, april 1973).

In Tokio werd onlangs in een door de regering-Tanaka uitgegeven 'witboek over de energie' verklaard, dat Japan zijn activiteiten moet uitbreiden en de aanvoer van 'stabiele voorraden energie' moet veilig stellen. Japan, aldus het witboek, is voor 85 procent van de brandstofvoorziening afhankelijk van de invoer uit andere landen.

In dit witboek wordt vergroting van de 'economische hulp' in het vooruitzicht gesteld aan olieproducerende landen; er zal worden gekoerst op snelle verhoging van de Japanse investeringen bij exploitatie van oliebronnen.

Ook in de ramingen voor de komende decennia neemt Japan een belangrijke plaats in bij die landen, die meer dan een verdubbeling van het energieverbruik verwachten. Evenals in West-Duitsland worden in Japan de energieconcerns met grote staatssubsidies gesteund en is het energiebeleid bij enkele grote maatschappijen geconcentreerd.

Zeker is, dat uitbreiding van de oliewinning superwinsten belooft voor feodale regimes en voor de buitenlandse olieconcerns, die samen aan de oliepompen en oliekranen vastklemmen. Voor de Amerikanen geldt er daarbij om hun invloedssferen in het gebied van de Middellandse Zee te behouden, vandaar de stelselmatige toevloed van dollarhulp aan landen als Saoedi-Arabië, Perzië, Koeweit, zo ook aan het Hoessein-regime van Jordanië, dat in 1970 met omverwerping door de Palestijnse commandobeweging bedreigd werd, zich door rechtstreeks Amerikaanse wapenzendingen nog overeind kon houden en de Palestijnen bij duizenden om het leven bracht. Andere landen kunnen rekenen op grotere Amerikaanse investeringen, zoals Algerije, waar de Franse maatschappijen werden genationaliseerd. Ook in Egypte wint de oliewinning aan betekenis, niet in het minst ook door de aanleg van een olieleiding tussen Suez en Alexandrië, waarvan de bouw aanvankelijk gefinancierd zou worden door een groot consortium, waarin Amerikaanse en Westduitse firma's overheersten. Volgens president Sadat is dit consortium te traag en ziet het er naar uit, dat nu Koeweit de belangrijkste financier van de olieleiding gaat worden.

Deze uitslating van Sadat kwam na zijn geheime besprekingen met Feisal van Saoedi-Arabië, spoedig gevolgd door een bezoek van Hoessein aan Cairo, dat een aanwijzing vormt voor de wijze, waarop de Amerikanen

in het Midden-Oosten hun pionnen in beweging kunnen brengen.

De Amerikaanse diplomatie draait op volle toeren, op de stoep van het Witte Huis is het een komen en gaan van machthebbers uit landen van het Midden-Oosten (Hoessein, de Sjah van Perzië, e.a.), terwijl figuren als de Texaanse magnaat Connally de paleizen in het Midden-Oosten bezocht om daar voor de Amerikaanse belangen te pleiten. De nu door Nixon zo plechtig geproclameerde 'evenwichtige' politiek werd vooraf gegaan door omvangrijke wapenzendingen naar tal van Arabische landen en naar Israël, waardoor het grootste deel van de staatsbegrotingen opgeslokt worden door de bewapening. Ten gerieve van de wapenleveranciers in Amerika, in Engeland en in Frankrijk.

De EEG dient Westduitse belangen

Het Middellandse Zee-gebied is echter niet uitsluitend het domein van de Verenigde Staten, in toenemende mate wordt ook door anderen op de politieke situatie in de landen die aan de Middellandse Zee grenzen ingewerkt. De Britse en Franse kolonialisten, die in de periode na 1945 een belangrijk deel van hun machtsposities verloren zagen gaan, die zij in de twintiger en dertiger jaren innamen, en aan de Amerikaanse imperialisten moesten prijsgeven, laten zich nog steeds gelden en pogen verloren gegane invloed te herwinnen.

Er is echter een nieuwe, niet minder roofzuchtige, op politieke en economische expansie beluste macht op het toneel verschenen: de Bondsrepubliek Duitsland.

Voor de grote concerns van Rijn en Ruhr zijn plantages niet onbelangrijk, doch van veel meer gewicht zijn de grondstoffenbronnen. Het Westduitse grootkapitaal ontpopt zich steeds meer tot een macht, die op het veroveren van grondstoffen in de tropische landen koerst en daarbij een politiek van neo-koloniale expansie volgt, waarvan de contouren soms moeilijk te onderscheiden zijn.

Voor Bonn is sinds de oprichting van de EEG altijd maatgevend geweest, dat wat in het kader van de EEG werd overeengekomen en met de Westduitse belangen overeenkwam, dienstig was. Werd het een ballast, dan bleven EEG-bepalingen op papier staan en gingen de concerns gewoon hun eigen gang.

Al jarenlang is er binnen de EEG-organen gepraat over een 'gemeenschappelijke politiek' in het hele gebied van de Middellandse Zee. Onder 'Mittelmeerländer' worden dan alle landen verstaan, die op hun kusten het water van de Middellandse Zee hebben staan, de EEG-lidstaten Frankrijk en Italië uitgezonderd. Er is eindeloos gedokterd aan een raamwerk om deze heterogene groep van landen aan de EEG te binden door middel van allerlei associatie- en preferentie-akkoorden.

Twee documenten van de EEG uit de enorme stapel, die de EEG-bureaucraten in Brussel in de loop der jaren produceerden, kunnen hier vermeld worden. Allereerst het in juli 1971 opgestelde EEG-memorandum over een 'gemeenschappelijke politiek met de ontwik-

kelingslanden' en voorts het in het najaar van 1972 opgestelde concept voor een 'globale Middellandse Zee-politiek'. In het eerste staat onder meer: 'De nauwe vervlechting van de politieke en economische belangen met de invloed, die Europa in dit gebied kan uitoefenen, draagt ertoe bij dat de ontwikkeling van het Middellandse Zee-gebied als natuurlijke voortzetting van de Europese integratie wordt gezien.'

De voornaamste drijfkracht voor dit 'integratieproces' is gelegen in de politieke en economische betekenis van de randstaten van de Middellandse Zee. Het is duidelijk dat vooral West-Duitsland dit soort memoranda hanteert om invloed te verwerven.

Landen van Noord-Afrika en het Midden-Oosten zorgden in 1971 voor 85 procent van de olie-invoer in de Westeuropese landen en volgens recente cijfers rekenen de 'negen' EEG-landen van nu op een verdere vergroting van het energieverbruik.

	1960	1970	1980
Miljoen ton SEH *)	741	1203	1900
Percentage van de import	31	59	63

*) Per steenkolenleenheid

Volgens sommige berekeningen zou het aandeel van de aardolie in het totale energieverbruik, in 1950 nog op twaalf procent geraamd, in 1970 tot 59 procent zijn gestegen. Een verdere stijging wordt in Brussel 'onvermijdelijk' bevonden, er is al een percentage van 61 genoemd als maximale grens voor de hoeveelheid aardolie in het energieverbruik.

In andere EEG-publikaties wordt er keer op keer op gewezen, dat de landen in het gebied van de Middellandse Zee economisch zwak ontwikkeld zijn, maar in hun totaliteit toch een markt van betekenis vormen. Terwijl de met de EEG geassocieerde landen van Afrika tot de zwakst ontwikkelde landen behoren en de middelen daar ver langzaam groeien, liggen de gebieden aan de Middellandse Zee ver boven het gemiddelde peil van de ontwikkelingslanden. Ook daarom ziet de EEG vooral de olie-producerende landen als lucratieve afzetmarkten.

Dat wil niet zeggen dat de verder zuidwaarts gelegen Afrikaanse landen buiten de grijpparmen van de EEG zouden blijven, integendeel, want daarbij dient het Middellandse Zee-gebied tegelijkertijd als 'ketting', waarlangs de EEG-expansie zich verder kan voortzetten. Door de toetreding van Engeland, Denemarken en Ierland tot de EEG schijnt in de 'Negen' nog zwaardere pressie in dit gebied van de gedachte, dat de 'Negen' nog zwaardere pressie in dit gebied van de kunnen uitoefenen dan in de periode van de 'Zes' al het geval was geweest.

Rolverdeling in EEG-commissie

Zo er dan 'globale concepties' bestaan, dan betekent dit nog niet dat

er tussen bijvoorbeeld Engeland, West-Duitsland en Frankrijk geen tegenstellingen zouden bestaan. Deze zijn als het ware inherent aan de EEG-politiek tegenover de Middellandse Zee-landen. Dat leidde er onder meer toe, dat bij de benoeming van EEG-commissarissen er geen overeenstemming kon worden bereikt over de keus van één EEG-commissaris, onder wie het 'Middellandse Zee-gebiedbeleid' zou ressorteren. Sinds januari 1973 nu is de Fransman Deniau voor de zuidelijke randstaten verantwoordelijk, terwijl de betrekkingen met Spanje, Portugal, Turkije, Griekenland, Malta, Cyprus en Joegoslavië tot de competentie van de Brit Soames behoren, een rollenverdeling die niet zonder conflicten kan blijven en ook onderlinge machtsverschuivingen zal weerspiegelen.

Dat de EEG voor de Westduitse monopolies als stijfbeugel fungeerde om de vleugels verder uit te slaan, kan geïllustreerd worden met een uitspraak van minister van buitenlandse zaken Scheel, destijds op een zitting van het Straatsburgse parlement: 'Wij in de Bondsrepubliek zijn door de EEG 'Mittelmeeranrainer' (buurlanden van de Middellandse Zee) geworden, wat we voorheen niet waren . . . Daarom zouden wij aan de uitwerking van een conceptie voor het Middellandse Zee-gebied kunnen bijdragen, die de Middellandse Zee niet slechts onder het gezichtspunt van citrusvruchten beziet'. De *Deutsche Zeitung* (Struttgart - 22 sept '72) schreef juichend dat nu de tijd gekomen was om de landen rondom de Middellandse Zee 'aan het Europese krachtenveld te binden'. En een van de Westduitse hoofdrolspelers in het Brusselse EEG-hoofdkwartier, staatssecretaris Braun, pochte bij de behandeling in november 1972 van het eerder aangehaalde concept, dat 'wij' (Bonn) aan 'een politieke en economische stabiliteit in dit gebied' geïnteresseerd zijn.

Wanneer lieden als Braun het over stabiliteit hebben, dan is het zaak attent te blijven, vele voorgangers van Braun plachten dergelijke termen te gebruiken . . .

Het is duidelijk dat tussen de EEG enerzijds en de Verenigde Staten anderzijds tegenstellingen bestaan, hoezeer er ook éénrichtingsverkeer wordt aangehouden voor wat betreft het in een positie van afhankelijkheid brengen en houden van de landen rondom de Middellandse Zee.

Dat die wrijvingen zich vooral — gezien de jacht naar grondstoffen — toespitsen rondom de olieproducerende landen, komt met het oprukken van West-Duitsland in de voorste rijen van de imperialistische mogendheden steeds scherper tot uiting.

De Westduitse monopolisten mengen zich openlijk in de slag om de oliebronnen en de afzetmarkten. Bonn wenst zich niet neer te leggen bij de 'kopersfunctie', die het nu nog inneemt en die erop neerkomt afnemer te zijn van door Amerikaanse, Britse, Brits-Nederlandse en Franse concerns gewonnen olie, deze tussenschakel zou doorbroken moeten worden. Hoewel er in landen van Noord-Afrika en van het Midden-Oosten voor zover bekend nog geen Westduitse monopolies als concessionaires aan belangrijke vindplaatsen van olie zitten, wordt er rondom de Perzische Golf al druk over concessiegebieden onderhandeld, activiteiten waarbij ook Japanse concerns betrokken zijn.

De beruchte Hallstein-doctrine, die gedurende vele jaren het aan-

knopen van diplomatieke betrekkingen met Arabische landen verhinderde, werd begraven, om de toegang tot de Arabische landen te versnellen.

Daarmee was de weg in belangrijke mate vrijgemaakt voor het Westduits grootkapitaal om in het Midden-Oosten een geheel eigen politiek te gaan voeren.

De relaties tot het Libië van Gaddafi worden zorgvuldig gekoesterd, uit dit land vloeit ongeveer een kwart van alle aardolie naar de Bondsrepubliek, op de nationalisaties van Britse en Amerikaanse concerns in dit land is door Bonn nauwelijks gereageerd.

De neo-koloniale ontwikkelingshulp van Bonn wordt aangewend in een reeks van landen, in Perzië, Jordanië, Egypte en in Irak.

Westduitse monopolies nemen deel aan allerlei consortia, die bij de bouw van projecten betrokken zijn, van vliegvelden, havens, installaties voor landontginning etc. Speciale aandacht gaat uit naar Egypte, waar nu ook olie is aangeboord.

In steeds meer hoofdsteden van Arabische landen nemen Westduitse diplomaten hun intrek in de ambassades, zodra de diplomatieke betrekkingen zijn aangeknoopt, zoals in Cairo en in Amman. Heel opmerkelijk was wel het uitwisselen van ambassadeurs tussen de Bondsrepubliek en Saoedi-Arabië enkele weken geleden, toen Feisal zich enigszins laatdunkend uitliet over de Amerikaanse Midden-Oosten-politiek en Washington verweet teveel aan de belangen van Israël te denken.

Deze ontwikkeling voltrekt zich in sneltreinvaart, het sein daarvoor werd in Bonn op groen gezet, toen kanselier Willy Brandt zijn reis naar Israël had gemaakt. Dit bezoek aan Israël had voornamelijk ten doel duidelijk te maken, dat de Bondsrepubliek niet langer meer Israël als het 'enige land' beschouwde, waarmee het officiële betrekkingen in stand hield. Terwijl Brandt in Israël verbleef, reisde minister van buitenlandse zaken Scheel naar enige Arabische landen om daar de koerswijziging in de Westduitse Midden-Oosten-politiek uiteen te zetten. Brandt op zijn beurt liet in Israël weten, dat West-Duitsland een einde zou maken aan het betalen van schadeloosstellingen aan de staat Israël. Een streep eronder, punt uit, het 'Arabische Raum' is veel belangrijker voor ons — dáár kwam de Westduitse lijn op neer.

In dit blad is al eerder stilgestaan bij de agressieve politiek van het Westduitse imperialisme in de grondstoffenlanden (zie *P en C* van dec. '71, het artikel 'Het neokolonialisme van Bonn'), doch daarvan kan nu gezegd worden dat de Westduitse grootkapitalistische machts-groepen niet alleen via EEG en NAVO economische en politieke expansieplannen tot uitvoering brengen, maar ook zelfstandig — zonder samenspraak met de andere landen — machtsposities aan het opbouwen zijn.

Er zijn in kringen van de CDU en CSU van Carstens en Strauss al stemmen opgekomen om West-Duitsland ook tot wapenleverancier voor landen in het Midden-Oosten te maken en dit niet alleen aan Amerika, Frankrijk en Engeland over te laten. Vanuit die hoek wordt onomwonden gesteld, dat de Westduitse wapenindustrie niet langer de rol van toeschouwer mag vervullen en zich ook op dit gebied in

het strijdtoneel moet werpen. Dat zulke stappen tot nog verdere verscherping van de spanningen in het Midden-Oosten zullen leiden, behoeft geen nader betoog.

Pokerspel in het Midden-Oosten

In het bikkelharde pokerspel om de oliebronnen, de raffinaderijen, om controle op de aan- en afvoer, dat zich voor het overgrote deel binnen de muren van ambassades en directiekantoren van Standard, Shell en andere maatschappijen afspeelt, wordt met argusogen de binnenlandse ontwikkelingen in de olieproducerende landen gevolgd, regeringsambtenaren en legerleiders zorgvuldig in de gaten gehouden en als het in de concurrentiestrijd van pas komt zijn er de geheime diensten, die de zwakke schakels blootleggen binnen de heersende regimes. Halve en hele paleisrevoluties vormen dan geen uitzondering.

Wanneer de al geciteerde Britse correspondent Hirst spreekt over 'gelijkmoedigheid', die er bij de olieconcerns in Europa en in Japan zou bestaan, aangezien hun afhankelijkheid niet erg groot zou zijn, dan moeten daar toch wel heel wat vraagtekens geplaatst worden. Want die gelijkmoedigheid is slechts schijn. In werkelijkheid spitst de strijd om de olie — ook in het Midden-Oosten — zich verder toe, en eisen de 'nieuwkomers' zoals West-Duitsland en Japan een plaats op onder de woestijnzon, waarbij zij in botsing komen met de Amerikanen en de oudgedienden in de oliebusiness, de Fransen, Britten en Italianen. Zeker nu een grotere behoefte aan olie en aardgas aan de orde van de dag is, zullen de conflicten een verbitterder karakter krijgen, ook al zal zich veel achter de schermen voltrekken. (Zo publiceerde het in Beiroet verschijnende weekblad *Al Hawadith* dezer dagen een vraaggesprek met een van de zonen van de steenrijke Feisal van Saoedi-Arabië, Saoed Al Feisal, die als onderstaatssecretaris op het olieministerie dagelijks de royalties van Aramco telt. Daarin zegt deze Feisal: 'Wanneer nu de oliestroom zou worden onderbroken, dan lijden Japan en Europa daaronder, niet de Verenigde Staten, dus juist die landen die beginnen ons groeiende sympathie te tonen.'

In hetzelfde blad staat een artikel, waaruit blijkt dat het regime van Saoedi-Arabië Sadat van Egypte heeft toegezegd de helft van alle kosten te zullen betalen voor wapens, die Egypte in het Westen zal geen kopen. De andere helft wordt gefinancierd door de sjeikdommen Koeweit, Aboe Dhabi en Qatar.

Ook *Al Hawadith* knoopt hieraan bespiegelingen vast, als zou het regime van Saoedi-Arabië begonnen zijn 'zachte druk' op Washington uit te oefenen en tevens propagandistisch voordeel willen trekken door zich tegenover de andere Arabische landen te presenteren als een bewind, dat niet helemaal aan de leiband van Washington loopt. In een beschouwing van de *Neue Zürcher Zeitung* (19 september '73) worden deze manoeuvres van het Feisal-bewind eveneens geregistreerd tegen de achtergrond van de stijgende vraag naar olie en de drang van de Verenigde Staten om binnen vijf jaar de olie-aanvoer uit het Midden-Oosten drastisch te vergroten. 'Voor Feisal is om deze

redenen de tijd doorslaggevend: voor de toekomst is een afhankelijkheid van de Verenigde Staten van de Saoediarabische olie bereikt. Wanneer deze afhankelijkheid werkelijkheid wordt, wat met ieder jaar meer het geval zal zijn, dan zouden zijn waarschuwingen en aanmaningen anders klinken dan thans. Het ziet er zo uit, dat hij er eerst op koerst de feitelijke afhankelijkheid te scheppen. Dat houdt in de produktie in het land allereerst in het geplande en afgesproken ritme te laten aangroeien, echter nu reeds met de aanmeldingen te beginnen. De meldingen, volgens welke Feisal besloten heeft de produktie met niet meer dan tien procent per jaar te laten stijgen, worden door Feisal noch ontkend, noch bevestigd. Intussen zal hij de aardoliedeskundigen en de diplomaten uit de Westelijke landen wel verzekeren, dat dit niet zijn politiek is. Wat echter de huidige dubbelzinnige uitspraken voor de situatie-van-dit-moment ook mogen betekenen, voor de toekomst is het uiterst waarschijnlijk dat een groeiende politisering van het olievraagstuk moeilijk te vermijden zal zijn.'

Dit citaat uit het NZZ-artikel slaat voornamelijk op de verklaring van Feisal, dat de Verenigde Staten hun politiek inzake het conflict tussen Israël en de Arabische landen moet gaan wijzigen, omdat de bestaande toestand 'onhoudbaar' zou zijn geworden.

Ook hieruit valt op te maken waarom de Amerikanen nu opeens zeggen dat hun politiek noch 'pro-Israël' noch 'pro-Arabisch' zou zijn. De sjeiks kunnen gerust zijn, zo nodig worden de bakens enigszins verzet . . .

Aan dit voorbeeld valt af te lezen, dat het Midden-Oosten beschouwd kan worden als een gebied waarbinnen zich de imperialisten heftig roeren. Terwijl in alle kapitalistische landen de tarieven voor benzine, huisbrandolie en andere olieprodukten tot in het waanzinnige omhoog worden gejaagd — er dreigt immers een tekort? — worden in dit deel van de wereld de bajonetten als het ware geslepen.

In nagenoeg alle landen van het Midden-Oosten, Israël niet uitgezonderd, ontwikkelen de imperialisten een koortsachtige activiteit, wordt er met regimes en regeringen gepacteerd en worden de belangen van hele volkeren genegeerd, als het gaat om de verdeling van de oliebut.

Wapengekletter van Israëlische ultra's en van Arabische diehards blijft een hinderpaal voor het vinden van een vredesregeling, die recht zou moeten doen aan de levensbelangen en de toekomst van de volkeren in deze landen. De voornaamste verwekkers van deze spanningen bevinden zich in Washington en andere hoofdsteden van de 'vrije wereld', voor wie 'gelijkmoedigheid' vreemd is en van wie geëist moet worden, dat uitvoering wordt gegeven aan de UNO-resolutie over het Midden-Oosten, waarin de hoofdpunten voor een regeling zijn neergelegd.

Op dit moment wordt in statistieken, beschouwingen en in verklaringen het beeld van een energiecrisis steeds sterker opgeroepen. De internationale concurrentiestrijd om oliebronnen en afzetmarkten wordt verbitterd gevoerd, de dreigementen over en weer tussen alle 'belanghebbenden' in het Midden-Oosten-conflict laaien heftig op.

En het gevaar op gewapende botsingen in dit gebied is sinds de juni-oorlog van 1967 niet afgenomen, eerder toegenomen. Het oplopen van de spanningen in het Midden-Oosten moet een signaal zijn om wat ons land betreft elk risico te vermijden. Ons land mag onder geen beding bij conflicten in het Midden-Oosten betrokken worden, doch moet er buiten blijven. Temidden van alle onzekerheid en onduidelijkheid, die de imperialisten met hun manipulaties op het energiefrent scheppen, kan daarover geen enkel misverstand bestaan.

J. DE BOO

Dit artikel werd geschreven vóór het uitbreken van de hevige gevechten bij het Suezkanaal en op de Golanvlakte op 6 oktober. Deze militaire botsingen zijn een bevestiging hoe zeer de tegenstellingen in het Midden-Oosten zijn toegespitst en welk een gevaarlijke brandhaard de situatie vormt.

J. de B.

Kapitalistische winstzucht en gastarbeiders (II)

In een vorig artikel 1) hebben wij uiteengezet, dat de aanwezigheid van 'gastarbeiders', de trek van arbeiders uit de Middellandse Zee-landen en Joegoslavië naar West-Europa, niet als een conjunctureel, doch veeleer als een structureel verschijnsel en de imperialistische ontwikkeling van het kapitalisme beschouwd dient te worden en dat deze trek van vreemde arbeiders zich in wezen in niets onderscheidt van bijvoorbeeld de pendel van Limburgse en andere grensarbeiders naar de Westduitse industrieën of van de aanwezigheid van Surinaamse arbeiders in ons land.

In een korte historische terugblik kwam in dat artikel ook naar voren, dat het kapitalisme zelf is ontstaan en gegroeid met het verdrijven van miljoenen mensen uit hun land of streek naar de industriële centra en dat de imperialistische ontwikkeling deze beweging voortdurend bevordert, zij het onder verschillende omstandigheden, met veranderende middelen, onder wisselende voorwaarden en in omvang aangepast aan de met de conjunctuur op- en neergaande behoefte aan arbeidskrachten. 2) Het gaat om import van goedkope arbeidskrachten, veelal voor het verrichten van zwaar, vuil en slecht betaald werk, met welke import het aanbod op de arbeidsmarkt wordt verruimd, wat de prijs van de arbeidskracht in het algemeen doet dalen, de algemene produktie effectiever en goedkoper maakt en de winsten doet stijgen.

Arbeidsmobiliteit mag dan modern klinken, het enige nieuwe eraan is in feite dat de kapitalisten heden ten dage hun grijpparmen over de continenten heen uitstrekken om arbeidskrachten te ronselen. Met de van hen bekende gewiektheid om zelfs het meest ordinaire winststreven nog een fraaie versiering te geven, spreken de ondernemers zelf over 'het tot ontwikkeling brengen van het internationale forensisme'. Waarmee zij dan tegelijkertijd propaganderen, dat zij met de tewerkstelling van werknemers uit de achtergebleven landen 'ontwikkelingshulp' zouden bedrijven.

Maar Marx zette in zijn werk 'Das Kapital' reeds uitvoerig uiteen, dat het kapitalistische systeem over het vermogen beschikt om zelf te voorzien in zijn (wisselende) behoefte aan aanvullende arbeid in het proces van kapitaalaccumulatie. Het is een leugen, dat het mechanisme dat de voorziening van uiterst mobiele arbeidskrachten uit de industrieel achtergehouden gebieden van ideële aard zou zijn, of van de zijde der kapitalisten zelfs ook maar door één enkel ideëel aspect gedragen zou worden. De import van arbeidskrachten — ook wanneer de kapitalistische staat dit ronselwerk van de industrieën overneemt, zoals dat na de tweede wereldoorlog en vooral sedert de zestiger jaren in toenemende mate gebeurt — draagt een puur economisch karakter in dienst en ten behoeve van het grootkapitaal.

Zeker over ontwikkelingshulp is de laatste jaren een hele vocabulaire ontstaan, waarbij misleidende begrippen en redeneringen werden ingebouwd. Zo wordt er o.a. in de pers, voor radio en televisie, en in

het parlement veel en nogal luidruchtig geredetwist over welk percentage van 'ons' nationale inkomen aan ontwikkelingshulp besteed dient te worden. 'Veel praten en weinig geven, doet de gek in vreugde leven', zo luidt een oud gezegde. Maar de volkeren uit de arme landen kennen hun koloniale pappenheimers, en de vooruitstrevende vertegenwoordigers uit die landen tonen bij herhaling aan, dat de 'moderne' neo-koloniale uitbuiting naar waarde en opbrengst verre uitgaat boven de uitbuiting onder de 'oude' koloniale onderdrukking. Om het zo te zeggen: met de technologie zijn ook de uitbuitingsmethoden geperfectioneerd!

Ondernemersargumenten

Wat zijn nu de argumenten van de ondernemers en hun staatsdienaren als zij willen aantonen, dat het in het belang van de ontwikkelingslanden zelf is als arbeidskrachten uit die landen met tienduizenden en veelvoudend daarvan naar de westerse industrie-centra worden gedirigeerd?

Zij zeggen: het aantal werklozen in de arme landen wordt er door verminderd, evenals de sociale problematiek en de spanningen, die daaruit voortvloeien. De gelden die de buitenlandse werknemers overmaken betekenen voor de landen van herkomst een belangrijke deviezenbron en voor de achterblijvende families een hogere levensstandaard. Buitenlandse werknemers doen hier vakbekwaamheid op, die helpen kan om straks in eigen land werk te vinden en de industrialisatie te bevorderen. Men ziet, alles bij elkaar een zegenrijke ontwikkeling voor de arme landen . . .

Maar nu de werkelijkheid.

Laten we eerst naar de laatst bekende gegevens kijken over de geldtransporten 'van niet duurzaam hier verblijvende vreemde arbeidskrachten naar de moederlanden'. (In miljoenen dollars):

	'60	'61	'62	'63	'64	'65	'66	'67	'68	'69
Italië	243	302	383	430	469	578	696	595	625	690
Portugal						60	90	126	138	214
Spanje	48	106	148	201	240	301	343	326	324	403
Turkije						70	115	93	107	141
Joegoslavië	14	16	23	29	28	32	64	90	122	206
Griekenland	91	108	139	168	177	207	235	232	239	277
Totaal	396	532	693	828	914	1248	1543	1462	1555	1931

(Bron „Internationale Spectator”, 8-6-1973).

Zeker zijn deze bedragen van enige betekenis voor de betalingsbalans van genoemde landen. In het als bron genoemd tijdschrift tekent L. van Velzen daarbij aan: 'Dit voordeel heeft echter uitsluitend betrekking op het korte-termijneffect. Om iets zinnigs te kunnen zeggen over de ontwikkeling van de betalingsbalans moeten ook de iets langere termijneffecten bekeken worden. Uit een hierna volgende tabel kan afgelezen worden dat de geldovermakingen van trek-

arbeiders een structureel deel vormen van de betalingsbalans van de Middellandse Zee-landen. Dat wil zeggen, dat de trekarbeiders een structureel belangrijk 'exportprodukt' zijn geworden voor die landen. Een versterking van de handelspositie door middel van een toename van de goederenexport is hierbij achtergebleven.

Verder worden de exportmogelijkheden van de Middellandse Zee-landen beknot doordat trekarbeiders in West-Europa tewerk zijn gesteld in arbeidsintensieve en internationale industriën, die concurrerend zijn voor de Middellandse Zee-landen'.

Dat klinkt al heel anders dan de Hosanna-geluiden van de ontwikkelingspropagandisten. Overigens gaat de schrijver er aan voorbij, dat uit de voorgaande tabel óók blijkt dat de geldtransporten in het recessiejaar 1967 duidelijk terugliepen. Dat bleek ook het geval te zijn voor het *aantal* aanwezige buitenlandse werknemers in de westerse landen, zoals de statistieken (zie ons vorige artikel) laten zien. Dat wil zeggen, dat zowel de 'gastarbeider' zelf, als het geld dat hij naar huis overmaakt, door de kapitalisten tot zeer conjunctuurgevoelige zaken worden gemaakt. En dat is nu bepaald niet een kenmerk dat je voor wat het 'iets langere termijneffect' betreft uit het oog mag verliezen! Hieronder volgt de tabel die betrekking heeft op de geldovermakingen van buitenlandse werknemers, *als percentage van de goederenimport* van de hierbij genoemde landen:

	'62	'63	'64	'65	'66	'67	'68	'69
Italië	6,5 ⁰ / ₀	7,0 ⁰ / ₀	6,3 ⁰ / ₀	7,3 ⁰ / ₀	9,0 ⁰ / ₀	9,2 ⁰ / ₀	6,9 ⁰ / ₀	7,0 ⁰ / ₀
Portugal				6,3 ⁰ / ₀	8,4 ⁰ / ₀	11,0 ⁰ / ₀	10,7 ⁰ / ₀	15,0 ⁰ / ₀
Spanje	10,2 ⁰ / ₀	11,1 ⁰ / ₀	11,6 ⁰ / ₀	10,9 ⁰ / ₀	10,5 ⁰ / ₀	10,3 ⁰ / ₀	10,1 ⁰ / ₀	10,5 ⁰ / ₀
Turkije				13,9 ⁰ / ₀	18,0 ⁰ / ₀	15,3 ⁰ / ₀	15,6 ⁰ / ₀	19,4 ⁰ / ₀
Joegoslavië	2,6 ⁰ / ₀	2,7 ⁰ / ₀	2,1 ⁰ / ₀	2,5 ⁰ / ₀	4,1 ⁰ / ₀	5,3 ⁰ / ₀	6,8 ⁰ / ₀	9,7 ⁰ / ₀
Griekenland	4,7 ⁰ / ₀	7,5 ⁰ / ₀	9,1 ⁰ / ₀	9,8 ⁰ / ₀	9,5 ⁰ / ₀	9,0 ⁰ / ₀	8,2 ⁰ / ₀	7,8 ⁰ / ₀

Juist ook de importzijde is in verband met de geldovermakingen van bijzonder belang. Een zeer groot deel van de geldovermakingen blijkt immers weer terug te vloeien naar de grote ondernemers in West-Europa om de snel toenemende importen uit de Westeuropese landen te betalen. Bovendien bestaat een belangrijk deel van de importen uit luxe en consumptiegoederen en vooral ook uit wapenaankopen door dictatoriale regieën, zoals in dit geval door Griekenland en Portugal (door Luns zeer gewaardeerde NAVO-partners) en door Spanje en Turkije. In het bijzonder de importen van luxe goederen en wapens helpen noch de betalingsbalans, noch de economische ontwikkeling in die landen ook maar één stap vooruit, zeker niet waar de wapens dienen om reactionaire en met de imperialisten collaborerende regieën in het zadel te houden en gericht zijn tegen de krachten die voor nationale zelfstandigheid en een anti-imperialistische ontwikkeling optreden. Maar juist over die wapenaankopen wordt in de *Internationale Spectator*' niet gesproken. Bij de hiervoor besproken nadelen voor de ontwikkeling in de achtergebleven landen dient ook nog gerekend te worden, dat door het

wegtrekken van veelal jonge en wat meer geschoolde arbeiders in de betreffende landen een verschraling van de bevolking plaatsvindt, welke een directe belemmering vormt voor de economische en sociale vooruitgang.

Van vakopleiding praktisch geen sprake

En hoe staan de zaken er voor wat betreft de vakopleiding en de profijten die de ontwikkelingslanden dáárvan later zouden plukken? Exacte cijfers over scholing en opleiding van buitenlandse werknemers bestaan er in ons land nog steeds niet. Daar heeft de handel- en zakenminnende bourgeoisie veel minder belang bij dan bij de tabellen en becijferingen over de voor- en nadelen die er voor hen zelf aan het tewerkstellen van buitenlandse werknemers verbonden zijn. Ook al worden de buitenlanders hier 'in hun eigen belang en dat van hun moederlanden tewerk gesteld' — zaken blijven zaken, niet waar?

Elders zijn ze een beetje verder. Zo blijkt uit een Westduits onderzoek dat slechts 2 pct. van de buitenlandse arbeiders enige vakopleiding geniet. (Publikatie in *Informationen zur Ausländerbeschäftigung*, nr. 3-1970.) Er is geen enkele aanwijzing te vinden, dat de vakopleiding voor buitenlanders in ons land er ook maar iets beter voor zou staan. Om voor vakscholing in aanmerking te komen moet de buitenlandse werknemer tenminste anderhalf à twee jaar in ons land hebben gewerkt. Bovendien moet hij dan nog in staat zijn om zich mondeling zowel als schriftelijk behoorlijk in de Nederlandse taal te kunnen uitdrukken. Dat is uiteraard maar voor weinig buitenlandse arbeiders weggelegd.

Op papier mogen de 'gastarbeiders' ook op het punt van de vakopleiding gelijke rechten hebben als hun Nederlandse collega's, in de praktijk worden zij bijna nergens serieus in de gelegenheid gesteld om dat recht waar te maken. Temeer niet, omdat juist de mobiliteit en de spierkracht van de buitenlandse werknemer de ondernemers meer interesseert dan hun vakbekwaamheid.

Zo weinig als de vakopleiding van buitenlandse werknemers hier te beduiden heeft, even weinig of nog minder betekenis heeft de door hen hier opgedane scholing of ervaring voor de ontwikkeling van het eigen land. Bovendien is het altijd nog maar de vraag, of hetgeen de buitenlandse werknemer hier eventueel heeft geleerd ook toegepast kan worden op het werk dat hij straks — voor zover dat voorhanden is — in zijn vaderland zal kunnen krijgen. Al in een OECD-rapport van 1965 — 'Emigrant workers returning to their home country' — wordt geconcludeerd dat blijkens een enquête, gehouden onder 39 grote bedrijven in Griekenland, daar slechts 118 arbeiders, die voorheen in het buitenland hadden gewerkt, werk hadden weten te vinden. Van de 70.000 Turkse werknemers, die als gevolg van de kapitalistische recessie in 1967 naar hun land terugkeerden, konden slechts 1.300 van hen in Turkse industrieën aan de slag komen. 3) Een onderzoek in april 1969 van het Italiaanse Bureau voor de Statistiek, gepubliceerd in een rapport voor de Raad van Europa, had

betrekking op 80.000 families van wie een familielid in de periode 1962—1968 uit het buitenland was teruggekeerd en van wie het beroep vóór vertrek en ná terugkeer werd vastgesteld. Het resultaat daarvan is weergegeven in de volgende statistiek:

Beroep	% verdeling			ongewijzigd beroep voor na terugkeer (%)
	voor vertrek	na terugkeer	verschil	
Agrarische sector	31.0	28.4	-2.6	81
Schoenmakers, kleermakers enz.	1.8	1.5	-0.3	66
Timmerlieden enz.	2.1	2.4	+0.3	81
Technici, monteurs enz.	4.6	5.2	+0.6	73
Bouwvakarbeiders	15.8	17.8	+2.0	82
Private dienst	0.6	0.7	+0.1	58
Openbare dienst	1.4	1.7	+0.3	84
Andere beroepen	15.6	22.2	+6.6	77
Huisvrouwen	7.1	7.9	+0.8	91
Werklozen	20.0	12.2	-7.8	39
Totaal	100.0	100.0	—	72

Bron: Istituto Centrale di Statistica, 1969.

De cijfers voor vertrek en na terugkeer vertonen hier een zeer grote overeenkomst, uitgezonderd het aantal jonge mensen die voor hun vertrek nog niet ingeschakeld waren in het produktieproces (20 pct.). De conclusie ligt voor de hand: er is praktisch van geen voordeel sprake voor het emigratieland (land van herkomst) van toepasbare kennis en ervaring bij uit het buitenland terugkerende arbeiders. Informatief is in dit verband ook nog het resultaat van een onderzoek op vier chemische bedrijven van Montecatini-Edison in Zuid-Italië. Van de in totaal 15.934 produktie-arbeiders die daar ten tijde van het onderzoek in 1969 werkten, waren slechts 306 (1,9 pct.) werknemers die een of meerdere jaren in het buitenland hadden gewerkt.

Het zal na het voorgaande voor iedereen duidelijk zijn, dat het boerenbedrog is als ondernemers en officiële staatsvoorlichters de ontvangst van buitenlandse werknemers koppelen aan ontwikkelingshulp. De ondernemers halen de buitenlandse arbeiders uitsluitend naar de westerse landen om hen 'completaire functies' te laten vervullen die voor een zo rationeel mogelijk functioneren van hun bedrijven noodzakelijk zijn. Of voor het verrichten van dienstverlenende werkzaamheden waarvoor, vanwege de aard van het werk of de te lage beloning, geen Nederlandse werkkrachten te krijgen zijn.

Toch moeten deze werkzaamheden worden verricht om de kapitalistische economische huishouding als geheel te laten functioneren.

In diepste wezen vormt de emigratie van arbeidskrachten uit de 'ontwikkelingslanden' naar de 'rijke' landen, voor de landen van herkomst een schadelijke zaak. Men kan stellen dat deze emigratie een cumulatieve uitwerking heeft, dat wil zeggen het bevordert de oplossing van individuele problemen die echter fundamenteel het produkt zijn van onder koloniale en neo-koloniale verhoudingen gegroeide economische en sociale systemen.

Vast staat in elk geval dat de grootkapitalisten uit de Westeuropese landen de aanpassing van hun economieën aan de veranderingen in industriële specialisaties en versnelde concentraties door de import van arbeidskrachten sterk hebben kunnen vergemakkelijken, waarbij zij hun posities in de internationale arbeidsdeling (hier gezien vanuit de verhouding tussen hoog-geïndustrialiseerde en zogenaamde ontwikkelingslanden) grotendeels hebben kunnen handhaven.

Sociale positie

Over de sociale positie van de buitenlandse werknemers zijn de laatste jaren al veel schrijnende voorbeelden bekend geworden, zowel op het gebied van erbarmelijke huisvesting, moeilijkheden op het gebied van gezondheidszorg (taalmoeilijkheden), van de vakopleiding, van het onderwijs, waarvan vooral de kinderen van buitenlandse werknemers verstoken blijven. Ook al trachten op dit laatste punt idealistische onderwijskrachten nog het een en ander te doen, de materiële basis daarvoor is volkomen ontoereikend of ontbreekt dikwijls geheel.

Maar juist kinderen van buitenlandse werknemers hebben het in het voor hen vreemde land vaak zeer moeilijk. Thuis wordt de eigen taal gesproken en hoe moeten zij aansluiting vinden bij het Nederlandse onderwijssysteem? Daar wordt niet alleen Nederlands gesproken en geschreven, maar ook geleerd dat het aardgas uit Slochteren komt, waar Koog aan de Zaan ligt, wie Willem van Oranje, Alva en de gebroeders De Witt waren en wanneer de Vrede van Munster werd getekend. Dat de problemen nog eens extra worden vergroot door te grote klassen en overbezette onderwijskrachten, spreekt voor zichzelf.

Later komen de problemen opnieuw als bij terugkeer naar eigen land een achterstand ten aazien van de kennis van de moedertaal is gegroeid en een kloof is ontstaan doordat de cultuuroverdracht soms meerdere jaren heeft gestagneerd. Van bicultureel onderwijs, waarbij gepoogd wordt de cultuur van het moederland en de Nederlandse cultuur in het onderwijsmateriaal en de overdracht daarvan te verwerken, is in ons land nog maar nauwelijks sprake en dan nog uitsluitend waar het door toedoen van enkele actiegroepen of leden van stichtingen op gang is gebracht.

Hoeveel menselijk leed achter al deze zaken schuil gaat is moeilijk te beschrijven, maar dat het bestaat en in grote omvang, daaraan valt niet te twifelen. Ook dat behoort ingebracht te worden als men de aanwezigheid van buitenlandse werknemers in West-Europa en de daarmee verbonden problemen bespreekt.

Hoe schril klinken dan de beschuldigingen van reactionaire partijen als de VVD en DS'70 en van reactionaire bladen als *De Telegraaf*, *Elsevier* en de *Haagse Post*, die buitenlandse werknemers herhaaldelijk hebben voorgesteld als 'profiteurs' van de in ons land bestaande sociale wetten, een beschuldiging overigens die dergelijke lieden met evenveel gemak aan het adres van Nederlandse arbeiders richten. Het is echter dikwijls maar al te waar, dat buitenlandse arbeiders van het kastje naar de muur worden gestuurd als zij hun sociale rechten willen realiseren. Ook de meeste vakbonden hebben pas de laatste tijd — zij het nog in onvoldoende mate — oog voor dit soort problemen gekregen.

Sociale wetten

In dit verband is hier ook een opmerking op zijn plaats naar aan- Nog afgezien van het feit, dat de werkloosheid niet is ontstaan als gevolg van de aanwezigheid van de buitenlandse werknemers, maar een voortdurend terugkerend verschijnsel is van de kapitalistische economie, rijst toch de vraag waar hier het gevoel blijft van klassesolidariteit. Overigens dient men zich toch óók af te vragen: En wat dan, als de buitenlandse arbeiders plotseling als afgedankt vuil over de grens zouden worden gezet? Moeten de Nederlandse arbeiders dan de werkzaamheden gaan verrichten die nu door de buitenlandse leiding van uitlatingen van enkele vakbondsbestuurders, die met verwijzing naar de werkloosheid in ons land er voor hebben gepleit de buitenlandse werknemers zo snel mogelijk naar huis te dirigeren.

werknemers worden gedaan, werkzaamheden die overwegend beneden hun huidige arbeids- en loonniveau liggen? Moet door vertrek van buitenlandse werknemers aan de ondernemers en reactionaire politici een nieuw argument worden verschaft om Nederlandse arbeiders tot een grotere mobiliteit te dwingen, of — zoals zij dat noemen — de 'profiteurs' van de sociale verzekeringswetten aan het werk te dirigeren?

Men ziet welke kwesties met zulke uitlatingen losgewoeld kunnen worden. Wie zulke opvattingen lanceert toont een ernstig gebrek aan begrip voor de werkelijke achtergronden van de aanwezigheid van buitenlandse werknemers. Die omvatten heel wat meer dan de bezetting van laag gekwalificeerde arbeidsplaatsen. Zij zijn verweven met de ontwikkeling van het hedendaagse kapitalisme zelf, of beter gezegd, met zijn multinationale uitwassen, waaronder zowel 'vreemde' als 'eigen' arbeiders aan de scherpste uitbuiting onderhevig zijn en waartegen zij gemeenschappelijke belangen te verdedigen hebben.

Waarom zijn de buitenlandse werknemers eigenlijk hier? Waarom verlaten zij huis en hof, vrouw en kinderen, om ver van huis en in een vreemd land de kost te verdienen, waartoe in eigen land geen of onvoldoende mogelijkheden bestaan? Waarom bestaan er en praten we eigenlijk over zogenaamde ontwikkelingslanden?

Op al die vragen is het antwoord: omdat de imperialisten, de grote monopolies en de internationale financiers, de industriële ontwikkeling van hun oude koloniale bezittingen en van jonge zelfstandige staten ondergeschikt willen houden aan hun eigen winstbelangen, aan hun eigen behoefte aan grondstoffen en afzetmarkten. Het wel of niet verstrekken van kapitaal, het al of niet investeren in de zogenaamde ontwikkelingslanden wordt door de imperialisten en hun staatsapparaat niet bekeken vanuit de behoefte van de betrokken landen en van hun volkeren, maar uitsluitend en alleen vanuit de vraag welke weg en welk beleid de meeste en duurzame winst oplevert.

Daarover merkt prof. Brand uit Leiden in zijn rapport aan de 'Europese Studiedagen' (eind vorig jaar in Reims en Amiens gehouden) vergoelijkend op, 'dat het in theorie wellicht beter zou zijn, indien bijvoorbeeld buitenlands kapitaal kan worden aangetrokken om ter plaatse additionele arbeidskrachten tewerk te stellen. In geringe mate gebeurt zulks, maar in het algemeen zijn de omvang van de interne markt en de infrastructuur in de landen, vanwaar de immigranten stammen, niet van zodanige aard, dat het aantrekkelijk is bepaalde bedrijvigheden te verplaatsen.'

In feite tendeeft de redenering van A. R. Burger in *Tijd en Taak* (4) in dezelfde richting. De schrijver vraagt zich af: 'Is het niet veel beter de landen waar zij (de 'gastarbeiders') vandaan komen zover te ontwikkelen dat ze in eigen land kunnen werken en leven? Dat laatste zou inderdaad beter zijn, zij het waarschijnlijk erg ongemakkelijk voor ons. Maar het is gemakkelijker gezegd dan gedaan. Als bedrijven in die landen investeren waar de levensstandaard, het loonpeil en de sociale voorzieningen feitelijk nog een stuk lager zijn dan in Europa, beschouwen we dat als oneerlijke concurrentie en het uitbuiten van goedkope arbeidskrachten.'

Wie beschouwt de heer Burger hier als 'we'? En is het niet bij hem opgekomen dat die oneerlijke concurrentie op te heffen zou zijn, wanneer bedrijven die daar gevestigd dienen te worden lonen en arbeidsvoorwaarden moeten toepassen welke zich snel moeten ontwikkelen naar het peil zoals ze hier na jarenlange strijd van de arbeidersbeweging afgedwongen zijn (al hollen de ondernemers de betekenis daarvan ook hier voortdurend uit door het voor de internationale concerns zo voordelig werkende inflatie-proces)? Maar onder zulke voorwaarden is de aardigheid voor de heren kapitalisten er uiteraard al bij voorbaat af. Zelfs zonder die voorwaarden zijn zij vaak amper tot investeringen te bewegen en de heer Burger beseft ook wel waarom, als hij — geheel in ondernemerstrant verder denkend — opmerkt:

'Maar ook de politieke situatie in een aantal van deze landen is nogal

onstabiel. Veel bedrijven voelen er heel weinig voor grote bedragen te investeren die zij door nationalisaties of onlusten gemakkelijk snel kwijt kunnen raken. En dat laatste zou de aandeelhouders en de werknemers van de moederonderneming kunnen treffen.'

Vooraf het er bij halen van die 'getroffen werknemers in het moederland' is werkelijk een vondst. Alsof het door de EEG versnelde concentratie-proces van de monopolistische industrie 'de arbeiders in het moederland' al niet voortdurend treft (en niet de aandeelhouders, heer Burger!) met duurte, massa-ontslagen en sluiting van bedrijven. 5)

En wat die politieke onstabieleit betreft — deze is voor de imperialisten allang geen verschijnsel meer in de ontwikkelingslanden alleen. Ook in hun eigen bolwerken groeien de anti-imperialistische krachten, de eenheid van actie tussen socialisten en communisten, die voorwaarden zijn voor de zo noodzakelijke doorvoering van maatschappelijke veranderingen, voor het doorbreken van het kapitalistische systeem en het inslaan van de weg naar een socialistische maatschappij.

Maar het is waar, al zwijgt Burger in *Tijd en Taak* juist dáárover, dat in de vroegere koloniale landen de CIA en andere geheime diensten voortdurend actief zijn om de door de imperialisten zo gevreesde strijd voor nationale zelfstandigheid tegen te gaan en worden er kapitalen aan gependend om in zoveel mogelijk landen de neokolonialisten goedgezinde militaire en andere corrupte regimes aan de macht te houden of te brengen.

Maar ja, die 'stabieleit' is veelal niet voor lang verzekerd. Daarin schuilt de bange vrees voor de elkaar beloerende en door verscherpte tegenstellingen verzwakte imperialisten. En die vrees voor 'onstabieleit' zal er wat de ontwikkelingslanden betreft ook wel niet minder op worden naarmate meerdere miljoenen werkers uit de achtergebleven landen, de ervaringen, de kracht en de successen van de klassenstrijd tegen de concerns in de westerse landen hebben leren kennen.

Hoe men de zaken ook wendt of keert — de imperialisten kunnen in de tropische landen de vooruitgang wel belemmeren en aan hun eigen belangen ondergeschikt proberen te maken, maar steeds meer mensen in die landen beseffen, dat zij zelf in hun landen veranderingen van de maatschappelijke structuur tot stand zullen moeten brengen om zich aan de afhankelijkheid van de imperialisten te kunnen onttrekken.

Omgekeerde ontwikkelingshulp

Op de keper beschouwd is er in deze tijd van een soort omgekeerde ontwikkelingshulp sprake. Het zijn immers — zoals bewezen is — de naar verhouding meest ontwikkelde arbeidskrachten die de imperialisten uit de arme landen weghalen. Niet alleen dat zij daarmee de economische groei in de betrokken landen verzwakken, maar ook maken zij het profijt voor hen zelf zo groot mogelijk. Temeer omdat de buitenlandse arbeidskrachten in hun meest actieve periode voor de

westerse industrieën geronseld worden. Bovendien worden deze arbeidskrachten hier veelal te werk gesteld in arbeidsintensieve — dus voor de tropische landen concurrerende — industrieën, of op posten die zonder hen onbezet zouden zijn gebleven. Zo leveren de ontwikkelingslanden in wezen een bijdrage aan de groei, of voor het verminderen van stagnatie, van de kapitalistische economie in West-Europa. Zo liggen de kaarten wat de ontwikkelingshulp betreft in werkelijkheid.

Logisch, dat de ondernemers zich met hand en tand verzetten tegen stopzetting van de werving van buitenlandse arbeiders, maar tegelijkertijd ook tegen het treffen van meer dan minimale voorzieningen, die een aantasting zouden betekenen van het maximale profijt dat de ondernemers van de 'gastarbeiders' willen genieten.

Wat dit laatste betreft hebben zij een sluwe redenering bedacht om de problemen voor de buitenlandse werknemers te verzachten door een 'selectieve werving'. Dat wil zeggen: door werving van buitenlanders die ongehuwd zijn, die elke huisvesting voor lief willen nemen — als die maar goedkoop is — die bereid zijn het hoogste aantal overuren te maken, de slechtst betaalde baantjes te blijven verrichten en die zonder veel besognes over de grens gezet kunnen worden als zij eventueel neigingen tot een duurzaam verblijf zouden krijgen, ofwel eisen zouden gaan stellen, of aan acties zouden deelnemen, die gericht zijn op verhoging van lonen en verbetering van arbeidsvoorwaarden.

'Selectieve werving' is de laatste tijd het modewoord geworden van de grote ondernemers, en minister Boersma van sociale zaken en rechtse vakbondsbestuurders, vooral van confessionele organisaties, praten hen al ijverig na.

Maar het is een valse voorstelling van zaken om dit beleid te presenteren alsof het er om zou gaan de verblijfsproblemen van de buitenlandse werknemers te verzachten. Het enige uitgangspunt is de ondernemersprofijten van de 'gastarbeiders' nog te vergroten. Als daarmee bepaalde problemen voor de buitenlanders 'zachter aankomen', is dat in de propaganda aardig mee te nemen, maar voor die problemen zelf hebben de ondernemers nimmer interesse gehad en die hebben ze nu of straks ook niet. Op onverhulde wijze komt dat tot uiting in een commentaar op de discussie over het al of niet werven van buitenlandse arbeidskrachten in het blad *Onderneming* (Verbond van Nederlandse Ondernemingen van 8 december 1972) waarin te lezen is:

'Buitenlandse werknemers zijn over het algemeen werkzaam in functies waarvoor geen Nederlandse werknemers meer te krijgen zijn. De aanwezigheid van buitenlandse werknemers betekent in feite dat de continuïteit van ondernemingen wordt mogelijk gemaakt en vormt derhalve een ondersteuning van de politiek van volledige werkgelegenheid. (Niet in de ontwikkelingslanden, maar in ons eigen land, wel te verstaan. Een bewering overigens, die gezien het werklozental, ook al een leugen is, schr.) Buitenlandse werknemers vervullen veelal de rol van schakel in een proces dat zou worden verstoord wanneer zij niet meer aanwezig zouden zijn' . . . 'Los daarvan staat het probleem van de opvang, de huisvesting e.d. van buiten-

landse werknemers in Nederland en met name in gebieden waar sprake is van een zekere concentratie van buitenlanders. Wij onderschrijven de constatering dat er zich problemen hebben voorgedaan die samenhangen met de huisvesting van buitenlandse werknemers. Het gaat echter niet aan om te vragen om stopzetting van de werving van buitenlanders teneinde deze problemen het hoofd te bieden. Daarvoor is een regeringsbeleid nodig dat de gemeenten in staat stelt een antwoord te geven op deze problematiek.

Het gaat ons bij dit citaat niet om de vraag of de regering al of niet méér moet doen om de problemen van buitenlandse arbeiders en hun gezinnen in ons land te helpen oplossen. Dat is dringend nodig. Wij citeren echter de *Onderneming* om de ondernemers zelf nog eens te laten zeggen, dat zij de profijtten voor zich opeisen en de kosten voor opvang, huisvesting, onderwijs en dergelijke voor buitenlandse arbeiders op de gemeenschap willen afschuiven en daar behoort de regering hen nu juist niet behulpzaam te zijn, maar de kosten op hen te verhalen.

En is het na dit alles niet heel naïef als H. A. Halbertsma in een pocketboekje, waarin veel open deuren worden ingetrappt en een reeks onbenullige redeneringen met wat officiële statistieken worden opgesierd, aan het adres van de ondernemers o.a. komt pleiten voor:

- a. buitenlanders alleen maar meer te werven uit streken waar in de toekomst industrie gevestigd wordt;
- b. deze buitenlanders alleen die opleiding te geven waaraan die toekomstige industrieën straks in eigen land behoefte hebben;
- c. buitenlanders te verplichten na 2 of 3 jaar terug te keren naar de streek van herkomst waar dan een fabriek klaar moet staan (!) die hun werk kan geven . . .

Hokus, pokus, pilatus, pas — ik zou willen dat daar een fabriekje was, zo fantaseert Halbertsma. Het komt niet slecht uit voor de concernleiders als zo illusies als verwezenlijkbare wenselijkheden worden gepropageerd.

Valse vraagstelling

Er is rond de aanwezigheid van buitenlandse werknemers in ons land en in andere EEG-landen een kwestie in discussie gebracht, waarbij een ernstige waarschuwing ernstig geboden is. De 'vraagstelling' wordt opgeworpen, of het niet beter is meer en sneller te automatiseren, inplaats van steeds maar weer buitenlanders hierheen te halen.

Voorop zij gesteld, dat de automatisering in de industrie zich in wezen voltrekt lès van de al of niet aanwezige buitenlandse werknemers en in een tempo dat niet zozeer door de ontwikkeling van de technologie, maar vooral ook door de internationale concurrentieverhoudingen bepaald wordt. Een feit is ook, dat de technologische ontwikkeling een structuurverandering binnen de industrieën in gang heeft gezet, die nog steeds voortduurt. En het is deze structuurverandering die

ook een veranderde behoefte bij de personeelssamenstelling en hun opleidingsniveau met zich meebrengt.

Decennia lang was ons onderwijssysteem, na de tot zes jaar beperkte lagere school, eventueel 2 of 3 jaar ambachtsschool, verder in hoofdzaak gericht op de opleiding van middenkaders, eenvoudig administratief geschoold en lager toezichthoudend personeel, waaraan de industrieën in die tijd de grootste behoefte hadden om de productie maximaal te laten draaien. De behoefte aan technisch hoger of academisch geschoolden was véél geringer en een dergelijke opleiding was dan ook alleen voor hen die uit 'de betere klasse' afkomstig waren, weggelegd.

Met de voortschrijdende technische ontwikkeling werd vooral na de tweede wereldoorlog de behoefte aan technisch hoger en academisch gevormd personeel groter, wat — mede door de strijd van de arbeidersbeweging — ook tot gevolg had, dat de mogelijkheden tot studeren niet langer meer alleen tot kinderen van de welgestelden beperkt bleven.

Maar thans zijn we al weer in een tijd aangeland waarin de ontwikkeling van de technologie, zeker in de bedrijven van de grote concerns en vooral in de proces- en elektronische industrie, zover gevorderd is, dat een toenemend aantal academici en technisch hoogstgeschoolde mensen, werkloos rondlopen of slechts bezijden dan wel beneden hun opleidingsniveau aan werk kunnen komen. Tegelijkertijd raken in de monopoliebedrijven steeds grotere groepen middenkaders overbodig, die dan ook in groten getale op straat komen te staan, en stijgt de vraag naar minder en ongeschoold personeel; naar mensen die slechts monotone handelingen behoeven te plegen of door computers geregelde processen in de moderne industrieën behoeven te controleren, dan wel werkzaamheden moeten verrichten welke zich niet voor mechanisering lenen.

En vanuit deze situatie wordt thans — onder het mom nota bene 'hoe maken we buitenlanders overbodig' — een aanval ingezet op de positie en de verworven onderwijsrechten van de werkende mensen in ons land.

Uitgangspunt bij de discussie 'buitenlanders of snellere automatisering' vormen berekeningen die gemaakt worden over de aantallen buitenlanders die in de naaste of verdere toekomst nodig worden geacht om de kapitalistische economie zo efficiënt mogelijk te laten draaien, waarbij er op gerekend wordt dat er naast 'gastarbeiders' ook 'inheemse' werklozen zullen blijven.

De Leidse professor Brand beweert, dat een voortgaande stroom van buitenlandse werkkrachten — 'zelfs in een hoger tempo dan voorheen' noodzakelijk is om een 'bevredigende economische groei' te waarborgen. Deze werknemers zouden in hoofdzaak uit de mediterrane landen kunnen komen, in welke landen volgens kapitalistische berekeningen zeker voor de eerste 15 of 20 jaar nog een overvloed aan arbeidskrachten voor de EEG-landen verwacht wordt. (!)

Het Centraal Bureau voor de Statistiek heeft al geraamd, dat tegen 1976 het aantal buitenlandse werknemers in ons land — onder alternatieve veronderstellingen — zal oplopen tot een cijfer tussen

200.000 en 235.000 man. 7) In een studie van W. Böhning wordt op grond van de relatie tussen een geraamde produktiestijging en de vraag naar arbeid, de stelling verdedigd: '... dat tegen 1980 de behoefte aan buitenlandse arbeiders in de (tijdens de studie nog) zes EEG-landen, en gerekend vanaf 1972, nog met 1,6 miljoen zal toenemen. 8)

Bij alle berekeningen klinkt de conclusie door, dat de geraamde tekorten aan arbeidskrachten vooral tot uiting zouden komen in de groep die slechts gewoon lager onderwijs heeft genoten, aangezien het binnenlandse aanbod van dergelijke arbeidskrachten, als gevolg van het bestaande onderwijssysteem, sterk verminderd is. En het Centraal Planbureau concludeert, dat 'deze onevenwichtigheid, die reeds in het verleden viel te bespeuren, ernstiger dreigt te worden als gevolg van het feit, dat bij de huidige stand van de ontwikkeling de ongeschoolde *arbeider* sneller verdwijnt dan het ongeschoolde *werk*.' Met deze ramingen en redeneringen in de hand was de regering-Biesheuvel er als de kippen bij om in de Miljoenennota-1973 een eerste en nog in voorzichtige termen gegoten pleidooi te houden voor afbraak van ons onderwijs.

Geconstateerd wordt in deze Miljoenennota, dat als een van de oorzaken van de groeiende werkloosheid genoemd moet worden, dat onder druk van de loonstijgingen de ondernemers rationaliseren, welke rationalisatie leidt tot het vervallen van arbeidsplaatsen, waardoor de z.g. frictie-werkloosheid stijgt, omdat '*het opleidings- en ontwikkelingsniveau niet meer past in het gerationaliseerde bedrijf*'. Daarop volgt dan verder letterlijk:

'Daarnaast zal ook de minder goede aansluiting van vraag en aanbod op de arbeidsmarkt tot grotere werkloosheid leiden. Hierbij kan het van betekenis zijn, dat de vraag op de arbeidsmarkt en de opleiding van degenen die het onderwijs verlaten minder goed op elkaar lijken te zijn afgestemd dan vroeger het geval was. Het feit, dat het aantal buitenlandse arbeiders dat in ons land werkzaam is, ondanks het verminderen van de spanning op de arbeidsmarkt ongeveer constant is gebleven, kan ook in deze richting wijzen.'

Het pleidooi is, hoe verkapt dan ook, wel duidelijk: Terug naar de tijden van weleer — méér *werkkrachten* en minder ontwikkelde en geschoolde mensen! En dan komt de hier al eerder genoemde Halbertsma in het Spectrum-pocketboekje ook nog de volgende gevaarlijke onzin vertellen:

'Als we het er eventueel over eens worden dat we niet naar een ... kastenmaatschappij toe willen, en het op prijs blijven stellen dat er in de toekomst ook nog een paar Nederlanders onder de in dit land werkzame ongeschoolde arbeiders zullen zijn, zou de Stichting Ideële Reclame eigenlijk als de bliksem een ... grootse campagne moeten opzetten, waarin het spijbelen, het zitten blijven en het zo gauw mogelijk van school af gaan, worden gepropageerd. Nog beter zou natuurlijk zijn, tegelijk ook de beloning voor ongeschoold werk wat omhoog te trekken.' (!)

Het is duidelijk, dat een ontwikkeling als in de hierboven weergegeven pleidooien wordt gehouden, met alle kracht bestreden dient te worden.

Het automatiseringsproces zal zich in de toekomst verder voltrekken, al zullen er altijd werkzaamheden blijven die zich daartoe niet lenen. Maar geautomatiseerde arbeid mag niet gepaard gaan met als robots fungerende arbeidskrachten. De verantwoordelijkheid die de werknemers in geautomatiseerde bedrijven krijgen te dragen, is onmetelijk veel groter dan thans veelal nog het geval is. Hun handelingen en controlewerkzaamheden vinden plaats aan kapitalen kostende installaties en machinerieën, waarin elke stagnatie ook onmiddellijk met het verlies aan kapitale sommen geld voor de concerns gepaard gaat.

Het zal onmogelijk zijn een dergelijke verantwoordelijkheid en de daarmee gepaard gaande fysieke en psychische spanningen te dragen tijdens werkdagen zoals die nu nog gelden. Automatisering dient niet met inkrimping van onderwijs, maar met verkorting van werktijd gepaard te gaan, met uitbreiding van de algemene en culturele ontwikkeling, van meer en betere ontspanningsmogelijkheden ook, als *noodzakelijk* tegenwicht tegen het steeds monotoner wordende werk in gigantische, maar geestdodende bedrijfshallen.

Daarvoor zal keiharde strijd gevoerd moeten worden, al is het duidelijk, dat slechts onder socialistische maatschappijverhoudingen voor dit soort omvangrijke menselijke problemen *werkelijke* oplossingen gevonden kunnen worden. En dat geldt voor de westerse landen zowel als — zij het nog in andere proporties — voor de landen waar nu nog de 'gastarbeiders' vandaan komen en de met de imperialisten collaborerende machthebbers al evenmin in staat zijn de maatschappelijke problemen op te lossen.

Zo is onze verkenning op het terrein van de problematiek rond de aanwezigheid van buitenlandse arbeiders in ons land, in feite ook nog een zijsprongetje geworden naar de toenemende onzekerheid bij en de onmogelijkheid voor de imperialisten om de economische en sociale problematiek van deze tijd op te lossen. Of de ondernemers dat nu graag willen of niet: het naar West-Europa halen van arbeiders uit de achtergebleven landen, zal de groei van het begrip voor de noodzaak van maatschappelijke veranderingen niet afremmen, maar wel bevorderen en de klassenstrijd zowel als de solidariteit over de grenzen heen bevorderen.

A. VAN TURNHOUT

1) Zie Politiek en Cultuur no. 4/1973.

2) Zowel 1967 als 1972 tonen met een dalende conjunctuur ook een terugloop in het aantal buitenlandse werknemers in de Westeuropese landen.

3) OECD-rapport 'Turkish Migration' — 'Migration News', nr. 4-1971.

4) 'Tijd en Taak', onafhankelijk weekblad voor evangelie en socialisme' — 30 sept. 1972.

5) Hoever de industriële concentratie bijvoorbeeld binnen de EEG al is gevorderd, valt af te leiden uit gegevens gepubliceerd in *Regionale Statistieken* van de EEG (Brussel 1971), waarin vermeld wordt dat op een vijfde deel van het grondgebied van de EEG, waar 40 pct. van de totale bevolking woont, in 1970 al reeds meer dan 55 pct. van het totale industriële EEG-produkt werd gefabriceerd. (Gegevens dus van voor de aansluiting van Engeland, Ierland en Denemarken bij de EEG.) Rekening houdend met het feit, dat de gegevens uit *Regionale Statistieken* gebaseerd (verzameld) zijn op basis van bestuurlijke indelingen (provincies in Nederland, Kreise in West-Duitsland) kan met grote zekerheid worden gesteld, dat de industriële produktie binnen de zg. Euromarkt nog sterker is geconcentreerd dan in genoemde EEG-cijfers van 1970 wordt weergegeven.

6) H. A. Halbertsma: Arbeiders te gast. Prisma. Feiten achter feiten, f 3,—. Het Spectrum B.V., Utrecht/Antwerpen.

7) 'Een berekening van buitenlandse migratie van vreemde arbeidskrachten, 1970—1975'. Maandstatistiek bevolking en volksgezondheid, april 1971, blz. 130—132.

8) 'The Migration of Workers in the Kingdom and the European Community', Oxford University Press, 1972, blz. 114.

Ontvangen boeken

Jan van Dijk e.a. — China, een haalbare kaart. Gebundelde maatschappijkritische opstellen. Serie Eurosboekjes. Uitg. H. D. Tjeenk-Willink bv, Groningen, f 15,—.

Mr. R. C. J. M. Rijssenbeek — Gewestvorming. Uitg. Kluwer bv, Deventer, f 10,—.

Dr. W. M. Hopman, drs. H. B. van Laatum — Confrontatie en Motivatie, op zoek naar een nieuwe lerarenopleiding. Uitg. L. Stafleu en Zoon, f 14,50.

Fr. Engels — De rol van het geweld in de geschiedenis. Uitg. Pegasus, Amsterdam, f 6,75.

Fr. Engels — Revolutie en contrarevolutie in Duitsland. Uitg. Pegasus, Amsterdam, f 7,25.

Eenheid op grondslag van strijd

Marx', „Kritiek op het Program van Gotha'' *) wordt naast het Communistisch Manifest een van zijn belangrijkste programmatische werken genoemd. Zoals het woord al zegt heeft een programmatisch werk betrekking op het beginselprogram van de arbeidersbeweging en op de daaruit voortvloeiende gedragslijn om de gestelde doeleinden te kunnen verwezenlijken. Aanleiding tot het schrijven van zijn „Kritiek'' was een ontwerp-beginselprogram, bestemd voor het fusiecongres in mei 1875, van de twee toen in Duitsland bestaande arbeiderspartijen. De ene was de door Ferdinand Lassalle in 1863 gevormde Algemene Duitse Arbeidersvereniging, wier leden en aanhangers ook wel „Lassalleanen'' werden genoemd, de andere de zes jaar later in Eisenach opgerichte Duitse Sociaal Democratische Arbeiderspartij, de „Eisenachers''. De voornaamste leiders van laatstgenoemde partij waren Wilhelm Liebknecht en August Bebel. Aangezien het ontwerp-beginselprogram de vereniging van twee partijen gold, was hier sprake van een coalitieprogram, dat tevens als de theoretische en ideologische grondslag voor de toekomstige verenigde partij, de Socialistische Arbeiderspartij van Duitsland, moest dienen. Naar de stad waar dit fusiecongres werd gehouden, kreeg dit coalitieprogram de naam „Program van Gotha''. Marx' kritiek er op, die hijzelf „Kanttekeningen bij het Program van de Duitse Arbeiderspartij'' had genoemd, ging dan ook de geschiedenis in als „Kritiek op het Program van Gotha''.

Marx schreef zijn kritische kanttekeningen aan de vooravond van het fusiecongres in mei 1875, ruim een kwart eeuw na het verschijnen van het beroemde Communistisch Manifest van hem en Engels. „De kritiek op het Program van Gotha'' werd een van de belangwekkende theoretische werken van het marxisme, omdat zij een nadere uitwerking bevatte van een reeks principiële vraagstukken van het wetenschappelijke socialisme, zoals dat van de socialistische revolutie, de dictatuur van het proletariaat, de socialistische en communistische maatschappij, de internationale solidariteit, het bondgenootschap van de arbeidersklasse met andere lagen van de werkende bevolking, de partij van de arbeidersklasse, enz.

Marx en Engels achtten een scherpe kritische stellingname noodzakelijk, omdat het opportunisme, dat in de vorm van het lassalleanisme zijn intrede in de toenmalige Duitse arbeidersbeweging had gedaan, waardoor haar strijdvaardigheid zou worden aangetast, in het ontwerp-beginselprogram voor het fusiecongres in aanzienlijke mate zijn weerslag vond. Het opportunisme betekent in het algemeen beginselloosheid en heeft in de klassenstrijd de uitwerking dat het de arbeidersbeweging ondergeschikt maakt aan de belangen van de heersende klasse en de strijd voor de politieke machtsvorming van de arbeidersklasse voor het bereiken van het socialisme loslaat. Het beperkt zich tot het verkrijgen van hervormingen binnen het kapitalisme, trad in de vorige eeuw, in de periode van het vóór-monopolistische resp. vóór-imperialistische kapitalisme, in de verschillende landen met een min of meer eigen ideologische inhoud

op, zoals bijvoorbeeld het proudhonisme in Frankrijk en het lassalleanisme in Duitsland.

Hoezeer Marx en Engels een openbare principiële en gefundeerde afwijzing van het lassalleaanse opportunisme, dat zulk een funeste uitwerking in het nieuwe program van de gefuseerde Duitse arbeiderspartijen had, ook nodig vonden, (Marx: . . . „is het mijn plicht, een naar mijn overtuiging volstrekt verwerpelijk en de partij demoraliserend program ook niet door diplomatiek stilzwijgen te erkennen'') toch werd het pas vijftien jaar later, in 1890, door Friedrich Engels als literair executeur-testamenteair van Karl Marx, wereldkundig gemaakt. De redenen hiervoor heeft Engels, nog in het najaar van 1875, in brieven aan de Eisenachers Bebel en Bracke, uiteengezet. Toen namelijk het Program van Gotha werd gepubliceerd, bleek dat de Duitse arbeiders (evenals hun klassevijanden) aan dit program de revolutionaire bedoelingen van Marx en Engels toeschreven, niet in het minst omdat in die dagen de opportunistische opvattingen van Lassalle in sterke mate hun invloed hadden verloren. Engels deelde Bebel en Bracke daarom mede, dat zij hun kritiek op het program tenslotte binnenskamers hadden gehouden, omdat vriend en vijand in het program gelezen hadden „wat er eigenlijk in behoorde te staan, maar er niet in staat'', zodat „het met het program beter is gegaan dan het verdient''. Toen echter de Socialistische Arbeiderspartij van Duitsland in 1890 in haar congres in de stad Halle zelf het Program van Gotha verwierp, verlangde Engels openbaarmaking van Marx' kritiek en die van hemzelf ten tijde van het fusiecongres. Hij wilde er in de eerste plaats mee bereiken, dat in Halle niet wederom een program van halfslachtigheden en frases zou worden aangenomen, vooral omdat het opportunisme met zijn reformistische gevolgen opnieuw zijn kop had opgestoken.

Bovendien achtte Engels de tijd gekomen om Marx historisch tegenover Lassalle recht te doen wedervaren. Er was in Duitsland een ware legende rondom de persoon van Lassalle gegroeid, die niet in overeenstemming met diens werkelijke historische betekenis was. Alhoewel de oprichting van een arbeidersorganisatie in 1863 door Lassalle, na jaren van de zwartste reactie, als een positieve daad beoordeeld diende te worden, verhinderden zijn opportunistische denkbeelden, dat de Algemene Duitse Arbeidersbeweging zich tot een revolutionaire arbeiderspartij kon ontwikkelen. Bovendien had Lassalle in de paar jaren dat hij een grote activiteit aan de dag legde (hij vond al in 1864, een jaar na de oprichting van zijn partij, de dood tengevolge van een liefdesduel in Zwitserland) zich voortdurend met Marx veren getooid, in feite zelfs plagiaat gepleegd door de resultaten van diens onderzoekingen van de maatschappij zonder bronvermelding tot de zijne te maken. De conclusies evenwel, zoals deze al waren neergelegd in het Communistisch Manifest, vervalste hij terwille van zijn opportunistische doeleinden. In het belang van de partij, die in 1878 door Bismarck's „socialistenwet'' was getroffen, waardoor zij buiten de wet was geplaatst en in de illegaliteit gedreven, hadden Marx en Engels de „historische kritiek'' (Engels) op Lassalle laten rusten. Zodra echter door de strijd van de Duitse arbeiders en de groei van de beweging de vervolgingswet in 1890

moest worden ingetrokken, beschouwde Engels het als zijn plicht „eindelijk eens schoon schip te maken tussen Marx en Lassalle”.

De historische achtergrond

Het ligt voor de hand, dat zowel de oprichting van de twee arbeiderspartijen in de zestiger jaren van de vorige eeuw als het fusiecongres in 1875 samenhangen met de ontwikkeling van de klassenstrijd, die in het toenmalige Duitsland door een geheel eigen situatie werd gekenmerkt.

Duitsland was tot 1870 nog verdeeld in vorstendommen en koninkrijken. De vorming van het Duitse rijk tot één natie stond evenwel, na eeuwen van economische en politieke verbodding, onafwendbaar op de agenda van de geschiedenis. Hoewel de eenheid als Duitse natie noodzakelijk en derhalve onvermijdelijk was geworden en de totstandkoming van het Duitse rijk op zichzelf een historisch gebeuren van de eerste orde was, was natuurlijk niet minder belangrijk de vraag *hoe* deze eenheid tot stand zou komen.

Reeds eerder had deze historische opgave vervuld kunnen worden door middel van de burgerlijk-democratische revolutie van 1848-'49 als deel van een toen nagenoeg geheel Europa omvattende beweging. De Duitse eenheid werd echter niet het resultaat van die revolutie. Dit gelukte noch aan de opkomende industriële bourgeoisie, die het Duitse Rijk onder haar leiding had willen vormen om daardoor de knellende banden van het feodaal-burgerlijke absolutisme te kunnen breken, noch aan de Duitse arbeidersklasse. Deze was nog veel te zwak om de leiding van de burgerlijk-democratische revolutie te nemen als voorspel voor de socialistische oplossing, waarover Marx en Engels al in 1847 hadden geschreven. Het waren de grote vorsten van Pruisen en Oostenrijk, die van de revolutie profiteerden, zoals Engels in zijn werk „De Duitse Boerenoorlog” concludeerde.

Het vraagstuk van de vereniging van Duitsland werd op „Pruisische wijze” opgelost. Via een reeks dynastieke oorlogen — oorlogen tussen vorstenhuizen — waarbij het diplomatiek-provocatorische vermogen van Bismarck, de Pruisische ijzeren kanselier, ten volle werd gebruikt, werden de Duitse staten, minus Oostenrijk, onder de heerschappij van Pruisen gebracht. Het proces werd in 1870, het jaar van de Frans-Duitse oorlog en van de Parijse Commune, voltooid.

Zo werd de Duitse eenheid tenslotte een politieke verbintenis van het Pruisische jonkerdom met de grote Duitse bourgeoisie, het bondgenootschap van de Pruisische generaals en de Krupps en andere magnaten, dat leidde tot het agressieve Duitse imperialisme onder Wilhelm II en tot zijn meest barbaarse vorm, het nationaal-socialisme onder Hitler.

Tegen deze achtergrond moet men het begin en de ontwikkeling van de moderne Duitse arbeidersbeweging zien. De twee arbeiderspartijen toch werden opgericht vóór 1870, vóórdat de vereniging van Duitsland zelf plaats vond, terwijl het fusiecongres daarna, in 1875, gehouden werd. Het is duidelijk, dat de politiek van de twee arbeiderspartijen mede bepaald werd door hun standpunt ten aanzien

van het vraagstuk van de oplossing van de Duitse eenheid als natie. De partij van Liebknecht en Bebel (de Eisenachers) trad op voor de socialistische oplossing, langs de weg van de ontwikkeling van de klassenstrijd naar de politieke machtsvorming van de Duitse arbeidersklasse. Lassalle daarentegen propageerde en voerde een opportunistische politiek. Hij begunstigde de „Pruisische oplossing”, waardoor hij de politiek van zijn partij aanpaste aan de regie van Bismarck, d.w.z. ondergeschikt maakte aan de Pruisische aspiraties, hetgeen Marx er toe bracht de lassalleanen de pittige bijnaam van „de koninklijke Pruisische socialisten” te geven. Toen Duitsland langs de gewelddadige Pruisische marsroute één staat was geworden, viel dit belangrijke geschildpunt tussen de twee arbeiderspartijen weg en kon hun vereniging tot stand komen.

Voorwaarde voor eenheid

Dit alles heeft een eeuw geleden plaats gevonden. Toch is Marx' kritiek op het coalitieprogram van Gotha fundamenteel en blijft zij actueel, zolang er sprake is van klassenstrijd. Zijn kritiek gold namelijk niet de samensmelting van de twee partijen, waarvan hij een voorstander was in de nieuwe verhoudingen van het Duitse rijk, maar de voorwaarden waaronder dit gebeurde: de eenwording op grondslag van een in aanzienlijke mate opportunistisch program. Marx en Engels verweten de Eisenachers, die in grote lijnen op hun standpunt stonden en bij de Eerste Internationale aangesloten waren, dat zij terwille van het bereiken van de fusie bereid waren geweest zichzelf weg te cijferen, hun in het algemeen juiste theorie, politiek en tactiek te verruilen voor een program vol concessies aan het lassalleanisme. Nota bene, terwijl binnen de lassalleaanse geleerden een oppositie tegen het opportunistisme was ontstaan.

Marx en Engels, geconfronteerd met de op handen zijnde vereniging van de twee arbeiderspartijen, terwijl de opvattingen nog uiteen liepen, verlangden dat die vereniging tot stand gebracht werd op de grondslag van de juiste opvattingen, nl. die van de politiek van de ontwikkeling van de klassenstrijd, waarvan het program een afspiegeling moest zijn. Alleen zulk een program kon de Duitse arbeidersklasse verder helpen. „Men vergist zich,” waarschuwde Marx dan ook, „als men gelooft dat dit succes van het ogenblik (de fusie) niet te duur is gekocht.” Hij wilde daarmee op het gevaar wijzen dat, wanneer terwille van het bereiken van snelle successen, de hand gelicht wordt met de principes of deze zelfs helemaal worden prijsgegeven, dit schadelijk zal blijken te zijn voor de strijd voor het socialisme, omdat het de arbeidersklasse valse illusies geeft, zowel over de ware aard van het kapitalisme als over de weg naar het socialisme. Hoe belangrijk de samensmelting van de twee arbeiderspartijen ook was en hoeveel men er ook voor over mocht hebben om dit doel te bereiken, de vereniging kan alleen gezond en duurzaam zijn, aldus Marx, als zij op een principiële basis gebeurt, d.w.z. zonder concessies aan het opportunistisme. Verwaarloost men dit, dan zal de politieke rekening niet uitblijven.

Marx' kritische stellingname ten aanzien van een politieke en praktische gebeurtenis als de fusie van de twee Duitse arbeiderspartijen, ging daarmee boven de tijd uit waarin zij gebracht werd. Zij raakte de beslissende betekenis van de wetenschappelijke theorie van de klassenstrijd en van de daaruit voortvloeiende klasse-ideologie, die juist wil afrekenen met alle opportunisme. De ervaring heeft trouwens talloze malen uitgewezen, dat bij alle soepelheid in de klassenstrijd die de tactiek nu eenmaal vraagt, het vastberaden vasthouden aan de beginselen, aan de principiële stellingname in de grote vraagstukken — aan het klassekarakter van de politieke en economische strijd derhalve — de noodzakelijke voorwaarde is om deze beginselen tot gemeengoed van de massa's te maken. Of anders gezegd: om de werkers tot een steeds hoger klassebewustzijn te brengen, dat echter niet zo maar ontstaat, maar het resultaat is van de theoretische en ideologische verwerking van de ervaringen van elk stuk klassenstrijd. Hiervoor nu is de politieke partij van de arbeidersklasse nodig, die zelf het produkt is van het wetenschappelijke socialisme en met zijn theorie is gewapend. Zulk een partij kan een juiste oriëntatie geven, het opportunisme doeltreffend bestrijden, de arbeiders losmaken uit de vele webben van de valse illusies en zo de klassenstrijd op een hoger plan brengen.

Marx' kritiek op het „Program van Gotha” is daarom een van de hoekstenen van de wetenschappelijke theorie van de klassenstrijd geworden. De les die hij geeft houdt in, dat *voor het bereiken van de eenheid van de arbeidersklasse, waarvoor ook geduldig maar onverpoosd gewerkt moet worden aan het tot stand komen van de samenwerking tussen socialisten en communisten tot en met hun organisatorische vereniging, nooit het overnemen van het opportunisme mag zijn, zoals de Eisenachers deden. Maar dat integendeel de ontwikkeling en de groei van de eenheid op grondslag van de klassenstrijd moet gebeuren, de enige weg om tot duurzame, op de kapitalisten bevochten veranderingen van de maatschappij te komen.* De tegenstanders van Marx' revolutionaire beginselen zijn er niet voor teruggedeinsd om terwille van hun opportunistische standje uitlatingen van hem in zijn kritiek op het Program van Gotha een vervalste uitleg te geven. Dit betrof vooral Marx' uitspraak in een brief van hem aan de Eisenacher Bracke, aan wie hij zijn kritiek ter inzage had toegestuurd, dat „elke stap van de werkelijke beweging belangrijker is dan een dozijn programs”. Trouwens, ook Engels had zich in soortgelijke bewoordingen tegenover Bebel uitgelaten: „In het algemeen komt het minder op het officiële program van een partij aan dan op wat zij doet.” Natuurlijk is elke stap, die de beweging vooruit helpt, van groot belang. Het feit, dat de Duitse arbeiders de fusie op basis van een opportunistisch coalitieprogram begroetten en uitlegden als een fusie op basis van een strijdprogram, en dat zij dienovereenkomstig wilden handelen, toonde trouwens weer eens aan dat het leven harder is dan de valse leer. Maar ook programs zijn belangrijk bij alle soepelheid, die vereist is voor het bereiken van samenwerking en eenheid, waardoor op haar beurt de algemene beweging weer gestimuleerd wordt.

Het is echter altijd een truc van de opportunisten van allerlei slag

geweest om, ter rechtvaardiging van hun vervlakking en uitholling van de theorie, in naam van Marx en Engels te proberen de betekenis van de theorie te verzwakken. Marx en Engels deden hun uitspraken in verband met de concrete situatie van de vereniging van de twee partijen, maar zij kunnen nooit gebruikt worden om beginselloosheid goed te praten. De scheppers van het eerste wetenschappelijke strijdprogramma — het Communistisch Manifest — wezen juist het formuleren van principeloze principes in programma's als uiterst schadelijk van de hand. „Indien ge u al moet verenigen,” aldus Marx tegen de leiders van de Eisenachers-partij, „sluit dan een overeenkomst terwille van het bevredigen van de praktische doeleinden van de bewegingen, maar laat geen gesjacher met principes toe, doe geen theoretische 'concessies'.”

Ondergeschiktheid aan heersende klasse

Lassalle's beginselloos opportunisme gold uiteraard de maatschappelijke werkelijkheid van zijn tijd. Maar het fundamentele kenmerk ervan was dat hij zijn doeleinden meende te kunnen bereiken door zijn partij politiek te verbinden met de doeleinden van de heersende klasse.

Het algemeen kiesrecht was na 1848, toen het als resultaat van de revolutionaire beweging was ingevoerd, aan de arbeiders weer ontnomen. Lassalle's voornaamste politieke oogmerk nu was de arbeidersklasse in het parlement vertegenwoordigd te zien terwille van de verwezenlijking van sociale doelstellingen. In 1862, een jaar voor de oprichting van zijn partij, verkondigde hij in een open brief dat de arbeiderklasse zich zelfstandig politiek moest formeren en het algemeen, gelijk en direct kiesrecht tot „de principiële leuze en het vaandel van de partij” maken. Dit politieke uitgangspunt was, vooral in een tijd waarin de arbeidersklasse parlementair gesproken een paria was, niet alleen volkomen juist, maar Lassalle verhieft daarmee de strijd van de Duitse arbeidersklasse boven het benepen peil van het economisme. Dit stond alleen de economische strijd voor en wees de politieke strijd voor de bevrijding van de arbeidersklasse af. Lenin heeft Lassalle hiervoor een politieke pluim op de hoed gestoken.

Maar dan ook alleen hiervoor. Want voor de rest volgde Lassalle zulk een uiterst opportunistische politiek, dat hij fel door Marx en Engels bestreden werd. Lassalle dacht het kiesrecht van de Pruisische jonkers, de grootgrondbezitters te kunnen kopen. Hij probeerde hun vertegenwoordiger Bismarck zover te krijgen door hem voor te houden, dat als de arbeidersklasse parlementair zou kunnen meespreken, een betere samenwerking met de regering daarvan het gevolg zou zijn. Een regering wel te verstaan van een staat, die door Marx in zijn kritiek op „Het Program van Gotha” gekarakteriseerd werd als de Duitse staat, die „niets anders is dan een met parlementaire vormen omkleed, met feodale bijmengsels vermengd en tegelijkertijd door de bourgeoisie reeds beïnvloed, bureaucratisch in elkaar getimmerd, door de politie beschermd militair despotisme”. Als consequentie van

zijn opportunistische benadering van het vraagstuk parlement en arbeidersklasse, moest Lassalle de expansie van deze Pruisische staat toejuichen en de chauvinistische gevoelens helpen aanwakkeren. En zo werden de belangen van vorst, generaal en kapitalist als de belangen van de Duitse arbeidersklasse voorgesteld.

Azend op een snel succes voor zijn nieuwe partij, liet Lassalle de principiële bestrijding van de heersende klasse los, in de hoop dat zij dan wel bereid zou zijn het kiesrecht vrijwillig toe te geven. Maar Bismarck gaf de arbeiderklasse niet alleen geen kiesrecht, maar probeerde de sociaal-democratie te vernietigen door haar buiten de wet te plaatsen en te vervolgen. Het kiesrecht is nooit en nergens door de bourgeoisie vrijwillig gegeven, maar moest altijd en overal onder het brengen van offers op haar veroverd worden. Hetgeen een reden te meer is om het algemeen kiesrecht met zijn evenredige vertegenwoordiging, waardoor in het parlement arbeidersvertegenwoordigers zitten, met hand en tand te verdedigen tegenover de pogingen dit recht opnieuw om zeep te helpen.

Een verder gevolg van zijn opportunistische benadering was, dat Lassalle het parlement als alleenzaligmakend begon te zien en de arbeiders voorhiel: als we maar in het parlement zitten is de zaak gepiept. Het was een terugval op de primitieve opvattingen van de Engelse chartisten, die dit al eerder gepredikt hadden om de rijken „kwijt te raken”. Met zijn verabsolutering van de rol en de betekenis van het burgerlijke parlement, werd de beslissende betekenis van de buitenparlementaire beweging voor het optreden van de arbeidersvertegenwoordigers in het parlement en voor wezenlijke veranderingen, uitgehold en tenslotte ontkend. Lassalle legde daarmee de basis voor de reformistische ideologie van het parlementarisme, dat de klassenstrijd voor overbodig verklaarde. Het heeft tot het beruchte optelsommetje van de helft plus 1 geleid, waarna vrij baan zou komen voor een socialistisch beleid. Dit parlementarisme is er ook de oorzaak van, dat politici als Den Uyl de moed niet kunnen opbrengen als parlementaire minderheid de eisen van de buitenparlementaire meerderheid tot regeringsgelding te brengen en liever valse steun zoeken bij delen van de reactie, of maar weer wachten op nieuwe verkiezingen.

Lassalle ging in zijn verafgoding van het parlement zover, dat hij de gehele economische strijd verwierp en met name de loonstrijd als een nutteloze bezigheid afwees, mede tengevolge van zijn opvatting, dat het loon onder het kapitalisme niet reëel en blijvend zou kunnen stijgen, de zogenaamde „ijzeren loonwet”. Voor hem hoefde de vakbeweging dan ook niet meer. Ook de bevrijding van het kapitalistische loonsysteem verwachtte hij van de heersende klasse en wel in de vorm van staatskredieten voor de oprichting van „produktieve associaties”. Op die wijze zouden de arbeiders de beschikking over produktiemiddelen verkrijgen. Voor Lassalle was de staat niet meer het machtsapparaat van de heersende klasse maar een boven de klassen staande instelling. Het was waarlijk geen wonder, dat Engels Marx' naam van al deze hocus pocus zuiveren wilde, die in zijn „Kritiek op het Program van Gotha” al sarcastisch had gereageerd: „Het is de fantasie van Lassalle waardig, dat men met

staatsleningen evengoed een nieuwe maatschappij kan bouwen als een nieuwe spoorweg!"

Afgezien van dit soort utopisch-socialistische en anarchistische bijmengsels van het opportunisme, is de dure les van Lassalle's opportunisme, dat uit het opgeven van de klassenstrijd onvermijdelijk de theorie van de klassenvrede volgt, die op haar beurt tot het prijsgeven van de zelfstandigheid van de arbeiderspartij en van haar wetenschappelijke grondslagen leidt, met als uitkomst het politieke ondergeschikt raken aan de belangen van de heersende klasse.

Van kwaad tot erger

De communisten gaan in de klassenstrijd uit van de werkelijkheid van de kapitalistische maatschappij op elk moment. Zij zijn echter geen gevangenen van het kapitalistische gebeuren. Integendeel, zij stellen die taken voor de arbeidersklasse aan de orde, die de anti-kapitalistische strijd en de massabeweging bevorderen. De opportunisten daarentegen passen zich aan en stemmen hun politiek op deze aanpassing af.

Uit de ontwikkeling van het kapitalisme naar het imperialistische tijdvak trok Bernstein, de voornaamste ideoloog van het reformisme rond de eeuwwisseling, de verkeerde conclusie, dat door de concentratie van kapitaal en industrie de anarchie van het kapitalisme zou verminderen, de crises zouden verdwijnen en de klassentegenstellingen minder scherp zouden worden. Op deze beoordeling van de kapitalistische ontwikkeling entte hij zijn opportunistische en reformistische politiek. Hieruit blijkt tevens, dat het reformisme niet alleen zijn wortels in de economie heeft, maar ook in de hoofden van de verbreiders van de reformistische ideologie.

Na de tweede wereldoorlog zette deze concentratie van kapitaal en industrie zich op internationale schaal zo sterk door, dat zij uitmondde in de multinationale ondernemingen. Het waren wederom de communisten, die op de gevaren hiervan wezen en de strijd tegen de gevolgen organiseerden, zowel uit klasse- als uit democratische en nationale overwegingen.

Hoe handelden echter de opportunisten? Om ons tot ons eigen land te beperken, het was de voormalige PvdA-voorman Van der Goes van Naters, inmiddels opgegaan in het supra-nationalisme, die in 1945 in zijn boek „Het socialisme nu" schreef, dat anders dan vroeger aan het socialisme „geen andere eis meer wordt gesteld dan die van een bewoonbaar Europa". Sindsdien is er een enorme propaganda gevoerd voor een „Verenigd Europa", dat zowel betere sociale verhoudingen als grotere vredeskansen zou brengen. De kater is eveneens sindsdien wel gekomen.

Ook ten tijde van Marx en Engels werd al de gedachte van een Verenigd Europa gepropageerd, in overeenstemming met de toenmalige kapitalistische behoefte aan vrije handel en vergezeld van de valse bewering, dat zulk een Europa een einde aan de oorlogen zou maken. Onder leiding van Marx voerde de Eerste Internationale al een verbeterde strijd tegen de opportunistische en kleinburgerlijke gedachte van een Verenigd Europa onder kapitalistische ver-

houdingen, mede omdat zij een verloochening van de werkelijke internationale solidariteit van de arbeidersklasse was. En in verband met „Het Program van Gotha” wees Engels in zijn brief aan Bebel erop, dat de gedachte van een Verenigd Europa, dit tot een algemene verbroedering van de bevolking zou leiden, alleen meer illusies in het leven roept en de arbeidersklasse van de klassenstrijd zou afleiden. Alsof Van der Goes van Naters zeventig jaar later voor deze waar-schuwing model wilde staan, combineerde hij zijn „bewoonbaar Europa” met de verklaring, dat „voor een mythe van de 'klassen-strijd' in het moderne socialisme geen plaats meer” is en dat het woord klassenstrijd „in zijn nieuwe program niet meer voorkomt”.

En juist wanneer ook in onze tijd het leven weer eens harder blijkt te zijn dan de opportunistische leer en de klassenstrijd niet af- maar toeneemt, komen andere opportunisten opdraven met weer andere ideeën om de antikapitalistische beweging om te buigen naar rustiger wateren. Maar elke nieuwe „idee” is ook een weerslag van verdere politieke ontaarding. Want wilde Lassalle, zij het op opportunistische grondslag, nog een bouwer van zijn partij zijn, een Mansholt wil haar wegstampen in de hutspot van een zgn. „progressieve volkspartij” op Europese schaal. Om haar vervolgens te laten marcheren op de winst-route van de multinationale ondernemingen. Bij zulk een „Europese volkspartij” zal er zelfs geen sprake meer zijn van een verburgerlijkte arbeiderspartij, maar van een aan de werkers in Europa vervreemd geval, waaruit het laatste sprankeltje socialisme weggesneden is. De propaganda voor een „progressieve volkspartij” op nationale schaal werkt in dezelfde richting. Liederen als Mansholt, die zich ten doel stellen de socialistische arbeidersbeweging te liquideren, verrichten hun onheilzame arbeid echter in een periode, waarin de arbeidersklasse met de dag meer strijdgeest aan de dag legt. Een strijdgeest, die ook kenmerkend is voor de vakbewegings- en sociaal-democratische massa's, die altijd in de eerste plaats het doelwit waren en zijn van de opportunistische politiek. De Mansholts zien zich tegenover een nieuwe kwaliteit in de klassenstrijd geplaatst, zowel in ons als in andere landen. Zij bestaat daarin, dat vele leden en kaders van vakbeweging en PvdA, alsmede aanhangers, met de communisten meer en meer van mening zijn dat principiële strijd tegen het grootkapitaal geboden is en dat zij die strijd met de communisten ook willen voeren.

De praktijk van de gemeenschappelijke strijd op tal van terreinen en van de groeiende samenwerking van socialisten, communisten en gelovigen, werd een nieuw vertrekpunt voor de ontwikkeling van steeds omvangrijkere massabewegingen. Daar waar socialisten en communisten elkaar op een gezonde basis vonden, welden nieuwe bronnen van inspiratie op voor grootse activiteiten als de nationale Vietnam-beweging. In Frankrijk leidde dit tot een politiek en sociaal contract van de twee arbeiderspartijen, waarvan de doelstelling zich niet beperkt tot de belangrijke zaken van de dag, maar veel verder gaat, nl. de aantasting van de economische grondslagen van de kapitalistische maatschappij zelf.

Al deze zich ontwikkelende vormen van samenwerking en gemeen-schappelijke acties krijgen steeds meer het belangrijke principe van

het breken van de samenwerking met de klasse van de grote kapitalisten tot inhoud. De hedendaagse ontwikkeling in de schoot van de moderne arbeidersklasse openbaart de behoefte in belangrijke delen van de arbeidersbeweging om het juk van het strijd-belemmerende opportunisme af te schudden.

Het heeft zijn nut even stil te staan bij lectuur, waarin de beginsel-loosheid in de politiek en in de theorie nog altijd hogelijk geprezen wordt. Daartoe behoort het enkele jaren geleden verschenen boekje „Lassalle en Marx — Het begin der moderne socialistische beweging” van de hand van Drees sr. Zijn conclusie is, dat het opportunisme in de arbeidersbeweging, begonnen met Lassalle en door Bernstein als het reformisme tot de ideologische grondslag van de sociaal-democratie gemaakt, als „het enig redelijke en mogelijke” gezien moet worden voor landen als het onze „met een zuivere (!) politieke democratie”. De aangehaalde woorden spreken voor zichzelf en voor de auteur, volgens wie degene die een niet-reformistische politiek voorstaat, een revolutionaire fraseur is.

Dit opportunisme door dik en dun is ook de reden dat Drees sr., die Marx afwisselend schouderklopjes geeft of beschoolmeestert, hem een dikke onvoldoende geeft wegens diens „onbegrijpelijke naïveteit” om de Parijse Commune te verdedigen als „de eindelijk ontdekte politieke vorm, waaronder de economische bevrijding van de arbeid zich kan voltrekken”. Maar vooral, omdat de Eerste Internationale „ernstig geschaad” werd door het verband dat tussen haar en de Commune werd gelegd. Het is kenmerkend met welk een kleinheid van geest opportunisten de onvergankelijke monumenten, die de internationale arbeidersklasse in haar strijd tegen kapitalistische uitbuiting, willekeur, onrecht en oorlogsgeweld heeft opgericht, beschouwen. Alles is goed, maar geen klassenstrijd, want dat brengt de arbeidersbeweging schade toe. Het is van dezelfde lamledige mentaliteit als die van Bernstein, die niet de Pruisische bloedhonden aanklaagde over hun vervolging van de Duitse sociaal-democratie, maar de socialisten, die „door hun onverstandige scherpte en hun revolutie de wet hadden uitgelokt en zich daarom thans door een voorbeeldig gedrag vergiffenis moesten verdienen”. Nota bene vergiffenis van een Bismarck, die na de Parijse Commune met de Habsburgers van Oostenrijk en de tsaren van Rusland samenwerkte tegen eventuele „Europese beroeringen” en daarbij vooral loerde op de Internationale van Marx en Engels. Dat was ook een soort „Verenigde Staten van Europa”.

Drees sr. heeft zijn boekje „Lassalle en Marx” niet toevallig geschreven. Hij gebruikte zijn beschrijving van de wordingsgeschiedenis van de moderne socialistische beweging om het hele arsenaal van anti-communistische argumenten aan te dragen tegen de toenadering tussen socialisten en communisten. Toch is hij in die vijf jaar, sinds zijn boekje uitkwam, hardhandig door de geschiedenis van onze tijd op de vingers getikt. Hij rondde zijn conclusie over het reformisme als „het enig redelijke en mogelijke” voor ons land af met de stelling, dat het bestaan van Amerika daarbij de voornaamste waarborg is voor het behoud van onze „zuivere politieke democratie”. En om te bewijzen dat het juist is dat opportunisten graag Marx' uitspraken

voor eigen politieke doeleinden misbruiken, voerde hij Marx aan, die ook al hoopvolle aandacht vestigde op Amerika . . . „als de jongste, krachtige westelijke republiek''. Dat was dan wel in de vorige eeuw, maar wat deert een eeuw verschil voor lieden, die horigheid aan het Amerika van thans, dat van de Johnsons en de Nixons, bepleiten. In diezelfde vijf jaren is echter het denken van zeer vele mensen ook op dit punt wezenlijk veranderd en toont de massabeweging juist de behoefte een einde te maken aan de economische, politieke en militaire afhankelijkheid van ons land aan de Verenigde Staten van Amerika. De Dreesen zijn in dit proces van verandering en ontwikkeling daar terecht gekomen, waar ze horen: in buiten de arbeidersbeweging staande groeperingen als DS'70, in het leven geroepen terwille van de al door de massa's afgewezen Amerikaanse grootkapitalistische belangen.

Marx' „Kritiek op het Program van Gotha'' is een verademing tegenover de onderdanigheid prekende opportunisten. Hij was een strijder, ook voor de juiste theorie en politiek, die de arbeidersklasse verheft. Voor hem was deze geestelijke strijd een plichtsvervulling, die hij nooit uit de weg is gegaan. Marx besloot zijn kritiek met de ontboezeming „Dixi et salvavi animam meam'' — Ik heb gesproken en mijn ziel gered, waarmee hij zeggen wilde, dat hij zijn plicht gedaan had. En die plicht hield tevens de belangrijke aanwijzing in, dat naast de politieke en economische strijd ook de theoretische nodig is voor het bereiken van het socialisme.

F. SCHOONENBERG

Bescherming van de gezondheid, een taak van de arbeidersbeweging

De publikatie van het Instituut voor Politiek en Sociaal Onderzoek (IPSO) over 'Moderne uitbuiting, psychische overbelasting, stijgend ziekteverzuim' ontmoet grote belangstelling. Kort na de verschijning was de eerste druk al uitverkocht en moest een tweede worden voorbereid. 1)

In deze belangstelling klinkt door hoe onder vakbondsleden en kaders, bij OR-leden en anderen die in de arbeidersbeweging actief zijn, de betekenis wordt onderkend van een krachtig en doelbewust optreden tegen de bedreiging, die uit de moderne werkomstandigheden voor de gezondheid voortvloeit.

Want dat is wat in de eerste plaats door het IPSO-rapport duidelijk wordt gemaakt. Op basis van het onderzoek, dat door een werkgroep van medici in samenwerking met vakbondskaders werd verricht, wordt het voor de gezondheid schadelijke karakter van de nieuw gegroeide arbeidsomstandigheden uiteengezet. Tot nu toe is de aard en omvang van de dreiging, die deze voor het lichamelijk en geestelijk welzijn van de werkers inhouden, onvoldoende onderkend, zo wordt vastgesteld. Tot groeiende schade voor de gezondheidstoestand van de werkers en hun gezinnen, zoals blijkt uit de ontstellende toename van het aantal klachten van lichamelijke, maar vooral ook psychische aard en daarmee samenhangend van het ziekteverzuim.

Het rapport wil er toe bijdragen dat aan de verwaarlozing van de gezondheidszorg een eind wordt gemaakt, zo schrijft P. de Groot in het voorwoord.

'Het wil een stimulans zijn tot de krachtigst mogelijke strijd van de vakbeweging, allereerst van het NVV, op dit gebied. Maar er wordt tevens op gewezen, dat hier een grote taak is weggelegd voor zelfwerkzaamheid in de bedrijven, administraties en andere werkplaatsen, door de arbeiders en bedrijfskaders, om een doeltreffende bescherming van hun veiligheid, hun lichamelijke en geestelijke gezondheid actief, in eenheid en op georganiseerde wijze af te dwingen.'

De ernstige bedreiging voor de gezondheidstoestand van de werkers van hoofd en hand, die besloten ligt in de moderne arbeidsomstandigheden, wordt veroorzaakt door het drijven naar verscherpte uitbuiting, dat er aan ten grondslag ligt. Het rapport, waarvan de uiteindelijke samenstelling werd verzorgd door A. de Leeuw, arts in de psychotherapie en lid van de Tweede Kamer voor de CPN, legt dit karakter van de nieuw gegroeide werkomstandigheden bloot. Het wijst erop dat industrie, handel, en bankwezen in groeiende mate gedomineerd worden door enkele, grote, merendeels multinationale

ondernemingen. Binnen deze ondernemingen worden nieuwe arbeidsomstandigheden gecreëerd door toepassing van moderne technologie en door toepassing van nieuwe methoden van bedrijfsbeheer en organisatie. Het gevolg is een toegenomen intensivering van de arbeid.

Tegelijkertijd treedt nog een ander verschijnsel op, dat diep ingrijpt in de situatie waaronder de werkers hun arbeid moeten verrichten. Dat is de 'schaalvergroting' die zich overal in de industrie, het bankwezen, de handel en andere takken van nijverheid aftekent en die gepaard gaat met veelvuldige reorganisaties en bedrijfssluitingen met alle gevolgen van dien voor de werkgelegenheid.

Naast intensivering van de arbeid treedt daarmee een voortdurende bestaansonzekerheid op.

Het IPSO-rapport wijst er op grond van dit alles op hoe de toepassing van technologische vernieuwingen onder kapitalistische verhoudingen leidt tot verscherping van de sociale tegenstellingen. De overheersing van de multinationale ondernemingen maakt de werkende bevolking tot slachtoffer van de technologische vernieuwing.

De samenstellers wijzen op de sprekende paradox die de huidige ontwikkeling te zien geeft. 'Revolutionerende wetenschappelijke ontwikkelingen dragen de mogelijkheid in zich tot voorheen onvoorspelbare verbetering en veraangenaming van levens- en werkomstandigheden. Het maatschappelijke reactionaire karakter van het monopoliekapitalisme verhindert dat.'

Uitvoerig wordt er op ingegaan tot welke gevolgen dit leidt. Als een van de voornaamste aspecten van het voortdurend streven van de concerns naar intensivering van de arbeid wordt geconstateerd, dat niet alleen overbelasting van de lichaamskracht, maar ook van de geesteskracht van de werkers optreedt. Het IPSO-rapport besteedt grote aandacht aan het verschijnsel van de psychische klachten die hierdoor worden veroorzaakt en stelt vast, dat de huidige gezondheidszorg hieraan teveel voorbij gaat en haar aandacht nog vaak eenzijdig op lichamelijke afwijkingen concentreert. Daardoor krijgen psychische problemen, mentale overbelasting onvoldoende aandacht en wordt voorbijgegaan aan de sociale achtergronden, met name wat betreft het voor de gezondheid schadelijke karakter van de huidige arbeidsomstandigheden.

In de huidige ondernemerscampagne om 'het ziekteverzuim terug te dringen' staat het miskennen van psychische klachten voorop en worden deze zelfs herhaaldelijk voorgesteld als 'aanwijzing' dat het niet om ernstige kwalen zou gaan, en verzuim om deze redenen dus vermijdbaar zou zijn. Het IPSO-rapport treedt hiertegen scherp op en constateert dat het niet ernstig nemen van psychische aandoeningen er toe kan leiden, dat aanvankelijk vage klachten verergeren en wel degelijk ernstige lichamelijke ziekten tot gevolg kunnen hebben.

Bijzonder belangwekkend zijn daarbij de conclusies van het onderzoek betreffende de slinkse wegen, die de ondernemers gaan om de geesteskracht van de werkers zo mogelijk nog gewetenlozer te exploiteren als zij al met de lichaamskracht proberen.

Onder het voorwendsel, dat gestreefd wordt naar 'vermenselijking' van de arbeid zijn Philips, AKZO, en andere concerns bezig de

creativiteit van de mens nog uitputtender dienstbaar te maken aan de jacht naar winst. De multinationale ondernemingen ontwikkelen daartoe nieuwe systemen van werkorganisatie, die onder de naam van werkintegratie, werkstructurering, werkoverleg, al op veel bedrijven in gang zijn gezet. Deze methoden verscherpen nog het proces van overbelasting van de werkers, zo wordt vastgesteld.

Er wordt een vloed van argumenten geleverd tegenover de huidige rechtse campagne om het toenemende ziekteverzuim als een soort misdaad voor te stellen, die hoognodig bestraft zou moeten worden door afbraak van sociale voorzieningen.

Het doel van de ondernemers is slechts het rendement van hun investeringen nog hoger op te schroeven, op kosten van de werkers. Het IPSO-rapport kritiseert de passieve benadering door de NVV-leiders van het probleem van de gezondheidszorg, zoals die blijkt uit haar 'positieve' reactie op een rapport dat de ondernemersorganisaties aan het groeiende ziekteverzuim wijdden. In dat rapport staat echter vermindering van het verzuim als doel voorop, in het kader van de bevordering van de produktiviteit. De arbeidersbeweging heeft echter de taak de gezondheid van de werkers in de bedrijven te beschermen, constateert het rapport. 'Het best mogelijke behoud van de gezondheid en de best mogelijke condities voor herstel daarvan als de gezondheid is aangetast, daar ligt de taak van de vakbeweging.'

De IPSO-publikatie verdient bestudering door allen die op de bedrijven en elders actief zijn in de strijd ter verdediging van de belangen van de werkers.

S. GEUGJES

1) Moderne uitbuiting, psychische overbelasting, stijgend ziekteverzuim. Uitgave IPSO, Amsterdam, f 3,—.

Uiteenzetting over de positie van de CPN in vraagstukken van de communistische beweging

Van de zijde der Communistische Partij van Nederland is dezer dagen een uiteenzetting gegeven van de positie van de CPN in vraagstukken van de communistische beweging, alsmede van haar opvattingen over de betrekkingen tussen communistische partijen en over conferenties van communistische partijen in kapitalistisch Europa.

Dit gebeurde tijdens een consultatieve bijeenkomst van communistische partijen uit kapitalistische landen van Europa, die donderdag 27 en vrijdag 28 september heeft plaatsgehad in de Zweedse hoofdstad Stockholm en die door een delegatie van de CPN als waarnemer werd bijgewoond.

De delegatie werd gevormd door H. Hoekstra, voorzitter van de CPN en J. IJisberg, lid van het dagelijks bestuur.

Na afloop van de ontmoeting te Stockholm werd een communiqué uitgegeven, waarin een aantal daar aanwezige partijen uiting geeft aan hun voornemen om begin volgend jaar een conferentie te beleggen van communistische partijen in kapitalistisch Europa. Het communiqué vermeldt dat de CPN als waarnemer op de consultatieve bijeenkomst aanwezig was.

De uiteenzetting die door de delegatie van de CPN op de consultatieve bijeenkomst werd gegeven, laten wij hieronder volgen.

De CPN heeft vanaf haar congres in 1964 en naar aanleiding van de scheuring en verwarring die zich toen in de internationale communistische beweging begon te openbaren, een autonome positie ingenomen.

Zij bleef trouw aan de stellingen van de Moskouse conferentie van communistische partijen in 1960 die zij ondertekend heeft, waarmee zij nooit heeft gebroken, en die zij nog steeds als juist beschouwt, wat betreft de algemene lijnen en in het bijzonder de richtlijnen voor de onderlinge betrekkingen tussen communistische partijen.

Andere partijen, waaronder in socialistische landen, hebben deze na de conferentie van 1960 geschonden en revisionistische invloeden drongen in de communistische beweging binnen. De Verklaring van Moskou van 1960 werd daardoor buiten werking gesteld. De CPN was genoodzaakt hiermee rekening te houden en de partij te verdedigen door strijd tegen revisionisme en dogmatisme, zowel in haar eigen rijen als naar buiten.

De autonomie van de CPN betekent zelfstandigheid van de partij tegenover revisionisme en dogmatisme.

De CPN bepaalt haar politiek op de grondslag van het marxisme-

leninisme en de creatieve toepassing daarvan, uitgaande van de realiteit in Nederland, van de internationale strijd tegen het oorlogsgevaar, waarvan de gevaarlijkste haard door het Westduitse revanchisme wordt gevormd, en van onvoorwaardelijke solidariteit met de nationale bevrijdingsbewegingen in de door het neo-kolonialisme, en andere vormen van kolonialisme, onderdrukte tropische landen.

In deze geest zal onze partij optreden voor verdere ontplooiing van krachtige en doeltreffende solidariteit met de Vietnamese vrijheidsstrijders.

De CPN bepaalt haar politiek in binnenlandse en internationale vraagstukken geheel zelfstandig en is hiervoor alleen verantwoording schuldig aan de arbeidersklasse en de progressieve krachten in Nederland.

Zij heeft reeds in 1960 voorstellen aan andere communistische partijen gedaan tot het organiseren van een gelijkberechtigde wetenschappelijke discussie over de strijdvragen in de internationale communistische beweging met het doel deze te herenigen en de meningsverschillen door de ervaring in de komende tijd op te lossen. Zij heeft echter geweigerd mee te doen aan pogingen tot het excommuniceren van de Chinese Communistische Partij en de Indonesische Communistische Partij en deel te nemen aan beginselloze campagnes tot boycot en scheuring in andere partijen en aan bijeenkomsten van groepen van partijen die ditzelfde doel hadden.

Zij heeft zich ook verweerd tegen alle directe of indirecte vormen van inmenging door andere partijen in de CPN, en tegen deelname, in welke verholde vormen dan ook, aan dergelijke inmenging in andere partijen.

De CPN erkent en waardeert de rol van de socialistische landen in de internationale strijd, doch dit betekent niet dat zij zich verplicht voelt elke handeling, en zeker niet handelingen die die internationale strijd schaden, onvoorwaardelijk goed te keuren en te verdedigen. Zij erkent daarbij ook de Chinese Volksrepubliek als een socialistisch land.

De CPN volgt de stelregel, dat zij zich onthoudt van uitspraken over interne toestanden in socialistische landen waarover zij niet in staat is, aan de hand van concrete en betrouwbare feiten, te oordelen.

De CPN is steeds bereid geweest, en heeft herhaaldelijk initiatieven genomen, tot samenwerking met communistische partijen in andere landen waarmee zij gemeenschappelijke belangen heeft, doch op voorwaarde van erkenning en strikte inachtneming door deze partijen van haar autonomie.

Als gevolg van diverse openlijke pogingen tot inmenging, door middel van aanvallen in de pers, pressies en boycot van de zijde van zekere andere partijen, heeft de CPN zich genoodzaakt gezien zich te onthouden van deelname aan congressen, jubilea, of feestelijkheden van diverse formele aard van partijen die zich hieraan schuldig maken. De CPN is overigens van mening dat hereniging van de internationale communistische beweging op de grondslag van het marxisme-leninisme slechts het resultaat kan zijn van onverzoenlijke ideologische strijd tegen revisionisme en dogmatisme en dat ver-

toningen van een schijneenheid op congressen en feesten deze strijd slechts kunnen verdoezelen.

De betrekkingen tussen communistische partijen

De CPN is van mening dat de onverzoenlijke ideologische strijd gemeenschappelijke actie voor concrete en positieve doelstellingen niet uitsluit, doch zelfs dringender nodig maakt.

De in de loop van de praktische strijd opgedane ervaring helpt mee om de strijdvragen te verhelderen en op te lossen. De beste vorm van gemeenschappelijke actie is bi-laterale samenwerking tussen partijen voor een concreet en positief doel dat de belangen van hun werkende bevolking dient.

Voor wat de partijen in kapitalistisch Europa betreft; zij zijn verplicht tot samenwerking tegen de politiek van de EEG, tegen de overheersing van de EEG door het Westduitse monopoliekapitaal en het Amerikaanse monopoliekapitaal, voor de verhinderende van verdere afbraak van de nationale zelfstandigheid en de nationale belangen van hun volk door middel van een 'Politieke Unie', een 'Europese kernmacht', een gecentraliseerd 'Europees Parlement' en in het algemeen de besluiten die door de EEG-topconferentie in 1972 te Parijs zijn genomen. Zij hebben tegenover hun arbeidersklasse de plicht om verbindingen te leggen tussen de werkers in de filialen van de multi-nationale ondernemingen, hun actieve onderlinge solidariteit te organiseren — vooral bij bedrijfssluitingen — in de strijd voor lotsverbetering en stakingen die hiervoor in een of meer filialen worden doorgevoerd.

De CPN is voor een directe verbinding van de partijgroepen, of lokale partij-afdelingen, van alle filialen van multi-nationals in alle landen van Europa. Voor gemeenschappelijk optreden inzake EEG-voorschriften kunnen ook contacten en gemeenschappelijke bijeenkomsten nuttig zijn van de fracties (groepen) der communistische partijen in de nationale parlementen van de landen die tot de EEG behoren of er mee zijn gelieerd.

De betrekkingen tussen communistische partijen moeten informeel zijn en zakelijk. Nuttig zijn ook persoonlijke contacten en onderlinge bezoeken van verantwoordelijke functionarissen van de leidingen, informaties en wederzijdse praktische samenwerking. Van belang zijn ook contacten en samenwerking tussen wetenschappelijke instituten van de partijen waar deze aanwezig zijn.

Conferenties van communistische partijen in kapitalistisch Europa

De CPN hecht vooral waarde aan bi-laterale samenwerking waarbij zij zich voorbehoudt te beslissen met welke partij zij deze samenwerking aangaat. Als er geen nuttig, of zelfs een negatief resultaat van een bi-laterale ontmoeting met een of andere groep te verwachten is, wijst zij zulke ontmoetingen af. Dit betreft in een aantal landen bestaande groepen, die voortgaan zich 'Communistische Partij' te

noemen ofschoon zij geen, of geen noemenswaardige, verbinding met essentiële delen van de arbeidersklasse en de volksmassa in hun land hebben en niet tot massa-actie in staat zijn. De ervaring met vorige conferenties die als onderwerp de hulp aan Vietnam en — in Londen — de strijd tegen multi-nationals hadden, heeft aangetoond dat hierop geen internationale activiteit is gevolgd.

De 'collectieve' oproepen en verklaringen die deze conferenties aangenomen hebben, hadden daarom slechts formele betekenis. De CPN heeft aan zulke bijeenkomsten als waarnemer deelgenomen doch heeft geweigerd zich met zulke oproepen te vereenzelvigen. Een conferentie van een aantal partijen in Europa die in staat zal zijn ernstig en voor de internationale strijd tegen het monopolie-kapitalisme vruchtbaar werk te verrichten, moet volgens de mening van de CPN beperkt zijn tot partijen uit die landen die lid zijn van de EEG.

De CPN is tegen het bijeenroepen van een conferentie op de territoriaal-beperkte grondslag van 'Europese kapitalistische landen'. Zij acht zulk een conferentie slechts nuttig op de grondslag van de urgente en concrete taken van de communisten op het gebied van de EEG-politiek en zij moet daarom beperkt worden tot die partijen die in hun land en tegenover de werkende bevolking van dit land verantwoordelijk zijn en hun taak te vervullen hebben.

De conferentie zou gaande door bi-laterale consultatie voorbereid moeten worden. Elke deelnemende partij zou haar stellingen over de agendapunten moeten formuleren nadat deze door hun centrale comités zijn goedgekeurd.

De discussie op de conferentie moet openbaar zijn en de deelnemende partijen moeten zich verplichten een volledig verslag van de conferentie in hun land te publiceren.

Op de conferentie kunnen geen 'collectieve' verklaringen of 'richtlijnen' vervaardigd worden, waardoor de autonome beslissing van de deelnemende partijen verhinderd wordt.

(De Waarheid, maandag 1 oktober 1973)

Schrijven van dagelijks bestuur CPN:
Amsterdams initiatief tegen
atoomreactor Kalkar heeft
nationaal belang

Het dagelijks bestuur van de CPN heeft in een op 7 aug. verstuurde brief zijn instemming betuigd met de verklaring waarin de gezamenlijke Amsterdamse besturen van vijf partijen de regering vragen af te zien van verdere deelname aan het atoomproject in het Westduitse Kalkar.

De initiatiefnemers — de Amsterdamse besturen van CPN, PvdA,

PPR, D'66 en PSP, hadden de verklaring behalve aan regering, Kamer en bestuurlijke organen op provincie- en gemeenteniveau, ook toegezonden aan de vijf partijbesturen met het verzoek om een reactie.

Actieve steun toegezegd

De brief van het dagelijks bestuur van de CPN luidt:

Met instemming heeft het dagelijks bestuur van de CPN kennis genomen van uw verklaring dd 20 juli waarin u zich uitspreekt voor intrekking van de Wet financiering snelle kweekreactor en voor het afzien van deelname door ons land aan het Kalkarproject. Wij beschouwen uw initiatief als niet slechts van plaatselijk, maar ook van nationaal belang, omdat het een uitspraak is tegen de bedreiging die dit project kan inhouden als plutoniumverschaffer voor een mogelijke Europese kernmacht, tegen de afwenteling van de kosten ervan op de bevolking en tegen de gevaren die het kan meebrengen voor het milieu.

Bij de behandeling van het wetsontwerp is door onze partij bij herhaling op de milieu-risico's gewezen. Uit de onbevredigende beantwoording van de vele opmerkingen bleek nogmaals dat er geen voldoende waarborgen zijn voor reeksen van zulke problemen, als bijvoorbeeld de veiligheid van juist deze reactoren en de opslag van de atoomafvalstoffen, waarvan nadien de gevaren nogmaals scherp naar voren zijn gekomen in de discussie onder en het verzet van de bevolking van Groningen tegen de voorgenomen opslag in de zoutlagen aldaar.

Onze partij verzette zich ook in de Kamer met kracht tegen de door het kabinet-Biesheuvel doorgedrukte Wet financiering snelle kweekreactor, mede wegens de inflatieversterkende uitwerking van de daarin vastgelegde 3% bestemmingsheffing op de elektriciteits-tarieven, die niet los te zien is van een hele reeks nieuwe tariefsverhogingen.

In het program van onze partij wordt de eis gesteld van een prijsstop aan de bron als een der eerste stappen ter bestrijding van de inflatie, die — gepaard gaande aan de huidige politiek van loondruk — het levenspeil van de werkende mensen op ernstige wijze aantast. De regering zou als eerste daaraan dienen bij te dragen door geen tariefsverhogingen meer door te voeren.

Wij verzekeren u, dat onze partij al het mogelijke doet en zal doen om te komen tot stopzetting van de Nederlandse deelname aan het Kalkarproject, die ons land tot medeplichtige dreigt te maken aan het leggen van een grondslag voor een Europese kernmacht. Men kan niet de ogen sluiten voor het feit, dat in het bijzonder invloedrijke machten in West-Duitsland aandringen op een Europese kernmacht, om langs die weg feitelijke beschikkingsmacht te verkrijgen over atoomwapens.

De regering-Brandt stelt een Europese kernmacht afhankelijk van een Europese regering en is tegelijkertijd een drijvende kracht voor de vorming van zo'n EEG-regering.

In een situatie waarin het Duitse monopolie-kapitaal een steeds

grotere politieke en economische rol in de wereld verlangt en zijn macht in de EEG vergroot, eist het een overheersende invloed op in een eventuele Europese regering en een Europese kernmacht. De geschiedenis heeft aangetoond welke enorme gevaren er dreigen, als op expansie en agressie uit zijnde Duitse kapitaalsmachten (waarvan onder meer Strauss een exponent is) de beschikking zouden krijgen over zulke massa-vernietigingsmiddelen als atoomwapens. Het is voor het Nederlandse volk een levensbelang, dat tegen dat gevaar met alle middelen wordt opgetreden en dat op geen enkele wijze het verbod op het bezit van atoomwapens ontdoken wordt, dat Duitsland na de nederlaag in de tweede wereldoorlog opgelegd kreeg. De regering van ons land dient alle stappen te ondernemen, die hiertoe bijdragen. Tegen deze achtergrond achten wij het van groot belang dat nu een aantal Amsterdamse partijen — ieder uitgaande van zijn eigen zienswijze — zich hebben verenigd op een verklaring voor afwijzing van een Europese kernmacht en voor het afzien van Nederlandse deelname aan het Kalkarproject.

Onze partij zal aan uw initiatief haar actieve steun geven.

Het dagelijks bestuur van de CPN

(De Waarheid, woensdag 8 augustus 1973)

Oproep dagelijks bestuur CPN

Grote krachtsinspanning nodig voor steun aan partij en krant

De Communistische Partij van Nederland doet op alle progressieve mensen in ons land een dringend beroep om in de komende periode f 550.000,— bijeen te brengen voor steun aan het werk van de partij en aan De Waarheid.

Een grote krachtsinspanning voor financiële steun is vereist met het oog op de vele activiteiten die door de CPN moeten worden ontplooid in de strijd voor de democratische rechten, voor vrede en veiligheid, voor loonsverhoging en een prijzenstop.

In deze strijd neemt De Waarheid een belangrijke plaats in. Bij de onophoudelijk stijgende kosten kan slechts een nog grotere offervaardigheid ons dagblad in staat stellen zijn taken naar behoren te vervullen.

De inzameling van gelden voor partij en krant is des te dringender noodzakelijk, aangezien in de komende periode twee belangrijke verkiezingscampagnes (voor Provinciale Staten en gemeenteraden) moeten worden gevoerd, die veel extra geld zullen vergen.

Het dagelijks bestuur van de CPN stelt met voldoening vast dat de financiële campagne 1972-1973 een succes is geworden. Dank zij de solidariteit van duizenden vrienden van de partij en dank zij de

toewijding van haar leden, kon een bedrag worden ingezameld van f 540.000,—.

Gedurende het komende seizoen zal dit prachtige resultaat tenminste geëvenaard en zo mogelijk overtroffen moeten worden.

De huidige toestand stelt immers bijzonder hoge eisen aan het optreden van de CPN en legt haar een zware verantwoordelijkheid op. Juist in de nieuwe omstandigheden, waarin zowel nationaal als internationaal grote politieke ontwikkelingen plaatsgrijpen, zal zij nog intensiever moeten opkomen voor de verwezenlijking van de eisen van de bevolking. Onverpoosd zal zij haar rol moeten vervullen in de actie in bij het tot stand brengen van eenheid van actie.

Daarom richt de CPN zich eens te meer tot allen, die zich de betekenis van haar optreden bewust zijn, allen die haar kennen als een betrouwbare factor in de strijd voor een beter en veiliger bestaan, allen die de onmisbaarheid inzien van De Waarheid als enige van de concerns onafhankelijke dagblad.

Het is gebleken, dat deze inzichten steeds meer post vatten in de breedste kringen van de progressieve bevolking. Een doelbewuste massa-campagne geeft dan ook de garantie voor nieuwe successen.

In het vaste vertrouwen op de onbaatzuchtige steun van vele duizenden, roept het dagelijks bestuur op deze campagne terstond ter hand te nemen!

10 augustus 1973

(De Waarheid, vrijdag 10 augustus)

Communiqué van het Partijbestuur van de CPN

Het Partijbestuur van de CPN was bijeen op zaterdag 15 en Zondag 16 september ter bespreking van de recente ontwikkelingen in de binnen- en buitenlandse politiek.

Het Partijbestuur heeft besloten in dit najaar afgevaardigden van de afdelingen van de Communistische Partij van Nederland in een Partijconferentie bijeen te roepen.

Op deze Conferentie zullen de politieke toestand, ontstaan sinds het optreden van de regering-Den Uyl, en de taken van de Communistische Partij onder de huidige omstandigheden, worden besproken.

Het Partijbestuur roept alle districten en afdelingen, alle leden en sympathisanten van de partij op, tot een grote krachtsinspanning voor een massale deelname aan de Nationale Manifestatie, die op 20 oktober in Amsterdam wordt gehouden onder de leuzen: voor democratie, tegen aanvallen op het kiesstelsel, voor hoger loon en een prijzenstop, voor vrede en veiligheid, vermindering van de bewapeningslasten en een atoomvrij Nederland.

Het Partijbestuur roept op de 20ste oktober te maken tot een manifestatie van de kracht van de Communistische Partij en de gehele Nederlandse arbeidersbeweging.

Amsterdam, 16 september 1973.

Bij Uitgeverij Pegasus verschenen zojuist

Fr. Engels

De rol van het geweld in de geschiedenis

Op diepgaande wijze bespreekt Engels de marxistische opvattingen over het geweld. In een slothoofdstuk licht hij ze toe met een uiteenzetting over de gebeurtenissen in de tweede helft van de negentiende eeuw.

160 blz., paperback, f 6,75

Fr. Engels

Revolutie en contrarevolutie in Duitsland

In een reeks artikelen, die verschenen in de 'New-York Daily Tribune', trok Engels de lessen uit de revolutie van 1848.

Aan de hand van de stormachtige gebeurtenissen van dit revolutiejaar — nu 125 jaar geleden — formuleert hij de marxistische leer over de voorwaarden en het verloop van een revolutie en de betekenis van de gewapende strijd.

182 blz., paperback, f 7,25

Verkrijgbaar bij de boekhandel en bij Pegasus,
Leidsestraat 25, Amsterdam
Hoogstraat 143, Rotterdam

**EEN NIEUW
IPSO-RAPPORT
VERSCHENEN**

Waarheen drijft de Bondsrepubliek

In dit rapport van het Instituut voor Politiek en Sociaal Onderzoek wordt een analyse gegeven van het jongste SPD-congres. Standpunten van de partijleiding en diverse oppositionele richtingen worden besproken.

Het rapport behandelt verder de verwantschap van de richting-Den Uyl in de Partij van de Arbeid met de stellingen van de SPD.

Samensteller van het rapport is Paul de Groot, voorzitter van de Stichting IPSO, oud-lid van de Tweede Kamer en oud-voorzitter van de CPN.

Verkrijgbaar bij de afdelingen van de CPN of door storting van f 4,— (+ f 0,90 verzendkosten) op postgiro 2252298 t.n.v. Stichting IPSO, Amsterdam, of door bestelling via postbus 4381.

An aerial photograph of a harbor area, likely in Amsterdam, showing a large shipyard with several large ships under construction or repair. In the background, there are city buildings and a church spire. The water is dark, and the sky is overcast. The overall tone is blue and somewhat desaturated.

*politiek
&
cultuur*

33ste jaargang 6/1973

Amsterdam bolwerk van progressiviteit

Amsterdam, het progressieve hart van Nederland	Jaap Wolff	241
Gewestvorming — bedreiging gemeentelijke autonomie	R. Wittink	249
Hoe was Hitler? En wat doet het ertoe?	G. Verrips	257

BOEKBESPREKINGEN:

Waarheen drijft de Bondsrepubliek? Een nieuwe IPSO-uitgave	R. Walraven	266
Juristen in het spoor van de Club van Rome	F. Vries	
Guinee-Bissau onafhankelijk?	Rob Bishof	

PARTIJDOCUMENTEN

Partijconferentie bijeengeroepen		274
Communiqué van het partijbestuur van de CPN		
Mededeling van het dagelijks bestuur van de CPN		
Verklaring van het dagelijks bestuur van de CPN Bevolking mag niet de dupe worden Houdt Nederland buiten de olie-intriges		
Verklaring van het dagelijks bestuur van de CPN		
Mededeling van het dagelijks bestuur van de CPN inzake de Partijconferentie		
Inhoudsopgave Politiek en Cultuur 1973		287

Voorplaat: Zicht op het IJ in Amsterdam.

Foto KLM-Aerocarto

POLITIEK EN CULTUUR

verschijnt twee-maandelijks bij uitgeverij Pegasus
Leidsestraat 25, Amsterdam-C., tel. 23.11.38
De abonnementsprijs is f 8,— per jaar,
f 5,— per halfjaar, losse nummers f 1,50
Studentenabonnement f 5,— per jaar

Ons gironummer is 447416, Gem.giro: P 1527
Correspondentie over betaling en verkoop s.v.p.
zenden aan de administratie p/a Pegasus.
Alle correspondentie over de inhoud aan de
redactie van P. en C., Prinsengracht 473,
Amsterdam-C., tel. 62565

POLITIEK EN CULTUUR

tijdschrift, gewijd aan de theorie en praktijk van
het marxisme-leninisme onder leiding van
het partijbestuur der CPN

Amsterdam, het progressieve hart van Nederland

Als politiek centrum en als bolwerk van de progressieve krachten in ons land heeft Amsterdam steeds een grote rol vervuld. Hoevele bewegingen van algemene nationale betekenis zijn niet in de hoofdstad begonnen en daar zo massaal gevoerd, dat zij ver doorwerkten en blijvende invloed uitoefenden.

Zo was het voorheen en zo is het ook thans!

Elke keer opnieuw neemt de Amsterdamse bevolking, in het bijzonder de arbeidersbeweging, belangrijke initiatieven. Allerlei omvangrijke acties ter verhoging van het levenspeil, of ter verdediging daarvan, hebben daar hun uitgangspunt. Dit geldt voor de strijd om de hoogte van het loon, maar ook voor acties omtrent huren en woningen. De betekenis van de democratische rechten van de werkers wordt er diep beseft en vele malen reeds is er actief voor opgetreden. En hoe hoog de nationale onafhankelijkheid geschat wordt, behoeft met de nog steeds krachtig levende herinnering aan de Februari-staking van 1941 nauwelijks onderstreping.

Onlangs groeide de in Amsterdam gestarte actie tegen de Amerikaanse bombardementen op Hanoi, waarbij communisten en socialisten nauw samenwerkten, uit tot een brede landelijke beweging; zij gaf de stoot tot omvangrijke solidariteit met het Vietnamese volk. In de laatste maanden heeft zich van de hoofdstad uit een beweging ontwikkeld die zich keert tegen de deelname van ons land aan het Kalkarproject, dat grote gevaren inhoudt als plutoniumverschaffer voor een mogelijke Europese kernmacht, enorme milieurisico's met zich meebrengt en bovendien de kosten aan de bevolking oplegt door middel van een 3 procentshewing op de elektriciteitsstarieven.

De centrale functie die Amsterdam inneemt, is historisch gegroeid. Ze hangt samen met de economische positie van de stad en terzelfdertijd met de omvang en de kracht die de arbeidersbeweging heeft

verkregen. De politieke betekenis van de stad als hoofdstad van het land is in evenredigheid daarmee voortdurend groter geworden en het is voor de Nederlandse arbeidersbeweging een klassebelang van de eerste orde, gezien de positie die zij in Amsterdam inneemt, om deze niet te laten aantasten.

Daarbij komt dan nog, dat Amsterdam sinds eeuwen reeds een voor-
aanstaande plaats heeft in het culturele leven van het land en vele kunstuitingen nauw aan deze stad zijn verbonden. Hetzelfde geldt op het gebied van de wetenschap. Het universitaire leven in Amsterdam is thans in een nieuwe fase getreden, waarbij de democratiseringsactie van de studenten diepgaande veranderingen teweeg heeft gebracht. Uiteraard is deze centrale rol van Amsterdam de reactie niet naar de zin. Er zijn reeds vele pogingen gedaan om deze teniet te doen.

Dit gebeurde bijvoorbeeld in de na-oorlogse jaren met een poging om de politieke functie van de stad te doen verminderen door haar de kwalificatie van hoofdstad te ontnemen. Deze poging welke ondernomen werd door uiterst rechtse krachten die hun uiterste best deden om in stoffige archieven documenten ter staving van hun verlangens op te sporen, mislukte jammerlijk. De inspanningen die werden aangewend om door middel van grove geschiedenisvervalsing rondom de betekenis van de Februaristaking van 1941 afbreuk te doen aan de plaats van Amsterdam en aan de strijdkracht van haar bevolking, moesten uiteindelijk eveneens worden opgegeven.

Vaak is geprobeerd om door middel van het van buitenaf aanstoken van haat en vijandschap binnen de arbeidersbeweging haar slagvaardigheid aan te tasten en op deze wijze de invloed die van Amsterdam uitgaat te ondermijnen. Maar steeds slaagde de arbeidersbeweging er in om de gevolgen van provocaties en van scheurmakersactiviteit te overwinnen en — in weerwil van het bestaan van ideologische meningsverschillen — eenheid van actie te bereiken. De communisten streven steeds hardnekkig en consequent naar het tot stand brengen van een verenigd optreden van socialisten en communisten in het belang van de bevolking. Als diep in de bevolking gewortelde partij — wat ook bij de verkiezingen keer op keer tot uitdrukking komt — is de CPN in Amsterdam een factor van grote betekenis in de strijd voor de behartiging van de belangen van de bevolking en voor het tot gelding brengen van de functie van de hoofdstad.

EEG-beleid en de hoofdstad

Met de EEG als uitgangspunt worden er ook op economisch gebied aanvallen op de positie van Amsterdam gedaan. Door de CPN is dit reeds herhaaldelijk aan de orde gesteld; onlangs is in het ontwerp-verkiezingsprogram van de PvdA voor Noord-Holland eveneens gesproken over de gevaren van het EEG-beleid. In dit program wordt gezegd: 'Op langere termijn bezien, moet er rekening mee gehouden worden, dat de ontwikkeling van het gemiddelde inkomen van de inwoners en de omvang van de werkgelegenheid in Noord-Holland zal tenderen naar een achterblijven op de overeenkomstige ontwikkelingen elders, gegeven de niet centrale ligging van de provincie in

EEG-verband.' Dit geldt, zo blijkt verder uit dit ontwerp-program, zowel voor het noordelijk deel van de provincie als ook voor het zuidelijk deel, waartoe Amsterdam wordt gerekend.

De gevolgen van dit beleid, dat van de EEG uitgaat, is merkbaar in de daling van de werkgelegenheid; het aantal in de stad werkzame ondernemingen daalt, vooral het aantal kleinere bedrijven, terwijl er daartegenover te weinig nieuwe vestigingen staan, zodat er van een groeiend gebruik van het industriegebied aan het Noordzeekanaal niet kan worden gesproken.

Het is een klemmende vraag hoe op deze EEG-politiek, die een reeks gebieden wil uitvlakken van de economische kaart en het noordelijk deel van de randstad tot deze gebieden wil laten behoren, zal worden geantwoord. Het is een ontwikkeling die niet aanvaard mag worden, maar dient te worden bestreden. En dit met alle felheid. Daarbij gaat het niet alleen om Amsterdam — hoe belangrijk dit op zichzelf reeds is — maar om de gehele provincie en haar bevolking; het gaat om het Nederlandse nationale belang.

Als de EEG-politiek ten aanzien van Amsterdam wordt aanvaard, dan zal de betekenis van de Amsterdamse haven afnemen en wordt de discussie over de vestiging van nieuwe industrieën aan het Noordzeekanaal eigenlijk gesloten. De werkgelegenheid dreigt dan verder terug te lopen. Het gevolg zal zijn, dat de economische afhankelijkheid van ons land, van de haven en van de industriegebieden, van het buitenland zal worden vergroot, met alle, ook politieke, gevolgen daaraan verbonden.

Het is daarom noodzakelijk om initiatieven te nemen en om met alle kracht gezamenlijk op te treden voor een ander beleid. Een beleid dat zal leiden tot een uitbreiding van de transportfuncties van de haven en tot vestiging van nieuwe industrieën. Om dit mogelijk te maken, zullen de nodige infrastructurele werken moeten worden uitgevoerd en zullen in plaats van beperkingen op te leggen, zoals bijvoorbeeld een schadelijke en nadelige investeringsheffing, maatregelen nodig zijn om de concurrentievervalsing, die in West-Duitsland en Frankrijk bedreven wordt, ongedaan te maken.

Voor zo'n beleid zullen de voornaamste politieke partijen en tevens het NVV hun krachten moeten bundelen om ook een regeringsoptreden in die zin te verkrijgen. Thans is het echter nog zo, dat allerlei negatieve benaderingen die in de politiek van de regering-Biesheuvel lagen opgesloten, nog worden voortgezet. Denken we slechts aan de houding van minister Gruyters van D'66 ten aanzien van Haarlemmerliede! Het zou volkomen verkeerd zijn en de reactie in de kaart spelen als vanuit Amsterdam aan deze opvattingen tegemoet zou worden gekomen. Jammer genoeg wordt dit echter in kringen van D'66, PPR en ook door sommigen in de PvdA gedaan en wordt een concrete uitspraak ten gunste van een strijdbaar gemeenschappelijk optreden ontlopen door alle nadruk te leggen op de uitbouw van of de opbouw van een ambtenarenapparaat, dat zich hiermee zou moeten bezig houden.

Het gaat echter niet alleen om het doen van technische stappen, maar om het ontwikkelen van een politieke actie, die ook invloed zal dienen uit te oefenen op het regeringsbeleid en duidelijk ten doel

moet hebben om Amsterdam economisch en politiek een vooraanstaande positie te garanderen.

Werkgelegenheid en woningbouw

Allereerst gaat het daarbij om het tot stand brengen van werkgelegenheid. Van hoe groot belang dit is, blijkt wel uit het feit, dat de werkloosheid in Amsterdam — thans boven de 10.000 — boven het landelijke gemiddelde ligt. Met name onder de bouwvakarbeiders, in de metaalnijverheid en onder het kantoorpersoneel is er een aanzienlijke werkloosheid. Het aantal werkloze academici ligt in Amsterdam rond de vierhonderd.

Om een goed inzicht te verkrijgen, moeten deze gegevens nog gecombineerd worden met de verschuivingen die zich voordoen in het bedrijfsleven. In de industrie is zowel het aantal vestigingen alsook het aantal arbeidsplaatsen sinds 1965 regelmatig gedaald. In de dienstensector, waaronder haven, zeevaart en transport, stijgt het totale aantal arbeidsplaatsen iets, maar in de haven wordt thans in vergelijking met de periode van 1950—1955 met de helft van het aantal toen werkzame arbeiders aanzienlijk meer aan tonnage verzet. De stijging heeft met name betrekking op het bank- en verzekeringswezen.

In nagenoeg alle takken is er sprake van snelle mechanisering van de bestaande produktiewijze of van een totale vernieuwing daarvan. Kleinere en middelbedrijven zijn daarnaast in groten getale opgeslokt; zij verkregen trouwens geen steun om zich te kunnen handhaven.

Om in dit proces verandering te brengen, zijn uiteraard nieuwe initiatieven nodig. Zij die daartegen optreden en ook infrastructurale werken, zoals de metro, willen tegenhouden, keren zich niet alleen tegen een vermeerdering van de werkgelegenheid, maar proberen tevens Amsterdam tot een groot dorp te maken en in het belang van de EEG-imperialisten, met name uit de Bondsrepubliek, in een ondergeschikt gebied te veranderen. De weelderige folklore op het gebied van zich als 'links' voordoende actiegroepen wordt maar al te graag als alibi gebruikt door reactionaire krachten; zij kunnen zich achter hen verschuilen en kunnen zo zelfs aan ideeën met een uiterst rechts karakter toch nog een progressief tintje proberen te geven.

Zoals in vele grote steden, waar het aantal bejaarden zowel in getal als in percentage toeneemt, kent ook Amsterdam een vertrekoverschot. Een enkel cijfer moge dienen om de omvang van dit verschijnsel aan te duiden. Uit Amsterdam vertrokken in twaalf jaar tijds ongeveer 414.000 mensen en er kwamen in dezelve periode ongeveer 256.000 mensen naar Amsterdam.

Dit vertrekoverschot is uiteraard bevorderd door het woningbouwbeleid van diverse regeringen, dat door zijn starheid en door de weigering om wegen te zoeken naar lagere bouwkosten velen de stad uitdreef.

De woningbouw is in het geheel van voorzieningen ten bate van de bewoners van Amsterdam uiteraard nog steeds het belangrijkste punt.

Er treedt op dit gebied, vooral ook door de initiatieven die door de CPN-fractie in de gemeenteraad zijn genomen, een zekere verbetering op. Maar ook al beweegt het aantal in aanbouw zijnde woningen zich in stijgende lijn, toch bevinden zich daarbij nog duizenden woningen, waarvan de huren zeer hoog zullen komen te liggen en in welke zij die het diepst door de ellende van de woningnood worden getroffen, niet terecht kunnen.

De herbouw in de binnenstad moet sneller van de grond komen en ook daartoe heeft de CPN in de hoofdstad reeds voorstellen gedaan. Het voornaamste is ook hier gemeenschappelijke actie teneinde de betrokken ministers en staatssecretarissen te dwingen tot maatregelen om versnelde bouw en lagere huren mogelijk te maken. Zowel in de Kinkerbuurt als in de Spaarndammerbuurt heeft het optreden van de bevolking reeds successen afgeworpen. Het zal er nu om gaan de stadsvernieuwing, het herstel en de verbetering van woningen nog krachtadiger ter hand te nemen. Ook oudere gezinnen en bejaarden zullen een plaats moeten kunnen verwerven in de betere woningen, die vaak voor hen onbereikbaar zijn, omdat deze woningen buiten de distributie vallen en te duur zijn. Het wonen in deze huizen zal voor hen financieel mogelijk moeten worden gemaakt. De woningproblemen van alleenstaande, vaak jonge mensen vereisen eveneens een oplossing.

Bejaarden en jongeren

Bij de massale manifestaties, die keer op keer in Amsterdam plaats hebben en de politieke bewustheid en daadkracht van de bevolking weerspiegelen, gaan ouderen en jongeren, werkenden, studenten en gepensioneerden samen.

In de behoeften van al deze delen van de bevolking moet voorzien worden; het is absoluut noodzakelijk, dat de gemeentelijke voorzieningen gelijke tred houden met de vereisten van de huidige tijd. Met name geldt dat voor de bejaarden, die in Amsterdam een hoog percentage van de bevolking vormen. Dit cijfer is namelijk in de hoofdstad 14.5 procent (in geheel Nederland is dit 10.2 procent). Van het totaal aantal bejaarden in Noord-Holland is de helft woonachtig in Amsterdam.

Er wordt wel gesteld, dat men de vraagstukken van de bejaarden tegemoet zou moeten treden als een soort heilsoldaat, als een 'dame met de lamp'. Maar zo is het beslist niet. Het gaat ook hier om een klasse-vraagstuk. De bejaarden hebben na een leven van hard en lang werken recht op voorzieningen die beantwoorden aan hun behoeften. Op financieel gebied dient dat zo te zijn, doch eveneens op het gebied van aangepaste huisvesting en als dat nodig mocht zijn op het gebied van verzorging en verpleging.

De voorzieningen op dit gebied blijven in Amsterdam, als gevolg van de enorm moeilijke toestand van de gemeentelijke financiën, ten achter. Een enkel cijfer ter illustratie: In Amsterdam is het aantal bedden in verzorgingstehuizen 49 per 1000 bejaarden, terwijl dit landelijk 89 per 1000 bejaarden bedraagt; het aantal part-time

gezinshulpen is in Amsterdam 12.6 per 1000 bejaarden en landelijk 32.5. Ook op het gebied van de woningen voor bejaarden is er een grote achterstand te constateren.

Niet alleen ten aanzien van de bejaarden zijn er zulke discrepanties tussen behoeften en voorzieningen te constateren, hetzelfde geldt ten aanzien van de jongeren. Een van de indicaties daarvan is de achterstand op het gebied van sportaccommodaties. Het CBS verstrekte daarover bijvoorbeeld de volgende bijzonderheden (per 1 januari 1970):

	Nederland	Amsterdam
Overdekte sportaccommodaties per 100.000 inwoners	109	68
Overdekte sportaccommodaties per 1000 inwoners	98	59
Zwembaden per 100.000 inw.	5,8	1,4

En dit terwijl de communistische wethouder, die op dit gebied werkzaam is, een grote activiteit ontwikkelt. Deze is in de jaren na 1970 voortgezet, maar toch kan nog steeds niet gezegd worden dat de gehele achterstand ingelopen is. Er zijn evenwel plannen uitgewerkt om snel op dit gebied verdere vooruitgang te bereiken.

Ten aanzien van het onderwijs zijn er in Amsterdam — zowel door het krachtige optreden van de communistische wethouders, als door de activiteit die vanuit de bevolking is ontwikkeld — vele nieuwe initiatieven tot ontplooiing gekomen. Het uitgangspunt van het beleid is de democratisering van het onderwijs en het tot stand brengen van meer kansen op veelzijdige ontplooiing en ontwikkeling van alle leerlingen. Er bestaan op dit gebied nog vele belemmeringen; zo is het bekend dat de verlaging van de leerlingenschaal nog ver achterblijft bij de vereisten op dit gebied en de in het verleden te dien aanzien aangekondigde plannen. Weliswaar zijn er nu op landelijke schaal een aantal maatregelen genomen, die een erkenning inhouden van wat er in Amsterdam reeds tot stand was gebracht, maar dit brengt nog geen verdere mogelijkheden voor de hoofdstad met zich mee. Dit geldt bijvoorbeeld ten aanzien van de nieuwe dwingende taken, die op het gebied van peuteropvang om een oplossing vragen. In Amsterdam zijn daartoe initiatieven genomen, maar de rijksoverheid komt volkomen onvoldoende tegemoet aan de opvattingen en wensen die op dit gebied leven.

Financiële positie

Er is hierboven reeds op gewezen, dat er steeds nieuwe eisen worden gesteld aan de voorzieningen in de gemeente. Deze moeten worden verbeterd in het belang van de bevolking en voor het behoud van de centrale functie van Amsterdam. Het gaat om verbeteringen, die ook nauw verband houden met de veranderingen die er in het levenspatroon van de bevolking van ons land zijn ingetreden en die voortvloeien uit de wijzigingen op economisch en technisch gebied.

Daardoor zijn er in wezen vele nieuwe eisen gesteld aan het peil van de voorzieningen.

In de financiële verhouding van het rijk tot de gemeenten (en dat geldt eveneens en in nog versterkte mate voor de grote gemeenten en met name voor de hoofdstad) is met deze wijzigingen evenwel geen rekening gehouden. Integendeel, er is eerder sprake van een toenemende schrielheid, waardoor de financiële uitkeringen aan de gemeenten achterblijven bij de behoeften.

In een tot de regering gerichte brief van B. en W. van Amsterdam, die ondersteund werd door de raad, is hierop op 11 oktober 1973 uitvoerig ingegaan. In dit schrijven wordt gewezen op de tekortkomingen van de Financiële Verhoudingswet-1960, die door het bedenken van allerlei steeds ingewikkelder bijstellingen van de uitkeringen en van verfijningen in de daarbij benutte normen niet opgeheven konden worden. De door de huidige regering ingevoerde verdere verfijningsregelingen brengen daarin geen verandering.

De uitvoering van de Financiële Verhoudingswet-1960 heeft geleid tot een achterblijven van de collectieve voorzieningen in de gemeenten ten opzichte van de maatschappelijke behoeften. Het is nu zelfs zover gekomen, dat deze een catastrofaal karakter heeft aangenomen. Het is dringend nodig om een beslissende wending tot stand te brengen met betrekking tot de gemeentelijke financiële positie. Het gaat om het bereiken van een oplossing, die het mogelijk maakt om de belangen van de bevolking op een verantwoorde wijze te behartigen. Een oplossing ook, die het mogelijk maakt dat de bevolking zelf kan oordelen en kan begrijpen hoe de gemeentelijke financiën er bij staan, wat nu alleen zeer deskundigen uit de chaos van regelingen kunnen opmaken. Zo zal een evenwicht moeten worden bereikt tussen het peil van de voorzieningen en van de behoeften.

Het is nodig om voor deze doelstelling gemeenschappelijk op te treden en krachtige actie te voeren. Deze eis, die samengaat met de verlangens rondom werkgelegenheid, woningbouw, bejaardenzorg en onderwijs, dient de grondslag te zijn voor een eensgezinde beweging van de bevolking. Dat zal de grondslag moeten zijn voor gemeenschappelijk optreden van socialisten en communisten, van CPN en PvdA, tezamen met anderen die deze grondslag aanvaarden. Door zo op te treden, zal de positie van de arbeidersbeweging in Amsterdam verder versterkt kunnen worden en dat zal het ongetwijfeld mogelijk maken om de aanvallen op de positie van Amsterdam — en daarmee op alle progressieve krachten in ons land — af te slaan en de centrale functie van de hoofdstad opnieuw te onderstrepen.

Versterking van de CPN

In de huidige situatie, waarin het gemeentebestuur, belemmerd door financiële zorgen, niet altijd snel kan reageren, krijgen reactionaire groepen en figuren allerlei gelegenheid om te stoken en te kuipen. Deze toestand remt ook de democratisering van het bestuur en het democratisch functioneren af; allerlei vreemdsoortige actiegroepen, die de reactie in de kaart spelen, intrigeren en trachten het politieke

leven in Amsterdam te verloederen. Met het wapen van de inmenging en het gekonkel mengt de reactie zich zo in het interne leven van diverse politieke partijen. Allerlei theorieën en theorie'tjes, zoals bijvoorbeeld rondom het vormen van programcolleges (hiervoor kan worden verwezen naar het artikel van Rinus Haks in De Waarheid van 28 september 1973) worden daartoe dankbaar aange-grepen. Hetzelfde geldt voor de veelheid van plannen en denk-beelden over het invoeren van super-centralisatie, waarbij aan ge-westen wordt gedacht, en van super-decentralisatie, waarbij wijkraden en deelgemeenteraden als het alpha en omega worden gezien. Deze ideeën hebben alle gemeen, dat zij de autonomie van de gemeente en de besturende rol van de gemeenteraad als gekozen orgaan van de bevolking willen ondermijnen en zo ook langs deze weg de democratische rechten van de werkers willen aantasten.

De Communistische Partij treedt op voor de verdediging en de uitbreiding van de democratische rechten van de bevolking, zij treedt gestaag en onwrikbaar op voor de klassebelangen van de werkende mensen, die samenvallen en onscheidbaar verbonden zijn met de strijd voor de positie van Amsterdam, als hart van de progressieve krachten in ons land.

Daarom is de versterking van de Communistische Partij, die in de hoofdstad van Nederland zo'n grote en niet weg te denken positie inneemt, van enorme betekenis. Daarvoor zullen in de komende tijd meer dan ooit alle inspanningen moeten worden aangewend.

JAAP WOLFF

MEDEDELING AAN DE LEZERS

Met ingang van 1 januari 1974 zal de prijs van *Politiek en Cultuur* worden verhoogd.

De forse stijging van de papierenprijzen en de verhoging van de PTT-tarieven maken deze prijsstijging noodzakelijk.

De prijs zal met ingang van 1 januari 1974 worden:

Jaarabonnement f 9,— (studentenab. f 5,75)

Losse nummers f 1,75

Wij verzoeken de abonnees voor de betaling van de abonnementskosten gebruik te maken van de in dit nummer ingesloten acceptgirokaart. Na ontvangst van uw betaling zal de toezending van P. en C. gecontinueerd worden.

Administratie Politiek en Cultuur

Leidsestraat 25, Amsterdam

Tel. 020—23 11 38 — Postgironummer 447416

Gewestvorming bedreiging gemeentelijke autonomie

De afgelopen jaren is er veel reclame gemaakt voor de invoering van gewesten. Hoewel de voorstanders ervan nog zeer verschillend denken over met name de plaats die gemeenten en provincies nog rest naast zulke nieuwe bestuurlijke organen, zijn zij het er wel over eens dat de gemeentelijke autonomie beperkt moet worden. Terwijl op gewestelijk niveau een regionaal beleid voor de werkgelegenheid, de volkshuisvesting, het vervoer, het onderwijs etc. zou moeten worden aangegeven en de gewesten onder rechtstreekse controle van de rijksoverheid zouden moeten staan, zou op gemeentelijk niveau hoogstens een klein stukje op het individueel welzijn gericht beleid mogen worden gehandhaafd, wat als niet meer dan een randversiering kan dienen.

Van 'onderop' of van 'bovenaf'

De voorgestelde centralisatie, onder het mom van aanpassing aan de schaalvergroting in de maatschappij, moet vooral dienen om een dam op te werpen tegen de strijd voor vooruitgang op plaatselijk niveau. De verworvenheden op basis van eensgezind optreden op vele plaatsen tussen CPN-ers, PvdA-ers en andere vooruitstrevende mensen is rechts een doorn in het oog, reden te meer waarom er haast wordt gemaakt met gewestvorming. Het rijk zou het gehele land moeten opdelen in 25 à 45 gewesten en zou het takenpakket moeten vaststellen. Plaatselijk mogen voor deze wijzigingen in de lokale overheid verlangens worden geventileerd, maar meer ook niet; het gaat om gewestvorming van 'bovenaf', zoals dat wordt aangeduid.

Het verzet onder gemeentebestuurders is echter dermate groot, dat op het congres van de Vereniging van Nederlandse Gemeenten dit jaar een deel van de woordvoerders het begrip 'gewest' liever buiten de discussie over centralisatie en decentralisatie wilde houden, omdat het te zwaar beladen is. Jarenlang zijn de gemeentebestuurders geconfronteerd met steeds minder beschikbare financiële middelen, waardoor aan de behoeften van de bevolking niet of zeer spaarzaam kan worden tegemoetgekomen. Daarbij hebben ze moeten opboksen tegen een steeds verder om zich heen grijpend bureaucratisch staatsapparaat.

Steeds minder zien zij in hoe gewestvorming daar een keerpunt in kan zijn, omdat bovengenoemd beleid volledig overeenkomt met de sterkere greep, die de diverse regeringen wilden hebben op het terugdringen van de bestedingen en van de collectieve voorzieningen voor de werkende bevolking, wat met name tijdens het kabinet-Biesheuvel tot een bezuinigingspolitiek met de botte bijl heeft geleid. Men heeft zich in rechtse kringen nooit iets willen aantrekken van de verlangens en behoeften van de bevolking — waarom zou dat door de invoering van gewesten opeens veranderen? Bovendien zal gewestvorming als

een drempel fungeren voor het doorgeven van de verlangens en behoeften en voor het onder druk zetten van de overheidsbestuurders door de bevolking, immers zij komt verder van de bestuurders te staan.

Vele gemeentebestuurders willen daarom zelf bepalen op welke beleidsonderdelen behoefte is aan schaalvergroting en willen daarbij mechanismen inbouwen om de democratische controle van de gemeenteraad te handhaven.

Beernink en Van Veen, respectievelijk minister en staatssecretaris in het kabinet-De Jong, dachten plaatselijke initiatieven en gewestvorming te kunnen combineren door een planningsprocedure van 'onderop'. Dat wil wel duidelijk zeggen dat die gewesten er moeten komen; er was ook wel een stok achter de deur in het ontwerp ingebouwd. Ook werd niet voor niets een formeel-juridisch kader aangegeven, 'daarmee de bijzondere rol van het gewest en de bijzondere rol van de centrale overheid daarbij accentuerend'. Maar Beernink en Van Veen wilden de realisering van de plannen zoveel mogelijk aan de gemeentebesturen overlaten, zolang deze meewerkten. Het gewest zagen zij niet als een grootheid van een andere orde dan de gemeente, het was slechts 'een versterking van de gemeentelijke positie'.

Het ontwerp was op dit punt echter vaag en innerlijk tegenstrijdig, er werd wel vanuit gegaan dat de taken van het gewest in de toekomst steeds verder zouden toenemen. De praktijk in de verhouding rijk—gemeente is tientallen jaren lang niets anders geweest dan een verzwakking van de gemeentelijke positie. In feite kwam het voorstel van Beernink en Van Veen — hoewel als gewestvorming van 'onderop' aangeduid — er op neer, dat de gemeenten er langzaam aan moesten wennen dat ze aan de kant worden gezet, de centrale overheid zou er wel voor zorgen dat ze weggwijnden, maar dat mag men niet zo aanvoelen.

Het is dan ook onjuist er van uit te gaan, dat de geringe inwonertallen en oppervlakten van een deel van de gemeenten de oorzaak zijn van de beperking van de bevoegdheden van de gemeenteraden; gelijktijdig is trouwens ook de democratische functie van het nationale parlement uitgehold, vooral door PBO-organen en onder internationale druk met name van de NAVO en de EEG — nog afgezien van afspraakjes binnenskamers met Shell etc., die de schatkist miljoenen kosten.

Ondernemers lopen voorop

Vanwege de oppositie van 'onderop' moet daarom de gewestvorming van 'bovenaf' worden ingevoerd. In rechtse PvdA-kringen wordt dat zelfs als democratisch voorgesteld: er zou op allerlei gebieden veel meer gecentraliseerd moeten worden en dan zien we later wel of er weet te decentraliseren valt. Het zijn echter de ondernemers die voorop lopen om die sterkere greep van de overheid te eisen.

Volgens het VNO ontbreekt het de centrale overheid thans nog in de meeste gevallen 'aan mogelijkheden om haar beleidsbeslissingen door

provinciale of gemeentelijke overheden conform de bedoeling te laten verwezenlijken'. In het wetsontwerp uit 1971 voor de samenvoeging van zeven gemeenten in de Zaanstreek tot één Zaanstad benadrukte minister Beernink, dat de bedrijven door het huidige vervoer moeilijk bereikbaar zijn geworden, omdat ze teveel door dichte bebouwing zijn ingepakt. Uitbreidingsmogelijkheden ontbreken daardoor, hetgeen betekent dat ook de volkshuisvesting niet in de huidige vorm kan worden gehandhaafd. Daarom zouden honderden woningen moeten worden gesaneerd en zou elders voor vervangende woongebieden moeten worden gezorgd. Zo iets zou alleen kunnen als het gebied bestuurlijk een eenheid is.

Het blijkt dat tegenstellingen tussen de bevolking en concerns opgelost moeten worden door het bestuur verder van de bevolking te brengen.

Hetzelfde gebeurt door de vorming van openbare lichamen, waarmee de bevolking van de industrie centra zoals Rijnmond, Amsterdam, IJmond, Eindhoven in de eerste plaats wordt geconfronteerd.

Al eerder afgewezen

Het is niet de eerste keer dat gewestvorming naar voren wordt geschoven. Reeds in de twintiger jaren werden voorstellen gedaan om gewesten in te voeren, waarbij werd gezinspeeld op de snelle bevolkingsgroei, de ongeordende stadsuitbreiding, de industrialisatieproblematiek, de ontwikkeling van het verkeer en het tekort aan wegen en de bedreiging van het natuurschoon. 1)

Maar de gewestvorming werd afgewezen; kennelijk speelden andere belangen een geduchte rol. Dat bovengenoemde argumenten ook nu weer bij een grote groep voorstanders de boventoon voeren, kan niet verdoezelen dat op de achtergrond opnieuw gewichtige politieke belangen een rol spelen.

Na de tweede wereldoorlog zijn de centralisatietendensen en daarmee de uitholling van de gemeentelijke autonomie — en evenzeer van het nationale parlement — versterkt voortgezet. Talloze regelingen op financieel terrein werden uitgedacht en waar tekorten aan geld ontstonden werd gedeeltelijk, maar dan onder in wezen onaanvaardbare voorwaarden, weer bijgesprongen.

De brief 'gemeenten in de tang' die eind 1972 door de Vereniging van Nederlandse Gemeenten werd opgesteld, geeft daar talrijke voorbeelden van en wijst er voorts op, dat door rijksmaatregelen en bij de wet in toenemende mate de minister bepaalt wat gezondheidszorg, maatschappelijke dienstverlening, alsmede bv. het bibliotheekwezen en allerlei andere taken, mogen inhouden. Tegelijkertijd met het scheppen van enkele garanties worden meteen de limieten aangegeven voor deze collectieve voorzieningen, waar de gemeenten en provincies zich maar aan hebben te houden. Aan de basis mag nauwelijks, naar gelang de behoefte, worden afgeweken van wat de minister bij algemene maatregel van bestuur (zodat ook de Tweede Kamer pas achteraf er over mag beraadslagen) heeft bepaald.

Midden in deze ontwikkelingen worden nu weer gewesten voorgesteld. Alle propagandisten daarvoor willen daarbij hun eigen ei kwijt; de één vindt dat er niet meer mag worden geïndustrialiseerd, de volgende wil juist aan de ondernemers een gemakkelijker onderhandelingspositie met de overheid gunnen, zonder dat de bevolking er tussen komt om bijvoorbeeld het woongenot te verdedigen. Een ander wil helemaal terug naar de natuur, maar weer een ander wil op zijn gemak stukken bos kappen om een reeks grote bungalows neer te zetten. Allen vragen aan de centrale overheid om dit even te regelen en in te grijpen, want 'het gemeentebestuur kan het niet meer aan'.

Het literatuurrapport, dat in opdracht van de regering-De Jong over de bestuurlijke organisatie is opgesteld¹⁾, citeert dat er een vooronderstelling bestaat dat gewestvorming noodzakelijk of althans wenselijk is. 'Doorgaans ligt ze opgesloten in de betoogtrant van een auteur en wordt op grond van ontoereikendheid van de bestaande wettelijke mogelijkheden tot afstemming van de lokale bestuursorganisatie zonder nadere bewijsvoering of met een minimum aan argumentatie vóór de gewestvorming gekozen.' En even verder wordt gesproken van de regionalisatie, die als een *deus ex machina* uit de hemel van ons maatschappelijk toneel is nedergedaald.

Het is inderdaad zo, dat aan andere oplossingen voor de problemen in de bestuurlijke organisatie opvallend weinig aandacht wordt besteed, maar dat betekent natuurlijk nog niet dat de gewestvorming uit de hemel komt vallen. Het lijkt er veel meer op dat de opmerkelijke haast in de regeringspartijen met de gewestvorming en de uitdrukkelijke wens om het gehele land op te delen in gewesten met een gestandaardiseerd pakket van taken en bevoegdheden, in nauw verband staat met de verdere onderschikking aan de EEG.

In Frankrijk, Engeland, Duitsland, België wordt ook gesleuteld aan de bestuursorganisatie, en de Regionalkreise in Duitsland lijken te moeten worden wat hier gewesten zijn. Er schijnen zelfs al EEG-normen ontwikkeld te zijn voor regio's, die zich autonoom zouden moeten kunnen ontwikkelen. Deze regio's moeten 250.000 inwoners minimaal bevatten en het is duidelijk dat de bestuurlijke organisatie daaraan moet worden aangepast.

Beernink en Van Veen verwezen in de nota bestuurlijke organisatie die zij in 1969 uitbrachten ook naar 'de plaats van Nederland in de wereld en in het bijzonder in Europa en haar afhankelijkheid op vele punten van hetgeen internationaal geschiedt en wordt geregeld'. 2)

Daarvoor had dr. M. J. Prinsen als toenmalige commissaris van de koningin in Noord-Holland zich in soortgelijke bewoordingen uitgelaten. Hij deed dat ter gelegenheid van de pogingen een openbaar lichaam in IJmond te vormen, waar Hoogovens altijd zo voor heeft geijverd. Prinsen zei, dat de gemeentelijke autonomie niet als alleen-zaligmakend is te beschouwen. De diverse Europese landen moeten zich volgens hem neerleggen bij de vermindering van hun soevereiniteit: 'de tijd is gekomen voor het scheppen van nieuwe organen'. 3)

Op het congres van de internationale unie van overheden, dat in 1971 in Den Haag werd gehouden, werd door één der inleiders ge-

pleit voor gelijktijdige opheffing van de nationale overheden, de provincies en gemeenten. Daarvoor in de plaats moesten komen de Europese overheid, regio's, gewesten en nog een vierde bestuurslaag in het kader van wijkraadgedachten, voor de straatnamen dus, om toch maar wel het gevoel te geven dat 'het bestuur dicht bij de burger staat'. 4)

Onlangs is een publikatie uitgekomen, waarin de gewestvorming ook geheel in een Europees kader wordt gedacht. 5) Het is geschreven door de voorzitter van de Kamer van Koophandel van Noord-Limburg, mr. Rijssenbeek, die tevens vice-voorzitter is van het streekorgaan in Noord-Limburg.

Het Europese gewest

Rijssenbeek stelt voorop, dat het ons een baken in de zee kan zijn dat in de ons omringende landen, soms al gedurende eeuwen, ervaring is opgedaan met het instituut van gewestelijke bestuursvormen en dat men zowel in Engeland als Frankrijk doende is om de bestaande gewestelijke indeling te veranderen.

Volgens Rijssenbeek komen die vereenvoudigingen in Frankrijk en Engeland er op neer, dat de lokale belangen van 'nationale' aard niet aan autonome organisaties worden toevertrouwd (onder deze belangen verstaat men in ons land bijv. alle aangelegenheden die grote concerns aangaan, vgl. de toelichting bij de vorming van Rijmond etc.). De lagere organen worden volgens die vereenvoudigingen gehandhaafd ter behartiging van lokale belangen van 'parochiale' aard en de eigenlijk 'regionale' zaken worden toevertrouwd aan autonome lichamen.

Voor ons land ziet Rijssenbeek als één der belangrijkste *nationale* taken de 'evenwichtige verdeling van inkomen en bezit en het doen slinken van de congestieverschijnselen in de randstad'. Hij stelt: 'Men zou verwachten dat de centrale overheid nu dan ook met een geïntegreerd ruimtelijk plan zou komen, waarin niet alleen betrokken wordt de problematiek van de streken die economisch aan erosie hebben blootgestaan (bedoeld worden o.a. het Noorden des lands en de Limburgse mijngebieden, R. W.), maar ook die welke lijden aan overbeplanting, waar dan ook gelégen. Het regeermechanisme wordt in Nederland echter bepaald door de gemeentelijke autonomieën, en in feite is zo'n plan derhalve een utopie', ondanks incidentele ingrepen van opzienbarende betekenis zoals investeringsheffingen, zo voegt hij er aan toe. Daarom moeten gewesten uitkomst brengen, 'gecombineerde gewestelijke plannen kunnen werkzame onderdelen zijn van 's lands tuin, in te delen naar gazons, vijvers, enz. om tezamen uit te maken een koninklijk en soeverein park in Europa'. Er is volgens Rijssenbeek een tweevoudig nationaal bestuur nodig. Daaronder verstaat hij het *rijks* en *gewestelijk* niveau, elk met een onderlaag van gedeconcentreerde (oftewel uitvoerende) macht, namelijk de *provincies* voor het rijksniveau en de *gemeenten* voor het gewest.

'De regio's (of gewesten) zullen in Europa moeten worden wat in nationaal verband de gemeenten zijn geweest. Naarmate de nationale

entiteiten meer en meer aan gezag en invloed inboeten zal een verplaatsing te constateren zijn van gevoelens van lotsverbondenheid in andere richtingen. Niet het beeld van Europa zal de saamhorigheid vertolken van de burgers der nieuwe gemeenschap, veeleer zullen het gewestelijke idolen zijn die de stedenmaagden uit vroegere tijden zullen opvolgen,' zo luidt de nieuwste poging om de Europese gedachte over te brengen. En Rijssenbeeks hersens worden voldoende door efficiency en doelmatigheid beheerst om op weg naar de Europese politieke unic alles mee te pikken wat maar mogelijk lijkt. De kiesstelsels moeten immers ook nog worden 'geharmoniseerd'. En het moet er toch eens van komen dat het Europese parlement door rechtstreekse algemene verkiezingen wordt verkozen. Welnu, zegt Rijssenbeek: 'Men dient zich af te vragen of de integratie van Europa niet effectief gediend zou worden indien de leden door middel van een regionaal verkiezingsstelsel zouden worden benoemd'. Het gewest dus als kiesdistrict. Misschien lijkt het weinig origineel in verband met Rijssenbeeks voorstel, maar onthullend is wel dat burgemeester Boekhoven van Hoogezand-Sappemeer, voorzitter van de Nederlandse sectie van de Raad van Europese Gemeenten, dit jaar voorstelde een Eerste Kamer in Europa getrapd vanuit de gewesten te verkiezen.

In de Europese rang

Men moet niet denken dat Rijssenbeek ervan uitgaat zo eerst wel genoeg stof ter discussie te hebben aangedragen. De oprichting van gewesten kan volgens hem ook een effectief middel zijn om de overheidsuitgaven aan nieuwe normen te toetsen. Die normen zijn niet bedoeld om de uitgaven te vermeerderen voor de achtergebleven collectieve voorzieningen, nee, ze worden gepresenteerd in de vorm van een zeef. Een Europese zeef, met nog kleinere gaatjes dan de zeef van Biesheuvel. 'De situatie is nijpend,' zegt Rijssenbeek, 'de Nederlandse gemeenten geven per jaar ca. 17,5 miljard gulden uit.' Dat is hem kennelijk te veel. Overigens moeten volgens hem ook de investeringen uit alle andere centrale kassen, waaruit voorzieningen worden betaald, opnieuw worden bezien. Door middel van een zekere centralisatie, respectievelijk deconcentratie, is een instrument gevonden om ieder terrein, onderwijs, justitie, sociale zaken, gezondheidszorg, cultuur, huisvesting, waterstaat, etc. door te lichten. 'Het lijkt er dan ook op,' zegt Rijssenbeek, 'dat Financiën grote belangstelling moet hebben voor de gewestvorming. Door het scheppen van nieuwe instituten kan gemakkelijker herwaardering plaatsvinden.' Immers, 'in vergelijking met de ons omringende landen leggen overheid en sociale verzekeringen een zeer groot beslag op de nationale middelen.'

Waar Europese integratie zoal niet toe kan leiden.

Tot slot moet het Rijssenbeek ook nog van het hart, dat in het wetsontwerp van Beernink en Van Veen de overweging wordt gemist dat schaalvergroting onontkoombaar is wegens gebrek aan talent. Dat wil zeggen, er is gebrek aan 'deskundigen, die zich vruchtbaar met het publiek kunnen onderhouden om de te nemen maatregelen goed te verkopen'. Inderdaad, mensen die slechte maatregelen trachten te ver-

kopen houden zich tegenover de bevolking niet lang staande; die kunnen alleen nog bij het bedrijfsleven terecht, daar kunnen Biesheuvel, Van Veen, Udink, enz. van mee praten.

Rijssenbeek houdt er dan ook maar rekening mee dat het soort lieden waarom hij vraagt steeds moeilijker te vinden is, daarom zou er plaats moeten zijn voor twee figuren aan het hoofd van een gewest: één politicus en de ander een agent van de centrale overheid. Nog afgezien van de rest, een vreemdsoortige kijk op het vraagstuk van de lokale autonomie.

De Euregio

Van groot belang lijken ook de stimuleringen door de EEG van structuuronderzoekingen in grensgebieden, bijvoorbeeld in de driehoek Maastricht-Luik-Aken en in Twente - Oost-Gelderland - Rhein Ems. In 1970 verklaarde de toenmalige staatssecretaris, Van Son, zich bereid voor het Noorden en het aangrenzende Duitse gebied ook een structuuronderzoek in EEG-verband te bevorderen.

Sinds 1967 is een Duits-Nederlandse commissie voor de ruimtelijke ordening werkzaam. Deze commissie heeft het karakter van een permanent ambtelijk overlegorgaan. Er is een subcommissie Noord en Zuid. De subcommissie Noord, die zich beraadt over de grensgebieden ten noorden van Arnhem, heeft gegevens verzameld over bevolkings-spreiding, beroepsstructuur, verkeersproblemen, etc. Volgens de begroting van Provinciale Staten van Groningen voor 1974 zal binnenkort een nota over gemeenschappelijke doelstellingen voor het grensgebied uitgebracht worden. Aan de bovengenoemde inventarisatie van gegevens zal ook nog één worden toegevoegd die betrekking heeft op de betekenis van de in het grensgebied voorkomende centrumplaatsen. In het rapport hierover zal waarschijnlijk een kernhiërarchie worden voorgesteld, met andere woorden de Eemshaven zou ondergeschikt gemaakt kunnen worden aan Emden, en Groningen bijvoorbeeld aan Bremen.

In het Noorden is door de PvdA het contact met de SPD in het aangrenzende Duitse gebied geïntensiveerd om de totstandkoming van een Euregio te bevorderen. Een Euregio zou in eerste instantie een gemeenschappelijke regeling moeten zijn tussen gemeenten aan weerszijden van de nationale grens, maar later in een openbaar lichaam kunnen worden gewijzigd. Men wil het voorstellen alsof zo de regionale achterstanden aan beide zijden van de grens kunnen worden opgeheven.

Er zijn inderdaad overeenkomsten in de problematiek waar bijvoorbeeld Oost-Groningen en het Duitse Oost-Friesland mee te maken hebben. Beide gebieden zijn van oudsher landbouwgebieden, maar de landbouw en de landbouwverwerkende industrie wordt door de EEG-saneringspolitiek afgebroken. Een verschil is dat de Duitse lokale overheden meer faciliteiten aan de industrie mogen bieden. Maar door de onvoorwaardelijke steun aan de vestigingsprincipes van de grote ondernemers en het ongebruikt laten van de mogelijkheden die de zogenaamde afgelegen gebieden hebben voor de industrialisatie (bijv. bodemschatten als aardgas) komt er voor de landbouw niets in de plaats, integendeel. Oost-Friesland wordt voor een belangrijk deel beheerst door militaire oefenterreinen en de generaals hebben aan Oost-Groningen

dezelfde bestemming toegedacht.

Ook een streek als Twente heeft overeenkomsten met het daaraan grenzende Duitse gebied. In beide is de werkgelegenheid, vooral in de textiel, sterk afgenomen. Maar als men de toekomst van deze gebieden nog steviger in handen wil leggen van de EEG, die de achterstanden heeft gestimuleerd ten koste van de gemeenten, die zich tegen die achterstanden stelselmatig hebben verzet, dan is het duidelijk dat deze gebieden daarmee niet gediend zijn.

Ook de KVP zet zich in voor samenwerking in grensgebieden; met name streeft zij naar initiatieven 'van onderop'.

Terwijl gewestvorming aan de werkelijke behoeften van de lokale overheid niet tegemoetkomt en de uitholling van de democratie aan de basis niet terugdraait maar versterkt doorzet, blijkt dat het drijven naar een politieke unie in de EEG de wezenlijke achtergrond vormt voor de aandrang naar deze reorganisatievoorstellen.

Zoals de bepaling van en het voldoen aan de plaatselijke behoeften echter weer in handen gegeven moet worden van de plaatselijke organen, zo moet ook de behoefte aan schaalvergroting bepaald worden door de plaatselijke organen en bijvoorbeeld uitgedrukt worden in gemeenschappelijke regelingen. Daarbij kan bekeken worden in hoeverre de provincies hun positieve stimulerende taak ten aanzien van voorzieningen die alleen regionaal verwezenlijkt kunnen worden moeten uitbreiden. Het valt niet te ontkennen dat daarbij in het verleden knelpunten zijn ontstaan.

Er zijn gemeenten verstrikt geraakt in een doolhof van gemeenschappelijke regelingen. Bovendien is de controle van de gemeenteraadsleden op deze regelingen in het algemeen veel te gering en de raadsleden moeten dan ook de nodige aandacht besteden aan een democratisering ervan. Maar het staat buiten kijf dat de rijksmaatregelen de feitelijke oorzaak zijn van de moeilijkheden, die verhinderen dat een zelfstandig en te overzien beleid in de gemeente kan worden gevoerd.

Door het inhalen van de achterstanden in de financiële verhouding rijk-gemeenten en door het terugdringen van de bureaucratie kan een keerpunt worden bereikt, die de gemeentelijke democratie kan herstellen.

De gemeenteraad dient een orgaan te zijn die het verzet van de plaatselijke bevolking, van arbeiders, boeren en middenstanders, tegen de monopolies tot uitdrukking brengt. De samenwerking van alle progressieve mensen aan de basis, waarvan communisten en socialisten de spil vormen, leidt tot concrete resultaten tegen de grote ondernemers. Deze samenwerking is de garantie dat het verzet tegen de uitholling van de gemeentelijke democratie vruchten afwerpt.

R. WITTINK

Literatuurverwijzingen:

- 1) Onderzoek naar de bestuurlijke organisatie, deel II, Literatuurrapport. Instituut voor bestuurswetenschappen, Rijswijk 1972.
- 2) Nora Bestuurlijke Organisatie, Beernink en Van Veen, 1969—1970: 10310.
- 3) Het IJmondplan, Politiek en Cultuur, juli 1957, door C. de Rover.
- 4) Local Government as promotor of economic and social development, IULA 1971, Den Haag.
- 5) Gewestvorming, een studie over bestuur, mr. R. C. J. M. Rijssenbeek, Kluwer 1973.

Hoe was Hitler? En wat doet het er toe?

Er spoelt door de Duitse Bondsrepubliek een grote golf nieuwe publiciteit met betrekking tot de man die van het begin tot het einde aan de top van het nazidom heeft gestaan, Adolf Hitler. De grote Frankfurter Buchmesse kreeg er dit jaar min of meer het karakter van een Hitler-happening door. De jaren — na 1945 — waarin zijn naam in Duitsland vrijwel nooit werd vermeld en door sommige schrijvers over gebeurtenissen en personen in die tijd zelfs niet meer voluit werd gespeld maar slechts met een initiaal werd aangeduid, blijkt voorbij te zijn.

Deze golf nieuwe lectuur over het nazisme plant zich ook in het buitenland voort. Als we goed hebben geteld zullen er binnenkort in de boekhandel maar liefst acht Hitler-biografieën zijn te vinden die dit jaar door Nederlandse uitgevers werden uitgebracht, voor het merendeel vertalingen van werk uit de Bondsrepubliek.

Zonder twijfel mikken de betrokken publiciteitsondernemers daarbij voor een belangrijk deel op hetzelfde soort belangstelling voor anekdotes uit de historie, persoonlijke intimiteiten en sprookjes, lief dan wel gruwelijk, die ook het in omloop brengen van verhalen over Napoleon, keizer Franz-Joseph en Sissy, Al Capone en andere vorsten en sterren zo winstgevend kan doen zijn — het soort belangstelling, dat ook door het plaatjeswerk van film, televisie en geïllustreerde pers voortdurend wordt geprikkeld en onderhouden.

Los van dergelijk kermisvermaak op het terrein der historie is er echter ook sprake van een onmiskenbaar serieuze politieke belangstelling voor de oorsprong en de geschiedenis van het nazidom, niet in de laatste plaats bij de jongere generaties, die dergelijke publikaties uitlokt. Bij gebrek aan voldoende grondige, concrete, betrouwbare en voor een groot publiek toegankelijke geschiedschrijving over het Duitse fascisme concentreert de aandacht zich maar al te gemakkelijk op publikaties over de man die het nazisme personifieerde. Er zijn allerlei bezwaren aan te voeren tegen het kennis nemen van de historie aan de hand van levensbeschrijvingen van mensen die er een belangrijke rol in hebben gespeeld. Anderzijds blijken biografieën herhaaldelijk de voor een breed publiek meest toegankelijke vorm te zijn en wordt onder geschiedschrijvers ook niet voor niets over de biografie wel gesproken als over 'de meest filosofische vorm der historie'. De kern van de kwestie is welke filosofie uitgangspunt van de levensbeschrijving blijkt te zijn.

Onderzoek naar de levensloop van lieden als Hitler, de luguberste massamoordenaar die de geschiedenis tot dusver heeft gekend, kan alleen zin hebben als het dient om antwoord te vinden op de vraag, hoe zo iemand zoveel macht heeft kunnen krijgen, hoe het mogelijk was dat hij met die macht zo langdurig en in zo'n groot deel van de wereld zoveel ellende teweeg kan brengen en wat daaruit valt te leren omtrent fascisme, de verhoudingen in Duitsland, de situatie in Europa, etc. om herhalingen, in welke vorm en in welke mate ook, te voorkomen.

Biografen, die alleen maar oog hebben voor de psychologie van de betrokkene, voor zijn persoonlijke trekken en drijfveren, en niet voor de ruimte die hij kreeg om op te treden en te handelen zoals hij deed, niet voor het politieke krachtenveld waarin hij zich bewoog en niet voor de maatschappelijke krachten die hem in beweging hebben gebracht en richting gaven, die biografen maken van het historische gebeuren één grote onbegrijpelijke chaos, waarin de brutaalsten maar schijnen te kunnen doen en laten wat zij willen en de massa van de bevolking weerloos en machteloos toe moet zien.

Juist een biografie van Hitler echter kan laten zien, dat zelfs de machtigste en wreedste heersers de loop van de geschiedenis uiteindelijk toch niet naar hun hand kunnen zetten.

Dr. Werner Maser

Een bijzondere plaats onder de samenstellers van nieuwe lectuur over Hitler neemt de Westduitse historicus dr. Werner Maser van de Hochschule für Politik in München in. Hij schreef boeken over 'het organiseren van de Führer-legende', de 'vroegste geschiedenis' van de nazibeweging (1919—1924), een 'doorlichting' van Hitlers boek *Mein Kampf* en een dit jaar in tijdschriften en boekvorm gepubliceerd levensverhaal van Hitler, dat voor een groot deel op tot dusver niet openbaar gemaakte brieven, foto's, notities, ansichtkaarten e.d. uit particulier bezit van kennissen en familieleden van Hitler werd opgebouwd. Zijn belangrijkste boek *Adolf Hitler, Legende, Mythe, Werkelijkheid* verscheen dit jaar, na zijn 'doorlichting' van *Mein Kampf*, in Nederlandse vertaling bij de Arbeiderspers. 1) Dit werk wordt wijd en zijd voorgesteld als de belangwekkendste historische studie over Hitler die tot dusver werd geschreven, een boek dat 'alle Hitler-biografen dwingt hun boeken wat de feiteninhoud betreft te herschrijven', zoals de *Frankfurter Rundschau* het in een vaak geadverteerde zin formuleerde.

Maser wordt als historicus over Hitler vooral betekenis toegekend, omdat hij gebruik kon maken van belangrijke archieven van de nazibeweging die in handen van de Amerikaanse en de Westduitse regering zijn gevallen en omdat hij in staat bleek het vertrouwen te winnen van familieleden en oude vrienden van Hitler.

Er is reden om ook enkele biografische bijzonderheden omtrent Maser zelf onder het oog te zien, door het Westduitse weekblad *Der Spiegel* ter inleiding van een lange serie lijvige artikelen van Maser over Hitler verstrekt. Daaruit blijkt dat Maser, geboren in 1923, aanhanger van Hitler is geweest, 'zijn Führer' in 1936 persoonlijk ontmoette, gedurende de oorlog infanterie-officier was en in 1944 aan de Reichsführer der SS, Himmler, werd voorgedragen als de man die de biografie van Hitler zou moeten gaan samen stellen. Malers huidige politieke stellingname wordt aangeduid als 'liberaal-conservatief', wat op meer verwantschap met de politiek van Strauss dan met die van Brandt duidt.

Een dergelijk verleden en een dergelijke politieke keuze thans sluiten natuurlijk allerminst uit dat Maser belangrijke en nuttige bijdragen

aan de geschiedschrijving van het nazidom kan leveren, zij nopen echter wel tot bijzonder scherp toezicht en bijzonder kritische waakzaamheid, niet alleen waar het Masers bronnen betreft en het gebruik dat hij ervan maakt, maar vooral waar zijn uitgangspunten en de opzet van zijn studies in het geding zijn, zeker wanneer blijkt dat hij door zijn werk over Hitler opmerkingen klutst over anderen, die alleen denkbaar zijn als produkten van een ziekelijk anticommunistisch brein, dat de gevolgen van de jarenlange nazitraining klaarblijkelijk niet helemaal te boven kon komen.

Nazinormen

Maser besteedt tientallen pagina's van zijn *Adolf Hitler — Legende, mythe, werkelijkheid* aan een verslag van zijn onderzoekingen naar en bespiegelingen over de afstamming van Hitler. Er zijn mensen, vooral in Beieren klaarblijkelijk, voor wie de vraag of Hitlers onbekende grootvader (zijn vader werd als onecht kind geboren) een jood was nog steeds een kwellende is. Het verhaal dat de gezochte een jood was stond tijdens het nog betreffende onschuldig lijkende begin van de nazibeweging alleen al als voor de hand liggende spotternij hier en daar, toen bleek dat Hitler zelf en heel het nazipropaganda-apparaat zo angstvallig duister omtrent de afkomst van de man waren.

Maser nu beijvert zich aan te tonen dat 'niet joodse afstamming', maar 'herhaalde inteelt' onder zijn voorouders Hitler zo zwijgzaam en schichtig maakten op dit punt. Waterdichte bewijzen zijn er niet, men kan na Masers uiteenzetting op zijn best de indruk hebben dat er veel in zit. Maar wie zal dat nog interesseren, tenzij de rassennormen van de nazi's sporen in zijn denken hebben nagelaten? Van belang is hoogstens hoe kan worden verklaard dat de nazi's van iedere Duitser bewijzen eisten omtrent 'raszuivere' grootouders die het opperhoofd van de bende zelf, alle naspeuringen ten spijt, nooit heeft kunnen tonen en welk licht dat op de rol van het rassisme onder het nazibewind werpt. Maar die vraag komt in Masers onderzoek niet aan de orde.

Honderden pagina's van Masers werk zijn besteed aan het gezin en de omgeving waarin Hitler als kind is opgegroeid, zijn kinderspelletjes, schoolprestaties en koorknapencarrière, wat zijn leraren op de middelbare school van hem dachten en of ze al dan niet jood zijn geweest, zijn geestelijk voedsel, zijn intellectuele bagage, zijn produkten en ideeën op het terrein van de beeldende kunst en de architectuur, zijn omgang met familieleden, vrienden, medesoldaten, meisjes en vrouwen, meerderen en minderen, etc., zijn activiteiten, verwondingen en onderscheidingen aan het front, zijn eetgewoonten en muzikale voorkeuren, zijn manier van spreken op vergaderingen, ziekten en depressies, militaire bekwaamheden, etc. Wat daarbij al heel gauw opvalt, is dat Maser datgene naar voren brengt dat Hitler heel wat bekwaamer en menselijker doet lijken dan tot dusver, laten we maar zeggen, gebruikelijk is geweest, het werk van de propagandacompanieën van de SA en de SS niet meegerekend.

Maser schotelt de lezer pagina's met citaten uit verklaringen voor, die Goering, Jodl, Speer en anderen na 1945 hebben afgelegd over de 'wilskracht' en de 'genialiteit' van Hitler en over hoe diep ze altijd onder de indruk van zijn persoonlijkheid waren.

Wie had van zulke rotgenoten van hem in de regering van Das Reich en het opperbevel van de Wehrmacht, die met Hitler mee naar de macht grepen, brandschatten en tot het einde toe in koelen bloede massamoord voorbereidden en doorvoerden, anders kunnen verwachten? En wat voor type historicus is het die zoiets als zoete koek — sterker nog: als wetenschappelijk bewijsmateriaal — probeert op te dienen?

Betaald verklikker en provocateur

Zelfs wie alleen maar afgaat op de feiten en feitjes die Maser omtrent het leven en de persoon van Hitler etaleert, afziend van de opgelegde gewichtigdoenerij en verfraaiing daarbij, ziet uiteindelijk niet meer dan een corrupt en gewetenloos individu dat brutaal en meedogenloos gebruik probeert te maken van elke zwakte van wie en wat hij ook op zijn weg vindt, iemand die ook onder Nederostrijke en Beierse antisemieten en huurlingen een fanatieke zonderling moet zijn geweest en naarmate hem meer macht werd toebedeeld steeds onmenselijker dimensies kreeg. Dat dwingt tot wel heel weinig herziening van het gangbare beeld dat van hem achterbleef.

Er was een zeer grote kloof tussen de realiteit en het idee dat grote massa's mensen van de persoon van Hitler hadden, dat is vrijwel het enige dat op dit punt van belang kan zijn; men kan er iets uit opmaken over het karakter en de uitwerking van de nazipropaganda en de voedingsbodem die er bij bepaalde lagen van de bevolking voor bleek te bestaan.

Hitler was — dat blijkt ook uit Masers gegevens weer — allerm minst de door persoonlijk leed, bittere armoede en werkloosheid gekwelde en geharde, verbitterde frontsoldaat uit de loopgraven van de eerste wereldoorlog, een werkloze die zich als zovelen verraden en verkocht voelde en die toen, slechts door edele, patriottische gevoelens bezielde als dapper eenling de strijd aanbod tegen alles en iedereen, die het Duitse volk de ellende en de schande van de nederlaag in 1918 en het juk van het aan Duitsland opgelegde verdrag van Versailles had aangedaan, zoals hij door de nazipropaganda werd afgeschilderd.

In werkelijkheid heeft hij altijd, als kind, als student en ook als oorlogsveteraan, in betrekkelijk goede, en toen hij eenmaal kopman van de nazi's werd zelfs in grote, welstand geleefd, eerst als betaalde provocateur, verklikker en propagandist van de meest revanchistisch gezinde Duitse militaristen (rond generaal Ludendorff, chef-staf van keizer Wilhelm, die Hitler als Vertrauensmann aantrok — bij de putsch in München in 1923 marcheerden zij schouder aan schouder naast elkaar) later als een van de voor iedereen te koop zijnde rechtse politici in Duitsland, voor wie niet alleen de salons van de bourgeoisie in München, maar ook de ontvangstkamers van de bankiers en grote ondernemers in Berlijn en het Ruhrgebied open stonden.

Er is heel wat gespeculeerd over de vraag hoe een man als Hitler erin kon slagen grote massa's ertoe te bewegen hem te volgen, met welke duivelskunsten van hypnose en suggestie hij ze in zijn ban kreeg, en er is heel wat getheoretiseerd op het terrein van de massapsychologie mee gestoffeerd. Wat daarbij vaak wordt veronachtzaamd is dat de Hitlerpropaganda, met alle demagogie en brutaliteit en suggestie die er van massale geuniformeerdheid uit ging, ook al vóór de machts-overname door de geweldige omvang ervan werden getypeerd; de miljoenen marken die daar voor nodig waren, kwamen niet uit de portemonnee van Hitler, maar voornamelijk uit de brandkasten van de grote banken en bedrijven. En wat al helemaal nooit over het hoofd mag worden gezien in dit verband, is dat Hitler al vóór 1933 vaak alle ruimte kreeg om angst en paniek onder de bevolking te zaaien door het straffeloos ontplooiën van de straatterreur; vele joodse en niet-joodse Duitsers, vooral actieve antifascistische kaders van de arbeidersbeweging, werden in die jaren door nazi's straffeloos om het leven gebracht en duizenden anderen werden mishandeld en bedreigd onder het welwillend toezien oog — zo niet met hulp — van justitie en politie. De rechtse partijen en hun aanhangers in het gezagsapparaat in de Republiek van Weimar maakten gemene zaak met de nazi's tegen de Duitse arbeidersbeweging sinds de grote economische crisis was uitgebroken en de kapitalisten de gevolgen daarvan op de schouders van de werkende massa's af wilden wentelen.

Op eigen kracht hebben de nazi's de macht in Duitsland niet gekregen. Als de op persoonlijke bijzonderheden van Hitler gebaseerde geschiedschrijving over het nazidom één ding duidelijk maakt, dan is het wel dat Hitlers persoonlijke trekken er bij zinvol historisch onderzoek naar de opsporing van het nazidom nauwelijks toe doen, maar dat er juist veel belangrijker krachten in het spel moeten zijn geweest en dat Hitler tal van zeer invloedrijke medeplichtigen moet hebben gehad. Als de bijzonderheden over Hitlers persoon al ergens enig licht op werpen dan betreft het zaken die in het grote verband van het gebeuren in de jaren 1919—1945 van ondergeschikt belang zijn geweest.

Herrenvolk

Het overmatig beklemtonen van de rol die Hitler persoonlijk in het geheel heeft gespeeld, houdt ook in, dat zaken die zowel voor de geschiedschrijving als voor de politieke actualiteit van groot gewicht zijn, met de rook die uit het lijk van Hitler in mei 1945 opsteeg, mee in het rijk der nevelen verdwijnen.

Het leeuwendeel van de na-oorlogse geschiedschrijving in de Bondsrepubliek over de jaren van Hitler-Duitsland is aan verklaringen voor militaire nederlagen gewijd en Maser besteedt in zijn *Adolf Hitler, Legende, mythe, werkelijkheid* natuurlijk ook de grootst mogelijke aandacht aan de strategische inzichten en veldheerskwaliteiten van wie

ook eens 'zijn Führer' was. Het belangrijkste dat daarover vanuit het gezichtspunt van een indertijd nog Duits militair alsnog zou kunnen worden gezegd is dat Hitlers strategie voor alles misdadig was, ook jegens de Duitse soldaten die hij nog met miljoenen de dood in zond toen hij zelf al niet meer in een overwinning geloofde.

Maser echter verdiept zich in Hitlers militaire feitenkennis en de indruk die hij daarmee op anderen maakte, zijn visioenen en zijn nachtmerries en vooral zijn gezondheidstoestand toen hij in de bunkers van het Wehrmacht-hoofdkwartier bivakkeerde.

Masers betoog komt er op neer, dat Hitlers kunde en zijn greep op het militaire gebeuren veel groter is geweest dan veelal werd aangenomen en dat de slag om Stalingrad ook door Hitler als het keerpunt van de oorlog werd beschouwd; het nieuwe dat Maser in de Duitse geschiedschrijving brengt op dit punt is vooral dat Hitlers 'fouten' met betrekking tot Stalingrad waarschijnlijk aan de gezondheidstoestand van de Führer op dat moment moeten worden toegeschreven. Dat ook heldendom en ontelbare offers van Russische soldaten en dat ook bekwaamheden van bevelhebbers van het Rode Leger iets met de grote Duitse nederlaag bij Stalingrad te maken zouden kunnen hebben, gaat de Herrenvolkshersens van ook deze oud-Wehrmacht-officier in de geschiedschrijving in München klaarblijkelijk nog steeds te boven. Als de Duitse wapens een overwinning behalen is dat het resultaat van 'goed' Duits inzicht, als ze een nederlaag moeten slikken ligt dat aan 'fout' Duits inzicht — minder edele rassen komen er nog steeds niet aan te pas . . .

Het wachten is op de historicus die, in het spoor van Maser verder trekkend, aantoont dat Hitler met een wat betere lijfarts dan de modedokter-kwakzalver die hij toen had, misschien toch nog in staat zou zijn geweest de loop van de geschiedenis een 'gunstiger' wending te geven dan zij daar in Stalingrad kreeg.

De vraag waarom al die bevelen die zoveel dood en verderf hebben gezaaid uit het Wehrmacht-hoofdkwartier kwamen en waarom ze werden doorgegeven en ten uitvoer gelegd en wie daar allemaal voor verantwoordelijk waren toen, is natuurlijk veel belangrijker dan de vraag welke van die bevelen Hitler op zijn eentje bedacht. Maar die vraag laat Maser liggen.

Opdracht

Het idee dat de vervolging van de joden was te danken aan een persoonlijk, rassistisch haatcomplex van Hitler komt men niet alleen tegen bij diegenen in Duitsland en daarbuiten, die nog altijd 'iets goeds' kunnen ontdekken in wat de nazi's in Duitsland brachten 'als hij dat met de joden maar niet had gedaan'. Het is een bedriegelijke, gevaarlijke gedachte die de rol van het rassisme in het algemeen volkomen vertekent.

Maser raakt het punt in zijn laatste boek over Hitler enkele malen. Al stelt hij de kwestie niet als zodanig aan de orde, hij vermeldt wel een aantal feiten die laten zien, dat het hierbij niet ging om altijd wat onduidelijk gebleven persoonlijke rancunes die Hitler tot zijn anti-

semitisme brachten, maar om een doelbewust gevoerde politiek van de nazi's, de Duitse militaristen en de Duitse reactie in het algemeen.

Er was, zowel in Oostenrijk als in Beieren een sterk antisemitisme voorhanden, dat door de Duitse reactie onmiddellijk na de nederlaag in 1918 met kracht werd geactiveerd. Hitler schreef zijn eerste programma voor systematische antisemitische hetze en jodenvervolgving al in 1919 als 'Vertrauensmann' van het 'Aufklärungskommando' van de Reichswehr in München, in opdracht van een kapitein van de generale staf!

Het moest dezelfde doelen zien te bereiken als waarvoor de nazi's de jodenvervolgving altijd hebben gebruikt: het ontplooiën van de terreur en ondermijnen van de democratische rechten en instellingen en het mobiliseren van achterlijke lagen in de bevolking die voor allerlei zaken een zondebok zochten, van gauwdieven, die de vervolgingsbuit kwamen delen, van onderwereldfiguren, e.d.

Ook pogingen om Hitler persoonlijk verantwoordelijk te stellen voor de buitenlandse politiek die Duitsland vanaf 1933 voerde, kunnen alleen maar misleidend werken, alle bijzonderheden van Maser over Hitlers lectuur en zijn 'visies' op volkeren en historie ten spijt.

De grondtrekken van de politiek die Hitler voerde waren dezelfde die het Duitse grootkapitaal ook aan de politiek van het keizerrijk en aan de politiek van de belangrijkste krachten in de regeringen van de Republiek van Weimar wisten te geven. Dat is kortgeleden nog eens treffend aan het licht gebracht, toen de memoires werden gepubliceerd van de laatste kanselier die in Duitsland regeerde, ruim twee jaar lang, voor Hitler de macht begon over te nemen, Heinrich Brüning, leider van de katholieke Centruumpartij, in de geschiedschrijving veelal afgeschilderd als 'de laatste dam tegen het nationaal-socialisme' toentertijd. 2) Brüning heeft de na zijn dood pas gepubliceerde informatie over de Duitse politiek in de jaren 1918—1934 geschreven om — zoals hij zelf in zijn voorwoord zegt — licht te werpen op 'het duistere verleden' van Hitler vóór alle getuigen daarvan door de nazi's zouden zijn vermoord, tot zwijgen gebracht of vernietigd.

Brüning onthult

In Brüning's memoires komt een verslag voor van het eerste onderhoud dat hij als kanselier met Hitler heeft gevoerd, op 6 oktober 1930, waarbij 'over de situatie en de voornemens (van de regering) zonder elke verdere, anders in het parlementaire leven nog gebruikelijke tactische terughoudendheid klare wijn werd geschonken'.

Hitler werd toen door Brüning meegedeeld dat duurzame heropleving van de Duitse economie pas was te verwachten vanaf 1935 en dat het op dat ogenblik voor alles om de buitenlandse politiek van Duitsland ging, om het schrappen van de herstelbetalingen en het opheffen van de beperkingen op de militaire bewapening. Op economisch terrein ging het erom Duitsland 'als eerste land zo uit te rusten, dat het het tegen elke druk van buiten af kon uithouden en

bovendien in een positie kwam van waaruit het van haar kant op elk moment de wereldcrisis kon benutten om druk op alle andere mogendheden uit te oefenen' (Internationale monetaire kwesties speelden een grote rol.) Er konden geen publieke verklaringen over deze doeleinden worden afgelegd, want 'alleen al het idee dat . . . het offensief met het doel de herstelbetalingen te schrappen zou beginnen, zou een schok zijn voor de wereld . . . en een capitulatie van Duitsland binnen twee maanden tot gevolg hebben.' Vandaar dat Hitler werd voorgehouden dat voor 'de eerste fase van de politiek' van de regering-Brüning 'een scherpere oppositie van de kant van de nazi's tegen de buitenlandse politiek het doelmatigst was. Een afzonderlijke overeenkomst over de vormen van de oppositie zou natuurlijk voorwaarde voor een later samengaan zijn . . .

Onder de voorwaarde dat hij, Hitler, mij zijn woord gaf, zich met mij in elke fase te verstaan over de vorm van de oppositie, zou ik ervoor zorgen dat zijn pers — afgezien van persoonlijke laster — volle vrijheid zou worden gegeven tot ook de scherpste kritiek op de buitenlandse politiek en mijn persoon.

Brüning heeft daarmee inderdaad concessies in zijn onderhandelingen met het buitenland weten los te krijgen.

Doel was daarbij van Duitsland te maken 'het eerste land dat bereid was binnenslands alle onpopulaire offers op zich te nemen 'om de grote economische crisis volgens de plannen van de grote kapitalisten te bestrijden' en zo 'aan de top te komen'. Hitler werd gevraagd 'op basis van deze buitenlandse politiek eerst in het geheim en dan openlijk, mee te werken . . .'

Alleen al deze mededelingen van Brüning over wat er op die 6de oktober 1930 gebeurde, zeggen veel meer dat van belang is voor het overzien, verklaren en beoordelen van de loopbaan van de leider van het nazidom dan alles wat Maser in zijn boek te berde heeft gebracht over de afstamming van Hitler, het effect van zijn 'verrassend blauwe ogen' op mensen die hem van dichtbij kregen te zien, zijn charmes tegenover vrouwen in de salons van de burgerij, zijn medicijnen, etc. etc.

Niet ongrijpbaar

Essentieel voor elke Hitler-biografie zal altijd zijn dat hij door de heersende klasse grootkapitalisten en militaristen in Duitsland op de been is geholpen aan het hoofd van een bende terroristen die 'offers in het binnenland' moest afdwingen en pressie op het buitenland moest uitoefenen, ook grotendeels door middel van misleiding en intimidatie, en aan wie tenslotte, toen de nazi's inderdaad meer en meer winst voor het Duitse grootkapitaal leken te verzekeren, de totale staatsmacht werd toevertrouwd. Maar het werk van Maser leidt de aandacht van deze wezenlijke trekken van de figuur Hitler juist af, waardoor het idee wordt gevoed dat de meest verwoestende en ingrijpende gebeurtenissen in onze tijd slechts aan grillen van een noodlot of toevalligheden kunnen worden toegeschreven waar de bevolking weerloos tegenover staat en geen greep op heeft.

Wat voor Nederlandstalige belangstellenden in de geschiedenis van het nazidom en de figuur Hitler in ons land beschikbaar is tot dusver (leerboeken geschiedenis en maatschappijleer, uiteenzettingen in encyclopedieën, etc.) is doorgaans bedroevend, zo niet erger. De uitgave van Masers werk bij de Arbeiderspers maakt de toestand er wat dat betreft niet beter op. Het is reden temeer attent te zijn op wat hier meer wordt gepoogd aan Duitse historische studies, leesstof, tv-documentaires en dergelijke aan de man te brengen. Juist in deze tijd, waarin het Duitse imperialisme onder nieuwe verhoudingen opnieuw expansie nastreeft en er opnieuw belang bij heeft de geschiedschrijving — wellicht opnieuw vanuit München — aan haar politieke doeleinden ondergeschikt te maken door de beelden van het nabije Duitse verleden te retoucheren, vooral waar het de politieke achtergronden van de opkomst van het nazisme en van de krachten die de nederlaag van Hitler-Duitsland in 1945 bewerkstelligden. Niet alleen onder de bevolking in eigen land, maar ook buiten de grenzen van de Bondsrepubliek.

G. VERRIPS

- 1) Dr. Werner Maser: Adolf Hitler — Legende, mythe, werkelijkheid. Uitg. Arbeiderspers, 1973. 531 pagina's. Prijs f 39,50.
- 2) Heinrich Brüning: Memoiren 1918—1934. Uitg. Deutsche Verlagsanstalt, Stuttgart, 1970.

Waarheen drijft de Bondsrepubliek?

Een nieuwe IPSO-uitgave

Het Instituut voor Politiek en Sociaal Onderzoek (IPSO) heeft een actueel rapport samengesteld, dat is uitgegeven in boekvorm onder de titel: 'Waarheen drijft de Bondsrepubliek? — Willy Brandt e.a. over Duitsland en Europa'.

De samenstelling geschiedde door de voorzitter van het IPSO, de oud-voorzitter van de CPN Paul de Groot. 1)

In een inleidend woord wordt vooral de nadruk gelegd op de veranderende positie van West-Duitsland in Europa en in de wereld, op grond waarvan een onderzoek naar de situatie in de Bondsrepubliek en vooral naar de positie van de leidende regeringspartij, de SPD en de verschillende stromingen die zich daarbinnen bewegen, noodzakelijk is.

Uitgangspunt van dit onderzoek zijn de redevoeringen, die tijdens het congres van de SPD in april jl. zijn gehouden en de gepubliceerde documenten.

Dit congres immers gaf een typerend beeld van deze partij. De facade van woorden bijvoorbeeld waarmee Willy Brandt de NAVO-politiek verdedigde en de opvattingen van de SPD-leiding weergaf over de 'veranderingen' van de maatschappij, evenals die van de oppositionele groepen van links, wier standpunten door de SPD-leiding met grof geschut te lijf werden gegaan, liet aan duidelijkheid niets te wensen over.

Het rapport vergelijkt verder ook op indringende wijze de standpunten van de SPD en de politiek van Den Uyl in ons eigen land.

De SPD en de buitenlandse politiek

De publikatie van het rapport is juist *in deze tijd* van groot belang, gezien de positie die de Bondsrepubliek op het ogenblik inneemt. Over de hele linie is deze positie zich in de laatste jaren aan het wijzigen. De economische groei en de expansie van het groot-kapitaal vindt zijn weerslag tot ver over de Westduitse grenzen en heeft de Bondsrepubliek tot de sterkste economische macht in West-Europa gemaakt.

De Westduitse positie binnen de EEG en haar voortdurende pogingen om 'voor Europa' op te treden zijn daarvan een levend bewijs.

Maar de invloeden van de Bondsrepubliek blijven niet alleen tot Europa beperkt. De economische penetraties gaan veel verder. Naar Azië in de neo-koloniale gebieden (in het bijzonder in Indonesië) en naar Afrika, waar de Westduitse concerns zich duchtig roeren. Het Westduitse optreden rond het olieconflict in het Midden-Oosten toont trouwens ook aan hoe sterk de belangen van de Bondsrepubliek buiten de eigen grenzen zijn gegaan.

Zij hebben zich niet alleen ontwikkeld als een sterke tegenpool van de andere kapitalistische landen in Europa, maar laten zich ook als een sterke concurrent van de Verenigde Staten gelden. Bekend is bijvoorbeeld de rol die de Bondsrepubliek speelde in de steeds op-laaierende dollarcrisis, die gepaard ging met voortdurende versterking van de positie van de Duitse mark.

Het economische herstel van de Bondsrepubliek na de tweede wereld-oorlog en de sterke positie die zij nu inneemt, gaan gepaard met een zeer duidelijk 'politiek naar buiten treden'. Zowel binnen de EEG als daarbuiten is de daarbij aangeslagen toon kenmerkend voor de ver-anderde internationale verhoudingen, terwijl terzelfder tijd het West-duitse militaire apparaat met kracht wordt versterkt, de invloed in de leidende NAVO-organen toeneemt en het streven naar kernwapens — al of niet in Europees verband — wordt verhevigd.

Met alle middelen probeert West-Duitsland de beschikking over deze massavernietigingswapens te krijgen, waarbij het ook kerncentrales, die het splijtbaar materiaal voor de aanmaak van kernwapens kunnen vervaardigen, op eigen grondgebied tracht te vestigen (Kalkar).

Deze situatie geeft weer hoe zeer een bestudering van de ontwikke-ling in de Bondsrepubliek noodzakelijk is om een effectieve strijd tegen de meest agressieve en revanchistische krachten in Europa te kunnen voeren.

De IPSO-uitgave gaat uitvoerig in op de verhoudingen in de Bonds-republiek en schetst niet alleen de verhoudingen en de politiek van de SPD, maar geeft ook in kort bestek aan waar de belangrijkste ver-schillen en tegenstellingen liggen tussen de revanchistische politiek van de CHU van Strauss en die van de SPD.

In het IPSO-rapport staat daarover onder meer:

'Naar men aan een aantal categorische uitspraken van haar voor-naamste twee leiders, Brandt en Wehner, op het Hannoverse congres kan vaststellen stelt zij (de SPD) zich op de grondslag van de NAVO.

'Loyaal', doch niet onvoorwaardelijk. De laatste tijd legt zij de nadruk op meer 'gelijkwaardigheid' van de Bondsrepubliek met de Verenigde Staten. Brandt verklaarde op het SPD-congres dat hij hier-voor 'spanningen en conflicten met de Verenigde Staten' niet uit de weg zou gaan.

De SPD gaat echter een eind mee met de tactiek-veranderingen in de NAVO en van president Nixon, die onvermijdelijk waren geworden door de veranderende onderlinge krachtsverhoudingen in de NAVO en door het echec van de koude oorlog tegen de socialistische landen en het communisme.

De 'Oost-verdragen' waren hiervan het onontkoombare resultaat. Hoezeer de SPD dit zo ziet blijkt uit de bijna cynische uitspraak van Brandt: West-politiek is Oost-politiek, en Oost-politiek is West-politiek.

De parlementaire partijleider Herbert Wehner maakte dit nog duidelijker: De NAVO-bondgenoten, zei hij, hebben zich met de Oost-verdragen nadrukkelijk geïdentificeerd, zij hadden er belang bij.

De Oost-politiek der BRD, zei hij, werd door de wereldmachten ingeleid.'

De socialistische opvattingen van de SPD

Naast de beschouwingen over de buitenlandse politiek van de Bondsrepubliek en de SPD geeft het rapport ook een beeld over de opvattingen van de SPD over het socialisme.

De reformistische politiek van Brandt c.s. gaat uit van het bestaan van de multi-nationale ondernemingen en het accepteren daarvan. Met tal van uitspraken op het congres wordt duidelijk gemaakt hoe de SPD-leiding zich van een linkse arbeiderspartij afkeert en de politiek van de SPD richt op het 'midden'.

Van een werkelijke verandering van de eigendomsverhoudingen in de maatschappij moeten Brandt en de zijnen niets hebben.

Het IPSO-rapport maakt bij de beoordeling van de huidige politiek van de Bondsrepubliek en van de SPD ook gebruik van de ervaringen uit het Duitse verleden. Een zeer noodzakelijke beoordeling van de politiek van een land vanwaar twee keer een wereldoorlog is uitgegaan. Er wordt een schets gegeven van het misbruik dat de leiders van de SPD maken van de onwetendheid van de jonge mensen in West-Duitsland met deze geschiedenis. Eén van de belangrijkste punten is hier het verzwijgen van de positie en de rol van de SPD bij het aan de macht komen van het fascisme, terwijl juist hieruit voor de Westduitse jeugd en de arbeidersklasse zulke belangrijke lessen zijn te trekken.

Vergelijk met het program van Den Uyl

Met een aantal treffende voorbeelden toont het IPSO-rapport aan hoe diep de verbondenheid van Den Uyl met Brandt is.

Op het gebied van de inkomens, de economie, de democratie, de inflatie, het kiesstelsel en de buitenlandse politiek — om maar enige voorbeelden te noemen — worden een aantal duidelijke citaten weergegeven, die de overeenkomst tonen met de politiek van de PvdA-leiders en in een aantal gevallen zelfs de indruk wekken door hen 'overgeschreven' te zijn.

Het IPSO-rapport, dat vergezeld gaat van talrijke bijlagen uit redevoeringen en discussies op het SPD-congres, zal een belangrijke bijdrage zijn tot verdere verdieping van het inzicht over datgene wat zich aan onze Oost-grenzen in de Bondsrepubliek ontwikkelt en dat ook voor ons eigen land van levensbelang is.

Het boekje zal ook de basis vormen voor het scholingsprogram van de CPN dit jaar. Het zal daarmee tevens een bijdrage zijn, niet alleen tot verdieping van inzicht, maar vooral om de eensgezinde strijd verder te ontwikkelen voor een zelfstandige Nederlandse politiek en te verhinderen dat West-Duitsland de vinger aan de atoomtrekker krijgt.

R. WALRAVEN

Juristen in het spoor van de Club van Rome

Er verschijnen tegenwoordig nogal wat boeken en boekjes, die zijn gewijd aan de problemen van het milieu en de milieuverontreiniging. Zo zag onlangs een boekje het licht als speciaal nummer van het juridisch studentenblad *Ars Aequi* onder de titel 'Milieurecht'. *)

In het voorwoord, waarin de aanleiding tot de publikatie wordt uiteengezet, valt de volgende zin op: 'Een speciaal woord van dank past hen, die deze uitgave geheel belangeloos hebben mogelijk gemaakt.' En op de achterflap blijkt dan, dat Philips, AKZO, Shell, Unilever en een tiental andere grote ondernemingen bereid werden gevonden het nodige geld op tafel te leggen; in het lijstje van financiers prijkt ook het ministerie van volksgezondheid en milieuhygiëne, dat onder de regering-Biesheuvel, die de belangen van diezelfde monopolies behartigde, bereid bleek de nodige subsidie te verschaffen.

Dat is van invloed geweest op de strekking van het boekje en op de ideeën, welke worden gepropageerd.

Er wordt weliswaar informatie gegeven over diverse wetten op het gebied van de milieuproblematiek en er wordt kritiek geleverd op 'de chaotische systematiek van wetgeving', op het gebrek aan openbaarheid en de ondemocratische wijze, waarop diverse vergunningen (hinderwetvergunning enz.) tot stand komen. De kern van het boekje is echter een gloedvol betoog voor de ideeën van de Club van Rome en voor het onttrekken van het milieubeleid aan de invloed van de Nederlandse bevolking en het parlement door dit in handen te leggen van de EEG-organen.

Een duidelijk pleidooi voor een wetgeving, die de mogelijkheden zou scheppen tot bestrijding van vervuiling aan de bron — in de industrie, de landbouw en het verkeer — komt nergens in de artikelen naar voren.

Het beginsel 'de vervuiler betaalt' wordt wel behandeld, maar niet diepgaand. Zo wordt bijvoorbeeld niet gewezen op de praktijk van de Wet Verontreiniging Oppervlaktewateren. Die wet kent een zogenaamde milieubelasting, welke voor het merendeel opgebracht moet worden door huizezinnen in plaats van door de industrie, die in werkelijkheid de vervuiling veroorzaakt.

Dit past ook in de propaganda voor de ideeën van de Club van Rome: niet de monopolies moeten betalen, maar de bevolking moet opdraaien voor kosten, die worden gemaakt voor zuiveringsinstallaties e.d.

Copernicus, Darwin, Freud . . . en Meadows

Het openingsartikel van een drietal auteurs is werkelijk een voltrefffer. Meadows, die met behulp van een computer het uiteindelijke rapport van de Club van Rome samenstelde, wordt op één lijn gesteld met wetenschappelijke grootheden als Copernicus, Darwin en Freud:

'In de 15de eeuw voerde Copernicus ons mee naar de oneindigheid

van het heelal, in de 19de eeuw liet Darwin ons het eindeloze wordingsproces van het organische leven zien, en nog geen honderd jaar later legde Freud voor ons de bodemloze diepte van de menselijke psyche bloot. In 1972 echter liet Meadows in opdracht van de Club van Rome, op een voor de grote massa mensen aanschouwelijke wijze ons zien . . . de begrenzing van de aarde'.

Dat is natuurlijk een geweldige wetenschappelijke ontdekking!

Een andere heldere formulering van het schrijvend driemanschap is: 'Oceanologisch denken is daarom vooreerst anti-kapitalistisch denken. Want kapitalistisch denken is slechts denken aan groei, aan meer groei, aan nog meer groei, is voortdurend denken aan produktie.'

Zo gaat het verder en als slotsom komt de zedepreek dat wij 'allemaal schuldig' zijn en dat 'het afwentelen van de schuld op alleen de industrie, reclame, regering of overbevolking gezien moet worden als mystificatie van de ware problematiek'.

Van de kant van de schrijvers inderdaad een verdoezeling van de ware problematiek . . .

Kernenergie

Na nog een tweetal inleidende artikelen en een artikel dat een overzicht geeft van de bestaande milieuwetgeving, volgt een beschouwing over de wetgeving op het gebied van de kernenergie.

De schrijver verschaft hierin informatie over en levert kritiek op de Kernenergiewet en de Wet Wettelijke Aansprakelijkheid Kernenergie:

— De diverse raden, die de regering moeten adviseren, zijn grotendeels samengesteld uit vertegenwoordigers van ondernemingen die grote belangen hebben bij de exploitatie van de kernenergie, zoals Philips, Shell, VMF, Rijn-Schelde-Verolme enz.

— De basisnormen, op grond waarvan maatregelen genomen worden tegen stralingsgevaar staan momenteel aan ernstige kritiek bloot. Deze normen zijn voorgeschreven in de richtlijnen van de Euratom.

— De regeling van de financiële aansprakelijkheid voor kernongevallen is in het nadeel van mogelijke slachtoffers, die met een onevenredig groot risico opgezadeld zijn. De wet die dit regelt, blijkt geheel overgenomen te zijn van verdragen, die nog niet door het Nederlandse parlement geratificeerd zijn (het Verdrag van Parijs-1960 en het Verdrag van Brussel-1963).

Zo is o.a. de termijn waarbinnen een eis tot schadevergoeding ingediend kan worden slechts tien jaar, terwijl deze bij andere schadeclaims in het Nederlandse recht gewoonlijk dertig jaar is. En dan te bedenken dat ziekten als leukemie, bot- en schildklierkanker e.d. pas vele jaren na een kernongeval aan het licht treden!

Ook is de aansprakelijkheid beperkt tot alleen de exploitant en hoeft deze zelf nooit meer te betalen van vijftig miljoen gulden, terwijl de Nederlandse Staat het bedrag aanvult tot een bedrag van totaal 430 miljoen gulden.

De schrijver vergeet daarbij echter te vermelden dat kerncentrales in Nederland geëxploiteerd worden door (semi-)overheidsbedrijven. De

regeling komt er dus op neer, dat in feite de Nederlandse bevolking opdraait voor alle risico's, terwijl de grote monopolies, die enorme winsten behalen bij de bouw van de centrales en de levering van de installaties, buiten schot blijven.

Ook komt in het hele stuk de 'Wet financiering snelle kweekreactor' niet aan de orde. Juist deze wet, die geleid heeft tot Nederlandse deelname aan een atoomproject in het Westduitse Kalkar, heeft tot omvangrijke protesten onder de Nederlandse bevolking geleid. Dat is ook logisch gezien de enorme gevaren die er aan verbonden zijn voor de veiligheid van ons land (mogelijke vorming van een Europese kernmacht, Westduitse toegang tot atoomgeheimen) en de veiligheid van ons leefmilieu.

Zo verwonderlijk dat de schrijver dit verzwijgt, is het echter ook weer niet: hij behoort tot het driemanschap dat in het openingsartikel een gloedvol betoog hield voor de ideeën van de Club van Rome.

De Club van Rome en het Verdrag van Rome

Aan het slot wordt in een drietal artikelen aandacht besteed aan de internationale juridische aspecten, zowel in EEG- als in mondiaal verband.

In één van die artikelen staan een aantal uitspraken over het beginsel 'de vervuiler betaalt'.

Schrijver wijst erop dat in de praktijk van het nationale beleid twee varianten zijn ontstaan:

'(1) *De consument betaalt*', d.w.z. de producent mag zijn extra kosten afwentelen op de consument.

'(2) *De betaler vervuult*', d.w.z. degene die het zich kan permitteren mag naar hartelust vervuilen'.

Schrijver ziet verder nog een derde variant in de internationale statenpraktijk naar aanleiding van de vervuiling van de Rijn door de Franse Kali-mijnen, nl.:

'(3) *De vervuilde betaalt het meest!*'

Nederland immers, die het meeste last had van de verontreiniging moest het grootste deel van de kosten ter oplossing van de bestrijding opbrengen.

De schrijver bestempelt echter zijn eigen uitspraken als 'grapjasserij' en houdt verder een pleidooi voor het 'uit de sfeer van de nationale soevereiniteit halen van het milieubeheer'.

Hetzelfde doet de schrijver van het artikel 'milieubeleid in EEG-verband'.

Zijn opzet is de juridische basis te vinden, waarop de overeenstemming van de ideeën van de Club van Rome met de doelstellingen van het Verdrag van Rome (het EEG-verdrag) gestalte kan krijgen.

Het EEG-verdrag kent als één van de middelen om diverse juridische belemmeringen voor de multinationale ondernemingen weg te nemen de 'harmonisatie van wetgevingen'. Dit is een methode om het nationale beleid op een bepaald gebied (bijvoorbeeld de milieu-problematiek) volledig ondergeschikt te maken aan de EEG-organen. Nu kunnen deze met de huidige bepalingen van het EEG-Verdrag al

ruimschoots het nationale milieubeleid beïnvloeden of ondergraven. Toch kunnen de EEG-organen nog niet het gehele beleid naar zich toetrekken.

Daarom houdt de schrijver dan ook een pleidooi voor wijziging van het EEG-verdrag: 'Wil de Gemeenschap het milieubeleid in ruime zin toepassen, . . . dan zal een verdragswijziging noodzakelijk zijn.'

Maar ook dat schijnt nog niet voldoende te zijn! Volgens de schrijver moet er een 'Europese Politieke Unie' komen ter oplossing van de milieucrisis:

'Voordat de noodzakelijke eenwording institutioneel en politiek-inhoudelijk bereikt is in Europa, zal nog zeer veel vuil Rijnwater bij Lobith ons land binnenstromen.'

Met dit soort redeneringen worden de eigen krachten in ons land tot passiviteit veroordeeld. Afstand doen van een nationaal milieubeleid betekent immers wijken voor de monopolies, wier belangen behartigd worden door de EEG-organen.

Natuurlijk komt ook milieuvervuiling op internationale schaal voor. Deze moet en kan evenwel bestreden worden door samenwerking met de arbeidersbeweging en de bevolking van andere landen.

F. VRIES

*) *Milieurecht*, uitg. van de Stichting Ars Aequi (juridisch studentenblad), Utrecht, juli 1973, 134 blz. Oplage: 20.000 ex.

Het boekje is, zoals het hoort, gehuld in een koft van niet-vervuilend grauw papier. Het bevat artikelen, die geschreven zijn door 18 studenten en één professor. Bovendien hebben 7 afgestudeerde juristen advies uitgebracht.

Guinee-Bissau onafhankelijk

Dit najaar riep het nationale volkscongres van Guinee-Bissau de nationale onafhankelijkheid uit. Het Westafrikaanse land veranderde daardoor zijn status van Portugese kolonie tot soevereine staat. Van de Portugese kolonies in Afrika bereikte Guinee, na een succesvolle guerrilla-strijd van de PAIGC en vóór Angola en Mozambique, als eerste dit resultaat. Amílcar Cabral was jarenlang secretaris-generaal van de PAIGC en hij geeft in zijn artikelen en redevoeringen een duidelijke en eigen kijk op de bevrijdingsstrijd. Door een lafhartige moord op 20 januari '73 werd Cabral van het leven beroofd, maar op de fundamenten die onder zijn leiding gelegd waren, bouwde de PAIGC verder en werd de door Cabral aangekondigde onafhankelijkheid uitgeroepen.

In 'Verkundig geen gemakkelijke overwinningen' 1) analyseert Cabral de toestand in zijn vaderland, de resultaten van de strijd en ook de positie van Portugal. Hij richt zich in de eerste plaats tot zijn eigen landgenoten en medestrijders, die duidelijk te horen krijgen tegen welke achtergronden ze hun onafhankelijkheid bevechten.

Cabral zet uiteen dat de vrijheidsstrijders in Guinee-Bissau moeten uitgaan van de bijzondere omstandigheden van hun eigen land, dat zo klein is dat er volgens sommige 'theoretici' van de guerrilla niet eens te vechten zou zijn. Op grond van de historische en culturele achtergronden van Guinee-Bissau wordt aangegeven welke strategie tot onafhankelijkheid en vooruitgang kan leiden en Cabral analyseert ook de situatie van Portugal zelf, het minst-ontwikkelde land van Europa, dat zelf eigenlijk een half-kolonie is. Voortdurend betoogt Cabral dat de PAIGC primair een politieke actie voert, voor staatkundige zelfstandigheid maar ook tegen voortgezette uitbuiting, waar de militaire operaties ondergeschikt aan zijn.

ROB BISHOFF

1) Verkondig geen gemakkelijke overwinningen. Kritiese Bibliotheek, Van Gennep, Amsterdam, 1973. Prijs f 9,90.

Ontvangen boeken

L. H. Mulder — Revolte der fijnen - de afscheiding van 1834 als sociaal conflict en sociale beweging. Uitgeverij Boom - Meppel, f 26,50.

Atlas van het wereldgebeuren — kaarten, foto's en teksten. Uitgeverij Bruna - Utrecht/Antwerpen, f 25,—.

Gehandicapt . . . waar moet ik heen? — Beknopte wegwijzer voor de lichamelijk en zintuiglijk gehandicapte en zijn omgeving. Uitgeverij: Nederlandse Vereniging voor revalidatie, Den Haag, f 7,50.

Acta Politica 1973/4 — temanummer de affaire Daudt. Losse nummers f 13,50. Uitgeverij Boom - Meppel.

Partijdocumenten:

Partijconferentie bijeengeroepen

Het partijbestuur van de CPN heeft besloten op 22 en 23 december a.s. een partijconferentie bijeen te roepen.

Dit is, volgens de statuten, een landelijke bijeenkomst van rechtstreeks door de partijafdelingen gekozen afgevaardigden.

Een partijconferentie heeft tot doel om zoveel mogelijk alle leden van de partij bij de beraadslaging over de politieke toestand en de uitvoering van de partijpolitiek te betrekken.

Zij heeft een adviserend karakter en stelt alle afgevaardigden in de gelegenheid aan het partijbestuur suggesties te doen en kritiek te oefenen op de tekortkomingen.

Het partijbestuur, dat op het partijcongres in mei 1972 gekozen is om tot aan het volgende congres leiding te geven aan de partij, zal de conclusies uit de discussie op de conferentie moeten trekken.

De verkiezing van afgevaardigden in de afdelingen zal gepaard moeten gaan met een zo vrij mogelijke discussie door de leden. Het verdient aanbeveling afgevaardigden naar de conferentie te sturen die actief zijn in de massa-actie en in het partijwerk.

Daarnaast is het gewenst in diverse vormen van openbare bijeenkomsten over de politieke en economische problemen en over de taak van onze partij te discussiëren ook met partijlozen en aanhangers van andere partijen en van hun suggesties en kritiek kennis te nemen.

In De Waarheid zal deze discussie weergegeven worden en zal ook gelegenheid zijn tot schriftelijke gedachtenwisseling.

De conferentie zal dus niet over een resolutie met een uitgewerkte stellingname behoeven te besluiten. Zij is daartoe statutair ook niet bevoegd.

Om echter richting te geven aan de discussie heeft het partijbestuur een agenda opgesteld, waarin de aan de orde zijnde vraagstukken beknopt worden omschreven en toegelicht. Op de conferentie zullen hierover namens het partijbestuur inleidingen worden gehouden. Als uitgangspunt dient de verklaring van het partijbestuur van 5 mei 1973 'Over de politieke toestand en de taken van deze tijd' en de toetsing van de daarin gegeven beoordeling aan de nieuwe gebeurtenissen van de laatste tijd en de daaruit voortvloeiende vooruitzichten.

1. Het gevaar van nieuwe oorlogen en wat nodig is om de vrede en de veiligheid van Nederland te beschermen

In de nacht van 25 oktober werd als bij bliksemslag de werkelijkheid van de internationale toestand belicht.

President Nixon beval toen de 'oorlogsparaatheid' van de Amerikaanse troepen en marine en het op scherp stellen van de Amerikaanse atoomwapens, ook op Europees grondgebied.

De door hem aangegeven reden was voor de volkeren in de wereld volkomen oncontroleerbaar. Buiten Nixon zelf en zijn ondergeschikten was niemand in staat hierop *d i r e c t e* invloed uit te oefenen. Door Nixon werd als reden voor deze 'oorlogsparaatheid' aangegeven een inlichting van zijn geheime spionagedienst, dat de Sowjet-Unie klaar stond voor een eenzijdig militair ingrijpen in de oorlog in het Midden-Oosten. Dit zou ook uit de inhoud van een geheime nota van de Sowjet-Unie blijken. Van de zijde van de Sowjet-Unie is dit alles ontkend.

Er bestaan speculaties, dat verscheidene andere redenen, ook van binnenlandse aard in de Verenigde Staten, hierbij een rol zouden hebben gespeeld.

Essentieel is echter, dat Nixon zich door zijn daad bereid toonde tot een confrontatie, ook in Europa, met de Sowjet-Unie en daarbij de dreiging met een atoomoorlog als pressiemiddel hanteerde.

Alle waarborgen die als resultaat van de tweede wereldoorlog tot stand zijn gebracht om oorlogen te voorkomen, alle verdragen die zeggen de handhaving van de wereldvrede ten doel te hebben, werden met één dictatoriale slag buiten spel gezet.

Buiten spel werden gezet: de Verenigde Naties, de regeringen van de landen waarin Amerikaanse militaire bases zijn gevestigd, het in het NAVO-verdrag vastgelegde recht van de NAVO-partners om hun houding ten aanzien van crises te bepalen, de plechtige verdragen waarin de vreedzame coëxistentie en samenwerking tussen de USA en de Sowjet-Unie als leidende principes werden erkend, de 'hete telefoonlijn' tussen Moskou en Washington en de zalvende redevoeringen over vrede en veiligheid van Nixon en zijn volgelingen. In de Verenigde Staten had het parlement geen zeggenschap over Nixons beslissingen, om nog maar te zwijgen van de bevolking. Het bewind van Nixon is daar een absolutistische, persoonlijke dictatuur geworden, waartegen een — ofschoon nog aarzelende — oppositie is ontstaan naar aanleiding van de Watergate-schandalen, die zijn aftreden en zelfs zijn afzetting eist.

Nixon trapt echter alle oppositie van zich af en heeft op 25 oktober gedemonstreerd dat hij de absolute macht over het militaire apparaat bezit en naar eigen willekeur of als gevolg van een slecht berekend 'risico' de wereld in brand zou kunnen steken.

De aanleiding tot Nixons daad was de oorlog in het Midden-Oosten. Hieruit blijkt, dat zulke lokale oorlogen een onmiddellijk gevaar voor de wereldvrede kunnen oproepen en de veiligheid van het Nederlandse volk kunnen bedreigen.

De Amerikaanse 'oorlogsparaatheid' is intussen weer afgelast en de oorlog in het Midden-Oosten is — voorbijgaand — tot rust gekomen.

Doch de gebeurtenissen gaan tegenwoordig snel.

De partijconferentie heeft eind december plaats. Een beoordeling van de dan bestaande toestand kan daarom het best op de conferentie zelf geschieden. De voornaamste conclusie uit het voorgaande moet zijn, dat alle gewicht van de volksinvloed en vredeswil in de schaal moet worden geworpen om Nixon de handen te binden. Hoe groot deze *i n d i r e c t e* invloed is, is gebleken uit de wereldwijde en in

het bijzonder in Nederland massaal tot uiting gekomen protesten tegen de kerstbombardementen op Hanoi, waardoor Nixon gedwongen was in te binden.

Reeds nu moet onze activiteit geïnspireerd en verhoogd worden.

De CPN heeft onvermoeid, jaar na jaar, gehamerd op de gevaren van de binding van Nederland aan de Verenigde Staten door middel van de NAVO en de EEG, en in het bijzonder op de aanwezigheid van Amerikaanse militaire bases en atoomopslagplaatsen, waarover alleen de president van de USA beschikt.

Door de harde feiten is ook in de Partij van de Arbeid een stroming gaan optreden voor het losser maken van de banden met de USA op militair gebied. Enkelens treden zelfs op voor het uittreden uit de NAVO, het verwijderen van de atoomwapens en het voeren van een zelfstandiger en vredelievender politiek door Nederland.

Op het congres van de PvdA in oktober 1972 zijn hierover resoluties aangenomen die in die richting gingen. Ook in de PPR komen zulke meningen tot uiting.

De gebeurtenissen van de laatste tijd hebben de, letterlijk brandende, actualiteit van deze kwestie bewezen voor ieder, die ons land niet blindelings in levensgevaar wil brengen.

De groep-Den Uyl heeft, gestuwd door Van Mierlo c.s., bij de regeringsformatie deze vraagstukken omzeild en de congresbesluiten van de PvdA genegeerd. De praktijk van enkele maanden regeringsdeelname bewijst dat op defensiegebied alles bij het oude is gelaten tot zelfs de brute handhaving van de bestraffing van de VVDM-bestuurders.

Actieve eenheid van socialisten en communisten en van alle vredelievende en vrijheidslievende Nederlanders is nú geboden. Er moeten nú knopen worden doorgehakt en daden gesteld op de weg naar een neutraal en atoomvrij Nederland, naar verhoging van de nationale, sociale en economische veiligheid en weerbaarheid van het Nederlandse volk tegenover alle buitenlandse overheersing.

De conferentie zal moeten nagaan, in hoeverre de koers van de CPN op dit gebied is uitgevoerd, wat er nog aan schort, wat veranderd moet worden om het optreden van de partij te verheffen tot het peil en het tempo dat deze tijd vereist.

Het gaat er nu om te bereiken dat de regering-Den Uyl, allereerst bij de huidige brandende conflicten, praktische stappen onderneemt om een Nederlandse neutraliteit in acht te nemen.

Nederland moet zich duidelijk neutraal verklaren in het Midden-Oosten-conflict en alle hulp, materieel of moreel, aan zowel Israël als Egypte, Syrië en andere bij het conflict betrokken regeringen stop zetten. Daadwerkelijke activiteiten en inmenging door buitenlandse mogendheden, die deze neutraliteit in gevaar brengen, moeten verboden worden. Het spreekt vanzelf, dat een volstrekte afwijzing van anti-semitisme en van rassisme tegen Arabische en andere volkeren bij de grote meerderheid van het Nederlandse volk, vooral bij de communisten, als steeds voorop staat.

2. De CPN in de strijd tegen het internationale revisionisme

Sinds meer dan tien jaar heeft onze partij standvastig stelling genomen tegen beïnvloeding door de revisionistische stroming, die internationaal de kop opstak.

Allereerst moest de partij zich in haar politiek van eenheid met de socialistische massa's verdedigen op het gebied van de vakbeweging. Een groep van uit Oosteuropese landen geïnspireerde rechtsen keerde zich tegen de toetreding van communisten tot het NVV en wilde tot elke prijs een communistische vakcentrale (EVC) in stand houden, als onderdeel van het 'Wereldvakverbond'. Dit zou de solidariteit met de Sowjet-vakbonden, vakbonden van andere socialistische landen, die van het WVV deel uitmaken, vereisen.

Onze partij werd gescheurd en heeft ontzaglijke moeilijkheden moeten doormaken om zich daartegen te verdedigen.

Thans heeft er in Varna (Bulgarije) een congres van het WVV plaats gehad waarin het zijn organisatievormen zodanig heeft veranderd, dat het niet meer het karakter van een wereldvakverbond heeft. Dit gebeurde onder het motief dat de ontspanning bevorderd moet worden door koers te zetten op organisatorische eenheid met de reformistische vakbeweging. De aanleiding daartoe was mede het voornemen van de Italiaanse vakcentrale onder communistische leiding (CGIL) om tot het verleden jaar opgerichte Europese vakverbond in de EEG-landen toe te treden, waarin de Westduitse vakbeweging de hoofdrol speelt. Het Franse vakverbond CGT heeft hetzelfde voornemen.

Deze ontwikkeling bewijst de juistheid van het inzicht van onze partij, reeds in 1958, dat het WVV als internationale vakbeweging onder communistische leiding geen toekomst had.

Onze partij heeft tijdig de actuele politieke rol van het joodse vraagstuk in de tegenwoordige wereldpolitieke verhoudingen ingezien. Zij heeft dit vraagstuk marxistisch-leninistisch ontleed en zich in haar politiek op deze ontleding georiënteerd.

De CPN heeft zich niet door revisionistische krachten laten drijven tot een hysterische 'anti-zionistische' campagne met een anti-semitische bijmaak, waardoor communistische partijen in diverse landen van de progressieve mensen werden vervreemd en hun standpunt ten aanzien van het anti-semitisme niet langer geloofwaardig werd.

Integendeel, onze partij heeft het vertrouwen van progressieve mensen kunnen winnen, terwijl ze terzelfder tijd de agressieve activiteiten van de ultra's en de rechtse sociaal-democraten in de staat Israël veroordeelt.

De CPN heeft de Amerikaanse vorm van kolonialisme, het neokolonialisme, dat zich aandient in de gedaante van ontwikkelingshulp, gebrandmerkt als een vijand van de vrijheid en het bestaan van de volksmassa's van de derde wereld.

Zij heeft van het begin af aan het optreden van dit neo-kolonialisme in Indonesië ontmaskerd, waar het het contra-revolutionaire

beulsregiem van Suharto aan het bewind bracht.

Onze partij heeft de Communistische Partij van Indonesië steeds verdedigd tegen valse beschuldigingen van het generaalsregiem als zou de PKI een staatsgreep hebben willen uitvoeren. Daarbij heeft onze partij zich ook gekeerd tegen het oordeel van het internationale revisionisme, dat het Suharto-regiem als nationalistisch erkende en bleef steunen, en de valse beschuldigingen tegen de PKI beaamde, waarvan thans de leugenachtigheid onweerlegbaar bewezen is.

De dwalingen van het revisionisme inzake de vrijheidsbeweging en de ontwikkelingslanden en een blind vertrouwen in een idyllische ontwikkeling, die het gevolg zou zijn van de betrekkelijke ontspanning tussen de USA en de SU, hebben in Chili tot een dramatische ont-knoping geleid.

Hoewel de internationale solidariteit met de in Chili vervolgde democraten en de Chileense Communistische Partij thans voorop staat, moet er toch over nagedacht worden hoe het mogelijk was, dat het neo-kolonialisme daar zijn slag kon slaan zonder ernstige weerstand te ontmoeten en dat de massa's thans aan de gruwelijkste terreur worden blootgesteld.

Ten aanzien van het Midden-Oosten heeft onze partij de eis van de communisten en andere vredelievende elementen in Israël ondersteund om van alle annexaties van bezette gebieden afstand te doen en een politieke regeling in het Midden-Oosten tot stand te brengen, waarbij alle, jonge, staten in dit gebied soeverein en veilig kunnen bestaan.

De CPN heeft de chauvinistische tendensen bestreden van Arabische kringen, die zich ten doel stellen thans of in de toekomst de staat Israël te liquideren.

Onze partij heeft standvastig de leninistische stelling verdedigd, dat de vrijheidsstrijd der volkeren tegen het neo-kolonialisme en kolonialisme tot voorwaarde heeft het vertrouwen in eigen kracht, het vestigen van een socialistische economie en van volledige democratie in eigen land, waarvan de communistische partijen van Vietnam en Noord-Korea zulke duidelijke voorbeelden zijn.

In dit verband erkent onze partij de Chinese Volksrepubliek ook als een der belangrijkste socialistische landen en heeft zij geweigerd zich in de interne zaken van dat land te mengen en aan de hetze tegen de Communistische Partij van China deel te nemen.

De harde feiten bewijzen de volstrekte gerechtvaardigheid van het optreden van de CPN in internationale communistische aangelegenheden, waarbij niet klakkeloos alle handelingen van een socialistische staat worden goedgekeurd. Zij heeft zich niet laten verstrikken in diplomatieke manoeuvres en heeft zich ook afzijdig gehouden van allerlei activiteiten zoals zogenaamde internationale conferenties, die dit direct of indirect beoogden.

De realiteit leert, dat niet onze partij, zoals revisionistische elementen beweren, zich 'isoleert', doch dat integendeel die partijen die aan bovengenoemde activiteiten hebben deelgenomen, zich van de werkende massa in hun eigen land hebben geïsoleerd en inter-

nationaal volkomen zijn vastgelopen.

Op de conferentie zal aan de orde moeten komen de verscherping van een onverzoenlijke waakzaamheid tegen het binnendringen en gewroet van van buitenaf geïnspireerde figuren.

Zoals uit de jongste verkiezingsuitslagen van Assendelft in de Zaanstad blijkt, leidt dit tot schade voor de partij en tot hulp aan de reactie.

Verscherpte waakzaamheid is geboden tegen allerlei instellingen die, onder het mom van vriendschap met de Sowjet-Unie, infiltraties in de partij bedrijven. Deze moeten vastberaden ontmaskerd en afgeweerd worden.

De betrekkingen van onze partij met andere partijen gaan uit van de volstreekte handhaving van haar autonomie en strijd tegen revisionisme en dogmatisme, zoals nog onlangs uiteengezet in de stellingname van de delegatie van de CPN op een bijeenkomst in Stockholm op 27 en 28 september 1973.

3. De regering-Den Uyl en de CPN in de loonstrijd

Tot de erfenis van de rechtse Biesheuvel-regering behoort een grote achterstand van de lonen en salarissen van de werknemers alsmede van sociale en culturele voorzieningen, in het bijzonder van het onderwijs. Terzelfder tijd echter vond een snelle groei in de produktie en van een extreme welvaart van de kapitalisten plaats.

Hierin zal in de allereerste plaats verandering moeten worden aangebracht.

De regering-Den Uyl heeft tot nu toe gepoogd een noodzakelijke, ingrijpende en ook mogelijke verhoging van de lonen en salarissen en andere verbeteringen tegen te houden en die te laten verzanden in een streven naar op zichzelf noodzakelijke oplossingen voor de laagst-betaalden, die zij echter niet op kosten van de kapitalisten, maar op kosten van de beter betaalde werknemers wil doorvoeren.

De politiek van loonmatiging werd aanbevolen met beloften tot prijsverlaging — door middel van bureaucratische maatregelen en lapmiddelen.

Maar de kapitalistische werkelijkheid heeft dit reeds tot mislukken gedoemd. De inflatie gaat voort, de prijzen stijgen verder. Het grote gevaar voor het Nederlandse werkende volk is nu dat de groep-Den Uyl het bestaan van haar eigen regering in gevaar brengt, de arbeiders en de middengroepen tegen zich in het harnas jaagt en de reactie nieuwe kansen krijgt om aan het bewind te komen.

Daarom moet de loonstrijd met alle kracht gevoerd worden tot ze met succes is bekroond.

Dit is niet alleen in het belang van het levenspeil van de werkers, maar ook om de reactionaire partijen de pas naar de regeringsmacht af te snijden en om de tegenwoordige regering in progressieve richting te drijven. De partijconferentie zal moeten beraadslagen over de wijze waarop onze partij hierin haar taak kan vervullen.

4. De CPN en de democratie

De CPN heeft sinds jaren actie gevoerd tegen de voornemens van

reactionaire kringen om het kiesstelsel te vervalsen.

De regering-Den Uyl heeft eveneens deze vervalsing en de afschaffing van de bestaande evenredige vertegenwoordiging boven op haar urgentielijst geplaatst.

Een niet-aflatende strijd daartegen blijft dus geboden.

De gangmakers van de plannen tot invoering van een districtenstelsel, een gekozen minister-president en een kiesdrempel ondervinden echter grote moeilijkheden door de groeiende afkeer onder de bevolking, die nog toeneemt onder invloed van de Watergate-schandalen rondom Nixon in de USA.

De democratie bestaat echter niet alleen, zelfs niet voornamelijk in de vorm van het parlementaire stelsel en het kiesstelsel, maar steunt ook op buitenparlementaire democratische machtsvorming.

Het voornaamste daarbij is een sterke vakbeweging.

Een voortdurende versterking van het NVV in omvang en strijdkracht gaat ver uit boven zijn betekenis als vakorganisatie.

Zij is tevens een steunpunt ter verdediging van de democratie, tegen alle mogelijke aanvallen daarop, ook als het gaat om de strijd tegen het opwerpen van belemmeringen als de anti-stakingswet en andere reactionaire wetten.

Het NVV heeft zich in ledental versterkt nadat op een congres op voorstel van de basis, ondanks de weerstand van de top, de anti-communisten-clausule is opgeheven.

Hierdoor werd het NVV voor klassebewuste arbeiders, en trouwens voor alle arbeiders, aantrekkelijker.

Doch de landelijke en districtsfuncties worden vervuld door gesalarieerde bestuurders, die hetzij lid of geestverwant zijn van de PvdA of met haar verbonden partijen. Dit wekt bij velen de indruk dat door de banden van deze bestuurders met hun partijpolitieke vrienden het NVV te eenzijdig is georiënteerd op de Partij van de Arbeid en te dicht bij de regering staat.

In de erkenning van de grote algemene betekenis van het NVV voor de democratie en de lotsverbetering voor alle werkende mensen, die ook de doelstellingen zijn van de CPN, zal de conferentie erover moeten beraden wat nog meer gedaan kan worden om het vertrouwen in het NVV als vakcentrale van de Nederlandse arbeidersklasse te versterken en zijn groei te bevorderen. Het volledige verdwijnen, ook in de praktijk, van alle partijpolitieke voorkeur of taboes, in *alle* geleidingen van de moderne vakbeweging, zou hier ongetwijfeld toe bijdragen.

5. De CPN en de verkiezingen voor de Provinciale Staten en de gemeenteraden

Deze verkiezingen hebben in het voorjaar van 1974 plaats en zullen tot een nieuwe nederlaag, allereerst van de rechtse confessionele krachten, en tot een verdere vooruitgang van onze partij moeten leiden.

Het gaat hier om de behartiging van de directe belangen van de bevolking. De communistische raadsleden, wethouders, statenleden en gedeputeerden hebben steeds meer vertrouwen verworven door hun

ijver, bekwaamheid en door het bereiken van praktische resultaten. Dit zal onze partij in de verkiezingscampagne op zo groot mogelijke schaal ter kennis van de kiezers moeten brengen.

Het tot stand brengen van verdere verbeteringen in de toekomst stuit op de grote financiële nood waarin de gemeenten en de provincies verkeren en waardoor reeds een grote achterstand is ontstaan in gemeentelijke en provinciale voorzieningen. Er moet in de allereerste plaats meer geld van de regering worden geëist en opgetreden worden voor een rechtvaardiger besteding daarvan door gemeenten en provincies.

Alle afdelingen van de CPN zullen in de komende maanden de voornaamste eisen van de bevolking in programma's naar voren brengen, waarvoor zij zich verplichten na de verkiezingen op te komen.

De gemeenteraden en Provinciale Staten zijn belangrijke steunpunten van de democratie voor de bevolking. De rechtse krachten laten niet af deze gekozen organen aan te tasten. Een van de middelen daarbij is de zogenaamde agglomeratiepolitiek, waardoor kunstmatig grotere eenheden worden gevormd, met als motivering efficiency en bezuiniging, maar waarvan het werkelijke gevolg is dat de contacten tussen de bevolking en gemeenteraden en gemeentebesturen worden afgebroken. Daardoor wordt de volksinvloed op de plaatselijke besturen belemmerd.

Een ander middel is dat van de zogenaamde programcolleges.

Dit ligt in het verlengde van het streven naar het districtenstelsel. Op grond van partijpolitieke combinaties zouden colleges van B. en W. gevormd worden, die zich boven de gemeenteraden plaatsen.

De CPN verdedigt de handhaving en versterking van de gemeentelijke autonomie, waarbij de raad in zijn geheel het bestuur van de gemeente vormt en het college van B. en W. daarvan het uitvoerende orgaan is. Onze partij stelt voor deze organen wethouders ter beschikking, evenals gedeputeerden in Provinciale Staten, maar dezen blijven steeds lid van hun fractie en behoren zich in alle vraagstukken door de belang van de massa der werkers te laten leiden, zoals die in de gemeentepolitiek van onze partij worden belichaamd.

De partij-afdelingen moeten optreden voor de daadwerkelijke toepassing daarvan door haar vertegenwoordigers in openbare lichamen. Zij moeten van hen regelmatige verantwoording voor hun werk verlangen en hen eventueel aan gerechtvaardigde kritiek onderwerpen, waar de vertegenwoordigers van onze partij rekening mee moeten houden.

Daarbij strijdt onze partij tegen elke neiging tot ambtenarij, verburgerlijking en verslapping van het klassebewustzijn en van de verbinding met de massa.

Bij de komende verkiezingen speelt Amsterdam een grote rol. De hoofdstad van ons land is het politieke centrum, het bolwerk van de progressiviteit in Nederland.

Vandaar dat het belang van Amsterdam het belang van alle democraten en progressieve krachten van ons land is en dat de aanvallen van de rechtsen en hun vazallen van allerlei pluimage op de positie van Amsterdam teruggeslagen moeten worden.

6. De versterking van de CPN

In de laatste jaren zijn vele arbeiders, studenten en intellectuelen tot onze partij toegetroten, van wie velen thans een belangrijke plaats innemen in het partijwerk.

De verkiezingsuitslagen laten een gestage groei van de invloed van onze partij zien. Toch is het tempo van de groei van de partijorganisatie met nieuwe leden en abonnees op *De Waarheid* nog te laag.

De conferentie zal zich bezig moeten houden met ervaringen, opgedaan bij de activiteiten voor de versterking van de partij, om daarmee nieuwe stimulansen te vinden voor een stelselmatige werving van nieuwe leden en abonnees. Het partijleven met als voornaamste de ledenvergadering moet geïntensiveerd worden om actuele politieke ontwikkelingen en het direct reageren van onze partij hierop te bespreken.

In de huidige politieke situatie, die aan grote spanningen en snelle veranderingen onderhevig is, wordt uiterste waakzaamheid en grote strijdvaardigheid van onze partij verlangd. Zonder ophouden moeten de communisten het werk van de partij op een hoger niveau brengen, zodat ze in staat zal zijn haar plichten te vervullen in de strijd voor vrede, democratie en vooruitgang.

(De Waarheid, vrijdag 9 november 1973)

Communiqué van het partijbestuur van de CPN

Het dagelijks bestuur van de CPN deelt mede dat de Partijconferentie, waartoe het partijbestuur in zijn zitting van 15 en 16 september heeft besloten, zal worden gehouden op zaterdag 22 en zondag 23 december in Marcanti te Amsterdam.

Een dezer dagen zal in *De Waarheid* de publicatie plaatshebben van de agenda van de conferentie, waarin de aan de orde zijnde vraagstukken beknopt worden omschreven en toegelicht.

Het dagelijks bestuur roept de afdelingen van de partij op; vanaf 15 november overall de ledenvergaderingen te organiseren.

(De Waarheid, maandag 5 november 1973)

Mededeling van het dagelijks bestuur van de CPN

Het partijbestuur van de Communistische Partij van Nederland is gisteren bijgeweest in verband met de voorbereiding van de partijconferentie, die op 22 en 23 december 1973 in Amsterdam zal worden gehouden. De door het partijbestuur vastgestelde agenda van de conferentie, waarin de aan de orde gestelde vraagstukken worden omschreven en nader toegelicht zal in *De Waarheid* van vrijdag

9 november worden gepubliceerd.

Het partijbestuur besprak in zijn zitting de huidige oliecrisis en de bijeenkomst van de ministers van buitenlandse zaken van de EEG, die deze week heeft plaats gehad en waar de toestand in het Midden-Oosten aan de orde was.

Het dagelijks bestuur is opgedragen een verklaring uit te werken, waarin de houding van de CPN ten aanzien hiervan zal worden uiteengezet.

(De Waarheid, donderdag 8 november 1973)

Verklaring van het dagelijks bestuur van de CPN

Bevolking mag niet de dupe worden

Houdt Nederland buiten de olieintriges

Onder de dekmantel van de zgn. oliecrisis is nu in alle openlijkheid een groot offensief begonnen, gericht op verlaging van het levenspeil van de werkende bevolking.

De actuele situatie wordt aangegrepen om plannen tot bestedingsbeperking door te voeren die al lange tijd door de grote ondernemers beraamd werden.

Ondanks alle beloften tot prijsbeheersing is een nieuwe stroom van prijsstijgingen ontketend. De verhoging van de olie- en benzineprijzen door de olieconcerns zal deze prijzenhause nog verder aanzwengelen.

De aanval op het levenspeil gaat gepaard met een even schaamteloze als schijnheilige propaganda, die zich met name concentreert rond de autoloze zondag. Dat wat neerkomt op het lamleggen van de recreatie van miljoenen, met alle gevolgen van dien, wordt voorgesteld als de vervulling van een verheven wensdroom en wordt gebruikt om de — reeds lang door de bevolking verworpen — doelstellingen van de 'Club van Rome' nieuw leven in te blazen.

Reeds worden plannen besproken voor uitbreiding van de autoloze dagen, beperking van verwarming etc.

In werkelijkheid gaat het om een diepe ingreep in de levensbehoeften van tallozen, die zich daarvoor vaak grote offers hebben getroost, in de bestaansmogelijkheid van zeer velen, terwijl op anderen, werkzaam in het openbaar vervoer, extra lasten worden gelegd waar geen evenredige compensatie tegenover staat.

Het Dagelijks Bestuur van de CPN roept alle arbeiders, alle werkende mensen op de grootste waakzaamheid aan de dag te leggen tegen 'nationale' soberheidscampagnes, die neerkomen op een bestedingsbeperking. Er wordt druk gesproken over een olieboycot, ofschoon de regering daarover op het ogenblik geen enkele duidelijkheid ver-schaft.

De oliecrisis is geen crisis van de werkende mensen maar van de olie-

concerns, die mensen de slagvelden opsturen en voor hun belangen internationale intriges op touw zetten.

In dat kader past ook het optreden van de EEG, dat neerkomt op een interventie in de gebeurtenissen in het Midden-Oosten, waarbij Nederland buiten bevolking en parlement om op een gevaarlijke wijze in het conflict wordt betrokken en tot speelbal wordt gemaakt in de niets ontziende belangenstrijd van Amerika, West-Duitsland, Frankrijk en andere mogendheden.

Het Dagelijks Bestuur van de CPN roept daarom op tot een actief en positief optreden teneinde te bereiken dat een andere koers wordt gevaren. Nederland moet volstrekt neutraal zijn en alle machinaties afwijzen die met dit vereiste in strijd zijn.

De bevolking moet in haar dagelijkse belangen beschermd worden door de volgende maatregelen:

- in- en uitvoer van olie moeten primair op de Nederlandse behoeften worden afgesteld;
- de brandstofverslindende militaire oefeningen moeten worden stopgezet;
- aan het hamsteren door de olieconcerns, die speculeren op verdere prijsverhoging, moet een einde worden gemaakt;
- snel en doortastend optreden tegen prijsopdrijving;
- onmiddellijke stopzetting van de mijnsluitingen;
- afremming en zo nodig stopzetting van de uitvoer van aardgas en aanwending van de voorraden voor het Nederlandse belang;
- uitvaardiging van een ontslagverbod om te voorkomen dat werknemers onder voorwendsel van de oliecrisis de straat op worden gejaagd.

Amsterdam, 12 november

(De Waarheid, maandag 12 november 1973)

Verklaring van het dagelijks bestuur van de CPN

Uit de toespraak die Den Uyl heeft gehouden blijkt dat er grote gevaren dreigen voor de werkende bevolking.

Onder druk van rechts zullen in de komende tijd grootscheepse pogingen ondernomen worden teneinde de gevolgen van de oliecrisis op de schouders van de werkers af te wentelen.

De predikatie van Den Uyl was er één voor berusting, gelatenheid en aanpassing.

Terzelfdertijd werd erkend dat er enorme olievoorraden zijn, die zelfs zijn toegenomen.

De olie die tegen oude prijzen is aangekocht, wordt inmiddels tegen sterk verhoogde prijzen doorverkocht, of opgeslagen in afwachting van nog verdere prijsstijgingen.

Valselijk wordt het nu zo voorgesteld, alsof de hele toekomst van ons land afhangt van de bereidheid tot bezuiniging en matiging door de werkende bevolking. Er worden theorieën bedacht en aan de man gebracht die moeten aantonen dat een teruggang van het levenspeil en van de primaire behoeften onvermijdelijk is. Gewetenloos worden de mensen zo voorbereid op werkloosheid en matiging door af te zien van looneisen.

Inmiddels worden tal van prijzen opgejaagd en stijgen de winsten.

Is er dan geen andere uitweg, is er dan geen andere koers mogelijk teneinde de belangen van de werkers veilig te stellen?

Al eerder heeft het dag. bestuur van de CPN in zijn verklaring van 12 november voorstellen gedaan, waarvan velen met name in de vakbeweging hebben erkend dat die volkomen juist en gerechtvaardigd waren.

Ook nu zeggen wij met grote nadruk: Er kan een andere koers worden gevaren, gericht op vooruitgang — als er maar front gemaakt wordt tegen de schuldigen aan de oliecrisis: de moderne OW-ers en woekerwinst-makers.

Nooit mag de werkende bevolking haar posities en verworvenheden prijsgeven of laten aantasten.

In plaats van maatregelen tegen de werkende mensen aan te kondigen moet de regering zich richten tegen de concerns, tegen rechts, om de belangen van de mensen te beschermen.

Zij, de concerns, de arrogante rijken van dit land, hebben geen enkel recht welk offer dan ook van een arbeider, middenstander of intellectueel te vragen.

Voor de werkers van dit land geldt:

- Niet wij, maar zij hebben ons in de oliecrisis gestort.
- Niet wij, maar zij hebben de mijnen in Limburg gesloten.
- Niet wij, maar zij verkopen het aardgas aan het buitenland.
- Niet wij, maar zij hebben de belangen van ons land ondergeschikt gemaakt aan de EEG.
- Niet, wij, maar zij hebben in de afgelopen jaren geprofiteerd van een toestand, waarbij de concerns steeds meer macht in handen kregen.
- Niet wij, maar zij zijn schuldig aan de ziekten van deze maatschappij, die naar hun model gevormd en gekneed is.

Daarom moet het roer om en moet alles op alles gezet worden om de belangen van de werkers te verdedigen.

De eerste daarvoor nodige maatregelen zijn, dat de olieconcerns gedwongen worden open kaart te spelen over voorraden, prijzen en winsten.

Daarvan moet de bevolking op de hoogte worden gesteld.

Er moet een onmiddellijk verbod komen van verdere prijsverhogingen door de concerns.

De regering moet zelf optreden om de olietoevoer naar ons land veilig te stellen.

De mijnen moeten zo snel mogelijk weer in gebruik worden genomen.

Het aardgas is, mits aangewend voor nationaal belang, ruimschoots voldoende voor eigen energiegebruik.

De uitvoering van alle EEG-overeenkomsten, die de energievoorziening, het levenspeil en de werkgelegenheid in gevaar brengen moet worden opgeschort.

Zo kan zekerheid worden geschapen en een einde worden gemaakt aan de gevolgen van een rechts wanbeleid.

De werkgelegenheid moet ten koste van alles worden beschermd. Elke aantasting, elke bedrijfssluiting moet in de kiem worden gesmoord.

Juist een berusting in toenemende werkloosheid kan de toestand hand over hand doen verergeren en kan een steeds verder afglijden van de levensomstandigheden van de werkende bevolking tot gevolg hebben.

Daarom moeten door initiatieven vanuit de bedrijven en door de vakbeweging, met kennisneming van ervaringen opgedaan bij de strijd tegen bedrijfssluitingen in de strokarton en ENKA-Breda, werkloosheid en bedrijfssluitingen bestreden worden.

Het dagelijks bestuur van de CPN roept op om de ontwikkelingen in dit land niet over te laten aan de rechtsen, die hun pressie op de regering verscherpen.

Het roept op geen moment te berusten in aanslagen op het levenspeil, die slechts tot doel hebben de oliecrisis op de werkers af te wentelen, die daarvoor geen enkele verantwoordelijkheid dragen.

HET KAN EN HET MOET ANDERS!

Verenig alle krachten: voor verdediging van het levenspeil door loonsverhoging en voor de werkgelegenheid.

Daarvoor moeten zich thans alle progressieve mensen en hun belangenorganisaties sterk maken en hun inspanningen samenbundelen. De CPN zal zich met alle kracht daarvoor inzetten.

Amsterdam, 3 december 1973

(De Waarheid, maandag 3 december 1973)

Mededeling van het dagelijks bestuur van de CPN inzake de Partijconferentie

Het dagelijks bestuur van de CPN deelt mede dat op de Partijconferentie, die voor 22 en 23 december is bijeengeroepen, drie inleidende referaten zullen worden gehouden.

De sprekers zullen zijn:

Henk Hoekstra over de internationale politieke toestand en de strijd voor vrede en veiligheid en voor verdediging van het levenspeil;

Marcus Bakker over de regering-Den Uyl, de democratie en de komende verkiezingen voor Staten en raden;

Rinus Haks over vraagstukken van het partijleven en de versterking van de CPN.

Inhoudsopgave

Politiek en Cultuur 1973

Het Marshall-plan, instrument van Amerikaanse expansie	<i>K. Bakker</i>	3	103
Kiesstelsel als onderhandelingsobject	<i>M. Bakker</i>	1	20
Inspraak in opspraak	<i>M. v.d. Berg</i>	2	79
Een standaardwerk over film (boekbespreking)	<i>Ruud Bischoff</i>	3	137
Guinee-Bissau onafhankelijk (boekbespreking)	<i>Rob Bischoff</i>	6	272
Lehning over marxisme en anarchisme (boekbespreking)	<i>T. Boekman</i>	4	190
De oliestokers van het Midden-Oosten	<i>J. de Boo</i>	5	193
Bescherming van de gezondheid, een taak van de arbeidersbeweging (boekbespreking)	<i>S. Geugjes</i>	5	231
Een studie over de Februari-staking (boekbespreking)	<i>W. Hartog</i>	3	135
Ruilverkaveling en liquidatie boeren door EEG	<i>W. Kremer</i>	4	169
Bakkenist als bovenmeester?			
De industrie en de leerplicht van de werkende jongeren	<i>A. de Leeuw</i>	3	97
De zogeheten grenzen van de groei	<i>J. de Leeuwe</i>	1	31
Posthumus, profeet van de kortzichtigheid	<i>M. Milikowski</i>	2	88
Het jaar 1848 — en de zelfstandige rol van de arbeidersklasse	<i>J. Morriën</i>	1	10
Een neo koloniale literatuurstudie (boekbespreking)	<i>J. Morriën</i>	3	132
Doelstellingen en het fiasco van het centraal accoord	<i>W. Nieuwenhuijse</i>	2	59
Barsten, breuken, bindingen			
Stijlproblemen in de twintigste eeuwse muziek	<i>C. Porcelijn</i>	3	117
Eenheid op grondslag van strijd	<i>F. Schoonenberg</i>	5	220
De regering-Den Uyl, rechtse pressiegroepen en democratie	<i>G. Schreuders</i>	4	145
Kapitalistische winstzucht en gatarbeiders I	<i>A. van Turnhout</i>	4	155
Kapitalistische winstzucht en gatarbeiders II	<i>A. van Turnhout</i>	5	205
Hoe was Hitler? En wat doet het ertoe?	<i>G. Verrips</i>	6	257
Juristen in het spoor van de club van Rome (boekbespreking)	<i>F. Vries</i>	6	269
De nederlaag van het Amerikaanse imperialisme in Vietnam	<i>R. Walraven</i>	2	70
Waarheen drijft de Bondsrepubliek? (boekbespreking)	<i>R. Walraven</i>	6	246
Gewestvorming bedreiging gemeentelijke autonomie	<i>R. Wittink</i>	6	249
125 jaar Communistisch Manifest	<i>Jaap Wolff</i>	1	1
In de doolhof van de monetaire crisis	<i>Jaap Wolff</i>	4	180
Amsterdam, het progressieve hart van Nederland	<i>Jaap Wolff</i>	6	241
Nieuwe opgang van kunst en cultuur of Pelgrimstocht naar Oegstgeest?	<i>Joop Wolff</i>	2	49
Uit de Tijdschriften:			
Hugo, Bluwal en de Ellendigen		1	38

Partijdocumenten P en C 1973

Communiqué van het Partijbestuur van de CPN	1	44
Verklaring van het Dagelijks Bestuur van de CPN	1	44
Verklaring van het Dagelijks Bestuur van de CPN	1	45
Oproep van het Dagelijks Bestuur van de CPN Maak de demonstratie tot een overweldigende gebeurtenis! In eenheid tegen Nixons Vietnam-oorlog!	1	46

Verklaring van het Dagelijks Bestuur Over de actie van het overheidspersoneel	1	48
Partijbestuur CPN bijeen	2	78
Verklaring Dagelijks Bestuur van de CPN Verenigt alle krachten tegen rechts!	3	139
Over de politieke toestand en de taken van deze tijd	3	141
20 oktober manifestatie van de CPN	4	154
Uiteenzetting over de positie van de CPN in vraagstukken van de communistische beweging	5	234
Amsterdams initiatief tegen atoomreactor Kalkar heeft nationaal belang	5	237
Oproep Dagelijks Bestuur CPN Grote krachtsinspanning nodig voor steun aan partij en krant	5	239
Communiqué van het Partijbestuur van de CPN	5	240
Partijconferentie bijeengeroepen	6	274
Communiqué van het Partijbestuur van de CPN	6	282
Mededeling van het Dagelijks Bestuur van de CPN	6	282
Verklaring van het Dagelijks Bestuur van de CPN Bevolking mag niet de dupe worden Houdt Nederland buiten de olieintriges	6	283
Verklaring van het Dagelijks Bestuur van de CPN Mededeling van het Dagelijks Bestuur van de CPN inzake de Partij-conferentie	6	284
	6	286

**EEN NIEUW
IPSO-RAPPORT
VERSCHENEN**

Waarheen drijft de Bondsrepubliek

In dit rapport van het Instituut voor Politiek en Sociaal Onderzoek wordt een analyse gegeven van het jongste SPD-congres. Standpunten van de partijleiding en diverse oppositionele richtingen worden besproken.

Het rapport behandelt verder de verwantschap van de richting-Den Uyl in de Partij van de Arbeid met de stellingen van de SPD.

Samensteller van het rapport is Paul de Groot, voorzitter van de Stichting IPSO, oud-lid van de Tweede Kamer en oud-voorzitter van de CPN.

Verkrijgbaar bij de afdelingen van de CPN of door storting van f 4,— (+ f 0,90 verzendkosten) op postgiro 2252298 t.n.v. Stichting IPSO, Amsterdam, of door bestelling via postbus 4381.

Zojuist bij Pegasus verschenen:

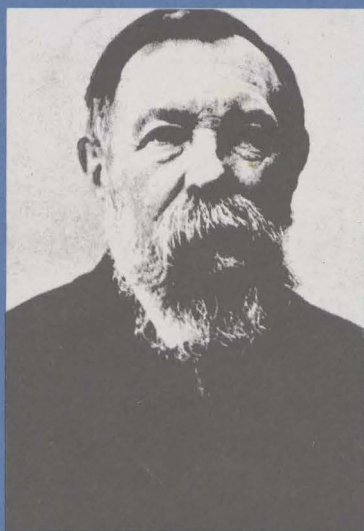
Fr. Engels

OVER HET BOERENVRAAGSTUK

Enkele artikelen die Engels schreef over de politiek van de marxistische partij ten aanzien van de boeren.

Van groot belang met het oog op de discussie over de rol van de middengroepen.

90 blz., paperback, f 4,75

Rosa Luxemburg

ONS PROGRAM EN DE POLITIEKE SITUATIE

De laatste rede die Rosa Luxemburg uitsprak, was gewijd aan een uiteenzetting over de taken van de arbeidersklasse in het Duitsland van 1918, vlak na de nederlaag in de eerste wereldoorlog. Een nog steeds van belang zijnde analyse.

70 blz., paperback, f 4,75

Verkrijgbaar bij Pegasus, Leidsestraat 25, Amsterdam en bij de boekhandel.